Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка
Інститут філології

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЇ

Збірник наукових праць магістрантів

Видається щорічно

Суми
Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка
2014

УДК 80+82 (082)
ББК 80/83я43
А 43

Друкується згідно з рішенням Вченої ради Інституту філології
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка
(протокол № 8 від 24.02.2014)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Кандидат філологічних наук, доцент **В. В. Герман** (головний редактор), доктор педагогічних наук, професор **О. М. Семеног**, доктор філологічних наук, професор **Л. М. Горболіс**, доктор педагогічних наук, професор **В. І. Статівка**, кандидат педагогічних наук, доцент **І. Б. Іванова**, кандидат філологічних наук, доцент **А.М. Коваленко,** магістр філології **К. М. Грамма** (відповідальний редактор).

А 37 Актуальні питання філології та методології: збірник наукових праць магістрантів /за ред. В. В. Герман. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. – 308 с.

Збірник присвячений актуальним проблемам слов'янської та германської філології. Тематика статей охоплює питання фундаментальних і прикладних аспектів лінгвістики та літературознавства. Автори досліджують проблеми етимології, історії, лексикології мов, теоретичні питання історії української, російської та світової літератури, а також актуальні проблеми методики викладання філологічних дисциплін.

Матеріали збірника адресовані науковцям, викладачам, аспірантам, студентам філологічних факультетів, а також учителям гімназій, ліцеїв, середніх шкіл.

УДК 80+82 (082)
ББК 80/83я43

© Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014

РОЗДІЛ І
МОВОЗНАВСТВО ТА МЕТОДОЛОГІЯ

І. В. Валюх

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ І ТАКТИК В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті обґрунтовано необхідність дослідження найуживаніших стратегій і тактик в англомовному політичному дискурсі. Здійснено сутнісний аналіз поняття «комунікативна стратегія» та визначено його відмінність від поняття «тактика». На цій основі запропоновано набір стратегій, що використовуються ораторами при підготовці політичної промови, а також обґрунтовано їхню специфіку та мовні засоби вираження у досягненні поставленої комунікативної мети.

***Ключові слова**: комунікативна стратегія, тактика, кооперативна мовленнєва діяльність, ідентифікація, гра на підвищення, театральний підхід.*

Постановка проблеми. Вплив мовлення на свідомість та поведінку людини останнім часом є у фокусі наукових досліджень сучасних лінгвістів, оскільки сприйняття реальності та відповідна реакція на неї багато в чому залежать саме від мовлення. Незважаючи на це, проблематика комунікативного впливу залишається недостатньо вивченою, особливо при застосуванні його під час виголошення політичної промови, коли мовець безпосередньо прагне вплинути на адресата. Тому основною функцією сучасної мови політики є функція керування суспільством, суспільною думкою, нав'язування політиками свого бачення ситуації, оскільки будь-яке висловлення невід'ємно пов'язане з аспектом впливу. Наразі існує величезна кількість методик переконання, які, з огляду на високу популярність та доступність для широких верств населення, потребують глибинного розуміння, а не бездумного виконання усталеного алгоритму дій. Саме вивченню процесу комунікації з позиції виявлення та дослідження комунікативних стратегій та тактик, що використовуються при підготовці політичної промови для досягнення поставленої комунікативної цілі, присвячена дана стаття.

Аналіз актуальних досліджень. Особлива соціальна значущість такої сфери людської діяльності як політика, робить її об'єктом численних лінгвістичних досліджень. В українському мовознавстві політичний дискурс став предметом дослідження у роботах А. Д. Бєлової, Л. Є. Безсонової, Г. О. Денискіної, Л. І. Кіслякової, К. М. Серажим, О. С. Фоменко. Серед лінгвістів, що вивчають це явище в

англійській мові, слід відзначити роботи Р. М. Блакара, Т. А. ван Дейка. Зазначена проблематика знайшла відображення у працях німецьких учених Э. Брикс, Р. Водак, О. Панагль, М. Райзигль, А. Царніков, Х. Ціммерманн. З'явилися більш глибокі дослідження конкретних аспектів даного виду дискурсу: вплив мовлення на емоційність аудиторії (Е. Е. Шуберт), типологізація комунікативних стратегій, які визначають тип політичних промов (Г. Почепцов, Ф. Бацевич), мовна комунікація та засоби її вираження (О. Шейгал, В. Маслова).

Основними **завданнями** дослідження є виділення та аналіз комунікативних стратегій і тактик, які забезпечують кооперативну мовленнєву діяльність у англомовному політичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Політична влада визначається великим коефіцієнтом впливу та базується на управлінні людьми різної політичної орієнтації. Таким чином, керування, як основна функція даного виду влади, здійснюється тільки через слово, тобто за допомогою ефективної політичної промови. Оскільки головною метою політичної комунікації є досягнення та утримання влади, то особливої значимості у політичному дискурсі набувають стратегії та тактики впливу, спрямовані на переконання адресата у правильності своєї позиції чи доведення значущості власних аргументів перед політичними противниками.

У теорії мовної комунікації під стратегією мовленнєвого спілкування розуміють оптимальну реалізацію інтенції мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування і гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації [1, с. 54]. Тактика ж, з одного боку, це спосіб мовленнєвого впливу, сукупність мовленнєвих засобів, а з іншого боку – шлях реалізації стратегії.

Усі комунікативні стратегії та тактики в межах політичного дискурсу мають одну мету – переконання реципієнтів зайняти сторону оратора, особливо при наявності жорсткої конкуренції з політичними опонентами. Тому під впливом чинника «наявність сторін, що змагаються», мовцю необхідно максимально зменшувати значущість іміджу противника, мінімізувати позиції іншого комуніканта й максимально підвищувати свій статус. Саме тому у політичному дискурсі, стратегія, перш за все, працює на формування задуманого політиком іміджу, конструювання якого передбачає свідомий вибір ролі та відповідної мовленнєвої «маски» [3, с. 64].

Відповідно до цілей комунікативної взаємодії зі всього спектру стратегій, зазвичай вибираються лише окремі їх типи, варіанти, завдяки яким відбувається успішна реалізація різних напрямків соціальної взаємодії у кожному конкретному випадку. Таким чином, залежно від сфери вживання, ситуації спілкування, цілей, ресурсів комунікантів (знання, очікування, бажання) і способів впливу на них, стратегії можуть застосовуватись на досить високому рівні: від невербальних способів до вербальних форм текстової діяльності (наказ, прохання, порада, аргументація, домовленість). На вербальному рівні стратегія маркується різнорівневим набором мовних засобів: мовними сигналами відправника й одержувача повідомлення, які характеризуються наявністю мовленнєвих кліше, оцінної лексики, відповідних слів та словосполучень, характерних для політичних промов кожного індивідуального оратора.

При розгляді стратегій і тактик у політичному дискурсі суттєвим є «чинник влади», від якого залежить їх поділ на дві рівносильні групи: 1) завоювання або отримання урядової посади у результаті передвиборчої кампанії; 2) утримання влади з обґрунтуванням ефективної роботи її інститутів. Якщо перша група передбачає наявність різноманіття конфронтаційних стратегій і тактик, то друга група передбачає домінування кооперативних стратегій. Кооперативне спілкування у межах політичного дискурсу апелює до вибору стратегій, які визначають пошук і підбір мовних засобів репрезентації ситуації, вибір тональності спілкування, формування сприятливої атмосфери співпраці всіх учасників комунікації. Кооперативні стратегії і тактики є основою політичного дискурсу, який характеризується смисловим, ідейно-змістовим аспектом соціальної взаємодії і відбувається у конкретному часовому і просторовому вимірі у межах закритого соціуму з метою обміну інформацією між комунікантами, шляхом вербального чи невербального каналу зв’язку згідно з певними правилами і нормами комунікації [1, с. 119-128].

Адресант намагається оптимізувати процес спілкування, проявивши високий рівень майстерності, викликати емоційний відгук і в такий спосіб досягти відповідної реакції аудиторії, що сприймає політичні події як «певні дійства, що розігруються для неї» [2, с. 20].

На основі аналізу політичних промов британських прем'єр-міністрів Гордона Брауна та Девіда Камерона можна помітити суттєве домінування кооперативних стратегій, що зумовлено чинником утримання влади, прагненням гармонізувати комунікацію з народом та опонентами.

Одна з найважливіших стратегій англомовного політичного дискурсу – стратегія ідентифікації, тобто ототожнення політика з народом. Головною метою адресанта є формування довіри аудиторії та зближення з електоратом. Розглянемо, наприклад, уривок промови Гордона Брауна. *«But my arguments tonight are also the latest chapter in what has been a long conversation between us, because many of you here attended the regular events for faith groups and NGOs that I convened throughout my years at the Treasury and many of us are veterans together of those long-shared endeavours to secure for the poorest of the world debt cancellation and increased aid and fairer trade»*. Так, політик активно використовує особовий займенник *we* в об'єктному відмінку, за допомогою чого простежується тактика створення колективного образу. Тобто переконання аудиторії, що лідер – «своя», близька до народу людина.

Для підвищення власних рейтингів активно застосовується стратегія «гра на підвищення». Особливо актуальною вона є при намаганні адресанта піднести свій авторитет та заручитися підтримкою аудиторії. Зазначена комунікативна стратегія супроводжується використанням таких тактик, як: 1) тактика відведення критики – наведення з метою доказу аргументів та фактів, за допомогою яких можливо пояснити певні вчинки та дії, а також надати достовірну картину виконаної роботи; 2) тактика самовиправдання – заперечення негативних суджень про об´єкт критики. Звернемося, для прикладу, до промови Девіда Камерона. *«For the first time ever, our schools were given money – our Pupil Premium – to stop children from the poorest families from falling behind – the first time ever. More than a million men and women have started training as apprentices – record numbers. Businesses across every region are being given billions to help them grow».* На стилістичному рівні промовець удається до вживання градації, тобто нанизування слів чи виразів зі зростаючим ефектом. Таким чином, в кожному наступному реченні подається приклад з подолання негативних соціально-економічних аспектів життя (*schools were given, men and women have*

started training, region are being given), який є емоційно насиченішим за попередній і підсилює інтенцію політика показати позитивні зрушення за час його діяльності.

Політичні діячі також не ігнорують стратегію театральності, оскільки «театральний» підхід до ситуації представляє її «тлумачення як драми, де люди намагаються скласти один про одного певне враження». Ця стратегія представлена такими тактиками: 1) тактика підбурювання – заклик до певної дії, до прийняття певної позиції; 2) тактика інформування – наведення даних та фактів, яке не супроводжується вираженням ставлення мовця до них; 3) тактика обіцянки – добровільне зобов'язання зробити щось. Проаналізуємо наступний уривок із промови Девіда Камерона. *«I never want us to pull up the drawbridge and retreat from the world. I am not a British isolationist. I don't just want a better deal for Britain. I want a better deal for Europe too. So I speak as British Prime Minister with a positive vision for the future of the European Union. A future in which Britain wants, and should want, to play a committed and active part».* У зазначеному уривку експресивність вираження власної думки забезпечується багатократним повтором особового займенника «I» та дієслова want, що передає інтенцію автора щодо позитивних змін, таким чином емоційно підсилюючи висловлювання.

Висновки. Отже, ефективна політична комунікація передбачає постійний вибір політиком певних комунікативних стратегій, мовними механізмами реалізації яких є тактики. Адже саме від обраних моделей поведінки у конкретній ситуації буде залежати досягнення поставленої комунікативної мети, оскільки проаналізовані когнітивні структури дозволяють осмислити та проаналізувати умови, що склалися та сприяють розробці альтернативних способів застосування мовленнєвих структур для реалізації інтенцій оратора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф.С.Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2009. –374 с.
2. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : «Рефл-бук», 2001. – 650 с.
3. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: монография. / Е. И. Шейгал. – Москва; Волгоград : Перемена, 2000 (а). 367 с.
4. Cameron David. Leader's speech [Electronic resource] – 2013. – Mode of access : http://www.britishpoliticalspeech.org/speecharchive.htm?speech=354
5. Gordon Brown. Faith in Politics. Speech to the Labour Party [Electronic resource].– 2011. – Mode of access : http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=328

Валюх И. В. Особенности использования комуникативних стратегий и тактик в англоязычном политическом дискурсе.

В статье обоснована необходимость исследования наиболее употребляемых стратегий и тактик в англоязычном политическом дискурсе. Проведен сущностный анализ понятия «коммуникативная стратегия» и определено ее отличие от тактики. На этом основании предложен набор стратегий, которые используются ораторами при подготовке политической речи, а также обоснована их специфика и языковые средства выражения в достижении поставленной коммуникативной цели.

Ключевые слова: *коммуникативная стратегия, тактика, кооперативная речевая действительность, идентификация, игра на повышение, театральный подход.*

Valiukh I. The Peculiarities of Using Communicative Strategies and Tactics in the English-speaking Political Discourse

The necessity of investigating the most frequently used strategies and tactics in the English-speaking political discourse has been substantiated in the article. The meaningful analysis of the notion of communicative strategies has been carried out. On this basis it has been suggested a number of strategies which are used by a speaker while preparing a political speech. The peculiarities and language means of reaching the communicative goal of the suggested strategies have been substantiated in the paper.

Key words: *a communicative strategy, a tactics, a cooperative speech reality, the identification, the play on up, the theatricality approach.*

С. Ю. Волкова

ЧАСОВО-ПРОСТОРОВИЙ КОНТИНУУМ ЯК ФОРМОТВОРЧА КАТЕГОРІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ У РОМАНІ ВОЛЬФГАНГА ГІЛЬБІГА «ТИМЧАСОВИЙ ПРИТУЛОК»

У статті розглядаються питання пов'язані з часово-просторовою організацією тексту, зокрема функціонування лексики, яка передає зміни часових, суб'єктивних та просторових планів оповіді в художньому тексті на прикладі уривків з роману німецького письменника Вольфганга Гільбіга «Тимчасовий притулок».

Ключові слова: *часово-просторовий континуум, текст, часово-просторова організація тексту, лексичні засоби, зміна.*

Постановка проблеми. Інтерес до вивчення проблеми часу і простору – константа наукової ваги від часів Канта та Лессінга. Простір і час є об'єктом дослідження різних наук та художнього змалювання у різних мистецтвах; у художній літературі й літературознавстві ці категорії є основоположними, бо без них загалом неможливе розуміння художнього світу письменника. Зокрема, у сфері літературознавства, особливо ж впродовж останніх десятиліть, цікавість до проблеми не тільки не згасає, а й зростає з кожним роком: адже «художній час і художній простір – найважливіші характеристики художнього образу, які організовують композицію

твору і забезпечують його сприйняття як цілісної і самобутньої художньої дійсності» [5, с. 772].

Аналіз актуальних досліджень. Фундаментальними, зокрема, стали студії видатних вчених: М. Бахтіна, якому належить термін «хронотоп» (часопростір, або часово-просторова організація картини світу у літературі), В. Шкловського, О. Чичеріна, А. Гуревича, Д. Ліхачова, Т. Мотильової, Н. Копистянської, Н. Ржевської та ін. Літературознавці в своїх пошуках, природно, спиралися й на праці філософів, таких, як А. Лосєв, Ю. Молчанов, М. Каган, М. Ахундов, Н. Джохадзе та ін. Дослідження в галузі художнього часу і простору зосереджуються в основному на двох аспектах: 1) загальнотеоретичне дослідження проблеми; 2) естетична проблематика окремого художнього твору [4, с. 1].

Просторово-часовий континуум, тобто певну послідовність фактів, подій, які розгортаються у часі та просторі, особливе осмислення категорій часу та простору об'єктивної дійсності, І. Р. Гальперін виокремлює як одну з основних категорій тексту. Створюючи уявний світ з вигаданими обличчями в умовному просторі та часі, автор може стискати, розширювати, переривати та знов продовжувати час дії та простір в залежності від заданої змістовно-фактуальної інформації [3, с. 138].

Водночас ускладнення картини світу в сучасній художній свідомості, визначене зростанням суб'єктивного фактору у сфері творчості, породжує у ХХ ст. некласичні, складні й дуже цікаві просторово-часові моделі і вивчення цього явища ще ніяк не закінчене. Для усвідомлення шляхів духовно-естетичного пошуку сучасності становлять неабиякий інтерес дослідження методів художнього представлення простору і часу у постмодерних творах.

Мета: проілюструвати та проаналізувати використання лексичних засобів, які передають зміну часових, суб'єктивних та просторових планів оповіді в тексті роману Вольфганга Гільбіга «Тимчасовий притулок».

Виклад основного матеріалу. Об'єктом нашого дослідження є роман сучасного німецького письменника Вольфганга Гільбіга (Wolfgang Hilbig) «Тимчасовий притулок» (Das Provisorium). Невизначеність у просторі і часі вже відчувається у самій назві роману. Герой роману, так само як і герої Кафки, як зазначено у рецензії до

книги, постійно відчуває присутність невідомої сили в своєму житті. Ця сила пильно слідкує за ним і спрямовує його дії. Наш герой нібито замкнутий в якомусь проміжному просторі, знаходиться у проміжному стані, він метушиться між двома містами, двома коханими, доки остаточно не перестає розуміти, хто та що ним рухає.

Вольфганг Гільбіг (31.08.1941 – 02.06.2007) – талановитий німецький письменник. Як вважають літературознавці, він належить до генерації «дітей Третього рейху». Це діти тих німців, які були солдатами. Ці діти завжди відчували провину за наслідки Другої Світової війни і Гільбіг не виняток. Ми знаємо, що в Східній Німеччині, так само як і в Радянському Союзі, існували суворі цензурні межі, тому довгий час письменник був змушений писати «у шухляду». Коли Вольфганг остаточно переїхав на Захід, він здобув загальне визнання та став лауреатом престижних німецьких премій. Йому вдалося створити цікаві твори та залишити слід у німецькій та світовій літературі після своєї смерті.

Роман Гільбіга якоюсь мірою можна назвати автобіографічною сповіддю. Про це свідчить відвертість, щирість та довіра до читача, а також прагнення автора осмислити справжні мотиви та причини своїх вчинків, якими вони б не були. Мова йде саме про ту подію, коли В.Гільбіг (в романі це письменник Ц.) у 1985 році отримує стипендію Німецького літературного фонду та направляється до Західної Німеччини з візою на рік. Потім він продовжує візу та знаходиться там ще достатньо тривалий час. Саме цей час, відчуття втрати життєвої орієнтації та землі, яка вислизає з-під ніг, він зображує в своєму романі. Автор та його герой займають позицію «між»: між Сходом та Заходом, між ностальгією та між західною ейфорією і одночасно неможливістю прийняти той чи інший світ, між реальністю та ірреальністю, між творчою кризою та неймовірним аналітичним прозрінням. Усі ці межові стани призводять до затяжної творчої кризи та до кризи існування.

Подивимося, як за допомогою лексичних засобів передає Гільбіг часово-просторову віднесеність подій:

In Nürnberg, in der zwiespältigen Beleuchtung einer Boutique, war ihm plötzlich etwas geschehen: als er die flach gestreckten Stufen zum Souterrain hinunterstieg, um eine enger werdende Windung der Treppe, die eine Art Wendeltreppe war, unhörbar auf dem Treppe, die eine Art Wendeltreppe war,

unhörbar auf dem Teppich und mit unrhythmischem Schritt, hatte er sich auf einmal von hinten angegriffen gefühlt. Назва міста реально локалізує героя у просторі. Нюрнберг, в якому мешкає письменник, звичайний бутік, довгий, детальний до дрібниць опис сходів. Так само реальні і інші елементи: *Unter am Rand der Querstraße zur Breiten Gasse kamen die Taxis nicht zur Ruhe…. Und die Straßenbahnen, die von dem Bahnhof anlangten, öffneten sich und spien Fluten von Käufern aus, die sich sofort in der Fußgängerzone verlieren. Und unter dem Pflaster jagten die U-Bahnen herbei, entließen unter den ordnenden Stimmen der Lautsprecheranlagen wiederum Scharen von Käufern, dirigierten sie auf die dicht bestandenen Rolltreppen…*[6, с. 9]. Вулиця Брайтен Гассе з чередою таксі, трамваї, вокзал та люди, які поспішають хто куди – це наш час, велике європейське місто зі своїм життям, шумом, гуркотом, гамом, тисячами людей і безмежною самотністю однієї людини, яка не знаходить собі притулку, письменника Ц. Це опис всього існуючого навколо нього, живого та дієвого. Це реальна дійсність нашого героя та навколо нього, але вже на початку роману створюється відчуття непевності і тривоги, нагнітання похмурого передчуття нещастя, напад манії переслідування: «непевне освітлення, нескінченно довгі сходи, що звужуються; підозрілі люди».

У наступному фрагменті хотілося би звернути увагу на внутрішній простір героя, на його думки: *Hier wären nun genug Leute! dachte er beleidigt und schaute dem Menschentreiben zu. Genug Figuren, es wäre eine Überzahl von Figuren selbst für einen dicken Roman. Und es müsste damit sogar die Kritik, die sich seit der seligen Postkutschenzeit immer wieder mit der Anzahl der Handlungsträger in Erzählwerke beschäftigt… ich muss zusehen, dass ich mich selbst wieder zu einer Person machen kann… wenn er mit sich allein war und mit einem schattenhaften Gegenüber Gedanken, zumeist über Literatur, austauschte, oft genug in Augenblicken, in denen er sich von vorangegangenen Aufregung erholen musste* [6, с. 9-10]. Спостерігаючи за перехожими, Ц. відчуває себе ображеним, загубленим серед юрби. Він живе у кількох вимірах: як людина він знаходиться на вулиці, а письменник всередині нього підбирає типажі, яких «достатньо навіть для товстого роману», розмірковує не лише про свою справу, занурений у долі великої літературної критики, а також не усвідомлює свого психічного стану. Внутрішній монолог дає зрозуміти, що в його житті є певні проблеми – це наявність

«примарного візаві», з яким він ділиться своїми думками, саме в ті моменти, коли йому б не завадило відпочити від «попередніх хвилювань». Його самотність та відсутність реального співрозмовника провокує появу уявного. Він постійно перебуває в збентеженому стані, напівреальному стані.

Однією з основних з категорій художнього тексту є час. Саме ця категорія виражає відношення дії до моменту мовлення і вона виявляється у романі в чотирьох планах або формах за допомогою лексичних засобів, які передають зміну планів: реальний час – дія відбувається в кінці ХХ століття, «психологічний час» – внутрішній час головного героя, минулий – його спогади, жалі та майбутній – його плани, розміркування, можливо, навіть мрії та бажання щодо кращого майбутнього для себе для та рідних. Наприклад, *C. hatte sich, vor einem Jahr etwa, Plattenspieler gekauft, obwohl Schallplatten kaum noch handelsüblich waren, die Musikindustrie stellte sich längst auf das CD-Verfahren um. Er hatte das Gerät fast geschenkt bekommen, auf einer in der Zeitung annoncierten Haushaltsauflösung, zu der er mit Hedda in ihrem kleinen Ford gefahren war. Es war ihnen eigentlich um eine Wäschekommode gegangen…, doch er hatte nur den wunderschönen anthrazitfarbenen Plattenspieler gesehen* [6, с. 74]…. Він згадує, як колись з коханою вони їздили разом за бажаною покупкою. Ретроспективно Ц. відчуває тугу за втраченими щасливими моментами. Про зміну часових планів в романі свідчить багато речей та різні деталі, які можливо і не помітні спочатку, а потім вчитуючись, розумієш, наскільки такі дрібниці можуть вміщувати в себе зміст твору та образ головного героя. А саме запахи, звуки, картинки.

У романі ми постійно спостерігаємо просторові зміни – зміни пейзажів, міст, місць, оточення, де знаходиться головний герой, де відбувається його життя і саме це підкреслює тимчасовість: *Er machte sich Vorwürfe, dass er sich noch nicht um eine Übernachtungsmöglichkeit gekümmert hatte. Er wusste, wie eine solche Nacht enden würde, er erlebte es nicht zum ersten Mal. In der Frühe, in der unausgegorenen Zeit zwischen Nacht und Tag, in irgendeinem Café (nicht im Presse-Café; in dieser Phase wagte er sich dort nicht mehr hinein), aufgeschmissen, zerfleddert, mit einem Gesicht, abgeschunden von den Enttäuschungen der Nacht und grau wie der Morgen, diese graue Frühgeburt, die noch auf der Kippe stand, wo er sich mit Kaffee und Kognac über Wasser zu halten suchte* [6, с. 234].

У цьому фрагменті ми спостерігаємо як відбувається зв'язок теперішнього і минулого часів через пам'ять героя. Він згадує, чим закінчувались його ночі, коли він попередньо не дбав про нічліг, де б зупинитися і як він до самого ранку намагатиметься протриматись на каві з коньяком у випадковому кафе. Відчувається певна зневага до себе в таких прикметниках, як «розгублений, потріпаний» та із «замученим обличчям». Він називає себе «сірим недоноском», бо саме таким герой себе і відчуває і залишки пристойності заважають йти до «Прес-кафе», де можлива зустріч з колишніми знайомими, тому що його стан та зовнішній вигляд вже не відповідають цьому закладу. Ц. відчуває, що щось «загрожує» йому або це просто «невпевненість» в тому, що з ним буде. Все це передано лексичними засобами, а саме – прикметниками, дієприслівниками, які використовує автор для опису внутрішнього стану та часопростору навколо головної дійової особи.

Висновки. Отже, в романі ми можемо спостерігати нерозривність подій життя головного героя і того, як вони впливають на його стан, переживання, ставлення до життя, коханих жінок, зміни в свідомості, а також коментарі автора, які допомагають глибше поринути в його думки та міркування. Іноді помітно, що Ц. втратив зв'язок з основами буття як такого. Можна помітити взаємозв'язок часових та просторових координат роману. Історичні події того часу, які ідуть через призму відчуттів письменника Ц., допомагають зрозуміти, відчути та сприйняти обставини, у яких він проживає. Ми зазираємо в минуле завдяки ретроспективі та бачимо, як «працюють» деякі форми художнього часу літературного тексту. Художній простір літературного твору реалізується в своєму взаємозв'язку з часом. Він також має певні характеристики, такі як відкритість та просторість, доступність до огляду, місткість. У залежності від цих характеристик, простір є ніби відкритим, але рухається по колу у вирі думок героя. Все це відбувається у часопросторі і є безперервним.

Таким чином, художній часопростір є взаємозв'язком часу та простору літературного тексту. Художній часопростір охоплює всі ланки літературного твору: впливає на родово-жанрову специфіку тексту, втілення естетичних засад літературного напряму, композиційну структуру, висвітлення художнього образу в творі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике / М. М. Бахтин// Вопросы литературы и эстетики. – М. : Худож. лит., 1975. – С.234–407.

2. Хильбиг В. Временное пристанище: [роман] / Вольфганг Хильбиг. С-П: Изд. «Азбука-классика», 2004. – 254 с.

3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 138 с.

4. Притуляк В. Г. Часово-просторовий континуум у романах Франца Кафки: автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. філ. наук: спец. 10. 01. 04 – Література зарубіжних країн / В. Г. Притуляк – Київ, 2004. – 1-14 с.

5. Роднянская И.Б. Художественное время и художественное пространство/ И. Б. Роднянская // Краткая литературная энциклопедия. – Т.9. – М.: Сов. энциклопедия, 1978. – С. 772.

6. Hilbig W. Das Provisorium: [roman] / Wolfgang Hilbig. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2001. – 320s.

Волкова С. Ю. Временнно-пространственный континуум как формообразовательная категория худоственного текста в романе Вольфганга Хильбига «Временное пристанище».

В статье рассматриваются вопросы, связанные с пространственно-временной организацией текста, в частности функции лексики, которая передаёт изменение временных, субъектных и пространственных планов повествования в художественном тексте на примере отрывков из романа немецкого писателя Вольфганга Хильбига «Временное пристанище».

Ключевые слова: *временно-пространственный континуум, текст, временно-пространственная организация текста, лексические средства, смена.*

Wolkowa S. Temporär-lokales Kontinuum als Formgebung der Kategorie des Textes der schönen Literatur im Roman von Wolfgang Hilbig «Das Provisorium».

In dem Artikel sind die Fragen behandelt, die mit der temporal-lokalen Organisation des Textes verbunden sind, insbesondere die Funktionen der Lexik, die die zeitlichen, subjektiven und räumlichen Pläne der Erzählung in einem literarischen Text darstellt. Die theoretischen Grundlagen werden durch Beispielen aus dem Roman des deutschen Schriftstellers Wolfgang Hilbig «Das Provisorium» illustriert.

Schlüsselwörter: *das temporär-lokale Kontinuum, der Text, die temporal-lokale Organisation des Textes, das lexikalische Mittel, der Wechsel.*

Г. В. Денисенко

ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛЕКТНОГО ВИЯВУ ЕТНОФРАЗЕМ У СХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ

У статті здійснюється аналіз діалектних особливостей усталених виразів кількох говірок східнополіського діалекту. На основі зібраного фактичного матеріалу в говірках, співрозташованих у різних частинах південно-східної мікрозони Східного Полісся, простежено окремі фонетичні, морфологічні та семантичні риси фразеологічних одиниць, обґрунтовано специфіку їх вияву географічним розташуванням говіркових мікросистем та впливом на них контактних діалектних зон.

Ключові слова: *діалектний континуум, східнополіський говір, етнофразеологізм, динаміка говорів, поліські діалекти.*

Постановка проблеми. Український діалектний континуум є складно організованою структурою, що вимагає різноаспектних досліджень, завданнями яких є з'ясування проблеми зв'язків літературної мови з говорами, їхнього впливу на формування літературних норм, відтворення на підставі діалектних свідчень реального історичного контексту функціонування одиниць різних рівнів (лексичних, фонетичних, словотвірних, морфологічних, синтаксичних), використання цих свідчень для розуміння багатьох сучасних мовних явищ і процесів, визначення значного потенціалу діалектної мови як джерела мовної інформації й засобу комунікації [2, с. 14].

Аналіз досліджень та публікацій. Вивчення українських говорів як історично сформованих мовних одиниць почалося із середини XIX століття. Зокрема, наукове обґрунтування основ української діалектології здійснили такі мовознавці, як О. О. Потебня, К. П. Михальчук, пізніше, упродовж XX століття, ідеї вивчення української мови у просторовій змінності поглибили П. Ю. Гриценко, Ф. Т. Жилко, Я. В. Закревська, А. М. Залеський, І. Г. Матвіяс, Т. В. Назарова та ін.

Метою статті є спостереження варіативності східнополіських говірок у системі північноукраїнського мовного простору на матеріалі мікросистеми етнофразем с. Вирівка, с. Бочечки, с. Хижки Конотопського району Сумської області.

Виклад основного матеріалу. Питання класифікації українських діалектів, встановлення меж поширення діалектних груп, визначення загальноприйнятих чітких критеріїв членування, необхідності системності діалектологічних досліджень порушувалося в україністиці неодноразово. Надзвичайна складність цієї проблеми пояснюється багатьма чинниками, оскільки в процесі її розв'язання необхідно враховувати всі моменти складного механізму мовного поступу, динаміку говорів (наприклад, існування ядра діалекту й перехідних зон, які з часом можуть виокремитися в самостійний діалект) [2, с. 15]. Зокрема, й визначена нами для дослідження мікрозона характеризується як маргінальна або така, що належить до перехідних.

Східнополіський говір зберігає багато реліктових форм. Цей говір не становить однотипного утворення, а за рядом діалектних явищ членується на окремі групи говірок: південна група говірок прилягає до перехідних говірок, які межують з говірками південно-

східного наріччя і постали внаслідок міждіалектної інтерференції. Північна група говірок охоплює говірки на північ від лінії р. Дніпро – гирло річки Снов через Чернігів і далі крайні північні говірки по течії Десни. Особливості цієї групи говірок східнополіського говору пояснюються взаємодією з білоруськими говірками. Осібно стоять крайні східні говірки лівобережнополіського говору, специфіка яких зумовлена не лише географічним положенням, а й міграційними процесами, що відбувалися на цій території [5, с. 32].

Сьогодні цілком обґрунтовано поліські діалекти відносять до старожитніх, про що переконливо свідчать мовна архаїка цих діалектів, збереження багатьох праслов'янських та давніх східнослов'янських елементів на різних структурних рівнях, а також численні археологічні знахідки на Поліссі, наявність архаїчних особливостей у духовній культурі поліщуків, які вказують на тяглість у часі автохтонного населення на цій території. Полісся кореспондує численні мовні, фольклорні, археологічні особливості. Цей реліктовий континуум характеризується локальними рисами мовлення, етнографічним і фольклорним багатством та різноманітністю, побутово-культурною консервацією самобутніх явищ. Очевидно, значна частина цих фактів пояснюється не тільки історичною давністю цього регіону, але й маргінальністю багатьох його ареалів щодо основного українського діалектного масиву, а також тим, що він межує з діалектними зонами російської та білоруської мов. Таким чином, у цьому континуумі простежується реальне зіткнення різноспрямованих мовних потоків, що, безумовно, визначає його своєрідність та багатство [2, с. 16].

Формування надійної й переконливої бази фразеологічних виявів східнополіського говору вимагає системних діалектологічних спостережень, зорієнтованих на точну локалізацію мовних явищ, на окреслення густої сітки досліджуваних говірок. На першому етапі для діалектологічної обсервації нами визначено три східнополіські говірки, локалізовані в Конотопському районі Сумської області: с. Вирівка, с. Бочечки, с. Хижки. Вибір говірок цих населених пунктів зумовлений їхнім співрозташуванням у різних частинах одного з регіонів Східного Полісся: центральній, південно-західній та південно-східній частинах Конотопського району. У зв'язку з цим, на нашу думку, просторове розміщення діалектних фразеологічних явищ сприятиме більшій інформативності зібраного матеріалу.

За нашими спостереженнями, східнополіські говіркові усталені вияви репрезентують фразеологічну систему української мови в цілому і становлять собою точку перетину різноякісних явищ – фонетичних, граматичних (морфологічних і синтаксичних), лексичних, семантичних. Низка фразеологічних діалектних явищ помітно диференціює східнополіський говір, зокрема: *в'іно́чка з'в'іт', стаја́т' под в'інце́м, хл'еб' і до хл'е́ба, јак на свад'бу, соко́лка кла́дбишчем вон'а, гр'іц':а на пич'і, зїісти гарбуо́зової ка́ши, захомута́т' па́рн'а, аста́ц':а с гарбу́зом* – с. Вирівка; *вино́чка звит', стојат' п'ід в'інце́м, хл'іб' і до хл'іба, јак на весу́л':а, соро́ч'ка ц'в'і́нтером смерду́т', гр'іц':а ў про́с'і, попро́убуват' гарбузо́вої ка́ш'і, захомута́т' хло́бц'а, зоста́ц':а з гарбузо́м* – с. Бочечки; *в'іно́чка з'в'іт', стоја́т' п'ід в'інце́м, хл'іб' і до хл'і́бу, јак на вес'і́л':а, соро́ч'ка цви́нтером тхне, вигрива́ц':а на пич'і́, посмакува́т' гарбузо́вої ка́ ш̈і, захомута́т' хло́пц'а, зали́шиц'а з гарбузо́м* – с. Хижки). Таким чином, говірка села Вирівка до сьогодні зберігає фонетичні, морфологічні та лексичні риси східнополіського діалекту, межуючи з Поліссям Чернігівщини. Діалектні особливості говірки с. Бочечки, очевидно, визначаються перехідною зоною до середньонаддніпрянського говору. Північно-східна географія с. Хижки вплинула на основні риси говірки, марковані сусідніми крайніми східними говірками Лівобережжя (Кролевецький, Путивльський райони). Таким чином, східнополіський говір, межуючи з іншими говорами української мови – середньонаддніпрянським та слобожанським, на півночі та сході контактуючи з південно-східнобілоруськими та південноросійськими говірками, як зазначають дослідники, репрезентує такий своєрідний ареал, у якому «сплелися різні мовні факти різних мовних систем (акання – білоруське, дифтонги – північноукраїнські, ствердіння приголосних – південноукраїнське)» [6, с. 96]. Наприклад, окремі з цитованих ознак можемо простежити, аналізуючи зібраний фразеологічний матеріал: *наложи́т' у воз гарбузо́ў, кипи́т' под'і́јами март, земл'а́ гори́т' п'ід нага́ми, захомута́т' па́рн'а, зав'аза́т' плато́к, огоро́д городи́т' л'і́том* (с. Вирівка, с. Хижки). Таким чином, при аналізі мовних ознак діалектного вияву необхідно брати до уваги не тільки свідчення фонетичного, граматичного, лексичного рівнів, якими характеризуються стійкі вирази, але й враховувати особливості історичного розвитку краю, специфіку його етнографії, соціально-економічні, археологічні матеріали.

Досліджуючи один з мікроареалів східнополіського говору, ми з'ясували низку фонетичних рис: розрізнення наголошеного і ненаголошеного вокалізму – в ненаголошеній позиції кількість голосних у говірці с. Вирівка коливається від 4 до 6, а в наголошеній доходить до 8 фонем. Східнополіський говір зберігає дифтонги на місці етимологічних [о], [е] та [ě] (*у сорóц':і ру̯дúу̯с'а, побáч'іт' п'і̯ĕрву зв'і̯ĕздý, ган'ат' блу̯́ох*); для с. Вирівка характерне акання (*астáц':а з гарбузóм, абм'ін'áт' хл'іб, робúт' через пен' калóду, йáк кот с:абáкой*); у говірці с. Бочечки спостерігається втрата [j] на стику префіксальної й кореневої морфем (*вúшла јак на вес'íл':а, пришлá јак на налúгач'і)*; у с. Хижки виявляються релікти давніх шиплячих приголосних (јак *нý̆ч' јаснá*).

На морфологічному рівні визначальною рисою для села Бочечки є усічені прикметникові форми називного відмінка однини чоловічого роду: *вес'н'áни нáстр'іў, на дереўў̆ц'і нóви листóч'ок појавúу̯с'а*.

На лексико-семантичному рівні кожен говір виокремлюється своїми специфічними рисами. Наприклад, на позначення виразу «цікавитися чиїмось життям» у с. Вирівка наявний фразеологізм *под од'ејáло гл'ад'íт'*, у с. Бочечки – *у в'ікнó зазирáть*, у с. Хижки – *п'ід коудру дивúц':а*; «бути дуже зайнятим, важко працювати» у с. Вирівка – *увéрх гл'áнут' н'íколи*, у с. Бочечки – *гнý̆т' горбá до земл'í*, у с. Хижки – *зрóшуват' пóтом зéмл'у*.

Причиною таких фонетичних, семантичних та морфологічних особливостей східнополіських говірок є те, що цей ареал межує на півдні з середньонаддніпрянським говором по лінії Київ – Прилуки – Конотоп і далі по р. Сейм до межі з російськими говірками. Територія східнополіського говору звужується внаслідок розширення на півночі південно-східного наріччя, західна межа середньонаддніпрянського говору проходить в основному по річці Дніпро і відділяє його від середньополіського говору, на півночі межує з білоруськими, а на північному сході – з російськими говірками. Крім того, досліджувані нами говірки локалізовані в такій діалектній зоні, яку часто вчені кваліфікують як територію перехідного типу. У зв'язку з відсутністю системного дослідження діалектів у ХХ столітті до сьогодні не вироблено одностайних критеріїв поділу діалектного континууму на окремі ареали, немає достатньо значного фактичного матеріалу, який дав би можливість зробити науково обґрунтовані висновки щодо визначення більш чітких меж між діалектними зонами.

Зауважимо, що окремі звичаї, обряди, повір'я, які відображені в етнофразеологізмах на східнополіській території, збереглися і до наших днів. Одночасно навіть у пам'яті найстарішого покоління поліщуків багато архаїчних звичаїв та обрядів нівелювалися. Тому спостерігаємо розмивання структури окремих давніх обрядів та ритуалів, недотримання їх чи виконання лише окремих ритуальних дійств у деяких регіонах. Неоднаковий ступінь збереження форм традиційної духовної культури в різних говірках особливо вимагає докладного опису всіх обрядових дійств в одному ареалі, що може допомогти реконструювати забуті етнофразеологізми, а також втрачені елементи в інших діалектних зонах. У зв'язку з цим саме етнолінгвістичні дослідження дають можливість визначити географію певних явищ, встановити їх вузькорегіональний характер, спільні та відмінні риси в різних ареалах [2, с. 18].

Висновки. Таким чином, Східне Полісся є якраз тим регіоном, де збереглося чимало давніх елементів матеріальної та духовної культури слов'ян, де зафіксовано вживання фразеологізмів, пов'язаних з народними звичаями, традиціями, обрядами, повір'ями, прикметами, символікою. Для етнофразеологізмів обрядовість виступає необхідним і багатим матеріалом, за допомогою якого можна інтерпретувати багато інших традиційних обрядів Східного Полісся. Внутрішня форма таких фразеологізмів відображає стереотипи сакральної поведінки населення цього регіону, визначеної обрядовими канонами. У них реалізується специфіка національного світосприймання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильченко В. Обрядовомотиваційні зв'язки українських етнофразем / В'ячеслав Васильченко // Українська мова. – 2009. – №2. – С. 70-82.
2. Дорошенко Л. І. Етнолінгвістичний аспект дослідження східнополіських говірок: навч.-метод. посіб. для студентів філологічних факультетів педагог. інститутів та університетів / Л. І. Дорошенко. – Суми: Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2003. – 86 с.
3. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – К.: Рад. школа, 1966. – 307 с.
4. Залеський А. М. Говірки Полісся / А. М. Залеський // Київське Полісся. Етнолінгвістичні дослідження. – К., 1989. – С. 41-75.
5. Матвіяс І. Г. Українська мова та її говори / І. Г. Матвіяс. – К.: Наук. Думка, 1990. – 168с.
6. Синявський О. Н. Про мову села Любеча / О. Синявський // Мовознавство. – 1934. – №1. – С. 91-97.

Денисенко А. В. Особенности диалектного проявления этнофразем восточнополесских говоров.

В статье осуществляется анализ диалектных особенностей фразеологизмов нескольких говоров восточнополесского диалекта. На основе собранного фактического материала в говорах, расположенных в разных частях юго-восточной микрозоны Восточного Полесья, прослежены отдельные фонетические, морфологические и семантические особенности фразеологических единств, обоснованно специфику их проявления географическим расположением микросистем говора и влиянием на них контактных диалектных зон.

Ключевые слова: *диалектное языковое пространство, восточнополесский говор, этнофразеологизм, динамика говоров, полесские диалекты.*

Denysenko A. Features of dialectal display of etnofrazems of eastpolesye's slangs.

We carry out the analysis of dialectal features of phraseological units around a few slangs of eastpolesye's dialect. On the basis of the collected actual material in slangs, located in different parts of south-east mikrozony of East Polesya, the separate phonetic, morphological and semantic features of phraseological unities are traced, grounded specific of their display the geographical location of microsystems of manner of speaking and influence on them of contact dialectal areas.

Key words: *dialectal continuum, the Easest manner of speaking, etnofrazemy, dynamics of slangs, Polesye's dialects.*

Т.А. Емельяненко

ОТРАЖЕНИЕ КУЛЬТУРНО-НАЦИОНАЛЬНОГО АСПЕКТА РУССКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ В СОДЕРЖАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ-ФИЛОЛОГОВ

В статье описано возможное содержание работы, направленной на уяснение студентами-филологами культурно-национальной специфики русской фразеологии: определен круг знаний которыми должны овладеть будущие словесники, представлена система упражнений, предполагающих формирование умений анализировать фразеологические единицы в обозначенном аспекте.

Ключевые слова: *фразеологические единицы, культурно-национальная специфика фразеологизмов, межъязыковой анализ, культурная информация, структурно-семантическая эквивалентность фразеологизмов.*

Постановка проблемы. В современной лингвистике утвердилась антропоцентрическая парадигма, которая смещает акцент исследований с объекта на субъект, что предполагает, по словам В. А. Масловой, анализ «человека в языке и языка в человеке» [4, с. 6]. В рамках этой научной парадигмы трудами многих лингвистов, в частности В.И. Зимина [2], В.А. Масловой [4], В.Н. Телия [5], А. Т. Хроленко [7] и др., сложилась целая отрасль лингвистической науки – лингвокультурология, изучающая язык как феномен культуры.

Лингвокультурология, как известно, исследует фразеологизмы, метафоры, символы, сравнения и другие номинативные единицы, так

как они – «источник сведений о культуре и ментальности народа, в них как бы законсервированы мифы, легенды, обычаи» [4, с. 4]. Анализ фразеологического фонда языка в лингвокультурологическом аспекте представляет особую важность, так как фразеологизмы, с одной стороны, являются ценным источником изучения сознания, национальных особенностей и самобытности народа, это сгустки культурной информации, в которых закодированы сообщения о мире конкретной страны, а с другой – «именно фразеологизмы как бы навязывают носителям языка особое видение мира, ситуации» [4, с. 82].

Анализ актуальных исследований. Именно поэтому вопросы культурно-национальной специфики фразеологических единиц были предметом изучения многих лингвистов, в работах которых охарактеризованы основные подходы к изучению культурного содержания устойчивых единиц (А. П. Власенко, В. И. Зимин), разработана классификация фразеологизмов по характеру отражения в них культурного аспекта (В. А. Маслова [4], В. Н. Телия [5]), описаны процессы «формирования фразеологизмов», отражающие связь фразеологических единиц с культурно-национальными стереотипами, эталонами (В.А. Маслова [4]), рассмотрены вопросы связи внутренней формы и мотивации значения фразеологизмов (В. И. Зимин [2], В. Н. Телия [5]), разработана структурно-семантическая классификация видов эквивалентности идиом (А. Д. Райхштейн [6]), установлены типы межъязыковых соответствий фразеологических единиц (Л. И. Зимина, И. А. Стернин). Авторским коллективом под руководством В. Н. Телия создан «Большой фразеологический словарь русского языка», отличительной особенностью которого является наличие культурологического комментария, впервые введенного в мировую практику фразеологических словарей. В содержание лингвокультурологического анализа В. Н. Телия включает соотнесенность образа фразеологизма в целом или отдельных его компонентов с: а) архетипическими противопоставлениями, мифологическими представлениями, библейскими текстами, б) фольклорно-литературными источниками, в) кодами культуры, г) видами тропов, д) эталонами, символами, стереотипами, е) типами текстов, где зафиксирован как типичный или продуктивно функционирует фразеологизм, ж) образными аналогами в других языках. Но, несмотря на достижения лингвистической науки, культурно-

национальный аспект русской фразеологии слабо отражен в профессиональной лингвистической подготовке будущих учителей-филологов. Анализ действующих учебных пособий для студентов высших учебных заведений, сборников упражнений по современному русскому литературному языку показал, что вопросы лингвокультурологического статуса фразеологизмов затрагиваются косвенно – при изложении темы об источниках русской фразеологии. Справедливости ради отметим, что в некоторых учебных пособиях по современному русскому литературному языку, вышедших в последнее время, помещены соответствующие параграфы. Так, в учебном пособии Л.П. Крысина «Современный русский язык. Лексическая семантика. Лексикология. Фразеология. Лексикография», увидевшем свет в серии «Высшее профессиональное образование» в 2009 году, есть параграф «Национально-культурная специфика фразеологизмов». В учебные планы вузов, по специальности «Филология», в том числе и СумГПУ им. А. С. Макаренко, включена дисциплина «Лингвокультурология», которая предоставляет широкие возможности для реализации указанного направления работы.

Целью нашей статьи и является описание возможного содержания работы, направленной на уяснение студентами-филологами культурно-национальной специфики фразеологических единиц.

Изложение основного материала. Реализовать лингвокультурологический аспект при изучении фразеологии в вузе можно в двух направлениях: 1) изучение культурно-национальной специфики русских фразеологизмов; 2) сопоставительный анализ фразеологического состава нескольких языков с целью выявления культурно-национальных особенностей фразеологизмов.

Выявление культурно-национальной специфики фразеологизмов предполагает раскрытие исторических реалий, верований, традиций конкретного народа, закрепленных в устойчивых языковых единицах. В этом контексте студенты должны знать способы воплощения культуры во фразеологизмах; типы фразеологизмов по характеру передачи культурной информации о мире; типы передачи образного содержания устойчивых единиц; как соотносится образ фразеологизма с древнейшими представлениями, библейскими, фольклорными текстами и литературными источниками; как связан образ фразеологизма с символами, идеалами,

стандартами, заложенными в культуре конкретного народа; особенности соотнесения образа фразеологизма с деятельностью самого человека, с его окружением.

Разработанные в рамках обучающего эксперимента упражнения помогут в формировании умений студентов анализировать фразеологические единицы в обозначенном аспекте.

1. Определите тип фразеологизмов по характеру передачи культурной информации: 1) фразеологизмы, несущие культурную информацию прямо, то есть в денотате; 2) фразеологизмы, несущие информацию опосредованно через соотнесенность ассоциативно-образного основания с эталонами, символами, стереотипами национальной культуры. Пользуясь материалами, содержащимися в словарных статьях «Большого фразеологического словаря русского языка» под редакцией В.Н. Телия, укажите, с какими эталонами, символами, стереотипами соотносятся фразеологизмы второй группы.

Квасной патриотизм, пойти по стопам, муромский лес, портить кровь, без царя в голове, прекрасный пол, в здравом уме, бред сивой кобылы, выносить сор из избы, впадать в детство, грош цена в базарный день, злой язык, из одного теста, демьянова уха, из грязи да в князи, на глаз, как швед под Полтавой, потемкинские деревни, облегчить душу.

2. Выявите художественные средства, которые лежат в основе следующих фразеологизмов: а) метафора; б) метонимия; в) синекдоха; г) сравнение. Определите вид тропа по характеру соотнесения с кодом культуры (соматический, антропный, пространственный, временной, зооморфный, религиозный, духовный, кулинарный, вещный, игровой, акциональный).

Под соусом, строить воздушные замки, выжить из ума, как корова языком слизала, рыться в грязном белье, как банный лист, руки чешутся, широкая натура, как сивый мерин, в руках, мышиная возня, вверх ногами, выйти боком, звездный час, как зеницу ока, куриные мозги, заливаться как соловей.

3. Используя ««Большой фразеологический словарь русского языка» под редакцией В.Н. Телия, продолжите ряды фразеологизмов, соотносящиеся с древнейшими пластами культуры (архетипическими противопоставлениями, мифологическими представлениями, библейскими текстами). Объясните значение фразеологических единиц.

Архетипические противопоставления: *лечь костьми* («жизнь-смерть»), *на чужих плечах* («верх-низ», «свой-чужой») … .

Мифологические представления: *валять дурака, по душам*… .

Библейские тексты: *глас вопиющего в пустыне*, *зарывать талант в землю*… .

4. Определите, с какими мифологическими представлениями соотносятся фразеологизмы: а) анимизм; б) фетишизм; в) ритуалы. Обоснуйте свой выбор. Для выполнения этого задания руководствуйтесь информацией, содержащейся в словарных статьях «Большого фразеологического словаря русского языка» под редакцией В.Н. Телия.

Заваривать кашу, бросаться в глаза, между Сциллой и Харибдой, перемывать косточки, за круглым столом, битый час, курам на смех, выносить сор из избы, на чем свет стоит, по душам, бросать камень в чужой огород, бросать слова на ветер, с три короба.

5. Соотнесите образ фразеологизма с соответствующим ему фольклорным текстом. Свои предположения проверьте по словарю под редакцией В.Н. Телия и дополните ряды пословиц и поговорок, в основе которых лежит тот же признак.

Фразеологизмы: *и палец о палец не ударить*, *валять дурака, как баран на новые ворота, упасть духом, сходить с ума.*

Фольклорные тексты: *В беде не унывай, на Бога уповай; По чужому уму как по льду иду; Руки не протянешь, так с полки не достанешь; По образу как я, а по уму – свинья; Мешай дело с бездельем, проводи время с весельем.*

Второе направление анализа устойчивых сочетаний – сопоставительный анализ фразеологизмов нескольких языков – позволяет выявить национально-специфические особенности фразеологических единиц одного языка на фоне другого. Значимость этого направления работы определяется тем, что частные сведения о других языках способствуют более глубокому пониманию устройства и национальной самобытности родного языка.

Теоретическая подготовка будущих филологов для проведения межъязыкового анализа предполагает знание истории развития и становления сопоставительной фразеологии, точек зрения лингвистов относительно содержания понятия «фразеологическое соответствие», видов структурно-семантической эквивалентности,

аспектов национальной специфики фразеологических единиц, типов межъязыковых соответствий фразеологизмов.

В рамках обучающего эксперимента нами разработана система упражнений для усвоения полученных знаний и формирования умений производить межъязыковой анализ фразеологизмов с целью выявления особенностей национальной специфики.

1. Опираясь на структурно-семантическую классификацию видов эквивалентности фразеологизмов, предложенную А.Д. Райхштейном, определите вид структурно-семантической эквивалентности следующих фразеологизмов: а) фразеологизмы-интернационализмы; б) фразеологизмы, включающие национальные имена собственные и наименования национальных реалий; в) фразеологизмы, в состав которых входит просторечный компонент; г) фразеологизмы, содержащие некротизмы; д) фразеологические лакуны; е) фразеологизмы, в основе которых лежат лексемы, наиболее частотные как в самостоятельном употреблении, так и по числу фразеологизмов, в которые они входят.

Гроша ломаного не стоит, египетские казни, в подметки не годится, Мамаево побоище, как швед под Полтавой, если бы да кабы, между Сциллой и Харибдой, сердце кровью обливается, из огня да в полымя, загнать в тупик, на авось, ахнуть не успеть, бежать как угорелый, излить душу, нести околесину, потемкинские деревни, вверх тормашками, геркулесов труд, вот те на, еле-еле, мастер на все руки, щи лаптем хлебать, задать стрекача.

2. Установите денотативные различия фразеологизмов. Укажите, как проявляется культурно-национальная специфика во фразеологизмах.

Запретный плод – the forbidden fruit, из огня да в полымя – out from frying-pan into fire, как собака на сене – like the dog in the manger, лизать пятки – to lick smb.'s foot, долгая песня – a long story, как гром среди ясного неба – like a bolt from the blue, маменькин сынок – mother's darling, на ножах – dagger's points with smb., с головы до ног – from top to toe, без задних ног – to sleep like a dog.

3. Определите коннотативное значение фразеологизмов русского и английского языков. Для выявления различий обращайте внимание на пометы, помещенные в словарных статьях «Краткого русско-английского фразеологического словаря» под редакцией В. В. Гуревич, Ж. А. Дозорец.

Пальцем в небо – to be wide of the mark, бить баклуши – to sit picking one's nose, не тут-то было – nothing doing, не все дома – smth. is not all there, каши не сваришь – you won't get much change out of smb., как сельдей в бочке – they are packed like sardines, делать из мухи слона – to make a mountain out of a mole-hill, в кавычках – in inverted commas, дышать на ладан – to be on one's last legs, к шапочному разбору – to miss the bus, какая муха укусила? – what got into smb.?

4. Пользуясь «Кратким русско-английским фразеологическим словарем» под редакцией В. В. Гуревич, Ж. А. Дозорец, определите функциональные различия в следующих парах фразеологизмов. При выявлении различий, обращайте внимание на пометы, помещенные в словарных статьях.

Коли на то пошло – come to that, почивать на лаврах – to rest on one's on laurels, как раз – it is just the time, по рукам – it is a deal, чего доброго – it may happen, тут как тут – there he is, была не была! – sink or swim, ни на что не похоже – that's like nothing on earth!, переливать из пустого в порожнее – beat the air, долго ли до греха – anything may happen!, вот где собака зарыта – where the shoe pinches.

5. Подберите к данным фразеологизмам английские соответствия. Определите тип межъязыковых соответствий фразеологизмов: а) линейный; б) векторный; в) безэквивалентный. Наличие или отсутствие английских фразеологических соответствий проверьте по «Краткому русско-английскому фразеологическому словарю» под редакцией В. В. Гуревич, Ж. А. Дозорец.

Как убитый, пускать корни, на всю Ивановскую, сложа руки, как сказать, с пеной у рта, в три погибели, слов нет, только и всего, еще бы, мухи не обидит, до нитки, вот тебе и, то ли дело, тертый калач, иметь в виду.

Отметим, что работа по сопоставительному анализу фразеологического состава нескольких языков имеет большое значение в профессиональной подготовке студентов-филологов по двойным специальностям – русский и английский, русский и украинский язык.

Выводы. Представленное в статье содержание работы, направленной на уяснение культурно-национальной специфики фразеологических единиц, может быть реализовано в процессе изучения лексикологии современного русского литературного языка, стилистики,

по выражению В.А. Масловой, наиболее «культуроносных» дисциплин, а также в курсе «Лингвокультурология». Вопросы организации этой работы могут стать предметом дальнейшего обсуждения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий / под ред. докт. филол. наук В.Н. Телия. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 784 с. – (Фундаментальные словари).
2. Зимин В. И. Основные подходы к изучению культурного содержания фразеологизмов русского языка / В.И. Зимин, А.П. Василенко // Русский язык в школе. – 2010. – №2. – С. 58-62.
3. Краткий русско-английский фразеологический словарь / под ред. В.В. Гуревич, Ж.А. Дозорец. – М. : ВЛАДОС. – 544 с.
4. Маслова В. А. Лингвокультурология: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / В. А. Маслова. – 2-е изд., стереотип. – М. : Академия, 2004. – 208 с.
5. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288с.
6. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.twirpx.com.
7. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии: учебное пособие / А.Т. Хроленко; под ред. проф. В. Д. Бондалетова. – 3-е изд., исправл. –М. : Флинта; Наука, 2006. – 184 с.

Ємельяненко Т. А. Відображення культурно-національного аспекту російської фразеології у професійній підготовці майбутніх вчителів-філологів.

У статті описаний орієнтовний зміст роботи, спрямованої на з'ясування студентами-філологами культурно-національної специфіки російської фразеології. Визначено коло знань, якими повинні оволодіти майбутні словесники, представлена система вправ, що передбачають формування вмінь аналізувати фразеологічні одиниці в означеному аспекті.

Ключові слова: *фразеологічні одиниці, культурно-національна специфіка фразеологізмів, міжмовний аналіз, культурна інформація, структурно-семантична еквівалентність фразеологізмів.*

Iemelianenko T. The reflection of cultural-national aspect of Russian phraseology in the content of professional preparation of the future philology teachers.

The article discusses the possible content of the work aimed at the clarification of students-philologists of the ethno-cultural specificity of Russian phraseology: the circle of knowledge which must master the future philologists, presents the system of exercises involving the formation of skills to analyze phraseological units in this aspect.

Key words: *phraseological units, cultural and national features of phraseologisms, interlingual analysis, cultural, structural and semantic equivalence of phraseologisms.*

Д. С. Железняк

РЕАЛІЗАЦІЯ СТАТУСНО-РОЛЬОВИХ ПОЗИЦІЙ КОМУНІКАНТІВ У СИТУАЦІЇ РЕВНОЩІВ

У статті розглядається комунікативна ситуація ревнощів, діапазон її варіації, з огляду на учасників комунікативного акту. Виявляється відповідність між ситуаціями, у яких проявляються ревнощі, та позиційними психолого-комунікативними ролями.

Ключові слова: *ревнощі, комунікативна ситуація, психологічні ролі комунікантів, емотивні висловлювання.*

Постановка проблеми. Поняття ***ревнощі*** хвилювало людей з давніх часів, свідченням чого є чимало художніх творів – прозових і поетичних, музичних, картин живопису. Статусно-рольові позиції комунікантів, дослідженням яких присвячена стаття, у ситуації ревнощів визначають напрям та характер процесу спілкування. Останній факт виявляється саме в комунікативно-інтенціональному варіюванні емотивних висловлювань у мовленні та їхньому прагматичному транспонуванні. Вибір тієї чи іншої конструкції зумовлений конкретною мовленнєвою ситуацією, інтенцією мовця, а також міжособистісними взаємостосунками комунікантів. Рольові позиції комунікантів у ситуації ревнощів схильні до частих та динамічних змін і залежать від інтенсивності емоцій, що відчувають комуніканти. Дослідження спрямоване на встановлення взаємозв’язку між ситуаціями прояву емоції ревнощів та психологічними ролями комунікантів.

Аналіз актуальних досліджень. Сучасні дослідження мови вирізняються антропоцентричною зорієнтованістю, зокрема, зверненням до комунікативно-прагматичного аспекту її функціонування (Т. А. ван Дейк, А. А. Калита, В. І. Карабан, Г. Г. Почепцов, Дж. Р. Серль, О. М. Старикова, та інші). Новітня дискурсивна парадигма акцентує тісні зв’язки мовних та позамовних чинників комунікації (Н. Д. Арутюнова, А. Д. Бєлова, О. П. Воробйова, І. С. Шевченко) та стимулює зацікавленість лінгвістів до проблем досягнення взаєморозуміння у потенційно конфліктних ситуаціях спілкування. Мовні механізми оцінки, емотивності та експресивності вивчалися на різних рівнях структури мови (І. В. Арнольд, Т. О. Биценко, Г. Вежбицька, О. М. Вольф, М. В. Гамзюк, О. Есперсен, В. М. Телія, В. І. Шаховський), художній дискурс та способи його організації залишаються ще недостатньо дослідженими. Традиційно

лінгвістика концентрувалася на вивченні емоційної лексики (Є. М. Галкіна-Федорук, О. Л. Бєссонова, В. М. Телія та ін.).

Отже, актуальність дослідження визначається його відповідністю вимогам сучасної лінгвістики, зорієнтованої на вивчення комунікативно-функціонального аспекту мови, та потребою детального аналізу ролі емотивних висловлювань у комунікації, що базується на урахуванні соціальних, міжособистісних, індивідуально-психологічних характеристик учасників дискурсу в конкретних умовах його перебігу, які ще залишаються темою наукових дискусій. Отже, науковим завданням роботи є поглиблення знань про сутність емотивних висловлювань та англомовні засоби її реалізації, зокрема, у комунікативній ситуації ревнощів.

Виклад основного матеріалу. Порівняння ревнощів з монстром, смертю, шаленістю, жахливими битвами, землетрусом, викликає зацікавленість не лише в людей мистецтва, але й науковців.

Ревнощі – визначаються, як болісне почуття, викликане сумнівом у вірності, коханні, стражданням від прихильності партнера до когось іншого, підозрою у зраді [1, с. 98].

У дослідженні дотримуємося класифікації С. Ю. Мамонтова, який виділяє чотири види ревнощів: тиранічні ревнощі, ревнощі від ущемлення, привиті ревнощі, переведені ревнощі (вульгаріс) [3, с. 20-23]. **Тиранічні ревнощі** – це вибухова суміш великої руйнівної сили, що складається з кохання і ненависті. **Ревнощі від ущемлення** – ранять не стільки серце, скільки самолюбство. **Привиті ревнощі** – це коли будь-хто доводить до відома чи підказує, що слід звернути увагу на поведінку партнера. **Переведені ревнощі** (вульгаріс) – коли кохання пройшло і людей пов’язує тільки спільна нерухомість.

Лінгвістів цікавить мовний прояв цього почуття у процесі комунікації та ситуації, в яких воно виникає. Когнітивний та афективний аспекти тісно пов’язані з проявами цього почуття в міжособистісних та соціальних стосунках.

Психологічні ознаки комунікантів мають певний вплив на їх почуття та засоби вербалізації цих почуттів. Якщо думка може стати загальним надбанням, то психіка – емоції, воля, характер, смак – невід’ємні від особистості.

Дослідження ситуацій ревнощів дає підстави виділити низку основних психологічних ролей комунікантів. У комунікативній ситуації ревнощів виділяють такі ролі [2, с. 45]: **розпорядник**

(manager), **критикан** *(critic)*, **коректор** *(proof-reader)***, знавець** *(expert),* **ментор** *(mentor)***, егоїст** *(egoist)*. Кожна з цих ролей може бути виражена як активно, так і пасивно. Все залежить від типу характеру мовця, а також комунікативної ситуації, в якій проявляється одна із вище вказаних ролей. Проаналізуємо взаємозв'язок між ролями та видами ревнощів.

Розпорядник здебільшого використовує у мовленні накази, розпорядження та команди: *«Fetch it», «Hurry up»* тощо. Практично всі його рішення є застереженнями та погрозами. *«If you do it again...».* Або він повчає: *«Don't you know that you must...».* Прикладом прояву такої поведінки є наступна ситуація:

«Why you're not even undressed yet!»

«I'm not? By god, I'm not, am I?» he stood up.

«I told you to be undressed when I got back, goddam it. I'm slipping you in ahead of them, just as a favor, and you don't even try to help me any.»

Prew stood and looked at her. He could not say anything.

«Never mind that now,» he said. «Let me look at you.»

«Okey,» she said [7, p. 348].

У наведеному прикладі лексичні одиниці емотивно-негативної конотації надають висловлюванню експресивності і виражають гнів, обурення, роздратування та зневагу. Наказ відрізняється найчастотнішою уживаністю і найкатегоричнішою формою прояву спонукальності. Наказ передбачає об'єктивну волю мовця, його правомірність розпоряджатися адресатом завдяки своєму становищу.

У ситуації ревнощів розпорядник, у першу чергу це деспот, емоційно закрита і холодна людина, яка вважає свого партнера капіталом, що безроздільно і довічно належить тільки йому. Розпорядник – це натура власна, домінуюча, егоїстична. Як правило, така роль проявляється в ситуаціях тиранічних ревнощів.

Критикан ганьбить, звинувачує та іронізує: *«Not a bad idea! How could you guess?» «Непогана ідея, і як ти до цього додумався?»* Він нагадує про обов'язки, вказує на недотепність, ображає. Критикан інтерпретує, констатує та займається психоаналізом: *«You say it only because you…».* Він намагається повчати й інструктувати: *«Dear, you needn't leave the towel on the floor».* Проявом такої поведінки є наступна ситуація:

«You ungrateful girl! I did everything for you. What would have happened to you if I hadn't taken you in, eh? It would have been an orphanage, I can tell you. There was nothing, nothing left for you. I kept you.

I've tried to make you useful. I've taught you all you know»… to give you a chance of paying me back and this is what you do» [4, p. 283] – вираження докору (імпліцитна негативна оцінка).

У своїй мові критикан використовує субстантивні речення, з метою вплинути на емоційний та психологічний стан адресанта. Вони представлені моделлю You Adjective+Noun і характеризується високою емоційною напругою, яка досягається внаслідок дерогативної лексики та знака оклику. Особлива експресія та емоційність проявляється завдяки використанню риторичного запитання, яке виражає почуття огиди та обурення, підсилює ілокутивну силу висловлювання і одночасна відповідь на нього.

Критикан схильний до фантазування, саме це потрібно ревнивцю. Крім цього, у нього абсолютно парадоксальне сприйняття дійсності – він її вигадує і живе в уявному світі ілюзій, гіперболізуючи свої переживання. Така роль реалізується у ревнощах від ущемлення, коли зрада партнера ранить не стільки серце, скільки самолюбство.

Коректор хоче, щоб інший відтворював факти. Подібні репліки часто є спробою привернути до себе увагу, не даючи іншому розповісти історію так, як той її сприймає і пам'ятає. Реалізацію цієї позиційної ролі можна спостерігати у наступному прикладі:

«Marilyn, can't you lay off just this once? I said I was sorry.»

«No, you didn't.»

«I did, dammit. That's all I ever do with you. Here, let me see that sign. «

«Richard, in case you hadn't noticed, it's not here either.»

«God, you are snide.»

«No, Richard. What I am is lost. I'm lost and filthy and hurting and hungry and… and cold. Dammit,» she snapped suddenly, «I don't care what it takes. I'm getting the hell out of here. I work hard – as hard as you do. Harder. It's my vacation, too, and I want to eat in a French restaurant and I want to sleep between clean sheets, and take a fucking bath in a tub with a Jacuzzi»[9, p. 21].

Для експресивного підкреслення дії використовуються допоміжні дієслова ***do (does), did*** та підсилювальна частка *ever.* Через експресивно-оцінні прикметники негативної конотації виражається ставлення адресанта до адресата, а використання допоміжного дієслова, ще більше підсилює висловлену думку. Компаративна конструкція ***as…as,*** структура з уточненням та поясненням, увиразнює висловлювання. Звертання, з використанням займенника

you, віддзеркалюють соціальні відносини, які встановлюються у межах комунікативного акту. Використання вигуків підкреслюють експресію мовних одиниць.

У ситуації ревнощів коректор проявляє реакцію, що виражається у прагненні проаналізувати те, що відбулося, знайти причини, усвідомити результати, інколи – знайти винуватця.

Така роль може реалізуватися у будь-якому з чотирьох видів ревнощів.

Знавець намагається передбачити, що буде сказано далі, надає негативну оцінку фактам і людям. Він, не дочекавшись завершення думки, перебиває мовця і видає власну версію:

«That was foolish of you, but…»

«But not so foolish as bringing him up here to your bedroom».

«Stop it! Stop it!» [6, p. 163].

Вказівний займенник ***that*** підсилює комунікативний динамізм даного висловлювання. Безособове речення з ***it + be + adj. + of smb. to do smth.***, передає осудливу негативну конотацію, де прикметник містить негативну сему *foolish.* Підсилення експресивності реалізується у повторах.

Такий тип людей часто покладається на власний досвід чи досвід інших, при цьому залишаючись авторитетом в очах співрозмовника. Здебільшого така роль реалізується у ревнощах від ущемлення чи привитих ревнощах.

Ментор відчуває потужну потребу говорити і, як правило, наполягає, щоб за ним залишилося останнє слово. Він не терпить, щоб його виправляли, бо прагне до безперечного авторитету. Часто «ментор» відчуває палке бажання бути популярним, проте чим наполегливіше він монополізує розмову, тим більше надокучає іншим і безнадійно руйнує контакт. Прояв зазначеної рольової позиції яскраво спостерігаємо у наступному прикладі:

…«I was out»

«Out?» exclaimed her husband, with something like genuine consternation in his voice as he laid down the vinegar cruet and looked at her through his glasses.

«Why, what could have taken you out on Tuesday? What did you have to do?»

«Nothing. I simply felt like going out, and I went out.»

«Well, I hope you left some suitable excuse,» said her husband, somewhat appeased, as he added a dash of cayenne pepper to the soup.

«No, I left no excuse. I told Joe to say I was out, that was all.»

«Why, my dear, I should think you'd understand by this time that people don't do such things; we've got to observe les convenances if we ever expect to get on and keep up with the procession. If you felt that you had to leave home this afternoon, you should have left some suitable explanation for your absence» [5, p. 147] – вираження докору, відверте повчання .Чоловік безперервно повчає дружину, як їй слід поводитися. Його не цікавлять її думки, бажання, бо його воля та слово це – закон. Активне використання речень-перепитів, які не призначені для запиту нової інформації. Вони слугують для вираження, з одного боку, зацікавленості, здивування, а з другого, засудження, підозри, гніву та іронії. Емоційне звертання *dear* використовується для підсилення виразності мовлення і є одним з маркерів відносин комунікантів.

Ментори – це люди з напружено-авторитарним типом поведінки, образливі і недовірливі. Ця роль може реалізуватися у тиранічних, привитих та ревнощах від ущемлення.

Егоїст, як правило, вважає себе жертвою шлюбних стосунків, безперервно жаліє себе, постійно скаржиться на брак поваги, завжди незадоволений чимось, дратується з будь-якого приводу, дорікає всім та звинувачує всіх у своєму нещасті. Така людина замикається тільки на собі і в усьому опирається на власні логічні концепції, а не на зв'язок з навколишнім світом. Наступний приклад ілюструє поведінку егоїста:

«I don't expect anything from you and I don't care what you bleddywell think of me, either! Even today you couldn't let me alone, could you? You had to do something to spoil it for me! But you never have cared how you upset people. Just because you rich, you think you can walk all over everyone. Well you are not doing it to me anymore!» [8, p. 321].

У наведеному прикладі видно, що незадоволена дружина виражає свої почуття, звинувачуючи та ображаючи свого чоловіка, вказуючи, що він завдає болю не лише їй, а й усім навкруги. Спонукальні речення з питальною кінцівкою ускладнюються відтінком докору та роздратування. Прислівник ***never*** у постпозитивному повторі та у сполучені з ***anymore*** є засобом емфази. Повтори підкреслюють розлюченість та поганий настрій мовця. Роль егоїста проявляється у трьох видах ревнощів: привиті, тиранічні та від ущемлення.

Висновки. Отже, ревнощі – досить стійке емотивно-оцінне ставлення суб'єкта до об'єкта, викликане порушенням основних морально-етичних норм з боку об'єкта у сфері особистісних стосунків. Психологічні ролі комунікантів у комунікативній ситуації ревнощів мають вплив на засоби вербалізації цього почуття. Серед основних психологічних ролей комунікантів у дискурсі ревнощів виділяємо: розпорядник, критикан, коректор, знавець, ментор та егоїст. Кожна з цих ролей може бути виражена, як активно, так і пасивної відповідно до типу характеру мовця, а також комунікативної ситуації, в якій проявляється одна із вказаних вище ролей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клаперед О. Чувства и эмоции / О. Клаперед // Психология эмоций : тексты. – М. : Наука, 2002. – С. 93-102.
2. Макмиллан Лен. Мир наших эмоций : пер. с англ. /Лен Макмиллан. – Заокский : Христианская служба семьи и здоровья, 2001. – 160 с.
3. Мамонтов С. Ю. Ревность. Практика преодоления / С. Ю. Мамонтов. – СПб. : Питер, 2002. – 128 с.
4. Brown Dee. Bury My Heart at Wounded Knee / Dee Brown. – N. Y. : Bantam Books, 1990. – 435 p.
5. Dunkan Judith. All That Matters / Judith Dunkan. – Ontario : Harlequin Books, 1984. – 250 p.
6. Greanleaf Stephen. Toll Call / Stephen Greanleaf. – N. Y. : Ballantine Books, 1987. – 297 p.
7. Jones James. From Here to Eternity / James Jones. – N. Y. : A Signet Book, 1963. – 818 p.
8. Ludlum Robert. The Gemini Contenders / Robert Ludlum. – N. Y. : Dell Book Co, 1977. – 441 p.
9. Pinter Harold. Old Times / Harold Pinter. – Moscow : Raduga, 1984. – 480 p.

Железняк Д. С. Реализация статусно-ролевых позиций коммуникантов в ситуации ревности.

В статье рассматривается коммуникативная ситуация ревности, диапазон ее вариации, принимая во внимание участников коммуникативного акта. Устанавливается соответствие между ситуациями, в которых проявляется ревность и позиционными психолого-коммуникативными ролями.

***Ключевые слова**: ревность, коммуникативная ситуация, психологические роли коммуникантов, эмотивные высказывания.*

Zheleznyak D. The realization of positional roles of communicators in the situation of jealousy.

The article deals with communicative situation of jealousy, the range of its variations taking into consideration the participants of the communicative situation. The article focuses on the establishment of the correspondence between situations where jealousy is realised and the positional roles of the communicators.

***Key words:** jealousy, communicative situation, psychological roles of communicators, emotive utterances.*

Є. О. Зубашич

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ЗДІЙСНЕННЯ МАНІПУЛЯЦІЇ В НІМЕЦЬКІЙ РЕКЛАМІ

У статті розглянуто особливості здійснення маніпуляції в німецькій рекламі за допомогою використання різних лінгвістичних засобів. Показано основні лінгвостилістичні фігури, що застосовують німецькі рекламодавці. Проаналізовано лінгвостилістичні засоби, які найчастіше зустрічаються в німецькій рекламі. Визначено вплив лінгвостилістичних засобів та їх маніпуляції на покупця та його вибір.

Ключові слова: *німецька реклама, маніпуляції, лінгвостилістичні засоби.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день реклама займає невід'ємну частину нашого життя. З нею зустрічаємося на кожному кроці: в магазині, у транспорті, на вулиці, продукти рекламуються по радіо, телебаченню, в Інтернеті. Інформація з реклами перевантажує нашу пам'ять і сприйняття. В стані такої напруженої конкуренції постає питання як саме подати інформацію потенційному покупцю, щоб вона запам'яталась і подіяла на нього під час вибору товарів. Німецькомовний дискурс потребує детального аналізу лінгвостилістичних засобів здійснення маніпуляції в німецькій рекламі.

Метою є аналіз лінгвостилістичних засобів, які найчастіше зустрічаються в німецькій рекламі та виявлення їх впливу на рішення покупців.

Виклад основного матеріалу. У німецькій рекламі на сьогоднішній день є дуже поширеною тенденція до використання лінгвостилістичних засобів заради маніпуляції людською свідомістю. Лінгвостилістичні засоби – тропи – допомагають проявити експресивний ефект, що є дуже важливою характеристикою для реклами. Рекламний дискурс не тільки організовує і регулює деякі процеси взаємодії людей, впливає на їх образ думок, формує ціннісні переваги, але і відображає загальномовного тенденції. Мова розширює межі свого функціонування: свідомо формується мова реклами – новий функціональний підстиль.

У лінгвістиці, яка виділяє мову реклами як специфічну, фіксуючи її місце в системі функціональних стилів, пильна увага приділяється дескриптивним дослідженням і розробці проблем прагматики рекламного дискурсу, розкриттю стилістичних і структурно – семантичних особливостей мови реклами. Незважаючи на зростаючий інтерес до мови реклами, дискурсивні дослідження рекламної мови на сучасному етапі видаються досить рідкісними.

Мета змістовної маніпуляції – зробити читача своїм однодумцем, змусити реципієнта прийняти точку зору кореспондента. Змістовна маніпуляція реалізується за рахунок спотворення обсягу інформації (невірна розстановка акцентів, приховування якої частини відомостей, часткова фальсифікація фактів) і використання мовних засобів.

Як основні лексико-стилістичні засоби рекламодавці використовують тропи – епітет, алегорію, гіперболу, літоти, метафору, каламбур, уособлення, метонімію, порівняння, які пожвавлюють, актуалізують рекламний текст і наділяють слоган сугестивною силою. Вони вибудовують текст певним чином і зумовлюють можливості використання слів. Найбільше тропи в мові реклами зустрічаються в слоганах і заголовках, що цілком зрозуміло: вони допомагають, по-перше, «намалювати» вербальний образ конкретного товару, по-друге, викликати необхідну очікувану емоцію у споживача [4, с. 101-105].

Епітети, визначаючи предмет або дію, підкреслюють їх характерну властивість, якість, гарантують вплив на підсвідомість. Словник літературних термінів [2] дає таке визначення «епітету»: епітет – це визначення при слові, що впливає на його виразність, або ж визначення, що виділяє в предметі думки тієї його ознаки, або властивості, які істотні для даного його вираження. У епітеті виражається певне ставлення особи до предмета, про який йде мова. Епітет ніби дає індивідуальне забарвлення вираженому предмету і робить предмет стилістично значущим.

У рекламних текстах і повідомленнях ключове слово починає працювати, коли воно супроводжується конкретним і образним визначенням якості. Наприклад: «Likör – Kirsch – Pralinen. Eine in Likör eingelegte Kirsche, umgeben von leckerer Zartbitterschokolade machen diese Pralinen zu einer ganz besonderen Spezialität «. Проаналізуємо зазначений приклад. Епітети в цьому випадку – «eingelegt» – консервований, витриманий в маринаді, «umgeben» – обгорнутий та «lecker» – смачний. Насиченість епітетів в цьому рекламному повідомленні відіграє важливу функцію під час його сприйняття. Смак цукерок виразно описаний цими прикметниками.

У іншому прикладі реклами епітети теж формують образ товару, викликають асоціації і сприяють кращому засвоєнню інформації: «Die Mascara Revolution! Unendlich lange Wimpern und dramatisch betonte Augen. Lash Revolution». У цьому випадку акцент робиться на епітетах

«lang» і «dramatisch betont», довгі та драматично підкреслені очі, наче в знаменитих голлівудських акторок і моделей, саме такі привабливі асоціації виникають в свідомості людей під час подібної реклами.

Виробник харчових продуктів K-Classic пропонує товари для сніданків з таким лозунгом: «Ob herzhaft oder süß, schnell oder ausgiebig – mit einer tollen Auswahl an leckeren Früstücksprodukten gibt es Alles für den perfekten Start in den Tag!» В цій ситуації спостерігаємо такі епітети як herzhaft – сильний, süß – солодкий, schnell – швидкий та ausgiebig – у великій кількості, щедрий, вони притягують на себе основну увагу в реченні і розкривають головну ідею цього гасла – серед сніданків цієї компанії можна знайти продукти на будь-який смак. Наступним прикладом є «Sie suchen einen edlen Tropfen für einen gemütlichen Abend oder prickelnden Perlwein zum Feiern und Spirituosen zum Cocktail-Mixen und Genießen?» Тут епітети edel – благородний, gemütlich – затишний, prickelnd – шипучий, ігристий дуже доречні і відмінно підходять для реклами алкогольних напоїв.

Основним способом зображення алегорії є узагальнення людських понять, які розкриваються в образах і поведінці тварин, рослин, міфологічних і казкових персонажів, неживих предметах. Словник літературознавчих термінів [3] дає таке визначення поняття «алегорії»: алегорія – це алегоричне зображення абстрактного поняття чи явища через конкретний образ; персоніфікація людських властивостей або якостей. Алегорія складається з двох елементів:

1) смислового – це будь-яке поняття або явище (мудрість, хитрість, доброта, дитинство, природа та ін.), яке прагне зобразити автор, не називаючи його;

2) образно-предметного – це конкретний предмет чи істота, що зображена в художньому творі і представляє назване поняття або явище.

За приклад візьмемо слоган алкогольного напою «Der Bär im Mann. Des Wodkas reine Seele». Таким слоганом рекламується німецька Wodka Gorbatschow. Алегорія тут «медвідь» в людині. Також до алегорії можна віднести «Württembergische: Der Fels in der Brandung».

Дуже популярні в Німеччині желейні медведики «Gummibär», до реклами навіть існує пісенька: «Ich bin dein Gummibär, Ich bin dein Gummibär, Ich bin dein kleiner süsser bunter dicker Gummibär, Oh yeo». Дітям дуже подобаються реклами такого типу, вони приваблюють саме

дитячу аудиторію і в цьому випадку желатиновий ведмедик має всі людські якості – танцює, співає і радіє. Схожою є реклама цукерок M&m's.

Гіперболою є стилістична фігура явного і навмисного перебільшення, яка має метою посилення виразності. Гіпербола часто поєднується з іншими стилістичними прийомами, надаючи їм відповідного забарвлення: гіперболічні порівняння або метафори [2]. Гіпербола є найпоширенішим засобом у рекламі, проте не найефективнішим: з одного боку волає до емоцій реципієнта, з іншого боку викликає у нього відчуження, недовіра за рахунок явного перебільшення [1]. У рекламі до гіперболи вдаються, щоб підкреслити винятковість товару, наприклад: «Das größte Wäschestück der Welt» компанія Weiser Riese, що випускає пральні порошки. Гіпербола «größte» є очевидним перебільшенням. Або на прем'єрі Mercedes S-Klasse: «Das beste Auto der Welt» – гіпербола «beste», реклама Toyota «Nichts ist unmöglich» – явне перебільшення, «Auf diese 5 Burgers freut sich ganz Deutschland!» слоган компанії «Mein Burger», гіперболічним тут буде «вся Німеччина», щоб підкреслити унікальність споживчого засобу.

Словник літературних термінів [2] дає таке визначення поняттю «уособлення». Уособлення (або персоніфікація) – вираз, що дає уявлення про будь-яке поняття чи явище шляхом зображення його у вигляді живої особи, наділеної властивостями даного поняття. Уособлення в рекламі здійснює ідентифікацію з продуктом. Наприклад: «Miele hat die Handwäsche abgeschafft» – «Miele відмінила ручне прання» від компаніях Mieli Faschion або «Deine Haut atmet auf!» – «шкіра дихає» стверджують рекламодавці косметичних засобів. Уособлення зустрічаємо на сторінках рекламних газет. Однією із таких є реклама мережі німецьких магазинів Kaufland. На сторінках знаходимо звернення продуктів до читачів. Наприклад сир «Ich besitze die längste Reifezeit unter allen Käsearten!», картопляне пюре в стаканчику «In mir steckt das Beste aus der Kartoffel und ich habe fast die ganze Welt meine Fans!» або порошок Calgon: «Ich schütze nicht nur die Maschine».

Літота створює враження скромності. Словник [2] дає таке визначення цьому поняттю: стилістична фігура, яка полягає в підкресленому применшуванні, неславі, недомовці. Наприклад: «Das kleine Plus zum Wohlfühlen» – слоган «Coca-cola». Прикметник «klein» має функцію применшення і передає зміст речення так, що ми його інтерпретуємо як «потрібно зовсім мало для щастя». Ще один

приклад – «Etwas weniger Schmerz auf dieser Welt» – слоган «Aspirin» та «Mit kleinen Dingen großes bewirken» – заклик жертвувати на подарунки бідним дітям.

Метафора (за словником літературних термінів [2]) – це вживання слова в переносному значенні; словосполучення, що характеризує певне явище шляхом перенесення на нього ознак, властивих іншому явищу (в силу тієї чи іншої подібності явищ). Своєрідність метафори як виду тропу в тому, що вона являє собою порівняння, члени якого настільки злилися, що перший член (той, що порівнювався) витіснений і повністю заміщений другим (тим, з чим порівнювався). Використання такого прийому, як метафора гарантує гарне запам'ятовування. Наприклад: «Beste Pflege für ihre zweite Haut» – слоган «Bosch» , «Intelligenz auf Rädern» – слоган «Citroen», «Ein Teufel in der Wüste. Ein Engel auf Asphalt» – слоган «Mitsubishi».

Застосування метонімії в рекламі також сприяє гарному запам'ятовуванню слогана. Метонімія означає вживання слова в переносному значенні; словосполучення, в якому одне слово заміщається іншим, як в метафорі, з тією відмінністю від останньої, що заміщення це може здійснюватися лише словом, що позначає предмет (явище), що знаходиться в тому чи іншому (просторовому, тимчасовому) зв'язку з предметом (явищем), який заміщається словом. Наприклад: «Die Krankenkasse für Miau und Wauwau» або слоган авіакомпанії «Wir möchten Sie auf die Palme bringen».

Порівняння в рекламі використовується для виділення рекламованого товару серед подібного. Вони покликані підкреслити різницю між подібною продукцією і виділити товар серед конкурентів. Наприклад: Слоган компанії «Lufthansa»: «Fliegen in der Luft, Vögeln gleich», «Arbeiten wie die Profis» – слоган «Bosch», також можна віднести «Fast so schön wie eine Frau» компанії «IWC».

Створення ефективного, впливового рекламного тексту, який викликає зацікавлення споживача і збуджує в нього бажання придбати рекламовану річ, потребує точного відбору і вдалого поєднання мовленнєвих засобів. Джерелом збагачення, урізноманітнення, увиразнення мовлення реклами є низка лексико-стилістичних засобів. Синоніми у рекламному тексті виконують різні функції, найважливішою з яких є функція урізноманітнення повідомлення. Наприклад: «Gern empfehlen wir Ihnen unsere Spezialitäten und beraten Sie individuell» – говорять в рекламі виробники вина Schloss Wackerbarth. Дієслова

empfehlen та beraten є синонімами, у тексті мають однакове значення «щось порадити». Але за стилістичним використанням вони різні: empfehlen – це більш рекомендувати, a beraten несе в собі певну послугу, тобто допомогу порадою, мається на увазі вже безпосередній контакт покупця і виробника.

Іноді рекламу подають у вигляді римованих речень або навіть вірша. «Traumreisen zu Aldi-Preisen» – такий вислів добре римується, а отже легше запам'ятовується потенційному покупцеві. Або «Auf deinen Kopf gehört ein Hut, nur dann hat man vor dir Respekt, und auch dein Haus ist dann nur gut, wenn es mit einem Dach gedeckt» – Der Dachdecker.

Активно функціонують у мовленні реклами антоніми. Основним критерієм антонімічності слів є протилежність їх значень. Велику групу у рекламі становлять антоніми, які виражають протилежність координаційних понять. Це слова, які стоять на крайніх точках шкали, що виражає різкий ступінь певного явища. Реклама напоїв в магазинах Kaufland: «Mögen Sie es lieber still, fruchtig, prickelnd oder herb? Hier finden Sie alles garantiert». Антоніми still – негазований, prickelnd – шипучий створюють разючий контраст. Використання антонімів створює враження великого вибору товарів на будь-який смак.

Для того, щоб читачі краще і надовго запам'ятали текст, автори реклами вдало користуються омонімами. Наприклад: «Ins Neue Jahr mit neuen Preisen!» У словосполученні «das Neue Jahr» прикметник «neu» означає початок наступного року. А у слово сполученні neue «Preisen» прикметник «новий» означає зовсім інші ціни, не ті, що були раніше.

У рекламі часто використовується мовна гра, наприклад: «Alles fürs Dach – gut bedacht!!!» В першому випадку «Dach» – це дах, покрівля, в другому мовна гра «bedacht» – корінь слова також дах, але значення має обдуманий, продуманий. Проте існує двозначність, натяк на те, що це ще й гарна покрівля. Завдяки схожим трюкам вдається привернути увагу клієнтів.

Висновоки. Можна сказати, що тропи і стилістичні фігури наділяють слоган сугестивною силою, і за кожним із засобів художньої виразності є прихований спосіб навіювання. У ході проведеного аналізу було встановлено, що лексичний рівень друкованої реклами виявляє стилістичні риси, що дозволяють формувати новий функціональний підстиль – мову реклами, особливістю якого є його інформативно-образний і експресивно-сугестивний характер, обумовлений прагматичною установкою реклами – впливом на споживача.

Отже, проаналізувавши лінгвостилістичні засоби, які найчастіше зустрічаються в німецькій рекламі, ми дійшли висновку, що маніпуляція здійснюється завдяки використанню епітетів, метафор, алегорії, гіперболи, літоти, уособлення, метонімії та порівняння. Антоніми, синоніми й омоніми також грають важливу роль в німецькомовному рекламному дискурсі. Вживання лексичних засобів у рекламних текстах має кожного разу своє стилістичне забарвлення. Синоніми урізноманітнюють висловлювання, дають змогу уникати повторення тих самих слів. Уживання антонімів допомагає авторам реклами показати протиставлення у часі, у температурі, у ціні та якості товару. Омоніми надають рекламі оригінальності, стилістичної витонченості, цікавості, милозвучності. І такий текст швидко сприймають та легко запам'ятовують читачі. А це – одна з основних функцій реклами. Саме лінгвостилістичні засоби викликають сильний емоційний відклик у покупців, а отже реклама «працює» і змушує людей обирати саме ті товари, що рекламуються.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аспекты рекламного воздействия [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://event-forum.ru/publications/articles/610 .
2. Словарь литературных терминов [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://literary_terms.academic.ru/ .
3. Словарь литературоведческих терминов [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://slovar.lib.ru/dictionary/allegorija.htm .
4. Шмілик І.Д. Лексико-стилістичні засоби в мовленні реклами / І.Д. Шмілик // Гуманітарні та соціальні науки: Матеріали І Міжнародної конференції молодих вчених HSS-2009. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – С. 101–105.

Зубашич Е. А. Лингвостилистические приемы осуществления манипуляции в немецкой рекламе.

В статье рассмотрено особенности осуществления манипуляции в немецкой рекламе с помощью использования разных лигвистических приемов. Показаны основные лингвостилистические фигуры, которые используют немецкие рекламодатели. Проанализированы лингвостилистические приемы, которые встречаются чаще всего в немецкой рекламе. Определено влияние лингвостилистических приемов и их манипуляцию на покупателя и его выбор.

Ключевые слова: *немецкая реклама, манипуляция, лингвостилистические приемы.*

Zubashych E. Stylistic means of realization manipulation in German advertising.

Article is devoted to the special features of realization manipulation in German advertising using different linguistic methods. It has shown the main stylistic figures which use German advertisers. It has analyzed stylistic means which meet in the German advertising most of all. It has fixed the influence of stylistic means and their manipulation on the buyer and its choice.

Key words: *German advertising, manipulation, stylistic means.*

А. С. Кисельова

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ КРЕОЛІЗОВАНИХ ТЕКСТІВ

Стаття присвячена дослідженню лінгвокогнітивного простору сучасних англомовних креолізованих текстів, розглядається поняття креолізованого тексту та його ролі у здійсненні прагматичного впливу на адресата. В статті висвітлено роль паралінгвістичних засобів в організації тексту, які є важливою типоутворювальною ознакою. Аналізується рекламний ролик, як приклад вирішення прагматичного завдання сприйняття і розуміння, який функціонує в єдиному графічному просторі зображення, слова і звуку.

Ключові слова: *креолізований текст, вербальні та невербальні засоби комунікації, паралінгвістично-активні тексти, реклама, теорія когнітивного дисонансу.*

Постановка проблеми. Специфіка інформаційно комунікативного середовища сучасного суспільства зумовила розширення спектру явищ, що вивчаються у сучасній лінгвістиці. Яскравою і багато в чому унікальною особливістю лінгвокогнітивної парадигми стало використання елементів альтернативних семіотичних систем. Перехід до нової наукової парадигми у лінгвістиці, зумовив поширення використання текстів, у структурі яких задіяні коди різних знакових систем, передусім засоби вербальних та іконічних (образотворчих) кодів. Такі тексти були визначені як креолізовані. Термін «креолізований текст» уперше був ужитий у 90-х роках ХХ століття психолінгвістами Ю. О. Сорокіним та Є. Ф. Тарасовим. Вони пояснюють його як текст, фактура якого складається з двох негомогенних частин: вербальної (мовної/ мовленнєвої) та невербальної (інші знакові системи) [5, с. 180-181]. У своїй єдності вербальні та невербальні компоненти утворюють єдине смислове ціле, що забезпечує комплексний прагматичний вплив на адресата. Іконічна та словесна складові взаємодіють і доповнюють одна одну, спрямовуючи повідомлення на досягнення комунікативної мети. Ці дві частини креолізованого тексту мають різну функціональну спрямованість: можна припустити, що обидві вони є нерівноправними залежно від завдань, які виконує текст, від його приналежності до тієї або іншої комунікативної сфери, від комунікативних навичок й умінь комунікаторів.

Аналіз актуальних досліджень. За останні роки значно зросла зацікавленість саме невербальними засобами письмової комунікації, інформаційна місткість та прагматичний потенціал яких нерідко вищий,

ніж вербальних засобів. У подальшому, питання креолізованого тексту активно розвивалося у працях О. Є. Анісімової, яка досліджувала лінгвокультурні особливості рекламних текстів, Н. С. Валгіної та А. П. Загнітко, котрі виявляли відношення між вербальним та невербальним компонентами, І. П. Моїсеєнко, яка висвітлила прагматичний аспект креолізованих текстів, І. В. Вашуніної, М. Б. Ворошилової, А. О. Бернацької та інших мовознавців.

Світ креолізованих текстів надзвичайно різноманітний: він охоплює тексти газетно-публіцистичні, науково-технічні, тексти-інструкції, ілюстровані художні тексти, тексти реклами, афіші, комікси, плакати, листівки та інші.

Наразі реклама стала невід'ємною частиною сучасного світу. Відносно короткий текст реклами, що пропагує уявні або реальні соціальні цінності та спонукає до споживання товарів і послуг, є надзвичайно насиченим інформацією. Прагнення до інформативності та переконливості короткого рекламного повідомлення реалізується в прагматиці реклами, а досконале вивчення цієї реалізації стає можливим у межах лінгвокогнітивної парадигми.

Головна мета реклами полягає у тому, щоб спонукати людей придбати товар, який рекламується, тому в її основі лежить психокогнітивний вплив на споживача. У цьому контексті питання співвідношення у рекламі вербальних (заголовок) і візуальних (ілюстрація, колір, шрифт, фотографія) компонентів неодноразово привертало увагу дослідників мови реклами, оскільки визначення міри наявності того чи іншого компонента, ступінь їх функціональності у рекламному тексті зумовлюють особливості аналізу реклами як лінгвістичного явища.

Проте на сьогодні недостатньо вивченою залишається проблема лінгвокогнітивного аспекту реклами як різновиду креолізованого тексту, а також впливу вербальних та зображальних компонентів на реціпієнта, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Враховуючи зазначене вище, завданням нашої статті є визначення поняття креолізованого рекламного тексту та його когнітивного впливу на адресатів, який особливо поширений у засобах масової комунікації.

Виклад основного матеріалу. Стрімке зростання візуальної інформації в сучасній комунікації викликала закономірний інтерес

мовознавців до паралінгвістичних, тобто невербальних засобів, що супроводжують письмову мову, зокрема до графічного оформлення тексту. Слід зазначити, що роль паралінгвістичних засобів у тексті не є однозначною. В одних випадках участь паралінгвістичних засобів в організації тексту охоплює тільки план його вираження, його зовнішнє оформлення і не зачіпає або не є суттєвим для плану його змісту. В інших текстах ці засоби набувають особливої значущості, оскільки беруть участь у формуванні як плану їх вираження, так і плану їх змісту. Тексти, в яких використання паралінгвістичних засобів стає важливою типоутворюючою ознакою, можуть називатися паралінгвістично-активними текстами. Будучи носієм певної інформації, невербальні засоби привертають увагу адресата, а повне вилучення інформації з тексту стає неможливим без їх декодування та інтерпретації [1, с. 13]. Особливу групу паралінгвістично-активних текстів складають креолізовані тексти.

Як вже зазначалося раніше, однією з головних сфер, де за допомогою функціонування в єдиному графічному просторі зображення, слова і звуку вирішуються прагматичні завдання сприйняття і розуміння, є реклама. Рекла́ма (лат. reclamare – «поновлювати крик, знову кричати, кликати, голосно заперечувати») – спеціальна інформація про осіб чи продукцію, що розповсюджується в будь-якій формі та в будь-який спосіб з метою прямого чи опосередкованого одержання прибутку, призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо такої особи чи товару [3, с. 26].

Для успішного функціонування реклами визначальною є вербальна складова рекламного тексту. Саме вербальний текст уточнює побачені нами візуальні образи, скеровує наше сприйняття у потрібному напрямку. Залучення візуального компоненту до рекламного тексту призводить до перебудови смислового коду реципієнта, що сприяє розширенню концептуального поля, а отже, відбувається збільшення можливостей інтерпретації тексту. Як зазначає В.В. Зірка, візуальна складова реклами так само, як і словесний текст, відіграє винятково важливу роль, оскільки має більше можливостей привертати увагу споживача, ніж текст [2, с. 34]. Існують різні види відношень між вербальними та невербальними компонентами рекламного тексту, тобто тексти з частковою

креолізацією та тексти з повною креолізацією [1, с. 15]. Переважна більшість рекламних повідомлень представлена текстом з повною креолізацією, коли семіотичні системи, що складають його, є взаємообумовленими. Візуальна частина реклами здатна як проілюструвати вербальну інформацію, так і додати їй більшої образності, виразності, навіть переконливості, а в багатьох випадках у сполученні з вербальним компонентом створити нові додаткові смисли. При цьому візуальний ряд здатний не тільки миттєво привернути увагу адресата, але й швидко передати більшу частину закладеної в ньому інформації без прочитання тексту. Вербальні та невербальні компоненти рекламних текстів становлять візуальне, змістове та функціональне ціле, яке забезпечує реалізацію основної мети реклами. Когнітивний підхід до аналізу рекламних текстів дозволяє уникнути однобічного опису досліджуваного матеріалу і дає змогу розглядати рекламу як складний процес передачі інформації.

Для виявлення ролі креолізованого тексту в здійсненні прагматичного впливу на адресата, ми пропонуємо проаналізувати рекламний відеоролик, аудіовізуальна продукція якого включає в себе вокальну або інструментальну (звукову) партію у супроводі з динамічними зображеннями.

Обраний нами відеоролик – продукція рекламної компанії спортивної фірми «Nike», найбільшого концерну на ринку спортивної амуніції. У перекладі з англійської назва компанії – ім’я крилатої грецької богині перемоги Ніки. Ця тема імпліцитно пронизує всю рекламну продукцію фірми, закликаючи молодь зробити крок до активних занять спортом.

Цей відеоролик (2007) «Just Do It» – відображення відомого рекламного слогану фірми, що став офіційним девізом «Nike» і одним із найвідоміших слоганів в історії світової реклами. Далі докладно зупинимося на кожній з вербальних і невербальних семіотичних систем ролика.

Ролик демонструє тренування танцівниці Анастасії Соболєвої, яка займається танцями разом з професійною балериною. Має місце чітка когнітивна опозиція: класичне мистецтво балету – з одного боку, з іншого – сучасний брейк-данс (образи обох дівчат культурно марковані: балерина в класичній пачці і пуантах з характерною грацією і дівчина-тінейджер в характерному реп і r’n’b-амплуа: широкі

штани, футболка і бейсболка). Той же бінер (система з двох атрибутів явища, через взаємодію/порівняння яких людина пізнає дане конкретне явище) – в колірній схемі суб'єктних образів відеоряду: білий з когнітивним компонентом «чистота», «класика» (лінгвокультурний типаж «російська балерина») і чорно-червона колірна схема образу дівчини-тінейджера. Відеоряд – характерне протистояння класичного та сучасного мистецтв у фіналі хвилинного відеоролика знімається спільним номером, синтезуючи ці два типи культур. Звукоряд відеоролика також символічний (ідея синтезу мистецтв знаходить продовження і в цій семіотичній системі): реп-версія «Половецького танцю з хором» з опери А.П. Бородіна «Князь Ігор». Ролик завершують субтитри (вербальний компонент): «Don't Let Stereotypes Stop You. Just Do It». Фінальний титр завершується логотипом компанії «Nike» (англійською «swoosh», що означає «звук повітря, яке розсікається»), що представляє собою крило богині Ніки (характерна чорно-біла схема).

Щоб виявити прагматичний та лінгвокогнітивний вплив цієї реклами на реціпієнта, звернімося до теорії когнітивного дисонансу, яка здійснила великий вплив на розвиток психологічних процесів мотивації загалом та когнітивного підходу зокрема. Вона була розроблена американським психологом Леоном Фестінгером в 1957 році на основі теорії поля К. Левіна та теорії рівноваги Ф. Хайдера [6, с. 97].

Теорія когнітивного дисонансу (від англ. cognition – знання, dissonance – невідповідність) – соціально–психологічна теорія, в якій логічно суперечливим знанням про один і той же предмет приписується статус мотивації, покликаної усунути відчуття дискомфорту, що виникає при зіткненні з певною невідповідністю, за рахунок зміни існуючих знань або соціальних установок. Основною тезою, яку висуває Л.Фестінгер є теза про те, що дійсність, яка впливає на людину, чинить тиск у напрямі приведення відповідних когнітивних елементів в узгодження з цією дійсністю [6, с. 110]. Тобто коли хоча б два будь-яких фактори (знання, думки, судження) відносно чого-небудь вступають в суперечливість один з одним, то людина інстинктивно намагається уникнути цього дисонансу. Він, будучи психологічно дискомфортним, примушує особу досягнути консонансу (відповідності когніцій). Таким чином, когнітивний дисонанс виступає головною рушійною силою, яка керує діями

людини. Використання цієї теорії під час розробки рекламних об'єктів дає змогу вплинути на поведінку споживача та змоделювати її необхідним чином для рекламодавців.

Такий підхід до побудови рекламного тексту, як прагматично орієнтованого на виклик перлокутивного ефекту, передбачає врахування концептуальної картини світу адресанта й адресата та її об'єктивацію мовними засобами під час розподілу інформації в рекламному тексті на ідентифікувальну та характеризувальну зону висловлення [4, с. 104]. Так, у наведеному ролику перлокутивний ефект досягається за допомогою запевнення глядачів у тому, що лише людина у одязі фірми Nike може здолати стереотипи, поєднати, на перший погляд, непоєднувані речі і досягти успіху (адже для знімання ролику були запрошені найбільш відомі та успішні спортсмени).

Висновки. Рекламний текст в цілому можна вважати символічно організованим простором, в якому інтерпретатор має справу зі знаками різних семіотичних систем. Креолізований текст, що представлений у вигляді співвідношення вербального та невербального компонентів, спрямований на досягнення комунікативної мети рекламного тексту. Перспективним у сучасній міжкультурній комунікації видається дослідження ролі креолізованих текстів в утворенні картини світу, естетичних та моральних орієнтирів суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : учеб. пособие для студ. фак. иностр. яз. вузов. / Е. Е. Анисимова – М. : Издательский центр «Академия». 2003. – 120 с.
2. Зірка В. В. Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі : автореф. дис. на здобуття наук. ст. доктора філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / В. В. Зірка. – К., 2005. – 34 с.
3. Медведева Е. В. Рекламная коммуникация / Е. В. Медведева. – М.: Наука, 2003. – 280 с.
4. Охріменко В.І. Лінгвокогнітивні та прагматичні аспекти аргументації в іспаномовній рекламі: автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. філол. наук : спец. 10.02.05 / В. І. Охріменко. – К., 2002. – 233 с.
5. Сорокин Ю. А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М. : Наука, 1990. – 180 с.
6. Фестингер Л. Введение в теорию диссонанса // Современная зарубежная социальная психология / Л. Фестингер. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – С. 97-110.

Киселева А. С. Лингвокогнитивный аспект изучения современных англоязычных креолизованных текстов.

Статья посвящена исследованию лингвокогнитивного пространства современных англоязычных креолизованных текстов, рассматривается понятие креолизованного текста и его роль в осуществлении прагматического воздействия на адресата. В статье освещена роль паралингвистических средств в организации текста, которые являются важным типосоставительным признаком. Анализируется рекламный ролик, как пример прагматического решения задачи восприятия и понимания, который функционирует в едином графическом пространстве изображения, слова и звука.

Ключевые слова: *креолизованный текст, вербальные и невербальные средства коммуникации, паралингвистически-активные тексты, реклама, теория когнитивного диссонанса.*

Kyselova A. The analysis of the linguo-cognitive aspect of the contemporary English creolized texts.

The article is devoted to linguo-cognitive domain of the contemporary English creolized texts. The concept of a creolized text and its role in a pragmatic impact realization on the addressee is discussed. This article deals with the role of paralinguistic means in the text organization, which form the typological basis. The sample of the advertisement, which functions in a single graphics space of images, words and sounds, is analyzed as an example of a pragmatic solution of the perception and understanding tasks.

Key words: *a creolized text, verbal and nonverbal means of communication, paralinguistic-active texts, advertising, theory of cognitive dissonance.*

А. О. Коваленко

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АНТРОПОНОМІНАЦІЙ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ

У статті розглядаються особливості вживання антропономінацій сучасного молодіжного сленгу в лінгвокультурологічному аспекті. Досліджується вплив культури на антропономінації сучасного молодіжного сленгу. Матеріалом дослідження використано молодіжний сленг Великобританії, США та Австралії.

Ключові слова: *лінгвокультурологія, антропономінація, сленг, лексико-семантичне поле.*

Постановка проблеми. Протягом тривалого часу феномен мови розглядався переважно як знаряддя комунікації та пізнання. Однак мова є не лише засобом відображення реальності, але й знаряддям її інтерпретації, за допомогою якого відтворюється особлива реальність світу людини. Відповідно в контексті сучасної лінгвістичної парадигми проблема взаємозв'язку мови й культури постає як достатньо складна й багатоаспектна, тому у її розв'язанні на сьогодні науковці виділяють кілька підходів, які реалізуються у межах функціональної стилістики, соціолінгвістики, етнолінгвістики та лінгвокультурології.

Аналіз актуальних досліджень. Витоки лінгвокультурологічного підходу до мови, на якому ґрунтується наше дослідження, сягають

концепції порівняльної антропології В. фон Гумбольдта і культурної антропології Фр. Боаса, Б. Л. Уорфа, Е. Сепіра та інших учених. У контексті лінгвокультурологічних досліджень Т. В. Гамкрелідзе, В. В. Іванова, В. І. Кононенка, О. С. Кубрякової, Ю. М. Лотмана, В. А. Маслової, В. І. Карасика, О. А. Семенюка, Ю. О. Сорокіна, М. І. Толстого, В. М. Топорова, Н. В. Уфімцевої та інших дослідників мова виступає як могутній інструмент, що трансформує людську спільноту в етнос через зберігання і передавання культури, а саме набору способів соціальної практики, які вироблені людьми для соціально значущих практичних та інтелектуальних дій і зберігаються в соціальній пам'яті колективу.

Цих поглядів дотримується Ю. С. Степанов і трактує мову як результат складної когнітивної діяльності людини, як простір думки. Мова розглядається як з'єднувальний елемент між окремою людиною та ментальністю нації, до якої вона належить, причому завдяки мові можливо не тільки віднайти цей зв'язок на сучасному етапі, а й прослідкувати його розвиток у ході всієї історії нації та суспільства [4, с. 257]. Прийнято вважати, що всі елементи народної культури знаходять відбиток у мові певного народу, яка є відмінною від інших саме через специфіку відображення в ній світу і людини в ньому.

Зважаючи на активізацію глобалізаційних процесів, дослідження, що дозволяють розкрити уявлення кожного народу про специфіку національного шляху в межах загального розвитку цивілізації, виявити цінність своєї культури, своєрідність мови, національного менталітету тощо, набувають особливої актуальності.

Дослідження ґрунтується на припущенні, що вивчення антропономінацій неможливе в ізольованому, лише лінгвістичному вигляді, без активного залучення відомостей про мотивацію походження тієї чи іншої одиниці, без аналізу особливостей когнітивних процесів, що лежать в основі утворення номінацій, без виявлення культурної конотації і культурно-ціннісної ролі номінації для визначення етнокультурної спільності.

Проблема впливу культури на антропономінацію в межах лінгвокультурології фрагментарно висвітлювалася у працях науковців, тому **основне завдання дослідження** – проаналізувати вплив культури на антропономінацію в лінгвокультурологічному аспекті на матеріалі сучасного молодіжного сленгу Великобританії, США та Австралії.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку лінгвістичних студій дозволяє стверджувати, що когнітивна і культурологічна складові, взаємопов'язані та становлять основу методологічної парадигми мовознавства [1, с. 27]. З огляду на це, дослідження когнітивних та лінгвокультурологічних аспектів антропономінації покликані означити способи сприйняття та осмислення реального світу індивідом, називання один одного крізь призму своєї мови, яка є відображенням навколишнього світу в його свідомості та відчуттях.

Розробці проблематики когнітивних та лінгвокультурологічних аспектів номінації, а також етнокультурної специфіки національно-маркованих елементів мови, присвячено праці низки дослідників, зокрема А. Вежбицької, В. Жайворонка, М. Кочергана, О. Кубрякової, Д. Лакоффа, С. Тер-Мінасової, А. Уфімцевої, Ч. Філлмора та ін.

Важливим аспектом вивчення антропономінацій сучасного молодіжного сленгу є проблема співвідношення значення і смислу тієї чи іншої мовної одиниці. О. Лурія пропонує такий підхід до розмежування цих понять:

– значення – це об'єктивно сформована у процесі розитку мови система зв'язків, що включають те чи інше слово;

– смисл – це індивідуальне значення слова, виокремлене з об'єктивної системи зв'язків; воно складається з тих значень, які мають відношення до специфічної ситуації [3, с. 53].

Індивід оволодіває національним і загальнолюдським досвідом та має власне сприйняття об'єктивного світу, засвоюючи значення різних слів. Оскільки ж значення є стійкою системою узагальнень, об'єктивно властивою людям взагалі, то поряд зі значенням індивід оволодіває механізмами зв'язків, у які вступає мовна одиниця. Смисл відіграє роль специфічної реалізації значення слова у конкретній комунікативній, пізнавальній чи мисленнєвій ситуації. Смисл мовної одиниці реалізується у такому аспекті, якого вимагає відповідна ситуація.

Об'єктивний характер значення та існування стійкої системи зв'язків дозволяє говорити про загальнолюдський характер деяких значень етноспецифічної мовної одиниці, оскільки одне її значення може бути властиве багатьом мовам і відображати такий образ світу, який сприймається умовно однаково представниками різних етносів та культур. Водночас смисл національно-мовної одиниці є реалізацією

значень загальнолюдського характеру в процесі відображення етноспецифічної картини світу або ж у лінгвопсихологічних процесах, притаманних тій чи тій культурі [4, с. 289].

Колективні когнітивні простори та лінгвокогнітивна база є «національно-детермінованими та національно-маркованими, оскільки основою когнітивних просторів (колективних та індивідуальних) постає когнітивна база того національно-лінгво-культурного суспільства, яке є рідним для носія/носіїв цього когнітивного простору» [2, с. 163]. Таке трактування дає змогу говорити про взаємозв'язок компонентів цілісного лінгвоментального комплексу, що утворюють стійкі зв'язки, зумовлені взаємодією індивідуального та колективного когнітивного аспекту, які виявляють себе у антропономінаціях сучасного молодіжного сленгу.

Л. О. Ставицька вважає, що сленг є не просто лексичними інноваціями, а специфічним відображенням світу зі своєю поняттєвою сферою, ціннісною ієрархією, відмінним від традиційного соціокультурним спектром стосунків «людина – суспільство», «людина – людина», «людина – мова». Аналізуючи функцію сленгу, Л. О. Ставицька підкреслює, що вони «структурують відповідні мовні картини світу й унаочнюють механізми пізнання цього світу певним соціумом» [5, с. 11].

Враховуючи стрімке входження лексичних одиниць до масової комунікації та формування особливого феномену – сленгу, що перебуває на межі просторіччя і літературної мови, перевіримо запропоновану гіпотезу – визначимо його етнокультурну специфіку на прикладі відповідних країн.

Компонентний аналіз сленгових лексичних одиниць (СЛО), який передбачав виокремлення сем, дозволив виділити наступні лексико-семантичні поля.

1. Назва особи за інтелектуальним, інтелектуально-емоційним, фізичним станом:

– СЛО Великобританії: *bozo – дурень;*

– СЛО США: *airhead – дурень;*

– СЛО Австралії: *Galah – дурень*.

Значення номінації *bozo* можна з'ясувати на тлі лінгвокультурологічного аналізу традицій Великобританії. Це людина, яка неадекватно поводить себе у компанії. Про значення номінації

airhead дізнаємося з її внутрішньої форми (лексема *airhead* містить семи *air* – вітер і *head* – голова). Це дає змогу зрозуміти, що в США так називають людину, в якої вітер в голові, тобто легковажну. Відповідником до номінації, що позначає дурня в Австралії, є *Galah,* що походить від пташки, яка видає дивні звуки. Отже, є всі підстави зробити висновок, що в основі утворення антропономінацій лежить культурно-національний досвід, що визначає певну етнокультурну спільноту.

2. Назва особи за соціальним станом, за особистісними і суспільними відносинами:

– СЛО Великобританії*: Anthony – недоброзичлива людина;*

– СЛО США: *baddy – недоброзичлива людина.*

Смисл антропономінації *Anthony* відображає етноспецифічну картину Великобританії, бо з історії відомо, що Anthony Blunt був зрадником королеви, тому ця номінація несе культурну конотацію. Лексема *baddy* містить сему *bad* – поганий, тому можна з легкістю здогадатися про значення слова, але культурного смислу ця номінація не має, на відміну від вище згаданої. У молодіжному сленгу Австралії відповідник до такого слова відсутній.

3. Назва особи по відношенню до раси, національності, території, місця проживання:

– СЛО Великобританії: *tyke – людина родом з Йоркширу, bubble and squeak – грек;*

– СЛО США: *bamma – людина родом з Алабами,*

– СЛО Австралії: *banana bender – людина родом с Квінсленду.*

Застосувати компонентний аналіз до виявлення семантики даних немотивованих антропономінацій неможливо. Відтак, можна впевнено стверджувати, що в них присутня культурно-національна специфіка, що втілилася в знакову форму.

Висновки. Таким чином, незалежно від наявності чи відсутності у різних мовах та культурах повних або часткових відповідників тих чи інших мовних одиниць існують їх етнокультурні смисли, які й окреслюють національну специфіку номінативних елементів мови. Крім того, очевидним є той факт, що дослідження антропономінацій молодіжного сленгу може реалізуватися повною мірою лише за умови врахування різних аспектів етноспецифічної символіки та охоплення всього ряду відповідних мовних та культурних елементів, що й визначає перспективи подальших досліджень означених проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.

2. Красных В.В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология : курс лекций / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.

3. Лурия А.Р. Язык и сознание / А.Р. Лурия ; [под. ред. Е.Д. Хомской]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 320 с.

4. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской литературы / Ю.С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 824 с.

5. Ставицька Л.О. Арго, жаргон, сленг / Л.О. Ставицька. – К. : Часопис «Критика», 2005. – 462 с.

6. Jourdan C. Language, culture and society. Key topics in linguistic anthropology / Jourdan C., Tuite K. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 310 p.

Коваленко А. А. Лингвокультурологический анализ антропономинаций современного англоязычного молодежного сленга.

В статье рассматриваются особенности употребления антропономинаций современного молодежного сленга в лингвокультурологическом аспекте. Исследуется влияние культуры на антропономинации современного молодежного сленга. Материалом исследования служит молодежный сленг Великобритании, США и Австралии.

Ключевые слова: *лингвокультурология, антропономинация, сленг, лексико-семантическое поле.*

Kovalenko A. Linguocultural analysis of anthroponomination of modern youth slang

The article deals with the peculiarities of anthroponomination of modern youth slang in a framework of linguocultural context. We investigate the culture influence on anthroponomination of modern youth slang. Material for our research is modern youth slang of Great Britain, USA and Australia.

Key words: *linguo-culturology, anthroponomination, slang, lexico-semantic field.*

Т. В. Кондратенко

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗНАНЬ ПРО ІСТОРІЮ, КУЛЬТУРУ І ПОБУТ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ

Стаття присвячена аналізу української фразеології з позицій етнолінгвістики, лінгвокраїнознавства. Фразеологічні одиниці досліджуються як джерело знань про минуле і сучасне життя українського народу, його менталітет. Виділені та описані основні групи національно маркованих фразеологізмів. Засвоєння специфічної фразеології рідної мови розглядається як засіб формування національно-культурної компетенції учнів.

Ключові слова: *фразеологізм, лінгвокультурологія, етнолінгвістика, лінгвокраїнознавство, національно-культурна компетенція.*

Постановка проблеми. Кінець XX – початок XXI ст. позначився активізацією уваги до фразеології різних мов з погляду етнолінгвістики. Відомо, що мова виступає могутнім чинником відображення дійсності в її національному виявленні. Засобами

національної мови створюється система понять, на ґрунті якої зрештою формується картина світу, тобто виражена в мовних категоріях сукупність уявлень і суджень про позамовну дійсність.

Одним з головних завдань, що постають перед учителями української мови та літератури в умовах національного відродження суспільства, є збагачення лексикону учнів національно орієнтованою лексикою і фразеологією, адже уміння правильно користуватися в усному та писемному мовленні фразеологізмами значною мірою характеризує загальний рівень володіння мовою.

Аналіз актуальних досліджень. Методологічними засадами дослідження є праці лінгвістів О. О. Потебні, В. В. Виноградова, Л. Г. Скрипник, Г. М. Удовиченка, М. Ф. Алефіренка, В. Д. Ужченка, В. М. Мокієнка, Л. Г. Авксентьєва про фразеологізм як мовну одиницю, фразеологічний склад української мови, формування та походження української фразеології; дослідження Є. М. Верещагіна та В. Г. Костомарова, В. В. Жайворонка, В. І. Кононенка, О. О. Селіванової, О. П. Левченко, В. А. Маслової, О. А. Майбороди, О. В. Назаренко, присвячені проблемам етнолінгвістики та лінгвокультурології, лінгвокраїнознавства.

Мета статті – проаналізувати фразеологічні звороти української мови в аспекті етнолінгвістики, з'ясувати, якими факторами визначається їхня лінгвокраїнознавча цінність.

Виклад основного матеріалу. Вивчення мови як оригінального феномену етносу, як специфічного способу оцінювання ним світу сформувало окремий напрямок в лінгводидактиці. Різні вчені називають такий підхід по-різному, що створює певні термінологічні труднощі. Найбільш поширені такі терміни, як етнолінгвістика та етнопедагогіка, культурологічна та національно орієнтована складова навчання рідної мови, лінгвокультурологічна, лінгвокраїнознавча та соціокультурна компетенція.

Енциклопедія «Українська мова» подає таку дефініцію поняття етнолінгвістика: «… галузь мовознавства, яка вивчає зв'язки між мовою та різними сторонами матеріальної і духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією та ін.» [6, с.164]. Лінгвокультурологію визначають як науку, «що виникла на перетині лінгвістики і культурології, і яка досліджує вияви культури народу, відображені та закріплені в мові» [4, с.11]. Термін

лінгвокраїнознавство вперше у східнослов'янській лінгводидактиці використали Є. Верещагін та В. Костомаров на початку 70-років XX століття, застосовуючи його до опису методики викладання російської мови як іноземної. На думку цих авторів, лінгвокраїнознавчу проблематику складають два великих кола питань – філологічне (переважно лінгвістичне) і лінгводидактичне (методичне). По-перше, предметом лінгвокраїнознавства є аналіз мови з метою виявлення в ній національно-культурної семантики. По-друге, до предмету дослідження входить пошук викладацьких прийомів презентації, закріплення й активізації національно-специфічних мовних одиниць і культурознавчого прочитання текстів на практичних мовних заняттях [1, с.7].

Намагаючись встановити ієрархію між такими галузями знань, як етнолінгвістика, лінгвокраїнознавство та лінгвокультурологія, О. Левченко слушно зауважує: «Лінгвокраїнознавство та етнолінгвістику можна вважати середніми ланками між традиційною контрастивною лінгвістикою та сучасною лінгвокультурологією [3, с.5]. Таким чином, можна стверджувати, що, попри термінологічні відмінності, такі галузі сучасного мовознавства, як етнолінгвістика, лінгвокультурологія та лінгвокраїнознавство, мають багато спільного. Усі вони вивчають зв'язок мовних одиниць з етнічною історією носіїв цієї мови.

Дослідники інтерпретують фразеологію як найбільш національно-культурно маркований рівень [3, с.7]. Для пізнання сутності рідної мови потрібне глибоке проникнення в народну фразеологію – численні стійкі звороти, утворені на народному ґрунті. Адже саме вони «найбільш яскраво відображають специфічне в мові, вносять у лінгвістичну картину світу ті елементи, що найповніше характеризують життя кожного народу» [2, с.39].

Як зазначають Є. Верещагін та В. Костомаров, країнознавча цінність фразеологізмів визначається трьома складовими. По-перше, вони відбивають національну культуру *комплексно*, всіма своїми елементами, взятими разом, тобто своїм ідіоматичним значенням. По-друге, фразеологізми відбивають національну культуру *розчленовано,* одиницями свого складу. По-третє, фразеологізми відбивають національну культуру своїми *прототипами*, оскільки генетично вільні словосполучення описували певні традиції, подробиці побуту й культури, історичні події і багато іншого [1, с.68]. Розглянемо ці три групи національно маркованих ідіом на матеріалі української фразеології.

До першої групи, тобто до сталих виразів, що відбивають національну культуру комплексно, всіма своїми елементами, взятими разом (своїм ідіоматичним значенням), належать деякі фразеологізми, що називають певні явища минулого або сучасного нашої країни, які не мають прямих аналогів у зарубіжних національних культурах. Так, стійкий зворот *бити чолом* виник в епоху Київської Русі, коли князя зустрічали доземним поклоном (били чолом). З часом словосполучення *бити чолом* розширило свою семантику і почало означати «низько вклонятись кому-небудь» і переносно: «шанобливо вітати когось». Вираз *топтати ряст* означає «жити, ходити по землі» [5, т. VIII, с.926]. Ряст – багаторічна трав'яниста рослина, що цвіте ранньої весняної пори. Фразеологічне значення співвідноситься з рослинним кодом культури. В українців ряст – символ життя, яке завмирає на зиму і відроджується навесні. Словами *на ясні зорі, на тихі води* в історичних думах та народних піснях передавали прагнення бранців повернутися на батьківщину з тяжкої неволі. Народнопоетична сполука підноситься до високого символу рідної землі, свого вогнища, вільного краю. Вираз *зустрічати хлібом-сіллю* пов'язаний зі старовинним ритуалом, який зберігся з часів Київської Русі. Хліб і сіль у наших предків були знаком чистоти і благородства намірів. І не дивно, що їх здавна сприймали як єдине ціле. Звичай зустрічати гостей хлібом-сіллю – символ доброзичливості нашого народу.

До другої групи належать фразеологізми, які відбивають національну культуру розчленовано, одиницями свого складу. У складі таких усталених виразів присутні окремі марковані компоненти, що мають лінгвокраїнознавчу цінність. Наприклад, сталий вислів *облизня спіймати* містить слово з фразеологічно зв'язаним значенням *облизень*, яке функціонує тільки в складі цього та деяких варіантних фразеологізмів. Походить воно від дієслова *облизувати,* отож ідеться про «предмет», що його не можна з'їсти, а можна лише облизати. У цьому компоненті втілено спостережливість українців, їхній народний гумор, кепкування над людиною, яка залишилася без сподіваного. Пор. «*Облизня спіймати (піймати, схопити, вхопити, отримати, дістати, скуштувати, з'їсти* і т. ін.): а) лишитися без того, на що розраховував, сподівався, чого добирався; <….> б) дістати відмову при сватанні; залицянні» [5, т.V, с.523]. У складі багатьох фразеологізмів збереглися слова староукраїнського

лексичного фонду: а) назви реалій старовинного побуту: *проти рожна перти; красний, як кармазин;* б) назви старовинних грошових одиниць: *подивився, як шага дав; за полушку ні в борщ ні в юшку;діждуся і я тії години, як будуть по шелягу дині;* в) найменування давніх одиниць виміру: *міряти на свій аршин, сім верст до небес – і всі пішки, набратися три копи лиха*; г) назви суспільно-політичних, адміністративних, військових та інших понять: *пани як пани, та вийти собаки; два кметі, пан третій; доти чоловік добрий, доки десяцьким не стане; на батьковому смітнику і півень воєвода*.

До третьої групи фразеологізмів, що мають лінгвокраїнознавчу цінність, належать ті ідіоматичні вирази, які відбивають національну культуру своїми прототипами, оскільки генетично вільні словосполучення, покладені в основу таких сталих висловів, описували певні традиції, подробиці побуту й культури, історичні події і багато іншого. Серед таких фразеологізмів нами виділені наступні групи:

1. Фразеологізми, що відбивають народні прикмети, обряди, повір'я, забобони, ворожіння тощо: *переходити дорогу уповні; перемивати кісточки; сім п'ятниць на тиждень; мов сім баб пошептало; ні пуху ні пера*.

2. Фразеологізми, що містять компоненти – назви явищ природи, характерних для даної місцевості атмосферних явищ: *як грім серед ясного неба; як сніг на голову; до білого снігу; обдало морозом; радий сонце прихилити; пустити за вітром*.

3. Фразеологізми, що зберігають уявлення про традиційну флору: *барвінок рвати* (іти на побачення); *скупаний у любистку (м'яті); дорога терном поросла; скакати в гречку; нехай буде гречка; як горохом об стіну; блекоти наїстися.*

4. Стійкі словосполучення, які містять назви тваринного світу: *волам роги крутити; підкласти свиню; як скажений собака; убити двох зайців; хитрий лис; про вовка промовка; як кіт наплакав; курям на сміх; як корова язиком злизала; пекти раки; ведмідь на вухо наступив; приший кобилі хвіст; прийде коза до воза; як муха в окропі; ґедзь укусив; як бджоли на мед.*

5. Фразеологізми, що дають уявлення про споконвічні заняття українців, трудові обов'язки, особливості сільськогосподарської праці: *сім потів зійшло; засукавши рукава; гнути спину; натягти віжки;*

прокласти першу борозну; орати переліг; перти плуга; втрапила коса на камінь. Широко відображені в народній фразеології й інші трудові процеси, ремесла: *вставляти клепку; прясти на тонку; на живу нитку; як нитка за голкою; на один копил; брати в лещата; між молотом та ковадлом; лити воду на млин.*

6. Фразеологізми, у яких відбилися різні історичні обставини: *вільний козак; козацьке сонце; на козаку нема знаку; козацькому роду нема переводу; наче татарська орда; голо як би татари пройшли; наче на турка йде; мудрий як лях по шкоді; прив'язався як москаль; голити в москалі.*

7. Фразеологізмів, що виникли на релігійному ґрунті: *земний рай; проспати царство небесне; пекельні муки; як з хреста знятий; шлях на Голгофу; віддати Богові душу; дзвонити в усі дзвони; на ладан дихати; одним миром мазані.* До цієї ж групи можна віднести стійкі звороти, що містять назви традиційних народних та релігійних свят: *дороге яєчко до Великодня; на Миколи та й ніколи; не все котові Масляна.*

8. Фразеологізми, що містять назви українських страв, традиційні способи приготування та споживання їжі: *передати куті меду; хлібом не годуй; кидати печене й варене; не солоно сьорбавши; як дурень з писанкою; буханцями годувати; хліб та вода – козацька їда.*

9. Фразеологізми, у складі яких є компоненти, що називають традиційні господарські предмети, характерні для селянського побуту: *розбити глека; горщики побили; накрити мокрим рядном; пам'ятати до нових віників; народитися в сорочці; товкти воду в ступі; воду решетом носити; як п'яте колесо до воза; голова як макітра; класти зуби на мисник.*

10. Фразеологізми, що розповідають про традиційну грамотність: *починати з азів; засвоювати ази; глаголи читати; іжицю прописати; від дошки до дошки; на воловій шкірі не списати; ні бе, ні ме.*

11. Фразеологізми, що зберегли в своїй структурі згадки про популярні в народі ігри та розваги: *гратися в піжмурки; гратися в кота і мишки; виходити з гри.* Азартні кулачні бої, які відбувалися на свята – один на одного, стіна в стіну чи село на село, – втілилися у фразеологізмах *бити лежачого; лежачого не б'ють; покласти на лопатки; семеро на одного.*

12. Фразеологічні одиниці, основою яких є власні назви: а) антропоніми: *кисла Оришка; бити, як Сидорову козу; як Пилип з*

конопель; не для Гриця паляниця; б) топоніми: *язик до Києва доведе; пропав, як швед під Полтавою; пирятинська (чугуївська, келебердянська) верства; чи ти не з-під Глухова?*; в) гідроніми: *Дон Доном, а найкраще вдома; ніс так ніс – як через Дніпро міст; поїхати за Дунай.* Низка фразеологічних одиниць включають так звані «псевдовласні назви» – штучно витворені найменування-символи: *Іван Безрідний* (про того, хто забуває свій рід, народ, країну)*; Чи ти, бува, не з Брехунівки?* (про брехливу людину); *Видно, що з Хамівки* (про невиховану, грубу людину); *бувати в Буваличах* (про досвідчену людину).

13. Фразеологізми, що засуджують типові негативні риси в поведінці людей: *моя хата скраю* (байдужість до долі інших); *наче дідизни не поділили; переорати межу* (сварки між родичами та сусідами); *аж у роті чорно* (про злу, сварливу людину); *тикати носа в чужий город* (лізти не в свою справу); *у хаті гульки, а на городі ні цибульки* (про лінивих господарів).

14. Фразеологізми з нестандартними формами, котрі можуть базуватися на мовній грі: *вареники з нєтом* (тобто «без начинки»), *чай з таком* (без нічого); разноманітні римовані фразеологізми: *купило притупило; було та загуло, Олена довгопелена;* фразеологізми з тавтологічними, редуплікованими елементами: *давма давити; битком набитий; плести плетеники; пропади пропадом; чин чином, бувати в бувальцях.*

15. Фразеологізми, що є відшаруванням народних оповідань, анекдотів, зберігають відголоски фольклорних або літературних творів: *за тридев'ять земель; казка про білого бичка; сон рябої кобили; молочні ріки й кисільні береги; лисичка-сестричка; на злодієві шапка горить.*

Висновки. Фразеологія, як і мова взагалі, є надійною схованкою здобутків культури, звичаїв, прагнень і сподівань народу, одним із найважливіших джерел для дослідження його минулого й теперішнього життя. Вивчення фразеологізмів, що зберігають відомості про історію, культуру і побут українського народу, на уроках рідної мови сприяє формуванню національно-культурної компетенції учнів. У процесі оволодіння національно-мовним арсеналом, що відтворює спосіб життя, світобачення українця, розвивається національна самосвідомість, а тому звернення до мовних компонентів із чітко окресленою національною орієнтацією сприяє духовному, культурному збагаченню людини, забезпечує високий рівень міжетнічних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верещагин Е. М. Язык и культура : Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Русский язык, 1990. – 246 с.

2. Кононенко В. І. Рідне слово : підручник для шкіл із поглибленим вивченням української мови / Віталій Кононенко. – К. : Богдана, 2001. -303 с.

3. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : монографія / Олена Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 264 с.

4. Маслова В. А. Введение в лингвокультурологию : учеб. пособ. / В. А. Маслова. – М. : Наследие, 1997. – 208 с.

5. Словник української мови : в 11 т. / [за ред. І. К. Білодіда, А. А. Бурячка та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970-1980.

6. Українська мова. Енциклопедія / [В.М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.

Кондратенко Т. В. Фразеологизмы как источник знаний об истории, культуре и быте украинского этноса.

Статья посвящена анализу украинской фразеологии с позиций этнолингвистики, лингвострановедения. Фразеологические единицы исследуются как источник знаний о прошлой и современной жизни украинского народа, его менталитете. Выделены и описаны основные группы национально маркированных фразеологизмов. Усвоение специфической фразеологии родного языка рассматривается как способ формирования национально – культурной компетентности учащихся.

Ключевые слова: *фразеологизм, лингвокультурология, этнолингвистика, лингвострановедение, национально – культурная компетентность.*

Kondratenko T. Phraseology as a source of knowledge about the history, culture and everyday life of the Ukrainian ethnos.

Article is devoted to the analysis of the Ukrainian phraseology from positions of ethnolinguistics, a lingvostranovedeniye. Phraseological units are investigated as a source of knowledge of last and modern life of the Ukrainian people, his mentality. The main groups of national marked phraseological units are allocated and described. Assimilation of specific phraseology of the native language is considered as a way of formation national – cultural competence of pupils.

Key words: *phraseological unit, lingvokulturologiya, ethnolinguistics, lingvostranovedeniye, national – cultural competence.*

А. В. Купрієнко

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА МОВИ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ НА РІЗНИХ РІВНЯХ

У статті проаналізовано мову мережі Інтернет: схарактеризовано основні особливості фонетичного, морфологічного, лексичного та синтаксичного рівнів; визначено ключові характеристики мови Всесвітньої мережі, з'ясовано результати впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на динаміку розвитку Інтернет-комунікації. Особлива увага приділяється внутрішньомовним особливостям спілкування в Мережі, зокрема україномовному елементу.

Ключові слова: *Інтернет-комунікація, мова мережі Інтернет, мовні рівні.*

Постановка проблеми. Сьогодні в епоху глобальних комунікацій Інтернет-спілкування набуває широкої популярності. Воно вбирає в собі величезну різноманітність мовних практик, способів і форматів комунікації. Поступово це спілкування стає ознакою нашого часу.

Мова Інтернет-комунікації формується на основі традицій та новаторства. Це динамічний процес, який вбирає в себе особливості нації, культури, індивідуальні риси користувачів. Дослідження кожного з рівнів мови спілкування в Мережі спирається як на загальні процеси у становленні мови, так і на поодинокі проблеми незнання норм окремими користувачами.

Метою статті є характеристика структурно-функціональної парадигми мови мережі Інтернет на різних рівнях.

Вказана мета втілюється у виконанні таких **завдань:**

– охарактеризувати мову Мережі як засобу неокомунікації;

– проаналізувати специфіку мови Інтернет на різних рівнях (фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному).

Аналіз актуальних досліджень. На думку А. І. Акопова, мовне середовище Всесвітньої павутини є «сукупністю великої кількості не пов’язаних між собою сфер спілкування, що функціонують автономно» [1, с. 42]. Тому мова Інтернет-комунікації функціонально неоднорідна, вирізняється великою кількістю жанрів. Характерною особливістю спілкування є можливість здійснювати комунікативний акт анонімно, довільно вибирати учасника для розмови, що зменшує соціально-психологічні ризики комунікації, відповідно такому спілкуванню також властива афективність, часте недотримання літературних норм, використання некодифікованих одиниць. Усе це ускладнює процес дослідження Інтернет-комунікації.

Виклад основного матеріалу. Мова Мережі, як і мова загалом, складає сукупність різнорівневих одиниць: фонетичних, морфологічних, лексичних, синтаксичних. Аналіз кожного з рівнів мови забезпечує цілісну картину про неї.

Дослідження **фонетичних** особливостей мови Інтернет майже неможливе, оскільки вся інформація подається у вигляді письмового тексту. Проте багато користувачів використовують фонетичний принцип правопису, що ґрунтується на правилі «як вимовляємо (як чуємо) – так і пишемо». Незнання комунікантами норм літературної

мови призводить до появи слів з орфографічними відхиленнями – *на останніх* ***сикундах****;* ***підскажіть*** *будь ласка; як* ***думаїте****; ти* ***шо****;* ***новості****;* ***группа****;* ***забире****;* ***порвите*** (3).

Найбільш розповсюдженою є проблема так званого «акання», що виникла як результат інтерферентного впливу: ***дарога****;* ***тавариський*** *матч;* ***каго*** *будем обігрувать;* ***тавар****; підтримуємо за* ***пасилання****;* ***пагода****;* ***кароткий*** (4).

Отже, фонетичний рівень мови Мережі виражається, зокрема, у випадках незнання орфоепічно-орфографічних мовних норм комунікантами і впливом на їхню мову оточення (зокрема російськомовного). До того ж дослідження фонетичного рівня Інтернет-комунікації ускладнюється її гіпертекстуальністю.

Розвиток мови – об'єктивний процес, в якому основну роль відіграє молоде покоління як найбільш гнучкий прошарок населення. Найяскравіше це явище проявляється на зламі епох, у періоди стрімких соціальних процесів, а також під час розвитку науки і техніки, а в нашому випадку – під час розвитку нових комп'ютерних технологій.

Комп'ютерну **лексику** починають використовувати не лише комп'ютерники, але й люди, які зовсім не мають ніякого відношення до комп'ютера, оскільки це явище досить швидко вливається в життя сучасного суспільства. Шляхи та методи утворення комп'ютерної сленгової лексики різноманітні. Аналізуючи слова, якими послуговуються користувачі мережі Інтернет, можемо зробити висновок, що більшість із них є запозиченими з англійської мови, адже саме США й Великобританія є джерелом розробок у галузі сучасного персонального комп'ютера та глобальної мережі Інтернет. Будь-яке іншомовне слово, перш ніж засвоїтися мовою, повинно пройти так зване шліфування. Слово спочатку адаптується до мови користувача, змінюється відповідно до граматичних, фонетичних, орфографічних норм, а вже потім входить до вжитку.

Існування іншомовних слів у текстах, де представлені різні лексико-семантичні групи, – виразна ознака мови Інтернету взагалі й розмовного дискурсу зокрема. Найбільше тут одиниць комп'ютерної термінології. Причому неусталені форми запису слова серед комунікантів свідчать про динамічні процеси, які відбуваються в розмовному стилі у Мережі. Іншомовні слова використовується з певною стилістичною метою: *пиши в* ***аську*** *(*ICQ*)* (5)*; нещодавно*

прийшов ***ту хоум*** *(*з англ. *to home* – додому*)* (5)*; грали з пацанами в* ***бол*** (з англ. *ball* – м'яч; тут у значенні *«м'ячем»* або *«футбол»*) (3); *я не користуюсь* ***емейлом*** (з англ. *e-mail* – електронна пошта) (5).

Розвиток Інтернет-технологій призвів до розширення лексики, яка з ним пов'язана. Як і будь-яка лексика, лексика Мережі має свої семантичні поля (семантичні класи слів, за Л. Васильєвим) – це «лексичні поля парадигматичного типу, які є більш або менш складними групуваннями, члени яких пов'язані спільним змістом» [2, с. 139]. А. Б. Кутузов, аналізуючи мову (зокрема дієслова) Інтернет, виділяє сім лексико-семантичних груп слів:

– **оцінка результатів роботи –** слова, що визначають нормальну/ненормальну роботу програмного забезпечення: *підкажіть, будь ласка, що робити якщо* ***лагає*** *FIFA14? (3), знову* ***зависло*** *моє залізо (5);та на ньому навіть контра* ***злюче****(3)* – працює з відхиленнями від нормального рівня працездатності; *купив хп чотири ядра, так все на ньому аж* ***літає*** *(5)* – працює на високому рівні; *та* ***норм*** *(4)* – працює на середньому чи достатньому рівні; *думаю,* ***потягне*** (5) – здатність працювати з тією чи іншою програмою; *скажіть яка вінда лучше 7 чи хр, а то стара* ***злетіла*** *(3)*– завершення роботи без відома користувача;

– **опрацювання даних** – група слів, що описує різноманітні дії над цифровими даними: *мій чермет ледве* ***думає*** *(5)* – повільно відкриває ту чи іншу програму, завантажує операційну систему;

– **людина** – слова, що стосуються специфічної людської діяльності: *на сьогодні в інеті вже мільйони* ***юзерів*** *(5)* – користувач; *ну ти і* ***нуб*** *(5)*– користувач, який володіє комп'ютером на низькому рівні; *довбані* ***чітери****, я їх повбиваю!!! (3)* – користувач, який використовує протиправні програми (зокрема у грі); *ооо, ще один* ***спамер*** *нарисувався (3)* – користувач, який розсилає небажану рекламу в Мережі;

– **спілкування в Мережі –** слова на позначення комунікації в Інтернет-мережах: *чесно, я не люблю* ***чатитися*** *(5)* – спілкуватися в чаті; ***забанили*** *мене собаки (5)* – виключити зі списку через порушення правил сайту; ***скинь*** *мені її фотку (5)* – відіслати файл електронною поштою; ***електронка*** *це вже минулий вік (4)* – електронна пошта; *я виходжу з* ***контакта*** *(5)* – соціальна мережа «ВКонтакті»;

– **взаємодія людини з комп'ютером** – слова, що описують дії, які виконує людина з комп'ютером: *ти його вже, мабуть,* ***заюзав*** *(5)*– користуватися; *я* ***пошарився*** *і нічого не знайшов, дайте ссилку (3)* – відкривати програми або сайти;

– **злам –** група слів, що стосується цілеспрямованого прориву захисту закритої системи з метою отримання контролю над нею чи задля її знищення: *не повіриш, хотіли* ***ломонуть*** *мою сторінку сьогодні (5)* – зламати програмне забезпечення; *ну ти й* ***хакер*** *(5)* – користувач, який зламує програмне забезпечення заради власних цілей;

– **апаратна частина** – слова, що описують комп'ютерне «залізо» (апаратну частину): *сьодні друг нормальну* ***прогу*** *дав для відео(4)* – програма; ***клаві*** *ласти (5)* – клавіатура; *я без* ***миші*** *(5)* – маніпулятор «миша»; не роздуплюсь як *вебку включить (5)* – веб-камера; ***материнка*** *вже старенька (3)* – материнська плата; *відуха на гіг (3)* – відео карта.

Отже, складна система комп'ютерної лексики швидко розвивається і зумовлює інколи непорозуміння серед користувачів. Проте вчені-лінгвісти працюють над дослідженням цього феномену, укладають словники Інтернет-термінології, виокремлюють лексику Мережі в окремі семантичні групи (поля).

До **морфологічних** особливостей мови Мережі лінгвісти зараховують активне використання форм імперативу І особи однини замість форми ввічливості у множині. Найчастіше він використовується у рекламних електронних текстах: *Впевнений, що дійдеш до 3-го рівня?* ***Натискай*** *сюди!; «Яндекс». Знайдеться все.* ***Заходь****.; Якщо не знаєш, як це зробити,* ***звернись*** *до адміністратора;* ***Обери*** *меню «Пуск»; Завтра у тебе День Народження?* ***Приходь*** *і отримуй подарунок; Сподобалося?* ***«лайкни»****;* ***Купуй:*** *пневматичні дрилі та шліфмашинки; Шукаєш роботу?* ***Заходь*** *сюди!;* ***Не сумуй і не журися, слухай*** *файний хіт «Орися»;Низькі ціни тут.* ***«Клікай»!;*** *Новий формат від «Українська банерна».* ***Натискай!; Будь першим*** *– найкраща вакансія твоя; «За Фрейдом» –* ***приєднуйся****!* (4). Це явище виражає звернення до кожного користувача, який вважає, що саме йому надіслане це повідомлення.

Демократичність є однією з ознак Інтернет-комунікації. Вона проявляється у формі спілкування на «ти», що полегшує встановлення контактів і початок нових знайомств незалежно від вікових,

соціальних, расових, статевих та інших характеристик комунікантів: т***и не повіриш****!; **розкажи** щось про себе; десь я **тебе** бачив; **будеш** сьогодні на вечірці?; **вибач**, ми знайомі?; всього **тобі** найкращого!; «Салон краси» – **твій** особистий салон краси; як **поживаєш**?; де **ти пропадав**?* (4).

Отже, морфологічний рівень мови Мережі найяскравіше виражений у використанні імперативу І особи однини замість множини, а також демократичністю – переходом спілкування на «ти». Ця особливість полегшує налаштування контактів між користувачами.

На рівні **синтаксису** в мові Інтернету відмічають сильний вплив розмовного стилю. Усний синтаксис у всіх комунікативних ситуаціях спирається на коротші одиниці, ніж писемний. В Інтернет-комунікації в режимі реального часу надзвичайно активно послуговуються словами-реченнями (*Ні; Дякую; Знаю; Був; Добре; Заходь; Немає*) (5), адже використання речень відповідної структури теж підпорядковується законам економії часу. До найчастотніших слів-речень у Мережі належить відповідник українського *добре – ОК*. Характерна риса синтаксису мови в Інтернеті – тенденція до відхилення від синтаксичних і пунктуаційних норм, що простежується здебільшого у діалогічних жанрах. До особливостей синтаксису мови Інтернет-комунікації зараховують:

– прості речення: С*ьогодні вечірка* (5)*; Буду радий* (5)*; З Днем Народження* (5)*; Сьогодні не можу; Ще побачимося; О 15:00 пряма трансляція; Найкращий гравець матчу; Футбол повинен бути непередбачуваним* (3)*;*

– питальні речення: *Ти зараз вдома?; Давай зустрінемося?; Чому мовчиш?; Ще не спиш?; Коли там вже змагання?; Звідки такі думки взагалі?; На що ти натякаєш?; Коли вже закінчиться ця псевдовесна?* (5)*;*

– окличні речення: *Дякую всім за привітання!; Ура! Ось і вихідні!; Ми чемпіони!; Яскравої і щасливої весни!; Нехай щастить!; Перемога!; Нехай життя буя!; Просто супер! Україна починається з тебе!* (3).

Характерною ознакою спілкування в Глобальній мережі є використання синтаксичних фігур – еліпсису (*У якій формі сьогодні гратиме «Динамо»? – У біло-блакитній; Яку б футболку одягти? – Червону; Ти не міг би мені допомогти? – Залюбки; На який сектор ти купив квитки? – на 33; Де ми зустрінемося? – Біля кінотеатру; Хто*

куди біг. Хто за м'ячем, хто від м'яча (3) та ампліфікації (*Отуди його, самі собі* ***забили, привезли, загрались*** *одним словом; Чи ти* ***не бачив****? Чи* ***повилазило****?; І що з того, що* ***прийшов, простояв, промерз****?;* ***Пішов…пропав… пока…нема…****; той, хто занепастив душу –* ***не злодій, а грабіжник****;* ***важко*** *програвати, а* ***ще важче*** *програвати найзапеклішому суперникові* (3). Їхнє використання підсилює ефект впливу на адресата.

Синтаксичний рівень мови Інтернету розвивається під впливом усного мовлення, що зумовлює відповідні особливості тексту: слова-речення, прості речення, активне використання питальних та окличних речень, а також синтаксичних та стилістичних фігур.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши структурно-функціональну парадигму мови Мережі на різних рівнях, констатуємо, що на фонетичному рівні український блок мови Інтернету зазнає впливу російської мови, що виражається у так званому «аканні», орфографічних відхиленнях тощо. На семантичному рівні мова Інтернету реалізується у таких тематичних полях: «оцінка результатів роботи»; «опрацювання даних»; «людина»; «спілкування в Мережі»; «взаємодія людини з комп'ютером»; «злам»; «апаратна частина». Морфологічний рівень мови Мережі найяскравіше виражений у використанні імперативу І особи однини замість множини, а також демократичністю – переходом спілкування на «ти». На рівні синтаксису в мові Інтернету відмічають сильний вплив розмовного стилю. В Інтернет-комунікації в режимі реального часу активно послуговуються словами-реченнями, простими, питальними та окличними реченнями. Істотною ознакою спілкування в Глобальній мережі є використання синтаксичних фігур – еліпсису та ампліфікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акопов А. И. Типологические признаки сетевых зданий / А. И. Акопов // Филологический вестник Ростовского государственного университета. – 2000. – № 1. – С. 42-44.
2. Кутузов А. Б. Лексико-семантические поля в компьютерном сленге (на примере сленговых глаголов английского языка) / А. Б. Кутузов // Вестник Тюменского государственного университета. – 2003. – №4. – С. 137-144.
3. http://vk.com/fcdk.
4. http://vk.com/groups#/muhtesemyuzyil.
5. http://vk.com/im.

Куприенко А. В. Структурно-функциональная парадигма языка Сети Интернет на разных уровнях.

В статье проанализировано язык сети Интернет: дана характеристика основным особенностям фонетического, морфологического, лексического и синтаксического уровней; выделено ключевые характеристики языка Всемирной сети, выяснено результаты влияния внешних и внутренних факторов на динамику развития Интернет-коммуникации.Особенное внимание уделяется внутриязыковым особенностям общения в Сети, в частности украиноязычного элемента.

Ключевые слова: *Интернет-коммуникация, язык сети Интернет, языковые уровни.*

Kuprienko A. Structural-functional paradigm of language of Network on the different levels.

The article analyzes the language of Network: it characterizes basic characteristics of phonetic, morphological, lexical and syntactic levels; detailed dominant descriptions of language of Network, elucidated the results of impact outside and inside factors at dynamics of evolution of Internet-communication. Particular attention is paid Intralanguage communication features on the Web, in particular Ukrainian-element.

Key words: *Internet-communication, language of Network, levels of language.*

Я. В. Лихолёт

НЕТРАДИЦИОННЫЕ ФОРМЫ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ

В статье поднимается проблема использования нестандартных форм организации учебного процесса в вузе; описываются результаты анализа материалов, полученных автором в процессе исследования современного состояния проблемы, а именно, понимание данного вопроса преподавателями высших учебных заведений.

Ключевые слова: *учебный процесс, нетрадиционные формы организации учебного процесса, система высшего образования, условия успешной организации учебного процесса.*

Постановка проблемы. Учебный процесс в системе высшего образования наиболее устойчив к влиянию недостаточно изученных и апробированных педагогических явлений, к которым относятся и нетрадиционные формы его организации. Наблюдение над учебным процессом позволило выявить ряд противоречий, разрешение которых могло бы, на наш взгляд, способствовать повышению эффективности и более высокой результативности формирования профессиональной компетентности будущих учителей-филологов.

К числу таких противоречий относятся:

– повышенный интерес студентов к инновационным формам организации учебной деятельности и крайне редкое использование таких форм в учебном процессе;

– желание преподавателей чаще использовать нетрадиционные формы и отсутствие их системного описания в методике преподавания лингвистических дисциплин в высшей школе;

– стремление студентов реализовать свою креативность в учебном процессе и сковывание её традиционными рамками аудиторных и внеаудиторных занятий.

Анализ актуальных исследований. Названные противоречия и анализ учебно-методической литературы (В.А. Багрянцева [5], М. Т. Баранов [1], А.М. Беляев [2], С. В. Кульневич [6], Т.П. Лакоценина [6], И. Я. Лернер [4], Г. К. Селевко [7] и др.) подводит к мысли о том, что в организации учебного процесса в системе высшего образования существует немало проблем, одна из которых состоит в адаптации форм учебного процесса к достижениям современной науки (информатики, педагогики, психологии, методики) и особенностям современного студенчества.

Целью нашей статьи является описание современного состояния проблемы использования нетрадиционных форм организации учебного процесса в системе высшего образования.

Изложение основного материала. Для постановки этой проблемы понадобилось исследование как форм организации учебного процесса, так и мнений субъектов и объектов этого процесса. Наиболее оптимальным методом на начальном этапе исследования оказалось анкетирование, к которому мы и прибегли для решения некоторых задач.

Цель анкетирования – выявление отношения преподавателей к нетрадиционным формам организации учебного процесса в вузе, определение уровня понимания преподавателями сущности нетрадиционных форм; установление частотности использования инновационных форм; выявление факторов, способствующих эффективной реализации нетрадиционных форм организации учебного процесса.

Для достижения поставленных целей нами была разработана специальная анкета. Первый вопрос анкеты направлен на то, чтобы определить, как преподаватели понимают нетрадиционные формы организации учебного процесса. Обработка полученных данных показала, что 45% опрошенных понимают нетрадиционные формы как новые формы занятий, 45% – как способы организации отдельных

элементов занятия, 10% считают, что нетрадиционные формы организации учебного процесса должны применяться и как новые формы отдельных занятий, и как некоторые элементы.

Это говорит о том, что в методике не существует чёткого определения сущности понятия *нетрадиционные формы организации учебного процесса*, и поэтому преподаватели дифференцируют их по-разному.

Второй вопрос был подчинён выявлению скрытых позитивных учебных возможностей нетрадиционных форм. Результаты показывают, что большинство анкетируемых видят ценность использования таких форм в повышении эффективности познавательно-практической деятельности (80%). Наряду с этим 65% опрошенных считают, что нетрадиционные технологии интенсивнее мотивируют учебную деятельность студентов; 10% считают, что основным и пока еще недостаточно востребованным потенциалом исследуемых форм является развитие творческого потенциала личности обучающихся. К сожалению, только 10% преподавателей отметили, что такие формы подготавливают будущих учителей к проведению подобных занятий в школе.

Полученные данные говорят о том, что нетрадиционные формы организации учебного процесса обладают большим обучающим потенциалом, так как профессиональную компетентность будущих специалистов формируют не только знания, умения, способы деятельности, но и методы, с помощью которых их обучают, и формы организации занятий, и даже средства, используемые в обучении.

Негативные эффекты от использования нетрадиционных форм организации учебного процесса были изучены с помощью третьего вопрос. Преподаватели (70% анкетируемых) отмечают основным недостатком нетрадиционных форм большие затраты времени на подготовку, 20% – непредсказуемость результатов, 10% – стихийность и бессистемность использования. Наряду с этим среди недостатков преподаватели отмечают пассивность студентов, которые являются «зрителями» на учебном занятии, и слабую их подготовленность к занятию. Полученные результаты говорят о необходимости глубокого психолого-педагогического описания нетрадиционных форм организации учебного процесса, что поможет снизить затраты времени при подготовке к занятиям и выбрать

наиболее подходящую форму для задействования всех студентов при изучении определённых тем.

Четвёртый вопрос даёт представление о том, как часто преподаватели прибегают к нетрадиционным формам: 50% опрошенных отметили, что используют данные формы в соотношении 1 к 10; 20% проводят три нетрадиционных занятия из 10; 10% – 1 к 20. Остальной процент участников анкетирования представляет такой результат: 8 к 10, 1 к 50 и вариант «данные формы не использую». Это говорит о том, что одни преподаватели довольно часто прибегают к нетрадиционным формам организации учебного процесса, другие же либо используют очень редко такие занятия, либо вообще не используют.

Ответы анкетируемых на пятый вопрос отражают, какие же формы организации учебного процесса активно используются преподавателями. Среди нетрадиционных форм преподаватели отмечаются брейн-ринг, занятие «вдвоём» (с участием преподавателей смежных кафедр, выпускников магистратуры и т.д.), конференция, коллоквиум, викторина, проведение фрагментов занятия студентами, занятие-тренинг, занятие-исследование, ролевая игра, видеофрагмент занятия, бинарные занятия, практические занятия с привлечением волонтёров, игровые элементы, лекция-визуализация с привлечением музыкальных композиций, репродукций картин, кинематографа. Некоторые преподаватели отмечают среди нетрадиционных форм работу в группах, проблемные занятия, беседу на основе номадологического (проблемного) подхода.

Результаты обработки ответов показали не только то, какие формы наиболее актуальны, но и уровень понимания инновационного свойства сущности этих форм: не все из названных форм можно отнести к нетрадиционным. Полученный результат подтверждает предположение о неоднородном понимании нетрадиционных форм.

Мнение преподавателей по поводу целесообразной частотности использования исследуемых форм организации учебного процесса проясняют ответы на шестой вопрос. Опрашиваемые (60%) не дают точных цифр, а говорят о зависимости использования нетрадиционных форм от темы, дисциплины, целей занятия, вида работы, уровня подготовки студентов, т. е. от конкретной учебной

ситуации; 20% отмечают, что целесообразно проводить 3-4 нетрадиционных занятия в семестр. Остальные преподаватели высказывают разные мнения: один реципиент отмечает, что использовать такие формы нужно систематически с целью поддержания внимания к данной учебной дисциплине; двое опрашиваемых считают, что нетрадиционные формы стоит использовать как можно реже.

В процессе анализа ответов на вопросы анкеты и устных собеседований было заметно, что они вызывают затруднения у реципиентов. На наш взгляд, причина кроется в том, что не определены критерии использования нетрадиционных форм организации учебного процесса.

Какие же качества личности педагога требуются для организации нетрадиционных форм? Мнение преподавателей по этому вопросу помогает определить 7 позиция анкеты. В результате анализа ответов было установлено, что 50% опрошенных отмечают в числе важных качеств развитое воображение и широкий кругозор педагога; 30% выделяют организаторские способности и понимание педагогом психологии студенчества; 20% реципиентов сложно выделить один или два важнейших качества педагога, поэтому они выбирали все предложенные варианты. Полученный результат свидетельствует о том, что нетрадиционная организация учебного процесса будет успешной при наличии личности педагога, обладающего педагогическим мастерством, широкой эрудицией, глубокими знаниями, свободой и смелостью. Он должен быть личностью с лидерскими качествами, иметь желание совершенствовать учебный процесс.

Эффективность проведения нетрадиционных форм зависит от многих факторов. Ответы реципиентов на восьмой вопрос помогли очертить основные из них:

1) высокий уровень подготовленности аудитории;
2) готовность педагога к проведению таких форм, его познания в методике;
3) творческий подход к организации учебного процесса;
4) привлечение опыта студентов;
5) наличие необходимой литературы, ТСО;
6) достаточное количество часов, выделенных на изучение дисциплины.

Анализ полученных в ходе исследования материалов, психолого-педагогической и методической литературы показывает, что понятие «нетрадиционная форма организации учебного процесса» не имеет чёткого определения как применительно к общеобразовательной, так и высшей школе. Наличие терминов-синонимов («нетрадиционный урок», «нестандартный урок», «нетрадиционные технологии урока», «нетрадиционные виды уроков») само по себе говорит о существовании проблемы. С. В. Кульневич, Т. П. Лакоценина используют термин «не совсем необычный урок» и «совсем необычный», мотивируя отказ от наиболее употребительного термина «нетрадиционный урок» тем, что его широкое использование в методической литературе отличается от традиционной организации обучения только внешними, процессуальными средствами активизации познавательной деятельности [6, с. 5]. В пособии Е. И. Литневской, В. А. Багрянцевой «Методика русского языка» авторы говорят о том, что в настоящее время для обучения русскому языку в школе используются и иные педагогические технологии. Сюда они относят различные формы, например, ролевые и деловые игры. Таким образом, «иными педагогическими технологиями» авторы называют нетрадиционные формы работы на уроках [5, с. 32]. Г. К. Селевко также предлагает рассматривать нестандартные формы урока как «технологии». Он употребляет термин «нетрадиционные технологии урока» и характеризует их как «нетрадиционные структуры и методы, направленные на усовершенствование классических форм урочного преподавания» [7, с. 15]. М. Т. Баранов в свою очередь очень мало говорит о нетрадиционных уроках. Он исходит из степени самостоятельности учащихся на уроке, которая бывает различной. В зависимости от неё могут использоваться элементы семинарского занятия, организованные дискуссии, взаимообучение, элементы лекции. Во всех этих случаях вид урока не меняется – возникают разновидности [1, с. 126]. Употребление в качестве термина «другие общепринятые формы» (И.Я. Лернер [4]) или «разнообразные формы учебной работы» (В.И. Загвязинский [3]) не конкретны, делают зыбкими границы урока и внеклассных форм работы.

Выводы. Таково положение с определением сущности исследуемого феномена в методике обучения русскому языку в общеобразовательной школе. Что же касается системы высшего

образования, то в педагогической литературе преимущественно речь идет об инновационных технологиях или представляются отдельные разработки занятий, чего явно недостаточно для системного использования в учебном процессе нетрадиционных форм организации учебной деятельности. Требуется четкое определение понятия, выявление условий успешного проведения таких занятий, классификация и др. Поставленные проблемы требуют дополнительного исследования и описания.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баранов М. Т. Методика преподавания русского языка в школе / М. Т. Баранов, Н. А. Ипполитова, Т. А. Ладыженская, М. Р. Львов; под ред. М. Т. Баранова. – М., 2001. – 368 с.
2. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови / О.М. Біляєв. – К., 2005. – 180 с.
3. Загвязинский В. И. Теория обучения: Современная интерпретация / В. И. Загвязинский. – М., 2001. – 192 с.
4. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения / И. Я. Лернер. – М., 1981. – 185 с.
5. Литневская Е. И., Багрянцева В. А. Методика преподавания русского языка в средней школе / Под ред. Е. И. Литневской. – М., 2006. – 490 с.
6. Кульневич С. В. Лакоценина Т. П. Современный урок. Часть II: Не совсем обычные и совсем необычные уроки / С. В. Кульневич, Т. П. Лакоценина. – Ростов-на-Дону, 2005. – 288 с.
7. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие / Г. К. Селевко. – М., 1998. – с. 324.

Ліхольот Я. В. Нетрадиційні форми організації навчального процесу в системі вищої освіти: до постановки проблеми.

У статті піднімається проблема використання нестандартних форм організації навчального процесу у вузі; описуються результати аналізу матеріалів, отриманих автором у процесі дослідження сучасного стану проблеми, а саме, розуміння цього питання викладачами вищих навчальних закладів.

Ключові слова: *навчальний процес, нетрадиційні форми організації навчального процесу, система вищої освіти, умови успішної організації навчального процесу.*

Likholyot Y. Nontraditional forms of educational process in higher education: to problem statement.

The article is about the problem of using nontraditional forms of educational process in higher education; the analysis results of materials that was obtained by the author in research a current problem's condition are describes, namely, understanding of the subject by teachers of higher educational institutions

Key words: *educational process, nontraditional forms of educational process, higher education, conditions for successful organization of the educational process.*

Ю. М. Лобанова

КОНЦЕПТИ «ЛЮБОВ» І «ДРУЖБА» В РЕЛІГІЙНОМУ ДИСКУРСІ

У статті аналізується фразеологія концептів «любов» і «дружба» в традиції концептуального аналізу, з позицій герменевтичного підходу. Також систематизується опис фразеологізмів-номінантів досліджуваних концептів. У роботі визначені та схарактеризовані основні фразеологічні засоби актуалізації концептів «любов» і «дружба», а також семантичні процеси, що відбуваються у фразеології, яка репрезентує ці концепти. Було встановлено зв'язок та відмінність між досліджуваними концептами.

Ключові слова: *концепт «любов», концепт «дружба», релігійний дискурс, концептуальний аналіз, герменевтичний підхід, семантичний процес.*

Постановка проблеми. Трактування концепту «любов» відбилося в дослідженнях представників російської семантичної традиції 80-90-х рр. ХХ ст.: Н. Арутюнової, О. Кубрякової, Р. Фрумкиної та ін., а також у семіотичних працях Ю. Степанова, Д. Лихачова, А. Вежбицької. Досить типовою для цього періоду є кваліфікація концептів як наборів смислів, якими оперує людина у процесі своєї ментальної діяльності й пізнання світу, і типовими є уявлення, відповідно до яких концепт-структури стоять між словами та екстралінгвістичною дійсністю (тобто є даністю «буття семантичного», за О. Лосєвим), тож концепти по-різному групуються і вербалізуються у різних мовах. Згодом такі уявлення про концепти усталилися, але типові визначення набули конкретизації за рахунок неодмінного акцентування етнічного компоненту поняття, наприклад, концепт є одиницею колективного знання/свідомості, яка має мовне вираження і позначена етнокультурною специфікою [4]. Тобто концепти відбивають етнічне світобачення, маркують етнічну мовну картину світу, є цеглинками того «дому бутя» (М. Ґайдеггер), котрий кожним етносом вибудовується в неозорих просторах світу-космосу. Крім того, з'ясувалася практична значущість досліджень концепту: виявилося, що корекція концепту через системні зв'язки з іншими тисне на концептуальну картину світу людини. Усе це обумовило значне зростання інтересу до поняття концепт і стимулювало появу численних праць, серед яких роботи російських учених Т. Булигіної, О. Яковлевої, О. Шмельова, А. Кошелєва, Л. Панової, С. Сахно, С.Воркачова, українських учених – Т. Радзієвської, А. Бєлової, Л. Бєлєхової, О. Тищенка, І. Голубовської та багатьох інших, та викликало до життя різні теорії концепту.

Аналіз актуальних досліджень. Концепти «любов» і «дружба» в порівняльному аспекті ще не отримали належного лінгвістичного висвітлення, а саме така їх інтерпретація, на нашу думку, відкриває нові можливості для глибинного розуміння концепту як репрезентанта культурних, етнічних знань людини про світ, як основного виразника ментальності народу. У сучасній лінгвістиці бракує досліджень відображення емоцій та почуттів в релігійному дискурсі, оскільки основну увагу вчених приділено концептам емоційного та етичного характеру: Н. Д. Арутюнова, А. Вежбицька, С. Г. Воркачов, В. З. Дем'янков, Н. В. Дорофєєва, О. П. Єрмакова, В. І. Карасик, О. А. Корнілов, Н. А. Красавський, В. С. Морозова, Л. Г. Панова та ін., тому обрану тему статті вважаємо актуальною.

Концепти «любов» та «дружба» стають цікавими об'єктами лінгвістичного дослідження, оскільки культура таких почуттів є передусім культурою, яку тісно пов'язано зі словесним (літературним та повсякденним) вираженням у релігійному руслі.

Метою статті є дослідження концептів «любов» та «дружба» в релігійному дискурсі.

Мета зумовила розв'язання таких **завдань**:

1) проаналізувати трактування концептів «любов» та «дружба»;

2) дослідити вираження концептів «любов» та «дружба» в релігійному дискурсі як релігійному тексті у реальному спілкуванні.

З погляду сучасної соціальної лінгвістики, кожному соціальному інституту сучасного суспільства властивий свій інституціональний тип дискурсу. Так, В. Карасик виділяє науковий, релігійний, діловий, політичний, масово-інформаційний, юридичний, дипломатичний, педагогічний, медичний, військовий, рекламний, спортивний та інші типи інституціонального дискурсу [1, с. 25–33].

У межах сучасної лінгвістики релігійний дискурс, що розуміється як релігійний текст у реальному спілкуванні, допускає різні дослідницькі підходи. З позицій іманентно-лінгвістичного підходу, що досліджує власне мовний матеріал, лексико-граматичну тканину релігійного тексту, можна аналізувати релігійний дискурс в аспекті повноти, правильності, логічності висловлювань, що становлять текст, який розглядається.

За О. С. Кубряковою, поняття концепт відповідає уявленню про ті засоби, якими оперує людина у процесах мислення і які відображають

зміст досвіду і знання, зміст всієї людської діяльності та процесів пізнавальної діяльності [2, с. 59]. Отже, екстралінгвістична інформація змісту концепту міститься в його інтерпретаційному полі. Любов – це велике і світле почуття, яке притаманне людині. Любов – це нагорода, яку людина отримує без жодних зусиль. Як писав Шекспір, любов – це сонячний блиск, який іде вслід за дощем… Любов завжди свіжа, як яскравий вишневий цвіт [6]. Єдиного визначення любові не існує, кожен трактує його по-своєму, але всі сходяться на тому, що без любові нічого в світі не відбувається: вона оточує нас і вдома, і на роботі, і на відпочинку, бо без любові людина нічого не варта. Любові притаманні такі якості, як бажання прощати, довіряти, турбуватися про коханих. Звичайно, любов не існує сама собі, вона тісно пов'язана з іншими почуттями, такими як дружба, ревнощі, ненависть. «Die Liebe ist langmütig und freundlich, die Liebe eifert nicht, die Liebe treibt nicht Mutwillen, sie bläht sich nicht auf, sie verhält sich nicht ungehörig, sie sucht nicht das Ihre, sie lässt sich nicht erbittern, sie rechnet das Böse nicht zu, sie freut sich nicht über die Ungerechtigkeit, sie freut sich aber an der Wahrheit; sie erträgt alles, sie glaubt alles, sie hofft alles, sie duldet alles» (Kor. 13:4-7) [8].

Стосовно концепту «дружба», то останнім часом багато уваги приділяється проблемі визначення даного концепту, яка до кінця XX століття викликала підвищену цікавість лінгвістів, філософів, лінгвокультурологів, психологів. Як показують спостереження, цей концепт в лінгвокультурології є одним із найменш вивчених і однозначно визначених, у той час як його значимість та цінність є достатньо високими. Цей концепт відображає складну систему духовно-моральної та морально-етичної картини світу та внутрішнього, духовного життя особистості.

Концепт «дружба» відмічений національно-культурним маркуванням. У різних суспільствах та культурах у нього вкладають свій зміст. Як вважає С. Г. Тер-Мінасова, окрім розбіжностей, пов'язаних з культурними традиціями, різні інтерпретації поняття «дружба» відображають особистість людини, її здібність до дружби та життєвий досвід [3, с. 99].

Любов у релігійній картині світу поділяється на любов Божу, та на любов людей до Бога, до своїх ближніх, а також до своїх ворогів. Божа любов безкорисна. Незважаючи на обличчя, Бог бажає спасіння

кожній людині і тому проявляє свою любов до кожного. Біблія радить любити не лише своїх рідних, своїх чоловіків чи дружин, але й своїх ворогів. Любов людини до Бога має дещо інший характер; вона носить назву любов-потреба. Любов у філософській картині світу поділяється на любов-толерантність, любов-ерос, любов-пристрасть, любов-дружбу. Порівнюючи концепт «любов» у світській, філософській та релігійній картинах світу, вбачаємо помітну різницю. У світській картині світу любов поділяється на романтичні стосунки та на фізіологічний потяг. У філософській картині світу змінено послідовність розвитку почуттів. Перед дружбою йде любов-ерос. У релігійній картині світу є дві любові: любов Бога до людини та любов людини до людини. Таким чином, любов у релігійній картині світу має якісні характеристики, діє в часі, впливає на всіх людей та існує заради всіх нас. Любов може бути сильною, непідвладною законам, слова їй не потрібні, вона говорить сама за себе і приховати її неможливо. Її місце у шлюбі, між родичами та коханими. Результатом є правдивість та чесність цього почуття.

Дружба в релігійній картині світу використовується в двох значеннях: «філос» – любов та відданість; «хетайрос» – товаришування, співпраця. Узагалі, дружба у Біблії розуміється як тісні стосунки між людьми, що супроводжуються такими обов'язковими характеристиками:

1. ЧЕСНІСТЬ. Справжній друг намагається говорити правду і приймати правдиві слова від іншого. Підлабузництво не робить добра, а навпаки, заважає побачити власні помилки і змінитися на краще. Друг, хоча й знає недоліки свого товариша, не відштовхує його, а докладає зусиль, щоб допомогти. «Ein Mann, der seinem Nächsten schmeichelt, Breitet ein Netz aus für seine Schritte» (Spr. 29:5). «Wer seinen Freund mit lauter Stimme früh am Morgen segnet, Dem wird es als ein Fluch angerechnet werden» (Spr. 27:14).

2. ДОВІРА. Чудовий приклад справжньої дружби — Йонатан та Давид (1 Цар. 19). Їхні стосунки були довірливими і надійними. Роками вони берегли вірність один одному. Не зважаючи на те, що батько Йонатана намагався розділити друзів, їхня дружба збереглася. «Ein falscher Mensch richtet Zank an, und ein Verleumder macht Freunde uneins» (Spr. 16:28).

3. ПРИЙНЯТТЯ. Прощення — один із найважливіших принципів збереження стосунків. Нагадувати про колишні помилки та вчинки означає руйнувати стосунки, але справжнє прощення допомагає позбутися відчуття провини та образи. «Wer Sünde zudeckt, der macht Freundschaft; wer aber die Sache aufrührt, der macht Freunde uneins» (Spr. 17:9).

4. ТУРБОТА ТА УВАГА. Справжній друг щедрий і безкорисливий. Він з радістю робить добро тому, кого він любить. Друг може пожертвувати своїми інтересами заради інших. «Sag' nicht zu deinem Freunde: Geh fort, und komm wieder, morgen will ich dir Geben! Wenn du sogleich geben kannst (wenn du's hast)» (Spr. 3:27–28).

5. УЧАСТЬ У ЖИТТІ. В період успіху і в нещасті справжній друг поруч. Постійність і відданість перевіряються бідами і проблемами життя, в які потрапляє кожен із нас. «Ein Freund liebt allezeit, und ein Bruder wird für die Not geboren» (Spr. 17:17). «Das Herz freut sich an Salbe und Räucherwerk, und süß ist der Freund, der wohlgemeinten Rat gibt. Von deinem Freund und deines Vaters Freund laß nicht ab. Geh nicht ins Haus deines Bruders, wenn dirs übel geht. Ein Nachbar in der Nähe ist besser als ein Bruder in der Ferne» (Spr. 27:9-10).

Згідно з Біблією, людина повинна бути обережною у виборі друзів, адже друг — це той, хто має неабиякий вплив на самооцінку, поведінку та спосіб життя іншого. «Verkehre nicht mit einem Mann, der voller Wut ist, Noch mit einem jähzornigen Mann, Damit du nicht seine Art lernst Und dir selber eine Schlinge legst » (Spr. 22:24–25). «Wer mit Weisen wandelt, wird weise werden, Aber wer mit Toren Gemeinschaft pflegt, wird Kummer leiden » (Spr. 13:20). «Durch den Umgang mit bösen Menschen gewöhne ich mir einen falschen Lebensstil an» (1 Kor. 15:33) [5; 7].

Як ми бачимо, одними з найважливіших аспектів духовності в релігійному дискурсі є дружба та любов між людьми, моральні чесноти в їх стосунках. Виходячи з загальнолюдських моральних критеріїв, ми можемо вивести розуміння взаємодії любові та дружби в релігійному дискурсі: однією з важливих передумов дружби є єдність уподобань і занять, яким присвячує себе людина. Для повної та істинної дружби, яка єдина найбільше пом'якшує прикрощі життя і навіть оживлює людей, потрібна не лише прекрасна доброчесність і подібність не самих тільки душ, але й занять.

Та все-таки поставити на перше місце любов чи дружбу у цьому аспекті не виявляється можливим. Беручи до уваги концепт «дружба»,

ми бачимо, що в нього входить поняття «любов», та в релігійному дискурсі в концепт «любов» входить поняття любові до Бога. Саме тому ці два концепти в цьому аспекті є взаємозалежними та знаходяться на одному рівні. Біблейська ідея свідчить про те, що любов людини до ближнього як запорука правильного та гармонійного буття і є основою дружніх стосунків між людьми.

Висновки. Таким чином, слово «дружити» співпадає зі словом «любити», а якщо любиш, то не будеш намагатися скривдити, а навпаки – робити добро і турбуватися про добробут того, кого любиш. Тому, на нашу думку, запорукою щасливого кохання й виступає дружба. Шлях до такого кохання – любов до ближнього – дружба, а потім – кохання.

Порівнюючи концепти «любов» і «дружба» ми отримали змогу встановити нерелевантний для наукового розуміння генетичний зв'язок дружби з любов'ю і родиною. Багатозначність лексем аналізованих концептів дала змогу виділити чотири значеннєві компоненти: Freundschaftsbeziehungen (дружні стосунки), Liebesbeziehungen (любовні взаємини), Neigung (прихильність), Gleichheit (рівність), які асоціюються в німецькій свідомості із допомогою, довірою, чесністю, симпатією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карасик В. И. Структура институционального дискурса / В. И. Карасик. – Саратов: Саратов. гос. ун-т, 2000 – 197 с.
2. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова – М. : Российский гуманитарный университет, 1995
3. Тер-Минасова С. Г. Война и мир языков и культур / Светлана Григорьевна Тер-Минасова – М., 2007. – 197 с.
4. Зацепин К. А. Эпистемологический статус концепта [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://slovar.lib.ru/dictionary/koncept.htm
5. Новікова О. Слово вчителя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// slovovchitelyu.org/journal/nom12/scho-bibliya-hovoryt-pro-druzhbu/
6. Цитаты Уильяма Шекспира [Электронный ресурс] – Режим доступа: http:// www.stratford.ru/quote.html
7. Lexikon Bibel-Zitate: Auslese für das 21. Jahrhundert [Elektronische Ressource]. – Zugriffsmodus: http://books.google.com.ua/books?id=tITevj96sIC&pg=PA273&lpg=PA273&dq=freundschaft+in+bibel+3:28&source=bl&ots=zozV9e2YSI&sig=fH2uIZmSJIP98DVXzmhECqhgZ4&hl=uk&sa=X&ei=e7vuUsODBaPnywPH04GYCw&redir_esc=y#v=onepage&q=freundschaft%20in%20bibel%203%3A28&f=false
8. Zitate/Sprüche mit Liebesweisheiten [Elektronische Ressource]. – Zugriffsmodus: http://www.gottesbotschaft.de/?pg=2389

Лобанова Ю. М. Концепты «любовь» и «дружба» в религиозном дискурсе.

В данной статье анализируется фразеология концептов «любовь» и «дружба» в традиции концептуального анализа, с позиций герменевтического подхода. Также систематизируется описание фразеологизмов-номинантов исследуемых концептов. В данной работе определены и схарактеризированные основные фразеологические средства актуализации концептов «любовь» и «дружба», а также семантические процессы, что происходят в фразеологии, которая представляет эти концепты. Была установлена связь и отличия между исследуемыми концептами.

Ключевые слова: *концепт «любовь», концепт «дружба», религиозный дискурс, концептуальный анализ, герменевтический подход, семантический процесс.*

Lobanowa J. Konzepte «Liebe» und «Freundschaft» im religiösen Diskurs.

In diesem Artikel analysieren wir die Phraseologie der Konzepte «Liebe» und «Freundschaft» in der Tradition der begrifflichen Analyse der Position des hermeneutischen Ansatzes. Auch systematisieren wir die Beschreibung der Phraseologie-Nominierten studierenden Konzepte. In diesem Artikel bestimmen und charakterisieren wir die Grundausdrucksmittel der Einbeziehung der Konzepte «Liebe» und «Freundschaft» und auch semantische Prozesse in der Phraseologie, die diese Konzepte representiert.

Schlüsselwörter: *das Konzept «Liebe», das Konzept «Freundschaft», religiöse Diskurs, konzeptionelle Analyse, hermeneutischen Ansatz, ein semantischer Prozess.*

Я. В. Лобода

НІМЕЦЬКИЙ МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ ЯК РІЗНОВИД СЛЕНГУ

У статті розглядається сутність поняття «німецький молодіжний сленг» як різновид зниженої лексики. Визначаються його основні різновиди та джерела формування. Визначаються основні причини його використання та наявні фокуси досліджень.

Ключові слова: *німецький молодіжний сленг, метафора, знижена лексика.*

Постановка проблеми. Мова – це складне і багатогранне суспільне явище, яке є засобом людської комунікації і знаходиться в постійному русі. Вона є дзеркалом суспільства, розвиток якого відображається у ній численними лексичними одиницями, які визначають суспільні зв’язки, відносини та зміни, спричиняючи лексичні інновації та перетворення у мові. Лексичний склад кожної мови містить велику кількість сленгових утворень, що відповідають інтересам певних соціальних та професійних груп людей. Існування сленгізмів доводить, що мова залишається динамічною системою, яка постійно видозмінюється.

Німецька молодіжна мова (Jugendsprache) є тією рушійною силою, що впливає на розвиток стандартизації мови, оскільки становить окрему підсистему, що на лексичному рівні переосмислює вже існуючі

поняття. Зважаючи на те, що молодіжна мова набуває все більшого значення в умовах розширення міжнародних контактів, а швидка змінюваність лексичного складу молодіжного сленгу потребує проведення нових досліджень, вважаємо наше дослідження актуальним.

Аналіз актуальних досліджень. Поняття сленгу починає все більше привертати увагу сучасної філології. Існує чимала кількість визначень цього явища, у яких простежується невизначеність теоретичних концепцій про сленг і донині, що відобразили у своїх працях лінгвісти О. Єсперсен, Е. Партріжд, С. Робертсон, В. Лабов [1] та інші. Визначення поняття «молодіжний сленг» має свою складність, яка зумовлена гетерогенністю самої формації молодіжного сленгу. Деякі мовознавці, такі як П. Шлебінський та Е.Нойланд[3] зазначають, що молодіжних мов існує стільки, скільки є молодіжних соціальних груп.

Мета статті полягає в характеристиці особливостей молодіжного сленгу в німецькій мові.

Їх словесний репертуар відрізняється від загальноприйнятого наявністю типових слів і виразів регулярно вживаних молоддю навчального закладу, кварталу, міста, і які стали свого роду «візитними картками» молодіжної культури. Отже, сленг – це стиль мови, що посідає місце, протилежне занадто формальній, офіційній мові, є одним зі способів самовираження молодих людей, а також способом приховати сенс сказаного від оточуючих.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, молодіжний сленг – це мова молоді. Використовуючи у своїй промові сленг, молодь хоче виглядати сучасного, самоствердженого. У такий спосіб вони висловлюють своє критичне, іронічне ставлення до цінностей світу старших, проявляють свою незалежність, завойовують популярність у молодіжному середовищі, а також намагаються виокремитись з маси, особливо по відношенню до груп дорослих носіїв мови особливою мовою.

Молодіжний сленг виникає також часто як протест проти словесної, одноманітної повсякденної мови, і, врешті-решт, як просто бажання сказати гостре слівце, відзначитися, виділитися, що було властиве молоді у всі часи. Молодіжний сленг є дуже цікавим лінгвістичним феноменом. Побутування сленгу обмежене певними рамками:

– віковими: сленг молоді раннього підліткового віку (11–12 р.), підліткового та раннього юнацького віку (13–19 р.) та мова молоді пізнього юнацького віку (20 – 27 р.);

– соціальними: соціальна група поділяється на соціально-вікові групи молоді та соціально-професійні групи, які мають свій лексикон. Наприклад, студенти часто говорять Uni (Universität), школярі називають школу Penne (Schule), вчителя – Pauker (Lehrer), учня першого класу жартівливо називають Griffelfresser;

– територіальними межами. Наприклад, на початку 90 –х років XX століття сленгові номінації на позначення позитивних оцінок в мові молоді східного та західного регіонів різнилися: cool, ätzend (зах.); stark, urst, sahne(сх.) [Ehmann 1992];

– гендерними: хлопці частіше використовують молодіжну лексику в своєму лексиконі, ніж дівчата;

– стилістичною неоднорідністю складу молодіжного сленгу [4, с. 24].

Також характерною ознакою молодіжного сленгу є специфічне скорочення фраз, речень, формул привітання, лексем тощо. Так, у молодіжному лексиконі, в тому числі студентському, наявні усічення основ слів: Uni – Universität, Stip – Stipendium, Abi – Abitur, Studi –Student, Litte – Literatur, Prof – Professor. «Der Prof dreht seine Kreise, steht mal vor mir …» «…und schließlich das Uni – Hauptgebäude sehe …» [7,с.43,67]. Спостерігається у молодіжному лексиконі також творча гра слів: Festnetztelefonanierer, laberdifasel, okidoki, geilomei, doppeldidoch [6].

Основними функціями лексичних одиниць молодіжної мови є слова підвищенної емоційності, які діляться на позитивні (bestätig, fett, abgefahren, analog, aldi) та негативні оцінні слова (hohl, bescheuert, blond, brässig, assig) [6].

Із плином часу основними джерелами формування німецького молодіжного сленгу стають:

1) пісенна творчість – зокрема рок – музика (Bingo (alles in Ordnung, alles bestens), Johni (Junge, Bursche, harter Kerl, lustiger Knabe) [5];

2) жаргонізми: військових – abziehen (jmdn. übers Ohr hauen, ausnehmen, betrügen), робітничий сленг – Muffe (Angst, Befürchtung), жаргон наркоманів – drauf sein/haben (unter Drogeneinfluss stehen), Trip (Reise, Ausflug, Fehler), комп'ютерний жаргон – Basic (Klartext, Eindeutigkeit, Genauigkeit), chatten (im Internetplaudern)) [5];

3) запозичення з інших іноземних мов – латини (absolut(sehr, besonders, vor allem), logo (ganz klar, richtig), Sponti (spontaner Mensch,

aufgeschlossener Typ); англійської (der User – drogensüchtiger Mensch, der Tüftler – der Arbeiter, die Bombenfigur – schöner Körper); іспанської (Macho – starker Typ, toller Kerl, «Frauenfresser», Bodybildertyp); з російської (Towaritsch – Freund, Kumpel).

Отже, молодіжний сленг як різновид сленгу, є «нормативно зниженим, емоційно забарвленим, функціонально обмеженим мовним субкодом соціально – вікової групи молоді, що відображає її світогляд та ціннісні орієнтири, виконує функції ідентифікації, консолідації, прихованого престижу, відмежування» [4,с.22]. Молодіжний сленг сам по собі є складною структурною організацією, що включає до свого складу ще кілька вужчих підсистем, відповідно до приналежності представників молоді до певної соціальної чи соціально – професійної групи, регіону тощо.

Висновки. Таким чином, нами було охарактеризовано особливості молодіжного сленгу в німецькій мові. Презентовані варіації німецького молодіжного сленгу в жодному разі не є завершеною класифікацією, це лише початкова спроба систематизувати сленгізми німецької молоді. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку полягають у тому, щоб здійснити структурний аналіз варіацій німецького молодіжного сленгу та ретельне вивчення динаміки їх змін і джерел формування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пастух І. Німецький сленг: інтегративні особливості неологізмів сьогодення / І. Пастух // Мовознавство. Наукові виклади. – 2010. – № 4. – С. 76–79.
2. Соколовська С. Ф. Німецький молодіжний жаргон: шляхи формування й сучасний статус / С. Ф. Соколовська, М. А. Фахурдінова // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту. – 2004. – № 14.– С. 236–2394.
3. Христенко О. С. Основи соціолінгвістики (на матеріалі німецької мови): навч. посіб. / О.С. Христенко. – Суми : Сумський державний університет, 2012. – 296 с.
4. Христенко О. С. Німецький молодіжний сленг: лінгвокогнітивний і соціолінгвістичний аспекти (10.02.04). – К.,2008.
5. Deutsches Universalwörterbuch / Unter Leitung von G.Drosdowski. – Mannheim, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1989. – 1815 S.
6. Ehmann H. Affengeil: Ein Lexikon der Jugendsprache / H. Ehmann. – Verl. C.H. Beck. München, 4 Aufl. 1996. – 156 S.
7. Ehmann H. Endgeil: Das voll korrekte Lexikon der Jugendsprache / H. Ehmann. – Verl. C.H.Beck. München 2005. – 178 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Manuel J. Hartung Der Uni – Roman von Piper Taschenbuch – Stutgart, Piper, 2007. – 221S.

Лобода Я. В. Немецкий молодёжный сленг как разновидность сленга.

В статье рассматривается сущность понятия «немецкий молодёжный сленг» как разновидность сниженой лексики. Определяются его основные разновидности и источники его формирования. Определяются основные причины его употребления, а также имеющиеся фокусы исследований.

Ключевые слова: *немецкий молодёжный сленг, метафора, сниженая лексика.*

Loboda J. Deutsche Jugendsprache als eine Art der Jugendsprache

Der Artikel untersucht den Begriff «deutsche Jugendsprache» als eine Art von einem reduzierten Wortschatz durch seinen Basistypen und Herkunftsquellen, die hier bestimmt werden. Es werden die Gründe des Gebrauchs der Jugendsprache und bestehende Untersuchungen von ihr bestimmt.

Schlüsselwörter: deutsche Jugendsprache, die Metapher, reduzierter Wortschatz.

М. В. Масько

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ ТИПАЖІВ «*УКРАЇНСЬКА СВЕКРУХА*» ТА «*УКРАЇНСЬКА НЕВІСТКА*» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ

Стаття містить аналіз особливостей репрезентації лінгвокультурних типажів «українська свекруха» і «українська невістка» в українських фольклорних текстах і сучасній мовній свідомості. Відповідно до розробленої моделі опису в статті подана характеристика аналізованих типажів з урахуванням понятєвих, перцептивно-образних і ціннісних компонентів, розглянуто окремі риси національного характеру та подано результати вільного і рецептивного асоціативних експериментів з урахуванням гендерно-вікових особливостей респондентів.

Ключові слова*: мовленнєва особистість, лінгвокультурний типаж, перцептивно-образний компонент, асоціативнй експеримент, рецептивний експеримент.*

Постановка проблеми. В останні роки значно підвищився інтерес до особистісного аспекту вивчення мови у багатьох мовознавчих дисциплінах, у тому числі й лінгвокультурології. У зв'язку з цим науковці дедалі частіше послуговуються такими термінами, як «мовна / мовленнєва особистість», «мовленнєвий портрет», «лінгвокультурний типаж» (далі у роботі – ЛКТ). Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що лінгвокультурологія є однією з галузей сучасного мовознавства, що найактивніше розвивається; узагальнені типи особистостей втілюють у собі важливу інформацію про комунікативні поведінкові норми та відхилення від них, що характерні для певних етносів у певних соціокомунікативних умовах. Результати аналізу і спостережень, викладені у праці, можуть бути використані при вивченні

національно-культурної специфіки мовного спілкування. Практичний аналіз трикомпонентної структури лінгвокультурних типажів може бути предметом вивчення спецсемінару з лінгвокультурології у вищих навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поштовхом до розробки поняття «соціально-мовленнєвий портрет» була ідея фонетичного портрета, висунута в середині 60-х років XX ст. М. Пановим. Теоретичні основи дослідження лінгвокультурних типажів представлені у статтях В. Карасика, Ю. Караулова, О. Дмитрієвої. Так Ю. Караулов під поняттям «мовленнєва особистість» розуміє сукупність здібностей і характеристик людини, які обумовлюють створення і засвоєння ним текстів [3, с.3]. В. Карасик, О. Дмитрієва вважають, що ЛКТ являє собою визначену модельну особистість з набором унікальних характеристик, притаманних певній культурі [2, с.6]. Описи окремих лінгвокультурних типажів відтворено в роботах О. Дмитрієвої («французький буржуа»), Т. Івушкіної («англійський аристократ»), В. Карасика («російський інтелігент»), О. Комбарової («німецька домогосподарка»), А. Михайлової («англійський бізнесмен»), В. Радван («американський супермен»), Є. Скачка («англійський лицар») та багатьох інших роботах представників Волгоградської і Воронезької наукових лінгвістичних шкіл.

Метою статті є вираження ЛКТ «українська свекруха» і **«**українська невістка» в українській мовній свідомості відповідно до розробленої моделі опису. Для реалізації поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання**: 1) охарактеризувати ЛКТ «українська свекруха» і «українська невістка» із урахуванням понятєвих, перцептивно-образних і ціннісних компонентів; 2) описати важливі компоненти мовленнєвої поведінки типажів, вираженої у фольклорних текстах; 3) здійснити гендерно-вікову характеристику результатів вільного і рецептивного асоціативних експериментів.

Виклад основного матеріалу. Типізована в культурологічному аспекті мовна особистість, на думку дослідників, являє собою ЛКТ, тобто загальне уявлення про людину на основі релевантних соціально значущих етно- і соціоспецифічних характеристик поведінки таких людей. Таким чином, ЛКТ являє собою визначену змодельовану особистість з набором унікальних характеристик, притаманних певній культурі [1, с.74].

Аналіз ЛКТ передбачає характеристику його трикомпонентної структури: 1) поняттєва характеристика (дефініції, описи, тлумачення); 2) перцептивно-образне уявлення про лінгвокультурний типаж; 3) ціннісні ознаки (оцінні висловлювання, що характеризують даного ЛКТ: певний лінгвокультурний типаж про себе, про інших, інші про нього).

Поняттєвий компонент досліджуваних ЛКТ представлено в лексикографічних працях. Перцептивно-образні та ціннісні компоненти аналізованих лінгвокультурних типажів «українська свекруха» і «українська невістка» найповніше та найточніше виявляються в народних піснях, прислів'ях та приказках. Більшість із них традиційно репрезентує образ лихої, сварливої свекрухи та нещасної невістки. На позначення ЛКТ «українська свекруха» найчастіше слугують означення *лиха, уїдлива, брехлива*, зоологічні метафори *(муха, собака, зміюка, зозуля*), гіперболізація (*словами б'є гірше, ніж кулаками; ззаду очі є*), порівняння з силами природи та потойбічними силами (*грім, відьма*), що дозволяє якнайточніше здійснити образну та ціннісну характеристику свекрухи. Наприклад: *У лихої свекрухи і ззаду очі є. Свекруха на печі – що собака на мотузці. Свекор – грім, а свекруха – уїдлива муха. Свекор і свекруха одного духа. Рідна мати і б'є, та не болить, а свекруха словами б'є гірше, ніж кулаками. Свекруха – уїдлива муха* [8, с.447].

У народі також склався традиційний образ невістки, якій завжди докоряють, звинувачують у лінощах, в усіх нещастях і провинах, на яку перекладають майже всю домашню роботу: *Усі в сім'ї сплять, а невістці молотить велять. Невістка найбільше їсть, найменше робить. Якщо це не невістка, то, певне, її плахта. Кішку б'ють, а невістку докоряють* [8, с.456]. Порівнянням до образу невістки часто є образ кістки в горлі, чужої кістки. Наприклад: *Цап – не скотина, зять – не людина, а невістка – чужа кістка* [8, 456]. В одинадцятитомному словнику української мови словосполучення *чужа кістка* тлумачиться як – «про когось кровно нерідного». *Катерина не та свекруха, котрій невістка – чужа кістка* [6, с.169]. Образ чужої кістки етимологічно пов'язаний з біблійними легендами про створення жінки з ребра (кістки) чоловіка, біблійним висловом «*кость від кості*», котрим послуговуються, коли говорять про кровну або духовну близькість, про глибокі почуття і зв'язки між людьми.

Специфіка аналізованих ЛКТ полягає в тому, що їх важко розділити. Характеризуючи один одного, вони розкривають нові грані власного характеру, манери поведінки, способу життя. Наприклад: *А в печі була, ярко горіла. / Свекруха лиха вогонь залила. / Щоб я молоденька не вечеряла, без вечероньки спатоньки лягла*; *Як нема невістки, то нема на селі звістки, / а як стала невістка, то стане на селі звістка* [4, с.139].

Усна народна творчість репрезентує чимало зразків ліричних творів, у яких представлено вороже, упереджене ставлення свекрухи до невістки*: Щось наша невісточка довго спить, / Ой десь її роботойка не кортить. / Якби її роботойка кортіла, / То б вона з лавочки злетіла* [4, с.284]. Та все ж у фольклорних текстах відтворені і протилежні образи свекрухи і невістки та їх взаємостосунки, де переважають концепти «добро», «злагода», «взаємоповага»: *Сядемо, невісточко, сядемо рядочком, / хай витають поміж нас злагода й добро, / бо свекруха, щоб ти знала, дочко, / то є роду, то є роду кров! / Сядемо, невісточко, поговорим, дочко, / як зростити поміж нас злагоду й добро… / бо свекруха, влучено у точку, / то є роду кров, то є роду кров! / Нам ділити нічого, моя щебетухо, / і любов хай синова перейде тобі* [5, с.208].

Позитивна ціннісна оцінка невістки свекрухою передається за допомогою пестливих суфіксів *-очк-*, звертаннями *дочко*, *моя щебетухо*. Заперечуючи стереотип про ворожнечу між цими двома типажами, свекруха ділиться своїм гірким життєвим досвідом, не заперечує, щоб синова любов перейшла їй, відмовляється від боротьби за керівну роль у родині заради сімейного щастя. Поняття *злагода* й *добро*, неодноразово вжиті у пісні, посилюють позитивну динаміку стосунків між жінками.

Фольклорне уявлення про свекруху і невістку спроектувалося і на сучасну мовну свідомість. У процесі наукового дослідження нами був проведений вільний асоціативний експеримент, учасникам якого було запропоновано вказати всі асоціації, слова та словосполучення, пов’язані зі словами свекруха та невістка. Окрім цього, відповідно до рецептивного експерименту, необхідно було завершити речення. В опитуванні взяли участь 30 чоловіків та 30 жінок у вікових категоріях до 30 років та після 30 років.

Як засвідчують отримані результати вільного асоціативного експерименту, свекруху уявляють жінкою років 50-60. Рецептивний

експеримент виявив, що для респондентів свекруха – це *мати чоловіка, яка вважає, що її набутий досвід дозволяє їй втручатися в життя молодої сім'ї*; *сама суцільна цікавість; жіночка з характером; чорт в спідниці; жінка, що сує свій ніс у справи сина, хоче знати про все, що коїться у сім'ї сина*. У описі даного ЛКТ переважають негативні оцінні перифрастичні номінації *розлучниця*, *відьма, змія, ворог,* епітети *зла, лиха, сварлива, владна, брехлива, хитра, стара.* Невістку учасники опитування уявляють молодою, стрункою, вродливою дівчиною років 20-30. За словами респондентів, це *берегиня сімейного вогнища; в горлі кістка; дівчина, яка мала сміливість відібрати у мамусі її синочка; молодиця, що майже завжди винна у невдачах сина і проблемах в сім'ї*. Невістка характеризується означеннями *молода, бідна, покірна, винувата, роботяща.*

Розглянемо гендерно-вікові особливості асоціативних реакцій на слова-стимули свекруха і невістка. Якщо порівняти асоціативні ряди двох основних вікових та гендерних груп, то можна виділити специфічні риси кожної групи респондентів. Наприклад, цікаво, що жінки, незважаючи на вікову категорію, були більш радикальними ніж чоловіки у висловленні образної характеристики свекрухи. Специфічно жіночими реакціями на даний стимул є: *підступна* (5), *лицемірна* (4), *грішна* (4), *надмірно допитлива* (2), *пихата* (2), *вульгарна* (1). Названі асоціації не характерні для мовної свідомості чоловіків.

Респонденти жіночої статі у віковій групі до 30 років створюють образ втомленої молодої невістки і подають такі асоціації на стимул невістка: *змучена дефіцитом сну, виснажена докореннями свекрухи, крутиться як білка в колесі, порається по господарству, боїться не вгодити матері чоловіка.* Домінування у жінок реакцій, пов'язних із сім'єю, домом, господарством підтверджує те, що для української жінки важлива сім'я. Л. Ставицька при дослідженні гендерних стереотипів у сучасній мовній свідомості наголошує на тому, що жінка як берегиня домашнього вогнища має особливе значення в ментальності українців [6, с.49]. Варто зауважити, що відповіді молодшої вікової категорії жінок на слово-стимул свекруха відзначаються більшою емоційно-експресивною забарвленістю: *Сталін у спідниці* (1), *Гітлер у спідниці* (1), *баба Яга* (1); *зла відьма* (1); *грім серед ясного неба* (1); *чоловікова мамусічка* (1).

Реакції чоловіків на стимули свекруха та невістка хоч і характеризувалися впливом стереотипних уявлень, та все ж відрізнялися стриманістю. Наприклад, респонденти чоловічої статі і до, і після 30 років виражали такі асоціації: *свекруха – досвідчена* (13), *сварлива* (12), *хазяйка* (10), *недовірлива* (9), *стара* (8), *бабуся* (3); *невістка – недосвідчена* (20), *чужа кістка* (19), *молода* (15), *покірна* (11), *рабиня* (9), *нелюба* (8), *помічниця* (5), *симулянтка* (3). Зі збільшенням віку опитаних чоловіків спостерігаємо тенденцію до збільшення позитивних оцінних компонентів в образі свекрухи та відповідно до їх зниження в образі невістки. Так, наприклад, лише у респондентів чоловічої статі після 30 років ЛКТ «українська свекруха» асоціювалась зі словами *подруга* (4), *підтримка* (2).

Висновки. Отже, дослідивши релевантні етно- і соціоспецифічні характеристики ЛКТ «українська свекруха» і «українська невістка», можна узагальнити, що в українських фольклорних текстах традиційно представлений тип примхливої, лихої свекрухи та нещасної невістки, що страждає від свавілля матері чоловіка. Образний компонент реалізується за допомогою зниженої чи пестливої лексики, порівнянь, метафор, фразеологічних одиниць, звертань. Оцінний компонент виявляється через комунікативні моделі: «невістка про свекруху»; «невістка сама про себе»; «свекруха про невістку»; «свекруха сама про себе». За результатами вільного асоціативного експерименту, оцінно-перцептивне уявлення респондентів про типажі «українська свекруха» і «українська невістка» майже не відрізняється від типізованих образів в українських фольклорних текстах. Встановлено, що гендерна приналежність і вікова диференціація інформантів впливають на вербалізацію ЛКТ «українська свекруха» та «українська невістка». Цей вплив виражається як кількісними показниками асоціацій, так і їхніми якісними характеристиками. Перспективи аналізованої проблеми вбачаємо в її подальшому дослідженні із залученням українських і зарубіжних художніх текстів, Інтернет-форумів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажи : сб. науч. тр. / [ред. В. И. Карасик]. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 310 с.

2. Карасик В. И., Дмитриева О. А. Лингвокультурный типаж: к определению понятия // Аксиологическая лингвистика : лингвокультурные типажи: сб. науч. тр. / [ред. В. И. Карасик]. – Волгоград : Парадигма, 2005. – С. 5-25.

3. Караулов Ю. Н. Русская языковая личность и задачи её изучения / Ю. Н. Караулов // Язык и личность. – М., 1989. – С. 3-8.
4. Пісні з Львівщини / [упоряд. Ю. О. Корчинський]. – К. : Музична Україна, 1988. – 446 с.
5. Пісні з маминого серця / [упоряд. Р. П. Радишевський]. – К. : Видавн. центр «Просвіта», 2006. – 351 с.
6. Словник української мови : в 11 т. – Т. 4. / [ред. І. К. Білодід]. – К. : Наук. думка, 1973. – 971 с.
7. Ставицька Л. О. Гендерні стереотипи в сучасній мовній свідомості (за даними асоціативного експерименту зі словами *мати, батько*) / Л. О. Ставицька // Дивослово. – 2001. – № 1. – С. 47-51.
8. Українські приказки, прислів'я і таке інше / [упоряд. М. Номис]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.

Масько М. В. Репрезентация лингвокультурных типажей «украинская свекровь» и «украинская невестка» в украинском языковом сознании.

Статья содержит анализ особенностей репрезентации лингвокультурных типажей «украинская свекровь» и «украинская невестка» в украинских фольклорных текстах и современном языковом сознании. Согласно разработанной модели описания в статье осуществлена характеристика анализированных типажей с учетом понятийных, перцептивно-образных и ценностных компонентов, рассмотрены отдельные черты национального характера и представлены результаты свободного и рецептивного ассоциативных экспериментов с учетом гендерно-возрастных особенностей респондентов.

Ключевые слова: *языковая личность, лингвокультурний типаж, перцептивно-образный компонент, ассоциативный эксперимент, рецептивный эксперимент.*

Masko M. The representation of linguocultural types «ukrainian mother-in-low» and «ukrainian doughter-in-low» in Ukrainian inguistic consciousness.

The article contains the analysis of some peculiarities of representation the linguocultural types «Ukrainian mother-in-low» and «Ukrainian doughter-in-low» in folklore texts and contemporary linguistic consciousness. According to the description model these linguocultural types who are based on conceptual, perceptual-presentative and value components were characterized. Some features of national character of the linguocultural types «Ukrainian mother-in-low» and «Ukrainian doughter-in-low» were considered. According to the gender and age characteristics of respondents the results of the free associative and receptive experiments have been presented in the article.

Key words: *speech personality, linguocultural type, perceptual-presentative component, associative experiment, receptive experiment.*

Т. В. Мачула

АРГУМЕНТАЦІЯ ЯК ОДНА З ПРАГМАТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ АРГУМЕНТАТИВНОГО ДИСКУРСУ

У статті стисло висвітлено коротку історію становлення поняття «аргументація» як однієї зі стратегій аргументативного дискурсу. Проаналізовано роботи дослідників з проблеми аргументації та їх інтерпретацію цього поняття. Виявлено основні поняття, охарактеризовано складові, функції та форми стратегії.

Ключові слова*: аргументація, аргументативний дискурс, аргумент, точка зору, доказ, навіювання, переконання.*

Постановка проблеми. Проблема аргументації не є новою. Вважається, що аргументація як засіб мислення не існує іманентно, подібно до математичних рівнянь, які потребують лише конкретних даних. У новому уявленні аргументація – це вербальна, соціальна й розумова діяльність, спрямована на переконання співрозмовника в прийнятності чи неприйнятності певної вираженої ідеї за допомогою висунення аргументів, розрахованих на доведення або спростування висловленої думки. Все ж, залишаються деякі питання, що стосуються місця аргументації серед інших стратегій аргументативного дискурсу, її видів та використання під час спілкування з певною групою людей. Саме визначенню її як прагматичної стратегії, аналізу її складових, видів та форм присвячена стаття.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження в галузі лінгвістики останніх років характеризуються підвищенням інтересу дослідників до розгляду проблеми аргументації як однієї з прагматичних стратегій аргументативного дискурсу.

Вперше зростання інтересу до проблем аргументації відбулося в 60-х роках ХХ століття і пов'язане з іменами Х. Перельмана, Г. Джонстона і Г. А. Брутяна. На перший план вийшли питання про природу феномена аргументації, про місце і роль людського «Я» у аргументативній діяльності, визначення аргументації як стратегії дискурсу. Також до проблеми аргументування зверталися А. П. Алексєєв, А. А. Івін, Г. Г. Почепцов, Т. А. ван Дейк, О. М. Баранов та багато інших дослідників, але все ж свої витоки вона має ще в античній риториці.

Згідно з Г. Г. Почепцовим, аргументація представляється як «технічна діяльність з метою переконання аудиторії для підвищення ступеня її схильності, схвалення цінностей, що подаються і захищаються» [6, с. 277]. Пізніше визначення аргументації стає більш конкретнішим і доповнюється трактуванням її природи. Так, О. М. Баранов, визначає аргументацію як «вербальну, соціальну і раціональну діяльність, метою якої є переконання особистості в істинності тези за допомогою сукупності тверджень, що її доводять або спростовують» [3, с. 346]. Г. А. Брутян, даючи визначення аргументації, зазначав роль сутнісних ознак та обставин, що в ході аргументації «створюють переконання в істинності тези і хибності антитези як адресанта, так і адресата» [4, с. 303].

Одним із найвизначніших дослідників проблеми аргументації вважають А. А. Івіна. Він визначає аргументацію як «мовленнєву дію, що містить систему тверджень, призначених для переконання аудиторії у правильності якоїсь думки» [5, с. 259]. Аргументація звернена насамперед до розуму людини, яка здатна, подумавши, прийняти або спростувати певну думку. Це визначення підтверджує вислів про те, що аргументація є однією з прагматичних стратегій, тобто це – система поетапних мовленнєвих дій, яка враховує комунікативну ситуацію і спрямована на переконання аудиторії в правильності своєї думки.

Головним **завданням** статті є визначення місця аргументації серед інших прагматичних стратегій аргументативного дискурсу та розгляд її основних складових, видів та форм.

Виклад основного матеріалу. Аргументативний дискурс – це певна сукупність висловлювань, вимовлених або письмово зафіксованих, які були винесені на захист однієї або декількох точок зору. Вона може мати будь-який зміст, оскільки можна мати точку зору відносно будь-якої події, ідеї, дії, факту, відносин, а також кожен має право на свою точку зору, яка збігається чи не збігається з поглядами опонента.

Як і будь-який інший дискурс, аргументативний дискурс має власні прагматичні стратегії, за допомогою яких мовець реалізує свій вплив на співрозмовника. Виділяють переконання, утвердження, доведення та аргументацію [5, с. 260].

Переконання – це тверда віра в істинність своїх поглядів, впевненість в чому-небудь, що заснована на ясній свідомості і глибокому розумінні закономірностей об’єктивної дійсності. Утвердження є частиною переконання, яке допомагає краще висловити свою точку зору. Для утвердження чого-небудь мовець повинен упевнитись в тому, що він говорить, якщо тільки він не робить застереження або стверджує щось зі слів інших осіб. Доведення, в свою чергу, можна визначити як встановлення істинності вимовленого з використанням логічних засобів за допомогою аргументів, істинність яких уже встановлена.

Найголовніше місце серед усіх стратегій займає аргументація, що є процесом обґрунтування істинності або хибності певних тверджень за допомогою наведення аргументів. Ознаками

аргументації є цілеспрямованість та раціональність. Цілеспрямованість – посилення або послаблення переконання конкретної особи, групи людей. Раціональність – здатність вмотивовано сприймати або не сприймати наведені аргументи як істинні або хибні.

Крім ознак аргументації, виділяють її основні складники. До них належать: точка зору та аргументи. Точка зору є об'єктом аргументації. Висловлювання, які разом утворюють аргументацію, завжди зараховують до певної точки зору. Вона репрезентує вербально виражену позицію учасника і повинна бути висловлена усно або письмово у вигляді певного висловлювання.

Аргументи – це висловлювання, за допомогою яких обґрунтовують або критикують точку зору. Вони можуть бути висловлені на захист певного твердження або навпаки на його засудження. Існують раціональні та емоційні аргументи. Раціональні аргументи – це факти, які мовець застосовує з досвіду, маючи їм раціональне пояснення. Емоційніж аргументи засновані на цінностях і перевагахконкретної аудиторії.

У процесі аргументації промовець реалізує себе як мовна особистістьі для досягнення поставленої мети використовує різні форми аргументації. Т. В. Анісимова виділяє доказ, навіювання і переконання [2, с. 149].

Доказ – поняття переважно логічне. Це сукупність логічних прийомів обґрунтування істинності якої-небудь думки за допомогою інших істинних і пов'язаних з нею думок. Так, наприклад, в уривку з промови Стіва Джобса ми бачимо обґрунтування думки про те, що саме звільнення з однієї посади призвело до його успіху на іншій. При цьому автор використовує послідовність фраз, що є доповненням та поясненням попередніх: «*I'm pretty sure none of this would have happened if I hadn't been fired from Apple. It was awful tasting medicine, but I guess the patient needed it.. Don't lose faith. The only way to do great work is to love what you do. Don't settle.*»

Навіювання – поняття переважно психологічне. Це нав'язування готової думки адресатові шляхом дії на підсвідомість. Завданнянавіювання – створити у адресата відчуття добровільності сприйняття чужої думки, його актуальності, привабливості. Прикладом можуть бути слова Стіва Джобса з його промови в

Стендфордському університеті: «*…because almost everything – all external expectations, all pride, all fear of embarrassment or failure – these things just fall away in the face of death, leaving only what is truly important. …the best way I know to avoid a trap of thinking you have something to lose. You are already naked. There is no reason not to follow your heart*». Тут ми бачимо використання автором таких виразів як «*external expectations», «all pride», «all fear of embarrassment», «failure»*, що характеризують його стан, переживання та страхи, які в свою чергу навіюють у слухачів такі ж почуття. Саме вони, як особливий чинник, дають змогу аудиторії сприйняти почуту думку.

Переконання складається з елементів і доказу, і навіювання. Це означає, що промовець висуває і раціональні аргументи, і емоційні, звертається до розуму, але впливає і на почуття аудиторії, апелює як до істини, так і до думки слухачів. Так, наприклад, Білл Гейтс у своєму зверненні до студентів наголошує на тому, що Інтернет, збільшення комп'ютерної техніки змінюють сприйняття людиною світу: «*I think it's fantastic that the Internet has made the world a smaller place. The growth of the personal computer from a device that you create documents and you edit them to one where you can do a little bit of e-mail… And now that we have things digitally, that we can store videos digitally».* Автор, як адресант, одночасно аргументує свою думку та звертається до емоційної сторони слухачів, намагається якнайкраще підтримати свою ідею та переконати у своїй правоті. Адресати, в свою чергу, повинні відреагувати та сприйняти почуту інформацію, зрозуміти її істинність. Особливим є те, що мовець використовує замовчування, як спосіб вираження свого стану та засіб, що дає змогу аудиторії самій домислити або здогадатись про задум адресанта.

Що стосується видів аргументації, існує дуже велика їх кількість. Так, наприклад, А. П. Алексєєв, виділяє пряму та непряму аргументацію [1, с. 130].

Пряма аргументація – це обгрунтування, спрямоване від аргументів до тези. Теза безпосередньо обгрунтовується аргументами. Непряма аргументація – це обгрунтування, в якому істинність тези обгрунтовується шляхом встановлення хибності антитези.

Висновки. Таким чином, аргументація як прагматична стратегія аргументативного дискурсу – це досить складне явище. Вона містить в собі велику кількість компонентів, які виділяють її серед інших

стратегій. Крім того, вона має свої функції, типи, форми та складові частини. Як вже зазначалося раніше, проблема аргументації не є новою, але все ж на сучасному етапі дослідження щодо її проблематики тривають.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев А.П. Аргументация. Познание. Общение / А.П. Алексеев .– М. : Изд-во МГУ, 2001. – 130-137 с.
2. Анисимова Т.В. Современная деловая риторика / Т.В. Анисимова. – Волгоград : Изд-во Волгогр. Юрид. Ин-та МВД России, 1998. –149 с.
3. Баранов А.Н. Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход) / А.Н. Баранов. – М. : Эдиториал. 2001.– 346с.
4. Брутян Г.А. Нарис теорії аргументації / Г.А. Брутян. – Єреван: Видавництво АН Вірменії. 1992. –303 с.
5. Ивин А.А. Логика. Учебник для гуманитарных факультетов / А.А. Ивин. – М. : Фаир Пресс. 2002. – 258-261с.
6. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. – Москва : Ваклер. 2003. –277 с.

Мачула Т.В. Аргументация как одна из прагматических стратегий аргументативного дискурса.

В статье кратко освещена история становления понятия «аргументация» как одной из стратегий аргументативного дискурса. Проанализированы работы исследователей, связанные с проблемой аргументации и их интерпретация этого понятия. Выделены основные понятия, охарактеризованы составляющие, функции и формы стратегии аргументации.

***Ключевые слова**: аргументация, аргументативный дискурс, аргумент, точка зрения, доказательство, внушение, убеждение.*

Machula T. Argumentation as one of the strategies of argumentative discourse.

The article deals with a short history of the development of the notion «argumentation» as one of the strategies of argumentative discourse. It also sheds light on different notions of the concept that are represented in the works of some investigators and their interpretation of these concepts. The main components, functions and forms of the strategy are in the focus of the author's attention.

***Key words**: argumentation, argumentative discourse, an argument, a viewpoint, a proof, suggestion, conviction.*

А. М. Могиліна

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

У статті було проаналізовано праці фахівців щодо медіаосвіти та медіаграмотності учнів старшої профільної школи. В контексті означеної проблеми проаналізовано навчальну програму з української мови для учнів старшої профільної школи. Приділено увагу сутності моделей, за допомогою яких формується медіаграмотність.

***Ключові слова:** медіаосвіта, медіаграмотність, масова комунікація, учень, старша школа, урок української мови*

Постановка проблеми. Зі здобуттям Україною незалежності значною мірою зросла кількість засобів масової інформації, вони стали невід'ємною частиною життя кожного пересічного українця на всіх рівнях: у повсякденному житті, навчальному процесі та професійній діяльності. Це пов'язано насамперед з розвитком науково-технічного прогресу та наукової думки в Україні. Щоденно людина знаходиться у неперервному потоці інформації, яку вона отримує з різних джерел масової інформації – газет, журналів, радіо, телебачення, а також мережі Інтернет. Помітне збільшення способів отримання інформації відповідно впливає і на формування світоглядних позицій учнів.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукових джерел засвідчив, що специфіку масмедійної освіти і медіаграмотності досліджують О. Федоров, Г. Онкович, Л. Баженов, Ю. Усов, О. Баранов, Л. Мастерман та ін. Феномен медіакультури став предметом наукового дослідження В. Возчикова, О. Столбнікової, І. Фатєєвої, С. Шумаєвої. З урахуванням означених вище досліджень і окреслено специфіку понять «медіаосвіта» та «медіаграмотність».

Мета статті – виявити основні способи формування медіаграмотності учнів старшої профільної школи та можливі шляхи формування означеної якості учнів старшої школи на уроках української мови.

Виклад основного матеріалу. Науковці і фахівці пояснюють мас-медіа як центр сучасного інформаційного простору, є способом міжособистісної, міжнаціональної та освітньої комунікації. Саме тому сучасне суспільство постало перед проблемою медіаосвіти і медіаграмотності учнівської молоді. Уперше термін «медіаосвіта» був ужитий у 1973 році на засіданні сектору інформації ЮНЕСКО. На офіційному сайті цієї організації пропонується таке визначення медіаосвіти: «Медіаосвіта розглядається як процес розвитку особистості за допомогою та на матеріалі засобів масової комунікації (медіа) з метою формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, умінь повноцінного сприйняття, інтерпретації, аналізу та оцінки медіатекстів; навчання різних форм самовираження за допомогою медіатехніки» [7]. В «Енциклопедії освіти» НАПН України медіаосвіту охарактеризовано як «технічні засоби створення, запису, копіювання,

тиражування, зберігання, розповсюдження, сприйняття інформації та обміну її між суб'єктом (автором медіа тексту) і об'єктом (масовою аудиторією), а саме: друк, фотографія, радіо, кінематограф, телебачення, відео, мультимедійні комп'ютерні системи, включаючи Інтернет» [2, с.480]. Невід'ємною складовою медіаосвіти фахівці вичленовують медіа грамотність (від. англ. media literacy) [1, с.41].

Зазначимо, що масмедійну грамотність учнів називають новою тенденцією освіти в Україні загалом, що є цілком виправданим з огляду на сучасні напрямки розвитку інформаційних технологій. Відповідно до основних відомостей про медіа-грамотність, які подають фахівці ЮНЕСКО [7], основними завданнями медіаосвіти як складової загальноосвітньої підготовки учнів є:

– підготувати до роботи з матеріалами різних видів сучасних ЗМІ;

– сформувати навички самостійного критичного сприйняття друкованої періодики;

– оволодівати уміннями повноцінного сприйняття та інтерпретації медійних текстів;

– навчити різним формам самовираження за допомогою медіа техніки;

– вдосконалювати естетичне сприйняття світу.

Розглянемо як питання медіаосвіти і медіаграмотності представлені у програмі з української мови для старшої школи. Як показує проведений аналіз, програма з української мови для профільної школи ставить певні вимоги до учнів, які за нею навчаються. Зокрема йдеться про опанування ряду компетенцій, а саме: комунікативної, лінгвістичної, соціолінгвістичної, лінгвокультурознавчої, які тісно пов'язані між собою. Формування медіа-грамотності учнів старшої профільної школи має відбуватися у межах усіх вище зазначених ліній. Специфіка використання такого підходу у профільній школі полягає у тому, що учні мають змогу спостерігати мовний матеріал сучасних друкованих ЗМІ та вивчати на його основі такі мовні рівні як морфологічний, лексичний та синтаксичний. Щоправда, навчальна програма з української мови не містить терміна «медіатекст», і не ставить перед учнями та учителями завдання сформувати певний рівень «медіаграмотності», але звертає увагу користувачів на потребу формувати в учня інформаційну компетенцію. Вважаємо, що цього можна досягти за допомогою вправ на формування медіаосвітньої компетенції під час вивчення

морфеміки і словотвору української мови, частин мови, а також під час уроків з розвитку зв'язного мовлення.

Уміння сприймати, критично осмислювати медіатекст учнів старшої профільної школи можна формувати, використовуючи інтеграцію в міжпредметні зв'язки навчальних предметів; на окремих уроках, присвячених питанням медіа; лекціях, семінарах, факультативах з предметів.

Для досягнення певного рівня масмедійної грамотності у програмі з української мови учням пропонується створювати замітки на довільні теми під час вивчення теми «Система функціональних стилів сучасної української мови». Водночас учителі мають змогу самостійно розширити спектр завдань, мета яких – формування медіаграмотності учнів старших класів. За допомогою залучення медіатекстів на уроках української мови учитель має змогу сформувати не лише мовні компетенції учнів, а й дослідницькі та культурознавчі.

Елементи медіа-освіти у сучасній українській школі можна формувати не лише на уроках української мови, а й усього гуманітарного та негуманітарного циклів наук. Використання елементів медіаосвіти на уроках української мови можна об'єднати у ряд моделей, кожна з яких розкриває той чи інший аспект формування медіаграмотності (за М. Каган) [6]:

– освітньо-інформаційна модель – відбувається вивчення історії та теорії мови медіа культури;

– етично-виховна модель – учням пропонується здійснити розгляд моральних та філософських проблем на матеріалі різних типів медіа;

– практико-улітарна модель – вивчення роботи різноманітних медіа з метою подальших фото та відео зйомок, створення цікавих сайтів на ін.;

– естетична модель – спрямована на формування орієнтації на розвиток художнього смаку та аналіз кращих прикладів медіа культури;

– модель розвивального навчання – соціокультурний розвиток творчої особистості для сприйняття, уяви, зорової пам'яті, інтерпретації, аналізу, самостійного критичного мислення).

Вважаємо, що на уроках української мови учитель, який впроваджує елементи медіаосвіти на своїх уроках, може поєднувати усі її моделі. Акцент варто зробити на модель медіаосвіти як

розвивального навчання, адже саме вона допоможе у формуванні творчої особистості, її уяви, зорової пам'яті, інтерпретації, аналізу, самостійного критичного мислення.

Висновки. Отже, проведений нами аналіз дозволив з'ясувати сутність понять медіаосвіта та медіа грамотність за нормативними і науковими джерелами та виявити можливі шляхи формування медіа грамотності учнів старшої профільної школи. Зокрема медіаграмотність розуміємо як освітню компетенцію, що формується засобами медіаосвіти. Опрацьовані навчальна програма і підручники дозволили з'ясувати, що для уроків української мови та факультативів доцільно включати матеріали з журналів, газет, інтернет-ресурсів і передбачає завдання на самостійну пошукову роботу, на формування уміння дискутувати, зіставляти мовні явища і факти, на розмежування варіантів норм і їх порушень тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьєв Д.М. Формування медіаграмотності молоді в Словаччині та Україні: порівняльний аналіз / Д.М. Афанасьєв // Соціологія майбутнього: науковий журнал з проблем соціології молоді та студентства. – 2010. – №1. – С. 41 – 49.
2. Енциклопедія освіти. Акад пед наук України / [головний ред. В. Г. Кремень] – К: Юрінком Інтер, 2008 – 1040 с.
3. Мова наша – українська : навчально-методичний посібник для вчителя / Л.І. Мацько, О.М.Семеног, Н.Б.Голуб та ін. / за ред. Л.І. Мацько. – К.: Богданова А.М., 2011. – 512 с.
4. Онкович Г. В. Засоби масової комунікації у термінологічному просторі медіа-освіти / Г. В. Онкович // Дивослово. – 2007. – №5. – С. 29 – 31.
5. Українська мова: 10 – 11 класи. Програма для профільного навчання учнів ЗНЗ. Філологічний напрям, профіль – українська філологія / [Укладачі: Л.І.Мацько, О.М.Семеног.] – Суми : СОІППО, 2010. – 74 с.
6. Федоров А. В. Медаобразование в России: краткая история развития / А. В. Федоров, И.В. Челышева. – Таганрог: Познание, 2002. – 262 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://window.edu.ru/resource/326/49326
7. Офіційний сайт ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=13145&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Могилина А. Н. Пути формирования медиаграмотности учащихся старшей школы.

В статье были проанализированы труды специалистов по медиаобразованию и медиаграмотности учащихся старшей профильной школы. В контексте этой проблемы исследована учебная программа по украинскому языку для учащихся старшей профильной школы. Уделено внимание сущности моделей, с помощью которых формируется медиаграмотность.

Ключевые слова: *медиаобразование, медиаграмотность, массовая коммуникация, ученик, старшая школа, урок украинского языка*

Mohylina A. The ways of forming media literacy of pupils in high school.

The work of specialists on media education and media literacy in high specialized schools were analyzed in the article. The curriculums in the Ukrainian language for pupils in high school were studied in the context of this problem. The main attention is given to nature of the models, which are formed using media literacy.

Key words: *media education, media literacy, mass communication, pupil, high school, the lesson of Ukrainian*

А. П. Мусієнко

ЛЕКСИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ «ДИТИНСТВО» В ТРИЛОГІЇ ВСЕВОЛОДА НЕСТАЙКА «ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ»

У статті з'ясовуються особливості художньої вербалізації концепту ДИТИНСТВО в трилогії В. Нестайка «Тореадори з Васюківки». Аналізуються мовні засоби, які обирає письменник для репрезентації своїх уявлень про соціально-біологічний феномен дитинства, для відтворення мовної картини світу дитини. Виділені й описані п'ять тематичних груп лексики, що формують досліджувану концептосферу.

Ключові слова: *концепт, концептосфера, онтолінгвістика, мова творів дитячої літератури.*

Постановка проблеми. В останні десятиліття концептосфера ДИТИНСТВО як складний психосоціокультурний феномен перебуває в центрі уваги соціологів, психологів, етнографів, фольклористів. Не оминають увагою цю тему і лінгвісти. На думку С. Цейтлін, у онтолінгвістики (лінгвістики дитячого мовлення) є свій власний науковий простір і всі підстави для того, щоб претендувати на статус особливої наукової дисципліни [4, с.278].

Дослідження механізмів сприйняття дитиною дійсності, характеру засвоєння підлітком дорослої моделі життєдіяльності, як і дослідження процесу актуалізації уявлень про дитячу свідомість у текстах художньої літератури сприяє розумінню особистості дитини, дозволяє зрозуміти форми її поведінки, знайти «ключ» до закритої для дорослого дитячої душі. Мова творів дитячої літератури, зокрема її лексичний склад, відтворює мовну картину світу дитини, хоча при цьому слід брати до уваги, що ця картина змодельована письменником, інтерпретована ним.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення концептів є актуальною проблемою сучасної лінгвокогнітології, психолінгвістики та лінгвокультурології. У науковій літературі неоднозначно тлумачать термін «концепт», хоча дослідження різних концептів проводяться досить інтенсивно. Так, О. Багацька вивчає концепт РІВНОВАГА,

О. Єфименко – концепт СТЕП, В. Старко – концепт ГРА, О. Пальчевська – концепт ШЛЯХ, С. Бартіш – концепт МАТЕРИНСТВО тощо. У своїх роботах провідні лінгвісти розробляють методику концептуального аналізу, типологізують концепти, визначають їхні характерні особливості (Н. Арутюнова, А. Вежбицька, О. Кубрякова, Ю. Степанов, О. Селіванова та ін.).

Метою статті є з'ясування особливостей художньої вербалізації концепту ДИТИНСТВО в трилогії Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки».

Виклад основного матеріалу. Одним із провідних понять сучасної когнітивної лінгвістики є концепт. Дослідники пропонують різні дефініції концепту. Н. Таценко, проаналізувавши у своїй статті визначення різних вчених, схиляється до думки М. Полюжина, що концепт є сукупним категоризуючим знанням про дійсність, про її елементи й перспективи [Цит. за: 3, с.105]. На нашу думку, концепти виступають такими собі «комірками» в людській свідомості, в яких фіксується отримана в результаті когнітивних процесів людської свідомості інформація. Інтерпретаційне поле окремого концепту становить концептосфера. Це зумовлено тим, що концепти не є ізольованими, вони пов'язані з іншими подібними структурами знання. Когнітивна лінгвістика оперує поняттям концептуального аналізу, який у сучасних лінгвістичних дослідженнях розуміється як аналіз вербалізованих концептів, направлений на виявлення концептуальних ознак за допомогою значення одиниць, що репрезентують даний концепт [1].

Дитинство є одним з найголовніших феноменів життя, знання про яке закріплюється у вигляді відповідного концепту. Його загальна структура є базою для формування значень одиниць, які репрезентують той чи інший бік цього феномену. Дослідження номінацій концепту ДИТИНСТВО в тексті художнього твору дає змогу з'ясувати, які саме мовні засоби обирає дитячий письменник для позначення цієї ділянки досвіду.

Предметно-тематичний аналіз лексики трилогії В. Нестайка «Тореадори з Васюківки» дозволив виділити 5 тематичних груп, що традиційно вважаються належними до світу дитини і формують коцептосферу «ДИТИНСТВО»: 1) номени на позначення реалій шкільного життя; 2) мовні засоби, що відтворюють коло інтересів і

захоплень молодших підлітків; 3) лексика на позначення місцевої флори і фауни; 4) номінація осіб як відображення соціальних відношень; 5) назви улюблених страв та напоїв дітей. Розглянемо ці складові частини концептосфери ДИТИНСТВО.

1) Герої трилогії В. Нестайка – школярі. На початку книги вони закінчують п'ятий клас. Тому цілком зрозуміло, що в тексті твору присутня лексика, що відтворює реалії шкільного життя: *школа, клас, дошка, урок, школярі, учень, учениця, п'ятикласник, дев'ятикласник, першокласники, відмінник, двієчник, староста класу, вчителі, підручники, навчальний процес, батьківські збори, гурток малювання, екзамен, іспити, переекзаменовка* та ін. Хоча в житті Яви Реня та Павлуші Завгороднього школа займає не перше місце, вони все ж не ігнорують її: вивчають звичайні предмети – *арифметику*, *географію*, *літературу*, *українську мову*, *малювання*, вирішують *арифметичні задачі про труби*, пишуть *шпаргалки*, *підказують* один одному, готуються до екзамену. Тодішня система освіти передбачала по закінченню навчального року складання екзаменів, починаючи з 5-го класу. У тексті функціонують обидві синонімічні лексеми – *екзамен* та *іспит,* але більш частотною є *екзамен*, що можна проілюструвати таким фрагментом: *І хто вигадав оті* ***екзамени****! ... Як було добре ще торік в четвертому класі! Ніяких тобі* ***екзаменів****. Краще було б не переходити в п'ятий. Ніколи в житті ми з Явою ще не складали* ***іспитів****. Це буде вперше. І хоч ми костричимось і кажемо: «Наплювать!», але кожному з нас при згадці про* ***екзамени*** *тенькає в животі. Краще двадцять «метро» засипать, ніж один* ***екзамен*** [2, с.24].

Ключовим словом у мовній картині світу персонажів трилогії є також *переекзаменовка.* Ява заробив її, запізнившись на екзамен. Хлопець старанно готується до повторного іспиту, опинившись на безлюдному острові (виконує вправи), хоча й приховує це від інших. Навіть острів називає на честь цієї події в своєму шкільному житті: – *А знаєш що – хай буде імені Перекзаменовки* [2, с.121]. Так загальна назва перетворилася на власну.

Зустрічаємо в тексті твору згадки про деякі реалії шкільного життя, що були типовими для описуваного періоду, але зараз вже не використовуються. Учні в школі користувалися не ручками, як нині, а *перами*, *авторучками* і *чорнилом*. Про початок і кінець уроку в невеличкій сільській школі сповіщав не електричний дзвоник, а

шкільне калатало, яким «керувала» баба Маруся, *калатаючи ним з уроків і на уроки* [2, с.29].

Отже, описана тематична група лексики є досить інформативною, допомагає уявити читачеві особливості навчання учнів середини ХХ століття, їхні звички, переживання, поведінку в школі, міжособистісні стосунки тощо.

2) До складу лексики дитинства можна віднести і групу слів, що відбивають коло інтересів і захоплень молодших підлітків, наприклад, назви відомих всім ігор: *футбол*, *волейбол*, *класи*, *цурки-палки*, *сищики-розбійники*; граються діти і *в квача*, у *війни*. Серед витівок Яви і Павлуші й така незвична забава, як гра «у фараона»: *Виберемо серед нас фараона. Він помре, і ми його поховаємо. І піраміду зробимо. З кавунів* [2, с.85]. Фантазія хлопців ніколи не підводила, доказом чого є й створення васюківської *«Запорізької Січі»,* і запуск *на паперовому змії глечика із сметаною*, і влаштування бою биків з головною «героїнею» коровою Контрибуцією, і виготовлення підводного човна з напівзатопленої плоскодонки, і будування у Васюківці «метро» від станції *«Клуня»* до станції *«Крива груша»*.

У 60-ті роки ХХ століття всі захоплювалися космосом, пишалися досягненнями радянської космонавтики. Присутня ця тема і на сторінках трилогії, що підтверджують лексеми: *ракета*, *космонавт*, *астронавт*, *марсіяни*, *скафандр*. Згадується і прізвище одного з перших космонавтів українця *Павла Поповича.* З космічною темою пов'язаний оказіоналізм, що його утворив Павлуша, спускаючи до криниці Яву, щоб врятувати песика: *«криниценавт»,* очевидно, за аналогією до слова «космонавт», тобто «той, хто здійснює подорожі по криницях».

Цікавить хлопців, звичайно, й техніка. У творі багато назв як пасажирського транспорту (*мотоцикл з коляскою*, *трамваї, машини, автобуси, метро*), так і сільськогосподарської техніки (*екскаватор*, *грузовики*, *соломорізка*, *літаки сільгоспавіації*, *колісний трактор «Беларусь»*). Згадуються й такі знакові в описуваний період речі, як *транзисторні радіоприймачі, фотоапарати «Смена» і «Київ»*, *літак «Ту-104»*, *«Метеори» і «Ракети» на підводних крилах*, *«чортове колесо»*, *пластинки з записами Робертіно Лоретті*.

Таким чином, описана тематична група лексики змальовує різноманітність інтересів і захоплень молодших підлітків, дає уявлення про цікавий світ, в якому відбувалися події трилогії «Тореадори з Васюківки».

3) Зі сторінок трилогії Всеволода Нестайка постає перед нами реалістична картина біологічного різноманіття, представлена лексико-семантичними групами дендролексем (*ліщина*, *вишня*, *смородина, горіх*, символічні для України *верба* та *тополі*, *бузок*, *верболіз*, *осокори*, *сосна*, *груша-гниличка*) і назв трав'янистих рослин (*полин*, *дереза*, *будяки, кропива*, *бур'ян*, *очерети*, *спориш*, *папороть).* Сюди ж можна включити назви рослин, які вирощують селяни на городах, полях: *картопля*, *помідори*, *гарбузи*, *огірки*, *буряки*, *морква*, *кукурудза*, *просо, овес, мак*. Саме ці рослини у сукупності репрезентують мікроконцептосферу флори в етнокультурному просторі українців..

Не менш різноманітним є й світ фауни, що постає зі сторінок «Тореадорів з Васюківки». Виокремлюємо наступні лексико-семантичні групи: 1) назви свійських тварин і птахів: *корова*, *бик*, *цап, теля, собака, свині, поросята, курка, курчата, півень, коза, кролі*; 2) назви диких тварин і птахів, комах: *крижні, лиски, бекаси, дикі гуси, чайки, альбатроси, лелеки, хробак, жаба, жук-гнойовик, ящірки;* 3) назви риб: *верховодки, плітка, карасі, йорші, окуні, лящі, щупаки, лини, коропи, соми*, *пічкур, краснопірки*, *чехоні, підлящики, устірочка, носачі, язьок*.

Природа є невід'ємною часткою не лише зовнішнього, а й внутрішнього світу персонажів. Це виявляється в порівняннях, прізвиськах, які діти дають іншим героям твору: *Тисячі кицьок дряпали моє пошматоване серце* [2, с.367]; *Мов би то не я співаю, а жаба кумкає* [2, с.335]; *Коли б ви бачили, що то за тюлька!* [2, с.335]; *Глуха тетеря!* [2, с.366] тощо.

4) Серед назв осіб численну групу становлять слова на позначення стосунків між однолітками, що цілком природно, адже переважну більшість часу хлопці проводили поза межами своєї домівки, мудрували над різноманітними витівками. Крім нейтральних *друг*, *товариш*, *хлопці, дівчата,* що домінують на сторінках твору, часто трапляються експресивний синонім *друзяка*. Узагальненою назвою хлоп'ячого колективу є розмовне *пацани* та збірне *пацанва*. Свого друга Павлуша також називає *напарником*.

Гумористичний ефект викликає суржикове звертання *старик,* яким оперують хлопці. За словами Павлуші, це вони *від київських мисливців навчилися говорити один на одного «старик»* [2, с.86]. Жаргонним за походженням є й звертання *чувак*: *Це, знаєте, чувак*

правильний…строк уже мав…[2, с.262]. У діалогах переважають оцінні найменування, прізвиська, образливі характеристики, що дуже характерно для спілкування молодших підлітків: *телепень*, *гицелі*, *йолопи*, *шмарогуз*, *шминдрики*, *фуліган*, *балда*, *шелегейдик.*

Герої трилогії «Тореадори з Васюківки» живуть в реальному світі. Крім своїх однолітків, вони спілкуються з дорослими. В тексті називаються десятки професій, які були характерними для колгоспників: *ланкова*, *кукурудзоводи*, *зоотехнік*, *комбайнер*, *шофер*, *голова колгоспу*, *механік*, *електрик*, *баштанник* та ін. Доводиться дітям спілкуватися і з представниками інших професій, серед яких *міліціонер*, *бібліотекар*, *лікарка*, *винахідник*, *льотчик* тощо. Деякі назви дорослих осіб пов'язані з їх роллю у самоврядуванні (*депутат*), військовими званнями (*старшина*), уподобаннями, улюбленими заняттями (*мисливець*), тимчасовим перебуванням у Васюківці (*дачник*). Так письменник вводить своїх героїв у доросле життя, допомагає їм соціалізуватися.

5) Важливою складовою частиною матеріальної культури кожного народу є його їжа. Її характер залежить від багатьох факторів. У трилогії «Тореадори з Васюківки» автор вустами підлітків передав особливості суто української кухні сільської місцевості. Серед лексем на позначення страв маємо такі традиційні українські, як *галушка*, *сало*, *борщ*, *каша*, *смажена курка*, *юшка*, *яєчня з салом*. Традиційною стравою залишаються вареники. Автор називає декілька видів вареників, які готували у Васюківці: *вареники з вишнями*, *вареники з м'ясом*. Серед страв-десертів: *пиріг з яблуками*, *варення*, *гоголь-моголь* та інші *пундики*.

Для порівняння їжі села та міста звернемо увагу на уривок з тексту, в якому хлопців за їх участь у зйомках фільму запросили до ресторану. Асортимент страв зовсім інший: *бутерброди, шніцель, шпроти, сардини, шинка, салати, ікра, краби, тістечка, цукерки, морозиво, шампанське* [2, с.320].

Висновки. Дослідження особливостей концептуалізації дитинства в тексті трилогії В. Нестайка «Тореадори з Васюківки» дозволило встановити, що дана концептосфера включає набір понять, які традиційно вважаються належними до світу дитини: назви дитячих ігор, іграшок, шкільних реалій, улюблених страв дітей. Світ молодших підлітків, майстерно змальований письменником, не можна

уявити без відданої дружби, дитячих пустощів, розваг, різноманітних зв'язків зі світом природи, неоднозначних стосунків з однолітками і дорослими. Це дещо ідеалізований творчою уявою письменника світ української дитини середини ХХ століття з притаманними їй вірою в щасливе майбутнє, оптимізмом, гуманістично-пригодницьким настроєм. Концепт ДИТИНСТВО в тексті художнього твору являє собою синтез індивідуально-авторського розуміння з традицією його національного бачення, а також загальнолюдською моделлю світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисов О. О. Лексична репрезентація концепту 'Дитинство' (на матеріалі сучасних лексикографічних джерел) / О. О. Борисов, В. В. Петракович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : – http://eprints.zu.edu.ua/2522/1/164-167.pdf

2. Нестайко В. З. Вибрані твори : в 2-х т. – К. : Веселка, 1990. – Т. І : Тореадори з Васюківки : трилогія про пригоди двох друзів / В. З. Нестайко ; [передм. Б. Й. Чайковського]. – 495 с.

3. Таценко Н. «Концепт» як ключове поняття когнітивної лінгвістики / Н. Таценко // Вісник СумДУ. Серія «Філологія». – 2008. – №4. – С. 105-110.

4. Цейтлин С. Н. Направления и аспекты изучения детской речи / С. Н. Цейтлин // Детская речь как предмет лингвистического исследования : тезисы Международной конференции. – СПб., 2004. – С. 275-278.

Мусиенко А. П. Лексическая репрезентация концептосферы «ДЕТСТВО» в трилогии Всеволода Нестайко «Тореадоры из Васюковки».

В статье выясняются особенности художественной вербализации концепта ДЕТСТВО в трилогии В. Нестайка «Тореадоры из Васюковки». Анализируются языковые средства, которые избирает писатель для репрезентации своих представлений о социальнобиологическом феномене детства, для воссоздания языковой картины мира ребенка. Выделены и описаны пять тематических групп лексики, которые формируют исследуемую концептосферу.

Ключевые слова: *концепт, концептосфера, онтолингвистика, язык произведений детской литературы.*

Musienko A. The lexical representation of conceptual sphere «CHILDHOOD» in the trilogy by Vsevolod Nestaiko «The Toreadors from Vasyukivka».

The features of artistic verbalization of koncept CHILDHOOD in the trilogy by V. Nestayko «Toreadors from Vasyukivka» were presented in the article. Language means which are elected by a writer for reprezentaton of the pictures of the socialbiological phenomenon of childhood are analysed, for the recreation of linguistic picture of the world of child. Five thematic groups of vocabulary, which form probed konceptosferu, are selected and described.

Key words: *koncept, konceptosfera, ontolingvistika, language of works of child's literature.*

Є. В. Обравит

ДИСКУРСИВНА ОСОБИСТІСТЬ «УКРАЇНСЬКИЙ КОЗАК»

*У статті здійснюється аналіз специфіки репрезентації дискурсивної особистості «**український козак»** в українській мовній свідомості на матеріалі українських фольклорних (народні думи, балади, пісні, прислів'я, приказки, легенди) та художніх текстів (на прикладі поеми «Енеїда» Івана Котляревського), що дозволив встановити його понятєві, перцептивно-образні та ціннісні компоненти. Результати вільного асоціативного експерименту показали високий ступінь стереотипності дискурсивної особистості **«український козак».***

Ключові слова: *мовна свідомість, мовна особистість, дискурсивна особистість, лінгвокультурний типаж, вільний асоціативний експеримент.*

Постановка проблеми. Однією з домінантних тенденцій розвитку лінгвістики ХХ століття стало розширення зв'язків лінгвістики з іншими науками, зокрема, з соціологією, психологією, підвищена увага до прагматичних аспектів мови, внаслідок чого в сучасній лінгвістиці спостерігається бурхливий розвиток функціонально-комунікативних досліджень. У межах останніх органічно поєднується вивчення «власне» мовних процесів і різноманітних духовних, психологічних, соціальних та інших виявів мовлення людини, яка постійно «живе в мові». Найбільш численними є роботи з дискурсивної лінгвістики, в яких дискурсивна теорія мовної поведінки сприяє формуванню нової онтології аналізу мовної свідомості, що складається в умовах різноголосся і різнонапрямленості векторів розвитку суспільства.

Аналіз актуальних досліджень. У зв'язку з дискурсивним поворотом увага до різних видів прояву особистості в мові, збільшення набору компетенцій, що дозволяють особистості функціонувати в складному соціально-культурному контексті, не могло не змінити уявлення про мовну особистість. На думку Л. Синельнікової, мовна особистість в інтерактивному контексті і є дискурсивною особистістю, яка формується на перетині комунікативних і когнітивних чинників. Дискурс використовується і створюється дискурсивною особистістю [5, с.457]. Дискурс дає можливість підключати до аналізу мовної особистості фактори широкого діапазону: ментальні, психологічні, прагматичні та ін. Мовна особистість проявляє себе в дискурсивних діях. У дискурсі вона виявляє свої етнічні, професійні, вікові, статеві ознаки [5, с.457].

Зміна змісту концепту «мовна особистість» під впливом дискурсологічного фактора простежується в такій галузі досліджень,

як лінгвоперсонологія. У руслі лінгвоперсонології, яка спирається на лінгвокультурну концептологію, описуються лінгвокультурні типажі як функціонально зумовлені типи мовних особистостей [5, с.458].

Для вивчення дискурсивних особистостей необхідний великий корпус текстів – як письмових, так і усних, у тому числі представлених у нових комунікаційних середовищах і жанрах. Розширення матеріалу не може не супроводжуватися розширенням методик його дослідження, насамперед експериментальних (вільний і спрямований асоціативний експеримент, методика суб'єктивних дефініцій, метод когнітивної інтерпретації тексту та ін.). Портретування дискурсивної особистості має спиратися на широке коло словників, які представляють різні сфери гуманітарного знання (культурологічні, психологічні, соціологічні, філософські, аспектні лінгвістичні словники – жаргонні, професійні і т.д.). Публіцистика і художній текст допомагають об'єктивувати показники соціолінгвістичних експериментів [5, с.460].

Мовна особистість у діалогічному спілкуванні, яке виявляється в мовній свідомості, стає дискурсивною особистістю [5, с.457]. Мовна свідомість відображає як особливості індивідуального світобачення мовців, так і особливості національного менталітету, закріплені в культурно-етнічних мовних стереотипах, фразеологічних одиницях, мовних формулах тощо. П. Селігей зазначає, що мовна свідомість – «форма свідомості, яка охоплює погляди, уявлення, почуття, оцінки й настанови щодо мови та мовної дійсності. Коротше кажучи, мовна свідомість – це небайдуже ставлення до мови. Таке визначення чітко відмежовує мовна свідомість від її розуміння як мовної картини світу» [4, с.15]. І додає, що тут йдеться про усвідомлення самої мови.

Постмодерна дискурсивна особистість демонструє комплекс і накладення безлічі соціальних ролей [5, с.458]. На прикладі лінгвокультурного типажу «***український козак»*** ми це і продемонструємо. Використовуючи термін «лінгвокультурний типаж», ми акцентуємо увагу, по-перше, на культурно-діагностичній значущості типізованої особистості для розуміння відповідної культури, і, по-друге, на вивченні цієї особистості з позицій лінгвістики.

У розвиток лінгвокультурології значний внесок зробили такі дослідники, як В. Карасик, Ю. Караулов, В. Красних, Л. Крисін, В. Нерознак та інші. Лінгвокультурний типаж (далі ЛКТ) – це

міждисциплінарне поняття лінгвокультурології, лінгвоконцептології, а також лінгвоперсонології.

Неабиякий досвід моделювання лінгвокультурних типажів накопичено в російському мовознавстві. Це зокрема, роботи В. Карасика, О. Дмитрієвої, В. Дерев'янської, Є. Єліної, Є. Ярмахової та інші. В українській лінгвістиці таких праць майже немає, за винятком робіт Т. Сукаленко.

У дослідженні будемо дотримуватись погляду В. Карасика та О. Дмитрієвої, що встановили структуру ЛКТ, до якої входять: 1) поняттєві характеристики, побудовані на дефініціях, описах, тлумаченнях; 2) перцептивно-образне уявлення про типаж; 3) ціннісні ознаки – оцінні висловлювання, що характеризують як пріоритети даного типажу, так і оцінки його носіями сучасної лінгвокультури [1].

Метою нашого дослідження є аналіз особливостей репрезентації лінгвокультурного типажу ***«український козак»*** в українській мовній свідомості як узагальненого образу особистості, чия поведінка і ціннісні орієнтири є показниками етнічних та соціальних особливостей українського етносу.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:** 1) охарактеризувати поняття «мовна особистість», «дискурсивна особистість», «лінгвокультурний типаж»; 2) описати лінгвокультурний типаж ***«український козак»*** з урахуванням його поняттєвих, перцептивно-образних і ціннісних компонентів на матеріалі фольклорних і художніх текстів; 3) встановити специфіку представлення лінгвокультурного типажу «***український козак»*** у сучасній українській мовній свідомості за допомогою вільного асоціативного експерименту.

Виклад основного матеріалу. У центрі нашого дослідження є ЛКТ «***український козак»***. За «Словником української мови» в 11-ти томах, козак – «на Україні в XV-XVIII ст. – вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти, що втекла на південні землі України й брала участь у визвольній боротьбі проти татаро-турецьких і польських загарбників; нащадок такої людини; у Росії XVI-XVIII ст. – вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти, що втекла на окраїни держави (Дон, Яїк). Російські збіглі селяни й холопи, що оселились на Дону, теж стали називати себе козаками; у дореволюційній Росії з XVIII ст. – представник військового стану, уродженець військових

областей, який був зобов'язаний служити в армії за пільгове користування землею; рядовий кавалерійської частини, укомплектованої з таких представників; уродженець колишніх військових областей» [6, с.495].

Перцептивно-образний та ціннісний компоненти ЛКТ «***український козак»*** мають відображення у фольклорі. Кожен в Україні та за її межами чув про козаків і кожен має уявлення про них.

Як за зовнішнім виглядом, так і за внутрішніми якостями козаки були характерними представниками свого народу й свого часу: *То був народ розумний. І розумний, і войовничий* [3, с.31]. Козаки на війні були витривалими, відважними, сміливими і навіть одчайдушними. Про силу та міць козаків знали всі. Українські козаки завжди були справедливими навіть до своїх ворогів, і саме це яскраво ілюструє народне прислів'я *щирий козак ззаду не нападає.* Славилися козаки не тільки мужністю, а й хитрістю, самі про себе говорили: *Силою, може, і не візьмемо, бо кріпость велика, а характерництвом та хитрощами візьмемо скоріше* [3, с.35].

Козаки славилися гарними здібностями до будь-якої справи: *То народ був вихватний, на всякі діла здібний* [3, с.33]. *Запорожці на дванадцяти язиках уміли говорити* [3, с.32].

Українські козаки – досить своєрідний народ. Вони завжди боролись за справедливість, відстоювали права християнської віри. У великій шані в козаків перебувало побратимство, воно надавало великої сили і було однією з таємних причин їх непереможності. Часто жертвували своїм життям заради свого отамана, дістаючи його з полону.

Українські козаки закохані в свободу, яка становить сенс їхнього життя, заради неї вони здіймають повстання, для неї живуть і гинуть. Пристрасть козаків до волі виражено в прислів'ях: *коли козак у полі, то він на волі* [8, с.33], *степ та воля – козацька доля* [8, с.33].

У фольклорі козак постає бідним. Зовнішній вигляд повністю відображає скрутний матеріальний стан українського козака, що викликає співчуття. Наприклад: *Сидить козак на могилі / Сорочку латає, / Ой кинувся до черешка – / Копійки немає* [7, с.153].

Козаки перебували постійно в чоловічому колективі – то на полі бою, то на Січі, але почуття кохання вони знали: *Ой у полі вітер дише, / Билину колише; / Козаченько до милої / Штири листи пише* [7, с.149]. Козаки любили співати, грати на бандурі, у чому і виявляється

пісенний характер українського народу. Подібну репрезентацію маємо і в літературних текстах.

Перцептивно-образний та ціннісний компоненти ЛКТ «***український козак»*** на матеріалі твору Івана Котляревського «Енеїда» мають низку особливостей. В основі цього твору лежать образи типових українських козаків, хоча в поемі вони названі троянцями і носять троянські імена. Вони були і моторні, і проворні, і гострі, *як на бритві сталь*. Згідно з українським менталітетом українці – народ дружелюбний, привітний, люб'язний, що і підтверджують козаки: *Були бурлаки сі моторні, / Тут познайомились той час, / З диявола швидкі, проворні, / Підпустять москаля якраз, / Зо всіми миттю побратались, / Посватались і покумались, / Мов зроду тутечка жили* [2, с.59].

Як і будь-які захисники, козаки мали рицарську гідність**,** яку дуже цінували та оберігали. Суворо каралися такі злочини, як убивство, бійки між козаками, невиконання обов'язків, засуджувалось дезертирство та зрадництво: *Еней лежачих не займає, Утікачів ні за що має* [2, с.223]. Велику цінність мала козацька єдність, якої вони трепетно дотримувались і яка стверджувалась християнською мораллю.

Українські козаки славилися неабиякою витримкою, мужністю, сміливістю, вірністю, відвагою та силою (*Троянці разом прийнялися / І стали веслами гребти, / Як стрілки, човники неслися, / Мов ззаду пхали їх чорти* [2, с.37]). Виховання козаків майже завжди перебувало на високому рівні, вони поважали та дуже шанували старших, своїх батьків і близьких товаришів.

Пройшовши всі бої та перешкоди, які козаків лише зближують та єднають, вони залишаються вірними своїй службі до кінця життя. Хоча козаки славилися своєю відважністю та хоробрістю, але, як і кожну людину, іноді їх опановував страх: *Еней хоть сильно тут дивився / Такій великій новині, / Та вже од страху так трусився, / Мов сидя охляп на коні* [2, с.72]. Але попри всі військові досягнення та достоїнства козаки були бідними: *Що ні сорочки не було; / І постолів чорт мав у тебе, / В кишені ж пусто, аж гуло* [2, с.32].

Козаки як справжні чоловіки проявляли свою полігамність у стосунках із жінками: *Та й сам Еней, сподар, і паню / Підмовив паритися в баню… / Уже ж було не без гріха! / Бо страх вона його любила, / Аж розум ввесь свій погубила, / А бачся, не була плоха* [2, с.28].

Вільний асоціативний експеримент уможливив виділення стандартизованих і нестандартизованих асоціативних зв'язків слів із словосполученням-стимулом ***український козак***.

Респондентам треба було зазначити асоціації на словосполучення-стимул *український козак.* В опитуванні взяли участь 60 чоловік (30 жінок і 30 чоловіків) віком від 17 до 58 років. Результати показали, що *український козак* має високий ступінь стереотипізації та асоціюється зі словами (подається за зменшенням кількості реакцій на відповідний стимул): *шаровари* (31), *оселедець* (31), *шабля* (28), *кінь* (25), *Запорізька Січ* (24), *вуса* (22), *воїн* (17), *вільний* (12), *горілка* (10), *отаман* (10), *булава* (9), *характерник* (9), *хоробрий* (9), *човен «Чайка»* (8), *степ* (7), *мужній* (6), *люлька* (6), *Тарас Бульба* (6), *Хортиця* (6), *веселий* (6), *розумний* (5), *військо* (4).

Результати опитування в першу чергу свідчать про те, що в переважній більшості випадків у респондентів, незалежно від гендерної приналежності, *український козак* асоціюється у двох вимірах: зовнішньому (типові характеристики зовнішності українського козака: *вуса, оселедець, шаровари*; історичні та соціальні умови існування українського козака: *Запорізька Січ, Хортиця, булава*) і внутрішньому (стереотипні уявлення про внутрішній світ українського козака, типові особливості характеру військової людини: *сміливий, сильний, вільний*).

Враховуючи вікову ознаку респондентів, результати опитування насамперед свідчать про те, що інформанти до і після 30 років (відповідно 39 і 21 реакцій) сприймають «українського козака» як відважного воїна, людину, що боролася за права, людину, що здобувала свободу.

Як бачимо, фольклорне та літературне уявлення про *українського козака* відбивається в сучасній мовній свідомості і мало чим відрізняється від традиційного. Результати проведеного нами вільного асоціативного експерименту є підтвердженням цього. Чоловіки були більш категоричними у висловленні (*пияка, бабій*) і частіше, ніж жінки, приписували козаку негативні риси. Жінки характеризували ЛКТ ***«український козак»*** лише позитивно.

Висновки. Отже, у фольклорі ЛКТ «***український козак»*** представлений як чоловік міцної статури, з шаблею на поясі, на коні

посеред степу; серед ціннісних характеристик ЛКТ «***український козак»*** можна виділити такі, як шанобливе ставлення до козацтва, схильність до щирої дружби, боротьба за справедливість, безкомпромісне відстоювання прав християнської віри. Такими ж ми бачимо козаків і в «Енеїді» Івана Котляревського за винятком того, що в «Енеїді» менше уваги акцентується на значенні свободи для козаків, а більше – на розвагах козаків і їхньому легковажному ставленні до жінок. Сучасна українська мовна свідомість репрезентує *українського козака* як хороброго і мужнього воїна, волелюбну, розумну й веселу людину. Виявлено, що поняттєві, перцептивно-образні і ціннісні компоненти ЛКТ ***«український козак»*** характеризуються високим ступенем стереотипності, що і підтвердив проведений нами вільний асоціативний експеримент.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
2. Котляревський І.П. Енеїда : поема; Наталка Полтавка : п'єса; для серед. та ст. шк. віку / Передм. та приміт. О.І. Гончара; Післямова В.О. Шевчука. – К. : Веселка, 2000. – 327 с.
3. Лицарі волі. Кн.1. / [упор. П. Будівський] – К. : Знання, 1992. – 240 с.
4. Селігей П.О. Структура й типологія мовної свідомості / П.О. Селігей // Мовознавство. – 2009. – № 5. – С. 12-29.
5. Синельникова Л.Н. О научной легитимности понятия «дискурсивная личность» / Л.Н. Синельникова // Уч. записки Таврического нац. ун-та. Сер. «Филология. Социальные коммуникации». – Т. 24 (63). – 2011. – № 2. – Ч. 1. – С. 454-463.
6. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства; [за ред. І.К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1973. – Т. 4. – 840 с.
7. Українські народні думи та історичні пісні : збірник / [упор., приміт. О.М. Таланчук; передм. Б.П. Кирдана]. – К. : Веселка, 1990. – 239 с.
8. Українські народні прислів'я, приказки, загадки. Народ скаже – як зав'яже / [упор. та передм. Н.С. Шумади]. – К. : Веселка, 1973. – 232 с.

Обравит Е. В. Дискурсивная личность «украинский казак».

В статье осуществляется анализ специфики репрезентации дискурсивной личности ***«украинский казак»*** *в украинском языковом сознании на материале украинских фольклорных (народные думы, баллады, песни, пословицы, поговорки, легенды) и художественых текстов (на примере поэмы «Энеида» Ивана Котляревского), позволивший установить его понятийные, перцептивно-образные и ценностные компоненты. Результаты свободного ассоциативного эксперимента показали высокую степень стереотипности дискурсивной личности* ***«украинский казак».***

Ключевые слова*: языковое сознание, языковая личность, дискурсивная личность, лингвокультурний типаж, свободный ассоциативный эксперимент.*

Obravyt E. Discursive personality «Ukrainian Cossack».

The analysis of the specifics of representation of discursive personality ***«Ukrainian Cossack»*** *in Ukrainian linguistic consciousness is allowed to discover his conceptual, perceptual-imaginative and axiological components in the article. They are based on Ukrainian folklore (folk ballads, ballads, songs, proverbs, sayings, legends) and literary texts (for example the poem «Aeneid» by Ivan Kotlyarevsky). The results of the free associative experiment showed high degree of stereotype of discursive personality* ***«Ukrainian Cossack»****.*

Key words: *linguistic consciousness, linguistic personality, discursive personality, linguocultural type, free associative experiment.*

Н. С. Орлова

МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЕТНОНОМІНАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті подано аналіз акту номінації крізь призму лінгвокогнітивної парадигми знань. Тлумачиться механізм номінативного процесу, аналізуються чинники, що обумовлюють творення нових номінативних одиниць. У контексті взаємодії сучасної креативно мислячої людини, яка майстерно володіє мовою, із навколишньою дійсністю був розглянутий механізм вторинної номінації явищ навколишньої дійсності. Для практичної репрезентації релевантності наших теоретичних міркувань був представлений аналіз аллоетнонімів як стереотипно обумовленої вторинної етнономінації у сучасному англомовному публіцистичному дискурсі.

Ключові слова: *номінативний акт, номінативний процес, номінативна одиниця, механізм мовної номінації, вторинна номінація, стереотип, етнономінація, аллоетнонім.*

Постановка проблеми. Наразі актуальним серед множинних напрямів лінгвістичних розвідок виступає аналіз акту номінації крізь призму лінгвокогнітивної парадигми знань. Особливого зацікавлення набуває те, у якій мірі та за яких умов номінативний акт залежить від комунікативних чинників. В акті номінації простежується необхідна свідома або спонтанна інтенція надати певне пояснення своєму співрозмовнику, зв’язати свої інтенційні потяги із тезаурусом адресата та його емоційним діапазоном. Пошук засобів подібного впливу на адресата вимагає певних зусиль когнітивного характеру, а сам інтенційний потенціал мовця є наслідком його безпосередньої причетності в дискурсі і адресантно-адресатних стосунків у самому акті спілкування. Під час творення одиниць мови, суб’єкт номінації, передусім, зорієнтований на спроможність її використання безпосередньо в мові. Саме в номінативній діяльності людини простежується призначення мови як інструменту передачі знань в актах спілкування, вираження знань в комунікації, тексті та дискурсі [4, с. 182].

Людина вже дещо відокремилась від світу, що її оточує, і піднялася над ним на щабель вище завдяки креативній мисленнєвій діяльності, а також мовленнєвій діяльності метонімічно-метафоричного характеру та індивідуальних ситуативно обумовлених креативних позивів. При цьому, спілкування на теренах суспільства здійснюється за певними законами, у межах віками відпрацьованих ефективних моделей, які споконвічно передаються від покоління до покоління та набувають нових відтінків у залежності від трансформуючих важелів мовної картини світу, що є характерною та актуальною для відповідного хронологічного періоду.

Однією з фундаментальних функцій мови є номінативна, тобто називання об'єктів навколишнього світу. Механізм мовної номінації – це константний, динамічний внутрішньомовний процес реакції на появу нових реалій дійсності. Номінативний процес спрямований на збагачення лексичного пласта мови як сукупності самодостатніх та ефективних у плані введення в обіг вжитку мовних одиниць, що позначають реальні або ідеальні об'єкти навколишнього світу.

Час від часу соціальні фігури стикаються із потребою надати об'єктові ще однієї назви з іншим відтінком мотивації і з певною метою, зумовленою комунікативними потребами мовців. Наразі йдеться про вторинну номінацію.

Внутрішня форма вторинної номінації, вербалізована у безпосередній семіотичній зовнішній формі, зберігає з покон віків усталений мовний досвід колективного сприйняття реалій навколишнього світу минувщини, широко аспектні знання про певний предмет, що певним чином набуває метаморфозних форм у специфічних стилістичних умовах, задовольняючи комунікативні та експресивні потреби та вподобання відповідних соціальних прошарків.

Виклад основного матеріалу. Вивчення механізму мовної номінації вимагає висвітлення особливостей і закономірностей процесів і результатів вторинної номінації об'єктів, явищ, подій дійсності. За своєю природою вторинна номінація зкорельована на буття людини як істоти соціальної, яка набуває рис людини не просто мислячої, а людини здатної до креативного мислення лише на теренах соціально обумовленого характеру. Вторинна номінація покликана відбивати ідеологічні засади особливостей життя у межах тієї чи іншої історичної епохи. Не рідко у вторинній номінації зіштовхуються різні

світоглядні позиції, картини світу, відбувається протиборство визначених соціальних тенденційних вподобань. Саме тому питання, пов'язані з вторинною номінацією, набувають часом як ідеологічного та філософського змісту, так і змісту політичного характеру. Відповідно проблема вторинної номінації стала об'єктом не аби якої уваги представників різних філологічних шкіл і напрямків, предметом постійного дослідницького інтересу фахівців із загального мовознавства та лексикології [7, с. 187].

Відтак у лексикологічних дослідженнях (Н. Д. Арутюнової, В. М. Вовк, В. Г. Гака, В. В. Жайворонка, М. Телії та ін.) визначається, що процеси номінації широкоаспектно охоплюють мовні явища, пов'язані з формальними та семантичними трансформаціями, що номінація – це процес повернення фактів позамовної дійсності до надбання системи та структури мови, до мовних значень, які відбивають у свідомості носіїв мови їх суспільний досвід [5, с. 13].

Терміном «номінація» позначають «процес утворення мовних одиниць, що характеризуються номінативною функцією, тобто служать для називання й розчленування фрагментів дійсності та формування відповідних понять про них у формі слів, поєднань слів, фразеологізмів та речень» [6, с. 336].

Так, наприклад, видатний філолог О. С. Кубрякова від номінативною одиницею розуміє, будь-яку мовну форму і тим більше мовну конструкцію, яка служить в тексті і дискурсі виділенню, розпізнаванню і характеристиці будь-якої реалії (об'єкту, події, ознаки і т. д.), що стоїть за цією формою або конструкцією, і одночасно сприяє активізації знань про неї [3, с. 430].

Відповідно, різні шляхи критеріїв називання зумовлюють різні типології номінації. Найбільш популярними наразі критеріями є ті, які беруть до уваги деякі мовознавці (Н. І. Мігіріна, Т. А. Журавльова, А. А. Уфімцева, О. О. Тараненко та ін.).

Зокрема Т. А. Журавльова апелює до залежності від мовних форм – слів, словосполучень або речень – пропонує наступні типи номінації:

а) номінацію через слово і словосполучення (лексична номінація), яка використовується, як правило, для іменування елементів зовнішнього і внутрішнього досвіду людини. Відповідно, об'єктами лексичної номінації виступають певні елементи дійсності: предмет, якість, процес, відносини (тимчасові, просторові, кількісні тощо), будь-який реальний або уявний об'єкт;

б) номінацію через речення (препозитивна номінація), об'єктом найменування якої виступає мікроситуація – подія, факт, які об'єднують ряд елементів, що є складними і багатоплановими утвореннями;

в) номінацію через текст (дискурсивна номінація). Об'єктом найменування через текст, або дискурсивної номінації, стає ще складніший ланцюг ситуацій [2, с. 96].

Використання однієї і тієї ж мовної форми в її первинному значенні для позначення певних об'єктів, а також для найменування якихось інших явищ, властивостей приводить до неспівпадання змісту термінів «первинна» і «вторинна» номінація. Відтак вважаємо за необхідне розмежувати та константувати, що у мовознавстві під первинною номінацією розуміється мовне означення, саме первісне слово. Для позначення здатності сучасних мов поповнювати свій номінативний інвентар вводиться поняття вторинної номінації, під якою розуміється використання семіотично-фонетично вигляду первісної мовної одиниці для нового позначення, тобто поява нового значення в мовній одиниці. Вторинна мовна номінація є одним із тих процесів, який вбирає в себе всю різноманітність взаємних стосунків мови та дійсності, у яку вона привносить своє мовне втілення. Сам реальний образ стає джерелом для мовної образності. У новій комунікативно-когнітивній парадигмі задачі дослідження людського розуму не обмежуються дослідженнями ментальних репрезентацій у свідомості людини, які розглядалися як головна частина інфраструктури мозку. Homo sapiens унікальний, тому що володіє мовою, але володіння нею припускає її використання в найрізноманітніших цілях, у комунікації і, передусім, у дискурсі [3, с. 324].

Як відомо, вторинна номінація лексичного характеру має за мету імплементування наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції називання. Таке номінативне явище доволі складне за своєю структурою, оскільки в цьому випадку вторинні найменування не є результатом прямого відображення дійсності, а спираються на віддзеркалений характер рис, яких набуває об'єкт номінації під різними кутами поглядів, проектування на об'єкт дійсності яких спричинений низкою факторів соціально-історичної обумовленості.

За спостереженням дослідників, у первинній номінації закладена можливість переусвідомлення значень. Одним із основних способів формування змісту вторинної номінації є метафоризація як носій нового похідного значення.

Вторинна лексична номінація є результатом природного розвитку мови, зумовленим вродженою пізнавальною і поступово соціально набутою комунікативною потребою людини в її комунікативній практиці. Виникнення нових соціальних зв'язків приводить до перетворення згущеної у словесному семіотичному знакові інформації. Співвідношення об'єктів пізнання здійснюється за допомогою засвоєних у процесі соціалізації мовних одиниць, шляхом прирощення значень, виникнення конотацій, оскільки кожне слово має здатність вступати у смислоутворювальні зв'язки з іншими номінативними одиницями вжитку.

Таким чином, вторинна номінація, тісно пов'язуючись з метафоричними перетвореннями, виявляє взаємодію загальновживаної й стилістично маркованої лексики.

Відтак у сучасному англомовному публіцистичному дискурсі номінативні одиниці на позначення стереотипізованого та упередженого ставлення до мовної картини світу є актуальним прошарком для нашого дослідження. XXI століття вирізняється на історичній мапі загостренням міжетнічної напруги з її неухильним впливом на соціальний та політичний стан суспільства. Відтак виникає гостра проблема спеціального вивчення впливу міжетнічних відносин на самосвідомість представників різних етнічних груп [8, с. 113]. Відповідно, головною метою нашого дослідження є аналіз мотиваційного компонента неофіційних етнономінацій, що називаються аллоетнонімами у канві англомовного публіцистичного дискурсу із наданням лінгвокульурологічних передумов набутих у результаті вторинної номінації рис.

Основним змістом аллоетнонімів є семантичні елементи вже зазначеної природньої мови – вербальні значення. Когнітивно обумовлена мовна свідомість створює ментальні образи людей, місць, ситуативно обумовлених дій, які сприймаються мозком у вигляді стимулів до виникнення та безпосереднього формування етнічних стереотипів, за допомогою яких відбувається функціонування свідомості. Відповідно, стереотипи можна розглядати як «особливі типи рольових схем, які підпадають під конкретні соціально визначені категорії [1, с. 6]. При цьому рольова схематика може базуватись на таких чинниках, як вік, стать, рід заняття та раса.

Таким чином, ті індивіди, які належать до певної мовної стереотипної групи є, безумовно схожими один на одного за безпосередніми загальнолюдськими рисами, та в той же час відмінними за деякими атрибутивними характеристиками та етнічною приналежністю.

Суб'єктивний аспект міжнаціональних відносин набуває відображення у мові на її зверх стандартизованому рівні, акумулюючись у значний пласт етнічних стереотипно-упереджених слів-прізвиськ, названих аллоетнонімами.

Розглянемо лінгвокультурологічний чинник виникнення аллоетнонімів на позначення представників декількох націй.

Відтак у статті популярного Інтернет видання грецьких новин англійською мовою [9] провокуюче мерехтить перед читачами строкатий заголовок «Cheese-eaters and Monkeys? European & Americans clash over Bin Laden killing». У статті, укладеної від 5.05.2011 йдеться мова про сутичку представників європейських країн – Франція, Німеччина, Іспанія та частини Сполученого Королівства Великобританії та представників Сполучених Штатів Америки щодо вбивства обеззброєного відомого терориста Бен Ладена без попереднього судового процесу над ним. Ситуація гострого хворобливого відношення з негативно конотаційною реакцією на примушену смерть терориста притаманна представникам європейських країн та частині Великобританії, зокрема умовивід релігійного характеру був проголошений кентерберійським архепископом, який зазначив, що вбивство неозброєної людини привносить неприємні відчуття [10]. Натомість американці, у крові яких генетично «витіснене» прагнення до свободи, справедливості та демократії на благо нації, проявляли радісну та феєрично святкову реакцію на смерть злочинця. Відповідно, позиція перших була номінована як 'cheese eaters', а позиція других, тобто американців як 'monkeys'.

Ситуація протистояння поглядів є не новою серед католиків та протестантів. Останні з вище зазначених набули уособлення данців, які у давнину набули етнономіації 'cheese eaters', як 'ті, що їдять сир', від представників католицтва, адже саме Данія була та залишається з покон віків колискою молочної продукції та безпосередньо сиру, адже завдяки виграшному географічному положенню з низиною та багатством зелені, ця європейська земля давала чудову можливість

розводити корів. До речі, Нідерланди і сьогодні залишаються лідерами з виготовлення сиру. Відтак, сир є стереотипним ярликом для позначення європейців. Більш того, європейців не рідко змальовують як спокійних та розсудливих і це не випадково. Справа в тому, що сиром 'cheese' також називають наркотичну речовину, до складу якої входить Тайленол та героїн, які у сукупності спочатку викликають відчуття ейфорії, а потім апатичне ставлення до оточуючої дійсності, сонливість та голод. Спочатку цей наркотик почали виготовляти у Далласі, американському місті, де загальний настрій був переважно апатичний та люди потребували покращення емоційного діапазону, через що й почали виготовляти згадану наркотичну речовину та вживати її. Відтак ми маємо ще одне стереотипізоване та упереджене ставлення щодо американців, які вживають наркотичні речовини для стимулювання соціального тонусу. Проаналізувавши зазначений вище факт, можемо припустити, що європейці, як ті, хто їдять сир постійно, ніби відчувають після ефект від нього і саме тому для них характерна апатія, спокій та розсудливість.

Католики ж, іменувались європейськими протестантами як 'fish eaters', як 'ті, що їдять рибу', адже завдяки географічному положенню вони мали змогу ловити рибу на побережжі та їсти її не як вишукану їжу, якою для них було червоне м'ясо, адже вони не мали відповідних кліматичних та географічних умов для процвітання скотарства.

Відтак, можна припустити, що у цій статті американській нації була надана вторинна номінація 'monkeys' – ті, кого згідно з стереотипними уявленнями можна змалювати як однакових на вигляд, переважно темношкірих жителів, які не можуть стримати своїх емоцій. Отже, ми спостерігаємо імплікацію рис поведінки тварин та її екстраполяцію на поведінку американців стосовно вбивства терориста та святкування цієї події у вигляді сумбуру, схожого на святкування перемоги футбольної команди.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що вторинна номінація аллоетнонімів культурологічно та історично обумовлена рольовою схематикою та сигналізує про відмінності між представниками різних націй за атрибутивними характеристиками та етнічною приналежністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбунова М. Ю. Языковое отражение этнической и гендерной предвзятости в английском и русском языках: лингвопрагматический аспект: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук / М. Ю.Горбунова – Краснодар, 2008. – 22 с.

2. Журавлёва Т.А. Особенности терминологической номинации / Т. А. Журавлёва. – Донецк: Донбасс, 1998. – 253 с.

3. Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира : [монография] / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.

4. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология : [монография] / Е. А. Селиванова. – Киев : Фитоцентр, 2000. – 244 с.

5. Серебренников Б. А. Языковая номинация: Общие вопросы / Б. А. Серебренников – Москва : Наука, 1977. – 360 с.

6. Українська мова. Енциклопедія. – «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана (Київ) – К., 2000.–833 с.

7. Шаповал О. В. Комунікативно-стильові параметри вторинної номінації в газетно-журнальній публіцистиці 80-90-х років ХХ століття : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / О. В. Шаповал. – Дніпропетровськ, 2003. – 187 с.

8. Huber C. Compound Ethnicity, Compound Identity / Ed. by C. Hallhumer. / C. Huber – Wein, 1993. – 221 p.

9. [Електронний ресурс]. – Режим дост. http://www.keeptalkinggreece.com/2011/05/05/cheese-eaters-monkeys-european-americans-clash-over-bin-laden-killing/

10. [Електронний ресурс]. – Режим дост. http://www.dailymail.co.uk/news/article-1383802/Cheese-eating-surrender-monkeys-U-S-bloggers-slam-Europeans-muted-reaction-Bin-Laden-killing.html

Орлова Н. С. Мотивационный механизм этноминации в англоязычном публицистическом дисскурсе.

Рассмотрен анализ акта номинации сквозь призму лингвокогнитивной парадигмы знаний. Нами было подано толкование механизма номинативного процесса и проанализированы факторы, которые обусловливают создание нових номинативных единиц. В контексте взаимодействия современного креативно мыслящего человека, который мастерски владеет язиком, с окружающей действительностью нами был рассмотрен механизм вторичной номинации явлений окружающей действительности. Для практической репрезентации релевантности наших теоретических рассуждений, нами был представлен анализ аллоэтнонимов как стереотипно обусловленной вторичной этноминации в современном англоязычном публицистическом дискурсе.

Ключевые слова: *номинативный акт, номинативный процес, номинативная единица, механизм языковой номинации, вторичная номинация, стереотип, этноминация, аллоэтноним.*

Orlova N. Motivation mechanism of ethnonomination in the English publicist discourse.

In the t article the act of nomination is examined through the prism of longuicognitive paradigm of knowledge. We have interpreted the mechanism of nominative process and analyzed the factors, which cause creation of new nominative units. In the context of cooperation of a contemporary creatively intellectual person, who wields language skillfully with the surrounding reality we have analyzed the mechanism of secondary nomination for the phenomena in the framework of surrounding reality. For the

practical representation of relevance of our theorizing there is represented analysis of alloethnonyms as stereotypically prerequisite secondary ethnonomination in the framework of the contemporary English publicist discourse.

Key words: *act of nomination, nominative process, nominative unit, mechanism of language nomination, secondary nomination, stereotype, ethnonomination, alloethnonym.*

І. О. Осіння

ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКИХ МОВОЗНАВЦІВ 20-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ В ОЦІНЦІ Ю. ШЕВЕЛЬОВА

Стаття присвячена дослідженню Ю. Шевельовим діяльності мовознавців 20-х років ХХ століття, висвітленню їхніх підходів до вивчення історії української мови. Внесок учених представлений видатним славістом у контексті історичної епохи. Матеріалом для дослідження стали мовознавчі праці науковця.

Ключові слова: *мовознавство, вчені, спадщина українських мовознавців 20-х років, славіст, історія української мови, дослідження, становлення, норма.*

Постановка проблеми. На початку ХХІ ст. мовознавство постало перед проблемою формування власних методологічних засад і з'ясування подальшого розвитку науки про мову. Науковий здобуток визначних учених становить осердя інтелектуальної думки в певній сфері діяльності. Юрія Шевельова вважають головною фігурою української культури другої половини ХХ ст., патріархом української філології діаспори. На окрему увагу заслуговує його діяльність, спрямована на дослідження спадщини українських мовознавців 20-х років. Багато «білих плям» вдалося виявити славісту, вивчаючи здобутки вчених радянської епохи.

Унаслідок заборони, накладеної у 30-х роках на всі лінгвістичні та лексикографічні праці, створені в попереднє десятиліття, мовознавча спадщина цього періоду малодосліджена. У даній роботі здійснена спроба розвідки цього питання. Актуальність даної теми зумовлюється необхідністю висвітлення досягнень мовознавців цього періоду в галузі історії мови.

Аналіз актуальних досліджень. До останнього часу розвиток українського довоєнного мовознавства здебільшого залишався поза увагою науковців, а згадки про нього були переважно негативними.

Дана тема знайшла відображення в збірнику «Мовознавство на Україні за п'ятдесят років», у працях Ю. Шевельова, С. Бевзенка, М. Жовтобрюха, І.Огієнка, В. Русанівського, Д. Мазурик, Ж. Колоїз та ін. І все ж через відомі політико-ідеологічні моменти до початку 1990-х рр. у радянському мовознавстві цей період ґрунтовно не

вивчався. Найбільше для вивчення досягнень мовознавчої науки було зроблено Ю. Шевельовим за межами України. Зокрема, це ґрунтовні серії розвідок**,** мовознавчі студії автора.

Мета статті – висвітлення основних поглядів видатного мовознавця Ю.Шевельова на історію української мовознавчої науки, його оцінка діяльності та внеску мовознавців 20-х років ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Ім'я Ю. Шевельова є величиною самодостатньою як у суто українському, так і в світовому інтелектуальному контексті, воно є знаковим для українського наукового та культурного розвитку. Початок наукової діяльності видатного українського мовознавця ХХ сторіччя припадає на період викладання в Харківському університеті на посаді доцента кафедри слов'янської філології.

Юрій Шевельов – універсальна гуманітарна особистість, учений-славіст, мовознавець, літературознавець, критик, «національна епоха у світовому вимірі» за визначенням М. Жулинського [1, с.73]. Він розкривав світу здобутки української культури, досліджував проблеми української літературної мови.

Про своє власне становлення як мовознавця Юрій Володимирович зазначав так: «Як науковець я пройшов довгий шлях через стилістику – моя дисертація про Тичину, через історію літературної мови, до синтакси і далі до граматичної й фонологічної структури мови в її історичному розвитку»[4].

Дослідження вченого-славіста розкривають світу здобутки української культури, вивчення ним проблем української літературної мови. Письменниця О.Забужко згадує: «…для нього було дуже важливо передати свій досвід. Науковець був переконаний, що тільки тоді виживає культура, коли від учителя до учня передаються не просто знання, а певні цінності. Його вчителями були мовознавець Леонід Булаховський та літературознавець Олександр Білецький»[3].

У спадщині Юрія Шевельова чільне місце посідають праці з історії мовознавства, що є органічною частиною мовознавчих досліджень ученого. Він синтезував діахронічний і синхронічний підходи до вивчення української мови та особливо плідно вивчав діяльність мовознавців 20-х років ХХ століття.

Славіст вважав період Розстріляного Відродження вартим спеціальних ґрунтовних розвідок**,** особливо в галузі наукового

мовознавства. Зокрема, автор звертає увагу на покоління 20-х років та науково й по-новому розглядає історію української мови цього періоду.

У багатьох працях Ю. Шевельов студіював історію українського мовознавства, публікував статті й розвідки, присвячені життю та здобуткам таких дослідників, як П. Бузук, В. Ганцов, Б. Грінченко, О. Курило, О. Потебня, В. Сімович, О. Синявський, І. Зілинський та ін., що мало особливо велике значення, коли йшлося про постаті, приречені на небуття в СРСР. Він підготував до друку вибрані праці В. Сімовича (1981–1984) та збірку статей О. Потебні (1992), відтворив збірник на пошану І. Зілинського, що мав вийти друком у 1939 р., але вийшов у 1994 р.

Особливо знаковим постатям мовознавчої науки Ю. Шевельов присвятив нариси в праці «Портрети українських мовознавців». Таку шану здобув, зокрема, Всеволод Ганцов – один із головних упорядників академічного російсько-українського словника й автор цінних досліджень з української діалектології. Розвідку про В. Ганцова було видано в книзі разом з нарисом про Олену Курило – видатного мовознавця, постать малодосліджену, чиї праці було заборонено після знищення української мовознавчої школи 20-х років. У цій розвідці також були вміщені статті й есеї Ю. Шевельова про К. Михальчука.

Учений зосереджує увагу на колосальній праці**,** проведеній мовознавцями 20-х років ХХ ст. при упорядкуванні словників (зокрема, термінологічних), при написанні підручників. Ю. Шевельов з болем зазначає: «…уся ця праця, її ефект, фактично вже осягнений і потенціяльний, були належно оцінені совєтською системою, а українські мовознавці були заарештовані і заслані або знищені» [4].

Ю. Шевельов як лінгвіст, що походить із «розстріляного» мовознавства 20-х років**,** у своїх роботах продовжив дослідження В. Ганцова, О.Синявського та О. Курило – жертв сталінських репресій. Серед наукових студій мовознавця про постать О. Синявського особливо важливою є розлога оглядова стаття «Покоління 20-х років в українському мовознавстві», яка ще на початку 60-х років ХХ ст. опублікована в Записах Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Найбільшою заслугою О. Синявського, як наголошує Ю. Шевельов, була участь у підготовці «Українського правопису» 1928 р. На думку славіста, О.Синявський «в головному його опрацював і надав йому печать духа свого»[4].

У виданих 1931р. «Нормах української літературної мови» О.Синявський уперше визначив орфоепічні та морфологічні норми української мови. Досягнення покоління мовознавців 20-х років щодо унормування української літературної мови багаторазово переглядали, проте, на переконання Ю.Шевельова, «усе істотне з усталеного Синявським збереглося до сьогодні», оскільки «совєтські зміни не спромоглися справді скасувати й знищити те, що зробив Синявський і його однодумці» [Там само].

Аналізуючи оцінку Ю. Шевельова наукової творчості й педагогічної діяльності свого вчителя, послідовником якого він був, – О. Синявського, приходимо до висновку про спільність поглядів учня й учителя на проблеми розвитку української мови, насамперед щодо формування літературних норм і правописної системи.

У нарисі про Олену Курило Ю. Шевельов згадує її «Початкову граматику української мови», яка видавалась і перевидавалась безперервно від 1918 до 1926 року. «Студійована без перебільшення мільйонами українських школярів, – зазначав мовознавець, – це не була наукова праця, це був практичний підручник для дітей, він не претендував на сувору науковість методи, але він будив любов до своєї країни й мови й защеплював норми цієї мови» [5, с.63]. О.Курило найбільше цікавили питання загальної фонетики й фонології, унормування української літературної мови.

Досліджуючи праці й погляди видатного українського мовознавця В.Ганцова, Ю. Шевельов наголошує, що однією з вагомих заслуг ученого було «спростування, показ невідповідності північноукраїнським фактам традиційної теорії пояснення переходу **о, е** в **і,** яка приймала північноукраїнські дифтонги за рештку загальноукраїнської старовини»[5, с.19-20].

На думку Ю. Шевельова, спостереження В. Ганцова вимагали перегляду всієї традиційної моделі розуміння переходу ***о*** *та* ***е*** *в* ***і***, що означало створення нової схеми історії української мови**.** Це передбачало перевірку висновків мовознавця.

Підсумовуючи дослідження вченого, Ю.Шевельов зазначав: **«**Ганцов показав, що на півночі України не було передумов для появи ***і*** *з дифтонгів, розвинених з* ***о, е*****.** Відпадала, таким чином, можливість говорити про спільну лінію розвитку північно- і південноукраїнських говірок. Звуковий розвиток у цих двох групах говірок проходив відмінно» [5,с. 19-20].

Спираючись на погляди В. Ганцова та О. Курило, можна говорити, вважає Ю. Шевельов, «про первісну окремішність двох підсистем протоукраїнських говірок і пізнє злиття їх у єдину національну мову. Аналізуючи загальні курси історії української мови, в працях В. Ганцова та О.Курило, Ю. Шевельов стверджує: «…найновіші курси історії української мови цілком ідуть у річищі традиційної схеми з-перед двадцятих років, хоч як ця схема не відповідає історичним фактам. Тільки за кордонами УССР зроблено кілька спроб популяризувати погляди Ганцова й Курило й піти далі в застосуванні наміченої ними схеми до історії української, а далі й інших слов'янських мов» [5, с.22].

Висновки. У своїх дослідженнях, які відзначалися багатим фактичним, замовчуваним раніше матеріалом, видатний український мовознавець Ю.Шевельов відкривав на сторінках праць своїх сучасників раніше незнані наукові обрії, по-новому тлумачив численні мовні явища, накреслював перспективи продовження й розширення досліджень О.Синявського, В.Ганцова, О. Курило. Учений розкривав важливість внеску своїх сучасників для збагачення словникарства української мови, на що раніше не зверталося належної уваги.

Послуговуючись розвідками Ю. Шевельова, ми дізнаємося, що праці дослідників періоду 20-х років ХХ ст. найбільше стосувалися систематизації й усталення норм літературної мови, вивчення історії української мови (зокрема опрацювання загальної схеми цієї історії), української діалектології.

Завдяки цим вченим вперше в історії українського мовознавства виникли нові наукові осередки та почали творитися окремі наукові школи зі своїми традиціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жулинський М. Рівних йому не було / М. Жулинський // Слово і Час. – 2002. – № 5. – С. 73-74.

2. Масенко Л. «Коло Шевельова розширюється». Про внесок вченого в українське мовознавство ХХ століття / Л. Масенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/kolo-shevelova-rozshiryuietsya

3. Терен Т. Оксана Забужко: Юрій Шевельов є амбасадором культури «Розстріляного Відродження» / Т. Терен [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.umoloda.kiev.ua/number/2413/164/85840/

4. Шевельов Ю. Я, мені, мене... (і довкруги). Спогади [ч. 1 В Україні] / Ю.Шевельов. – Х.: Вид-во М.П.Коць, 2001. – 409 с. [djvu] http://toloka.hurtom.com/viewtopic.php?t=50370

5. Шевельов Ю.В. Портрети українських мовознавців / Ю.В.Шевельов – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2002. – 132 с.

Осенняя И. А. Фигуры украинских языковедов 20-х годов XX века в оценке Ю. Шевелева.

Статья посвящена исследованию Ю. Шевелевым деятельности языковедов 20-х годов XX века, освещению их подходов к изучению украинского языка. Вклад ученых представлен выдающимся славистом в контексте исторической эпохи. Материалом для исследования стали языковедческие труды ученого.

Ключевые слова: *языкознание, ученые, наследие украинских языковедов 20-х годов, славист, история украинского языка, исследование, становления, норма.*

Osinnya I. Figures ukrainian linguists 20s of XX century in the evaluation Y. Sheveleva.

The article is devoted research Y. Shevelov activities linguists 20s of XX century, illustration their approaches to the study of the history of Ukrainian language. The contribution of scientists presented an outstanding slavist in the context of the historical period. The material for the study were the linguistic work of the scientist.

Key words: *linguistics, scientists, linguists Ukrainian heritage 20s, slavic, Ukrainian language history, research, development, rule.*

І. В. Павлюченко

КОНОТАТИВНА ЛЕКСИКА ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ЕМОЦІЙНОСТІ У ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті схарактеризовано групи конотативної лексики, що функціонують у творах Т. Шевченка. Проаналізовано поняття конотації. Встановлено особливості вживання конотативної лексики як засобу виразовості у творах Кобзаря.

Ключові слова: *конотативна лексика, конотативне значення, конотація.*

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика охоплює безліч важливих питань. Проблема вивчення конотацій надзвичайно актуальна, адже конотація є додатковою інформацією, яка надає мовній одиниці можливість виконувати експресивну функцію. Культурно-історичні умови життя мовців, їхні світоглядні знання та емпіричний досвід, соціальні відношення, оцінні орієнтації, морально-етичні приписи відображаються в різноманітних конотаціях мовних одиниць. Особливо виразно представлена конотативна лексика у поетичній мові Т.Шевченка.

Тарас Григорович Шевченко – основоположник нової української літературної мови. Він на повну силу розкрив багаті можливості української мови, її велику потенційну силу, вніс у літературу справжній голос народу. Творча спадщина Т. Шевченка є предметом наукових досліджень вже досить тривалий час. Проте питання щодо використання конотативної лексики у поетичній мові ще не було предметом спеціальних досліджень.

Аналіз актуальних досліджень. Поняття конотації прийшло у мовознавство в XVII ст. з логіки через граматику Пор-Рояля «Всезагальна і раціональна граматика Пор-Рояля» для позначення властивостей на відміну від субстанцій.

В українській мові конотація досліджувалася з лексикологічного (М.А. Жовтобрюх, Л.П. Жаркова, Г.М. Сагач, В.Л. Іващенко та ін.), із стилістичного (В.А. Чабаненко, В.С. Ільїн, Л.О. Пустовіт та ін.), соціолінгвістичного (В. М. Русанівський, В. А. Чабаненко, О. Г. Тодор та ін.), національно-культурологічного (Л. В. Мельник) поглядів. І все ж конотативний компонент значення залишається недостатньо вивченим.

Предметом дослідження є конотативна лексика у поезії Т. Шевченка.

Мета статті – схарактеризувати особливості використання конотативної лексики як засобу створення емоційності у творчості Т. Шевченка.

Для досягнення мети потрібно виконати такі **завдання –** 1) подати визначення поняття *конотація*; 2) розглянути проблему класифікації конотативної лексики; 3) з'ясувати особливості функціонування конотативної лексики у поезії Т. Шевченка.

Виклад основного матеріалу. Більшість мовознавців (В. В. Виноградов, В. І. Шаховський, В. І. Говердовський, Ш. Баллі, К. О. Ердман, А. В. Філіппов, Г. А. Туліна, Л. М. Васильєв, Ю. П. Солодуб, Л. В. Мельник, Н. І. Бойко, М. Я. Сердобінцев, Н. А. Лук'янова) та інші розглядають конотацію як особливий важливий компонент семантичної структури слова, як частину значення, пов'язану з характеристикою дійсності, ситуацією мовлення, певним ставленням мовців до предмета номінації тощо.

Конотація є виразником суб'єктивної модальності тексту, вона виконує текстотвірну функцію і маркує образ автора. В основі конотацій лежать змістові відтінки слів, семантичні варіанти, але ядром їх є асоціативно-образний компонент, який ніби єднає денотативне (предметне) значення з конотативним (образним, ідеальним).

У вужчому розумінні конотація – це такий компонент значення лексеми, який дає можливість використовувати її для вторинної номінації. Він виникає на асоціативно-образних уявленнях і ніби заступає пряме об'єктивне значення, в результаті чого постають тропи і фігури.

У 11-томному « Словнику української мови « зазначено, що *конотація* – це «додаткові семантичні і прагматичні особливості («співзначення») лексичних значень та значень інших мовних рівнів, які нашаровуються на їхній предметно-поняттєвий аспект і можуть бути зумовлені як змістовною стороною так і внутрішньою формою слова» [11, с.123].

«Лінгвістичний енциклопедичний словник російської мови» за редакцією Н.В. Ярцевої подає *конотацію* як « оцінне, емоційне або стилістичне забарвлення мовної одиниці, яке має узуальний (закріплений у системі мови) або оказіональний (індивідуальний, зумовлений специфічним контекстом) характер» [7, с.236].

«Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів» фіксує термін *конотація* із значенням « додаткові семантичні або стилістичні значеннєві відтінки, які накладаються на основне значення і надають висловлюванню емоційно-експресивного забарвлення (урочистості, невимушеності, фамільярності)» [5, с.110].

У «Словнику лінгвістичних термінів» Д. І. Ганича, С. І. Олійника означене поняття тлумачать дещо конкретніше: « *конотація* – додаткове значення слова, словосполучення чи виразу, його супровідні семантичні чи стилістичні відтінки, що накладаються на основне значення, служать для вираження різних експресивних, емоційно-оцінних забарвлень і можуть надавати висловленню урочистості, невимушеності, фамільярності» [2, с.110].

Л. Йорданська та І. Мельничук у розвідці «Конотація у лінгвістичній семантиці «, поділяючи думку Ю. Апресяна, визначають конотацію як «сукупність таких значеннєвих ознак, які є відображенням а) культурних уявлень і традицій, пов’язаних з даним словом; б) практики використання певної речі, яка характерна для певного суспільства та в) багатьох інших позамовних чинників. Такі асоціативні ознаки не входять безпосередньо до семантики слова» [1, с.199] .

Згідно з поданим твердженням науковці розрізняють такі види конотації як: 1) е**кстралінгвістичну** (енциклопедичну) – розкриває реальні властивості предмета/явища ; причому така конотація ніскільки не пов’язана з конкретною мовою; 2) **лексичну** – дає певну характеристику предмета/явища і, на відміну від екстралінгвістичної, пов’язана не лише з предметами/явищами фізичного світу, а й з певними лексичними одиницями, незалежно від того, чи відповідають

їм реальні (чи лише міфічні) властивості реальних речей; така конотація може бути специфічною/унікальною для певної мови [1, с.199].

С. І. Дорошенко у навчальному посібнику «Загальне мовознавство» зазначає, що «конотативне – це додаткове значення (конотат) до відображуваного словом денотата» [4, с.128].

Як відомо, мовленнєва експресія не тільки пожвавлює виклад, а й створює ефект емоційного впливу на читача, допомагає висловити оцінку певному явищу, факту, дії, сприяє кращому розумінню читачем інформації, що й притаманно саме конотації.

Проблемним є питання класифікації конотативної лексики. Л. Мацько пропонує групувати слова за **предметом експресії :** емоційні *(щастя, радість, горе, жах, ріднесенький, голубчику,матінко*), оцінні позитивні і негативні (*гарнесенький, добротний, нікчемний),* якісні гарні й погані (*амброзія, нектар, мед, пійло, бурда)*, кількісні великі і малі (*здоровенний, чолов'яга, мишеня, як муха*) та ін. [9, с.191].

Окремо, вважає дослідниця, конотативну лексику можна класифікувати **за колоритом**: високим, урочистим, піднесеним, книжним, офіційним, низьким, розмовним, фольклорним, дружнім, іронічним тощо [9, с.191].

Якщо послуговуватися класифікацією Л. Мацько за предметом експресії, то конотативну лексику, зафіксовану у творах Т.Шевченка, можна представити такими групами:

1) **емоційні (позитивні і негативні)***: щастя, радіти, сміятися, весело, горе*, *лихо, сумувати, невеселий, журба;*

– ***щастя*** – «душевний стан найвищого вдоволення і радості; сприятливий збіг обставин, успіх» [10, с.884] (Моя доле, моє *щастя*, Ти, моя Мар'яно [12, с.131]; Таке її *щастя*, така її доля! [12, с.6] ; Спочивають добрі люде, Що кого втомило: Кого – *щастя*, кого – сльози, Всіх нічка покрила [12, с.29]);

– ***сміятися*** – «видавати сміх від веселощів, радості, нервового збудження» [11, с.413] (*Сміятись*, гратись перестали. Неначе й справді розійшлись! [12, с.343]; Грає кобзар, виспівує – Аж лихо *сміється* [12, с.36]; І кивають *сміючися,* На нас головами [12, с.268]; Єсть серце єдине, серденько дівоче, Що плаче, *сміється* і мре й оживає [12, с.65] ; І незчуєтесь; а люди *Сміючись* згадають Ваші літа молодії Та й скажуть – ледащо! [12, с.134]; За карії оченята, За чорнії брови Серце рвалося, сміялось, Виливало мову [12, с.48]);

– ***радість*** «почуття задоволення з якогось приводу» [10, с.670] : (Алмазом добрим, дорогим Сіяють очі молодії; Витає радість і надія В очах веселих [12, с.238] ;

– ***раденький*** – «пестл. до радий» [11, с.427] (Послухають, розійдуться обоє раденькі [12, с.49]; Дід та баба, то й доладу, – обоє *раденькі* [12, с.104] ; А наймичка До царівни б *рада* Слать старости [12, с.317]) ;

– ***радіти*** – «відчувати радість з приводу чого-небудь» [11, с.436] (Вставало сонце з-за могили, *Раділи* люде встаючи. А мати й спати не лягала[12, с.387] ; Ти *радуєш* мою душу І серце врачуєш [12, с.271] ; І все те, все те радує очі [12, с.328]);

– ***весело*** – «сповнений веселощів, радісного, безтурботного настрою; який викликає веселощі» [11, с.339] (Колись там *весело* було. Бувало, літом і зимою Музика тне [12, с.9] ; Нехай душі козацькії В Украйні витають – Там широко, там *весело* Од краю до краю…[12, с.40] ;

– ***веселий*** – «сповнений веселощів, радісного, безтурботного настрою» [11, с.339] (*Веселе* сонечко ховалось В *веселих* хмарах весняних [12, с.304] ; Село! Село! *Веселі* хати, *Веселі* здалека палати [12, с.313]; І на своїм *веселім* полі Удвох собі пшеницю жнуть, А діточки обід несуть[12, с.287]) ;

– ***веселити*** – «викликати веселощі, розважати» [11, с.339] (Тебе восхвалити І твоєю красотою Серце *веселити* [12, с.328] ; Не вернуться знову Літа мої молодії, *Веселеє* слово не вернеться [12, с.277] ; Хмари звеселіли…[12, с.328]);

– ***горе*** «душевні переживання, печаль, смуток» [11, с.128] (*Горенько* моє! Черевиків немає, А музика грає, грає, Жалю завдає! [12, с.397]) ;

лихо – «обставина, подія, що викликає страждання; горе, біда» [11, с.496] (Думи мої, думи мої, Лихо мені з вами [12, с.40] ; А люди тихо Без всякого лихого лиха Царя до ката поведуть [12, с.409]; Коли хочеш, сину, знать, Де лучче лихом торговать, Іди ти в Січ [12, с.277] ; У всякого своє лихо, І в мене не тихо; Хоч не своє, позичене, А все-таки лихо [12, с.366]) ;

сумувати – « пройматися почуттям суму, журби; удаватися в тугу, журитися» [11, с.160] (Розмовляють *сумуючи*, Отака їх мова…[12, с.55] ; В гаї Ставочок чистий висихає, Де ти купалася колись.

І гай *сумує*, похилився …[12, с.10] ; *Сумують* комини без диму,.. Минають місяці, – село Навік замовкло, оніміло І кропивою поросло… [12, с.171]);

невеселий – « якого охопив смуток; якому сумно, безрадісно» … [11, с.254] (На улиці *невесело*, В хаті батько лає… [12, с.149] ; Іде смутний, *невеселий*, Ледве несуть ноги. Може, дівчина не любить За те, що убогий? … [12, с.107] ; А серце плаче, як згадаю Хоч *невеселії* случаї І невеселії ті дні, Що пронеслися надо мною В моїй Україні колись… [12, с.152] ; Минаючи убогі села Понаддніпрянські *невеселі*, Я думав: – Де ж я прихилюсь? [12, с.347] ; І граються несесело, І так не співають Дівчаточка [12, с.401]);

журба – « невеселий настрій, важкі почуття; печаль, смуток» [11, с.548] (Заспіває весільної, А на *журбу* зверне [12, с.44] ; *Пожуриться*, посумує, сидячи під тином [12, с.43] ; Задивишся, *зажуришся*, – Згадай мене, брате! [12, с.56]); ***жах*** « почуття, стан дуже великого переляку, страху, що охоплює кого-небудь» [11, с.513] (*Пекло* йому а сім світі, А на тім…[12, с.41]);

2) оцінні (позитивні і негативні) : *богобоязливий, лютий, злая, погані*;

– ***богобоязливий*** – « який сліпо вірує у владу бога і церкви, боїться порушувати заповіді так званого святого письма» …[11, с.209] (А той, тихий та тверезий, *Богобоязливий*, Як кішечка підкрадеться, Вижде нещасливий У тебе час та й запустить Пазурі в печінки…[12, с.239]) ;

– ***поганий*** – « який не має добрих якостей, властивостей; не такий, як треба; який викликає негативну оцінку» [11, с.701] (Ой, талане, талане, Удовиний поганий! …[12, с.207] ; Сестри ходили Що день божий вранці-рано Плакать над Іваном, Поки самі потруїлись Тим зіллям *поганим* [11, с.136]; Може, льохи стерегти Осталась яка *погань* [12, с.97] ; І паничі мені приснились І не дали, *погані*, спать [12, с.310] ; Князь хиріє, Нездужає встати, А підвести нема кому, Ніхто й не загляне До грішного болящого в будинки погані [12, с.34]; Славних прадідів великих Правнуки погані! [12, с.332]) ;

– ***лютий*** – «хижий, кровожерний, злий» [11, с.573] (І мене в неволі *лютій* Інколи згадайте [12, с.379] ; Веселися, *лютий* кате, Проклятий! проклятий! [12, с.279]) ;

– ***злий*** – «сповнений злості, ворожнечі, недоброзичливості [11, с.592] (І не встануть з праведними *Злії* з домовини. Діла добрих

обновляться, Діла *злих* загинуть [12, с.291]; О думи мої! Славо *злая*! [12, с.329]; *Зле* безталання Зострінеться всюди, І на шляху і без шляху [12, с.227]);

3) кількісні (великі і малі) : *малюсінькі, чималі, огризки, дрібні, немалий*;

– ***чималі*** – « досить великий (розміром, обсягом і т. ін.)» [11, с.323] (Викохав вас, вигодував, виросли *чималі*…[12, с.62] ; Отож небога Уже *чимала* піднялась. Росла собі та виростала І на порі Марія стала …[12, с.306]) ;

– ***дрібний*** – « малий розміром, об'ємом» …[11, с.414] (А, може, вернеться надія З тією живою Зцілющою й живущою *дрібною* сльозою [12, с.209] ; Жінка встала.. І, мов водою, залилась Дрібними, як горох, сльозами [12, с.107]) ;

– ***невеликі*** – «незначний розміром, величиною; малий [11, с.254] (Сини мої *невеликі*, Нерозумні діти [12, с.58] ; *Невеликії* три літа Марно пролетіли [12, с.351];

маленький – « невеликий розміром, незначний величиною» [11, с.605] (І *маленькі* рукавчата, Шовком вишивала [12, с.315] ; Поклала мати коло хати *Маленьких* діточок своїх [12, с.58]) ;

4) якісні (погані і гарні)*:* *пикаті, неволя,гадюки, маківка, ясноокі*;

– ***пикаті*** – «з потворним, бридким або неприємним, несимпатичним обличчям» [11, с.351] (В серебрі та златі! Мов кабани годовані, – *Пикаті,* пузаті [12, с.199];

– ***неволя*** – « відсутність волі, свободи, повна залежність когось від кого-,чого-небудь» [11, с.269] (Кругом неправда і *неволя*, Народ замучений мовчить [12, с.214] ; У тій хатині, у раю, Я бачив пекло... Там *неволя*, Робота тяжкая, ніколи І помолитись не дають [12, с.252] ; Мене по волі і *неволі* Носило всюди [12, с.229]);

– ***гадюка*** – « перен., зневажл. про злу, підступну людину» [11, с.11] ; Ростуть мої близняточка, А я утішаюсь. І з лютою *гадюкою* Я знову кохаюсь[12, с.543] ; І шляхом військо, мов *гадюки* [12, с.217]) ;

– ***ясноокі*** – «який має світлі очі [11, с.658] ; (Серед степу помолюся Зорям яснооким, Щоб без мене доглядали Тебе, одиноку [12, с.156]).

Класифікуючи конотативну лексику за стильовим колоритом, з'ясовуємо, що у поетичній мові Т. Шевченка представлені одиниці з такими стильовими відтінками:

1) з розмовним колоритом: *мудрість*, *старець, анітелень, зикне, цвенькати, бісеня, прехорошая.* Наприклад*:*

– ***мудрість*** – « розм. який має великий розум, досвід і розуміння дійсності» [10, с.532] (Якби ви вчились Так як треба, То й мудрість би Була своя) [12, с.96];

– ***старець*** – « розм. дуже бідні, убогі, незаможні люди» [10, с.653] (Він хоче, щоб слухали як *старці* співають) [12, с.58] ;

– ***анітелень*** – « розм. уживаний для підсилення; ні слова, ні звука» [11, с.124] **(** І всі у ряд поставали, Ніби без'язикі – *Анітелень*);

– ***зикне*** – « розм. різко кричати» [11, с.266] (Він і почув, та як *зикне*, – Я перелякався, Та й прокинувсь…[12, с.205];

– ***цвенькати*** – « говорити швидко, багато; молоти, патякати» [11, с.471]. Сміються та лають Батьків своїх, що змалечку *Цвенькать* не навчили По-німецьки…[12, с.204];

– ***бісеня*** – « про кого-небудь жвавого, меткого, хитрого, лукавого» [11, с.189] (Іди до мене. Кицю, кицю… Не йде, прокляте *бісеня*! [12, с.289];

– ***прехорошая*** – « розм. дуже хороший, красивий» [11, с.547] (Вона була ще молодою; І *прехорошая* собою [12, с.36];

2) з урочистим колоритом : ***світоч*** – «поет. велика свічка; смолоскип» [11, с.96] (Ходімо, куме, в піраміду, Засвітим *світоч*) [11, с.421].

3) з фольклорним колоритом: *думи, свекрівонька, зіронька, чумаченьки.* Наприклад:

– ***думи*** – « фольк. продукт мислення, результат міркування» [10, с.272]. (*Думи* мої, *думи* мої, Ви мої єдині. Не кидайте хоч ви мене При лихій годині) [12, с.310] ;

– ***свекрівонька*** – «пестл. фольк. до свекруха» [11, с.67] (Якби мені лиха та лиха, Якби мені свекрівонька тиха, Якби мені чоловік молодий, До другої не ходив, не любив [12, с.329]);

– ***чумаченьки*** – «пестл. фолькл. до чумак» [11, с.383] (За Києвом та за Дніпром, Попід темним гаєм, Ідуть шляхом *чумаченьки*, Пугача співають [11, с.31] ; *зіроньки* – « пестл. до зірка, фольк. «[11, с.577] (Од *зіроньки* до зіроньки Сидять собі у вдівоньки [12, с.60]) ;

4) з дружнім колоритом:

– ***друже*** – « при зверт. ірон. особа, зв'язана з кимось дружбою, довір'ям» [10, с.268]. (А про людей…Та нехай їм. Я їх, добрих, знаю. Добре знаю. Зоре моя! Мій *друже* єдиний! [12, с.312];

5) з іронічним колоритом: *цяця, братія, благоденствіє;*

– ***цяця*** – « перен., розм., ірон. поважна, значна особа» [11, с.256] (Де ж вона, тая цяця? [12, с.198]);

– ***братія*** – « розм. іноді ірон. або жарт. люди однієї професії, одного суспільного середовища» [10, с.231] (Не для людей, тієї слави, Мережані та кучеряві Оці вірші віршую я. Для себе, *братія* моя! [12, с.192] ;

– ***благоденствує*** – « заст., ірон. жити безтурботно, спокійно, в достатку» [11, с.192] (Од молдаванина до фіна На всіх язиках все мовчить, Бо *благоденствує*! [12, с.327]);

5) з низьким колоритом : ***царик*** – « чол., зневажл. зменш. до цар»! [11, с.181] (Не ховайте, не топчіте Святого закона, Не зовіте преподобним Лютого Нерона. Не славтеся царевою Святою війною. Бо ви й самі не знаєте, Що *царики* коять! [12, с.337]).

Стислість висловлювання і витончене вміння поєднувати слова, активізуючи їх смислові, емоційні, образні і символічні конотації – одна з найважливіших рис поетового стилю.

У Т. Шевченка, як зазначає М. Коцюбинська, нема байдужих, нейтральних слів, деталей, предметів – усе зрослося з центральним образом, усе служить йому. Ось у чому таємниця впливу простих Шевченкових слів – в їх органічній підпорядкованості образній меті [3, с.43].

Висновки. Отже, у поетичній мові творів Т.Шевченка, що переважають групи емоційної конотативної лексики(за предметом експресії) та розмовної лексики (за колоритом). Творче використання автором конотативної лексики надає мові творів виразовості, глибокої емоційної забарвленості та соціальної гостроти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко С. Конотація як компонент значення / С. Винниченко // Проблеми слов'янознавства. – 2005. – Вип. 55. – С. 197- 211.
2. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, С.І. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
3. Грабовецька О. Шевченків епітет крізь призму англомовних перекладів / О. Грабовецька // Філологічні науки. – 2008 . – Вип. 75(5).
4. Дорошенко С.І. Загальне мовознавство: навч. посіб. / С.І. Дорошенко – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 288 с.
5. Єрмоленко С.Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я. Єрмоленко, С.П. Бибик, О.Г. Тодор. – К.: Либідь , 2001.

6. Кононенко В.І. Смислові конотації у структурі тексту/ В.І. Кононенко // Мовознавство. – 2010. – №2-3.- С. 146-155.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд., доп. – М. : Большая рос. энцикл., 2002. – 709 с.
8. Лукаш Г.П. Ознаки системної організації конотативних власних назв/ Г. П. Лукаш // Мовознавство. – № 2. – 2011. – С. 69 – 77.
9. Мацько Л. І. та ін. Стилістика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003.
10. Тлумачний словник української мови / За ред. д-ра філологічних наук, проф. В. С.Калашника . – 2-ге вид., випр. і доп. – Х.: Прапор, 2005. – 992с.
11. Українська мова. Енциклопедія. [редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), М.П. Зяблюк та ін.]. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П.Бажана. – 2007.
12. Шевченко Т.Г. Кобзар / Т.Г.Шевченко. – К. : Дніпро. – 1977. – 598с.

Павлюченко И. В. Конотативная лексика как средство создания эмоциональности в поезии Тараса Шевченка.

В статье охарактеризованы группы конотативной лексики, функционирующей в произведениях Т.Шевченка. Проанализированы понятия коннотации. Установлены особенности употребления конотативной лексики как средства виразительности в произведениях Кобзаря.

Ключевые слова: *коннотативная лексика, коннотативное значение, коннотация.*

Pavlyuchenko I. Connotative language as a means of emotion in poetry of Taras Shevchenko.

The article are characterized groups of connotative vocabulary operating in the works of Taras Shevchenko. The notion connotations. The peculiarities of the use of connotative vocabulary as a means of expressiveness in the works of the poet.

Key words: *connotative language, connotative meaning, connotation.*

Т. В. Потапенко

КОНЦЕПТ «БАТЬКІВЩИНА» У НІМЕЦЬКО-ТУРЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ РЕНАН ДЕМІРКАН «ЧОРНИЙ ЧАЙ З ТРЬОМА ШМАТОЧКАМИ ЦУКРУ «

Стаття присвячена вивченню особливостей репрезентації лінгвокультурного концепту «батьківщина» у німецько-турецькій жіночій літературі. Детально аналізується твір представниці другого покоління емігрантської літератури Ренан Деміркан «Чорний чай з трьома шматочками цукру», на прикладі аналізу словосполучень, дієслів та лексичних одиниць установлюються особливості авторського бачення концепту «батьківщина».

Ключові слова: *концепт, лінгвокультурний концепт, батьківщина*

Постановка проблеми. В останні роки спостерігається пожвавлений інтерес до особливостей німецько-турецької літератури. Літературознавців у першу чергу цікавлять особливості розвитку німецько-турецької літератури від літературної ніші до самостійного напрямку, його жанрова та художня специфіка. З іншого боку німецько-

турецька література цікава для лінгвокультурологів, оскільки цей феномен розвивається на межі двох культур, а отже має мовну специфіку та особливості формування лінгвокультурного концепту.

Аналіз актуальних досліджень. Тема концепту розглядається у працях Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, Ю. С. Степанова, С. Г. Воркачьова, В. В. Воробйова, В. І. Карасика, В. Н. Телія, Д. С. Ліхачьова, Є. С. Кубрякової та інших. Дослідженням німецько-турецької літератури займаються Dr. Karin E. Yeşilada, Özkan Ezli, Manfred Durzak, Nilüfer Kuruzazici.

Завдання статті: 1) узагальнення терміна концепт; 2) обґрунтування значимості лінгвокультурного концепту; 3) розкриття концепту «батьківщина» на прикладі твору Ренан Деміркан «Чорний чай з трьома шматочками цукру».

Виклад основного матеріалу. Термін «концепт» на початку історії свого існування був вихідним поняттям математичної логіки та філософії, проте згодом його запозичили вчені інших наук, таких як культурологія, філологія, мистецтвознавство та інші [6, с.42].

У XVIII столітті Вільгельм фон Гумбольдт започаткував антропоцентричні концепції в науці про мову, заклавши основи для розвитку мовознавчого концепту. Новою віхою розвитку концепту у мовознавстві стали 80-ті роки XX століття, коли були зроблені переклади робіт іноземних мовознавців [2, с.41]. З того часу термін «концепт» починає активно використовуватись та досліджуватись мовознавцями.

Проте у сучасному теоретичному мовознавстві визначення терміна «концепт» є однією з найсуперечливіших та важко вирішуваних проблем, оскільки під час аналізу вчені не безпосередньо сприймають це явище, а досліджують природу та властивість концепту на основі непрямих ознак. Загалом у лінгвістиці можна виділити три підходи до вивчення концепту: власне лінгвістичний, когнітивний та культурологічний. Найбільш суперечливим питанням є розмежовування останніх двох видів концепту.

В. А. Маслова характеризує лінгвокультурологію та когнітивістику як різні наукові парадигми, які мають особисті предмети дослідження. Ключовим для когнітивістики є поняттям інформації та її обробки людським розумом, поняття структур знання та їх репрезентація у свідомості людини. У свою чергу у культурології увага приділяється людині в культурі та її мові [2, с.35].

Іншу думку висловив В.І.Карасик, який вважає, що лінгвокогнітивний та лінгвокультурний підходи до визначення поняття концепту не є взаємовиключними, оскільки концепт як ментальне утворення у свідомості індивіда є виходом на концептосферу соціуму, тобто в кінцевому результаті на культуру, а концепт, як одиниця культури є фіксацією колективного досвіду, який стає надбанням індивіда. Отже, лінгвокогнітивний концепт – це напрям від індивідуальної свідомості до культури, а лінгвокультурний концепт – від культури до індивідуальної свідомості [1, с.91].

Лінгвокультурний концепт набуває все більшої поширеності та зацікавленості у наукових колах, оскільки в добу глобалізації суспільства часто людина живе на перехресті двох і більше культур, що в свою чергу впливає на зміну змісту певних універсальних концептів. До таких понять належить концепт «Heimat».

Якщо звернутись до українського та німецького тлумачного словника, можна помітити спільні риси трактування цього поняття, не зважаючи на національну різницю: «Heimat» – батьківщина1) країна стосовно до людей, які народилися в ній і є її громадянами; вітчизна; місце народження кого-небудь; 2) місце зародження, походження або виникнення чого-небудь [5]. У тлумачному словнику німецької мови подається три визначення Батьківщини: 1) країна або місцевість, в якій народились або проживають; 2) місце народження або постійне місце життя; 3) батьківський дім або майно[7]. Отже, дане поняття є тотожним у своєму змісті, проте воно набуває певних особливостей на рівні тексту.

Концепт «батьківщина», його інтерпретація є одним із ключових мотивів у творі «Чорний чай з трьома шматочками цукру» німецько-турецької письменниці Ренан Деміркан, який розкривається через використання різних мовних засобів.

Письменниця народилась у Туреччині, у віці 7 років разом з батьками переїхала до Німеччини, тому поняття батьківщини у її творі пов'язано з пошуком, а саме слово вживається з дієсловом «finden» : *«**Heimat** kann auch der **Ort sein**, den man erst finden muss.»*, отже для письменниці батьківщина асоціюється з місцем, яке треба спочатку відшукати[4, с.49].

Також автор використовує дієслово руху *«zurückgehen»*, яке підсилює у реченні емоційність концепту: *«Hier gab es Arbeit,*

also arbeiteten sie mit dem Vorsatz, nach dem Schulabschluss der Kinder wieder ***in ihre Heimat zurückgehen****»* [4, с.20] – у цьому реченні підкреслюється розірваність між поняттями місця проживання та етнічного походження.

Необхідно звернути увагу і на те, що майже систематично відсутнє поняття «Heimat» у творі, проте приводяться ситуативні характеристики, які розкривають його суть: *«Wir sind Fremde hier (in Deutschland). (...) Mit der Zeit werdet ihr (das) verstehen. Ein Mensch soll nie seine Wurzeln verlassen.»* [4, с.41]

У наведеній цитаті легко зрозуміти, що слово «*Wurzeln»* означає батьківщину, від якої не можна відмовитись. Не можна не звернути увагу, що ці слова у творі промовляє мати головної героїні, що пов'язує концепт «Heimat» з поняттям дому, жінки, яка є носієм культури і берегинею національних традицій.

Іншою особливістю є різнопланове пояснення поняття «батьківщина»:

«Auch die Sprache ist ein Zwinger. Sie formt dein Denken. Sie bestimmt, wie und was du denkst, wie und was du fühlst. ***Das ist Heimat****.»* [4, с.36]

У цій цитаті на перший погляд відсутній національно-культурний елемент, оскільки поняття «батьківщина» асоціюється з мовою, яка оформлює думки, визначає як і що думає і відчуває людина. Проте саме мова є ідентифікатором народу, засобом передачі традицій.

Крім приховано-асоціативного пояснення автор використовує метафоричне, а інколи саркастичне висловлювання: *«****Heimat ist wie Fruchteis****, solange du es leckst, erfrischt es dich, vielleicht errätst du noch die Geschmackssorte, aber hinterher hast du Durst wegen der süßen Pampe*» [4, с.36], тобто батьківщина, за автором, нагадує фруктове морозиво, яке освіжає, поки людина знаходиться у рідній домівці, проте, з часом, перебування стає засолодким, надмірним, втрачається можливість бачити щось особливе і неповторне у своїй батьківщині і прокидається спрага, необхідність свіжого ковтка і нових вражень ззовні.

Особливої уваги заслуговує розкриття змісту концепту через словосполучення «*alte Heimat -neue Heimat»*[4, с.133-137], в яких узагальнені протиставлення: Туреччина – Німеччина, місце народження – місце проживання, знайоме-незнайоме, старе-нове. Проте ці протиставлення і є внутрішньою, суперечливою формою концепту «батьківщина».

Як підсумок довгих роздумів виступає висловлювання з риторичним запитанням: «*Ich weiß nicht,* ***was Heimat ist****. Ein Haltegriff vielleicht, um nicht* ***umzufallen»***[4, с.74] – тобто сам автор не може визначитись з поняттям батьківщини і дібрати необхідні асоціації до нього, проте можна з впевненістю стверджувати, що «Heimat» не є випадковим словом у творі, а наділене якостями, які не можливо визначити свідомо, але підсвідомо, у своїй сукупності вони стають поручнем, який не дає впасти.

Висновки. Особливість вираження концепту «батьківщина» у творі зумовлена біографією письменниці та її особистим суб'єктивним досвідом перебування на перехресті двох мов і культур. Для оповідання характерна здебільшого прихована репрезентація концепту через ситуативні ознаки, завуальовані описи, які вказують на це явище, проте існують і прямі посилання, які мають метафоричний, а іноді і саркастичний характер і виражаються за допомогою порівняння, риторичних запитань та протиставлень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И.Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002.- 331с.
2. Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студентов высщ. учеб. заведения / В.А. Маслова – М. : Издат.центр «Академия», 2001. – 208 с.
3. Manfred Durzak. Die andere Deutsche Literatur. Istanbuler Vorträge/ Manfred Durzak.- Würzburg: Verlag Königshausen & Neumann GmbH, 2004.-139 S.
4. Renan Demirkan. Schwarzer Tee mit drei Stück Zucker/ Renan Demirkan.- Köln: Verlag Kiepenheuer & Witsch, 2003.-137 S.
5. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sum.in.ua/s/batjkivshhyna
6. Степанов Ю.С. Концепт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://philologos.narod.ru/concept/stepanov-concept.htm
7. Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://woerterbuchnetz.de/DWB/

Потапенко Т. В. Концепт «родина» в немецко-турецкой литературе на примере рассказа Ренан Демиркан «Черный чай с тремя кусочками сахара».

Статья посвящена изучению особенностей репрезентации лингвокультурного концепта «родина» в немецко-турецкой женской литературе. Детально анализируется произведение представительницы второго поколения эмигрантской литературы Ренан Демиркан «Черный чай с тремя кусочками сахара», на примере анализа словосочетаний, глаголов и лексических единиц устанавливаются особенности авторского виденья концепта «родина».

Ключевые слова: *концепт, лингвокультурный концепт, родина.*

Potapenko T. Das Konzept «Heimat» in der deutsch-türkischen Literatur auf Grund von der Erzählung bei Renan Demirkan «Schwarzer Tee mit drei Stück Zucker»

In dem Artikel werden die Besonderheiten der Repräsentation des linguokulturellen Konzeptes «Heimat» in der deutsch-türkischen Frauenliteratur behandelt. Es wird die Erzählung «Schwarzer Tee mit drei Stück Zucker» von Renan Demirkan, die eine Vertreterin der zweiten Generation von der Emigrantenliteratur ist, detailliert analysiert. Es werden idiostilistische Merkmale des Konzeptes «Heimat» auf Grund von der Analyse der Wortverbindungen, Verben und Lexemen festgestellt.

Schlüsselwörter: *das Konzept, das linguokulturelle Konzept, die Heimat.*

А. О. Репка

ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ДИРЕКТИВА В АНГЛОМОВНОМУ СПОНУКАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

У статті висвітлено прагматичні характеристики мовленнєвого акту директива в англомовному спонукальному дискурсі. Виділено характерні ознаки спонукального дискурсу. Аналіз категорії волевиявлення дозволив уточнити статус і пропозиційну умову мовленнєвого акту директива. Виділено та описано прагматичні різновиди директива на основі прагмасемантичного критерію.

Ключові слова: *дискурс, мовленнєвий акт, мовленнєвий акт директив, спонукальний дискурс, спонукання.*

Постановка проблеми. Комунікативно-прагматичний напрям дослідження у лінгвістиці в останні роки створює якісно новий ракурс дослідження мовного спілкування. Здобутки лінгвістів [1; 4; 5] дозволили вийти за межі формально-семантичного опису вживання мови комунікантами та зумовили розгляд спонукання у лінгвістиці як окремого мовленнєвого акту (МА). Це сприяло виділенню МА директива як засобу вивчення спонукання у прагмалінгвістиці.

Аналіз актуальних досліджень. Зростаючий інтерес до теорії мовленнєвих актів та до детального висвітлення окремих їх типів зумовив актуальність нашого дослідження. На цьому етапі у лінгвістиці відсутнє чітке уявлення про статус МА директива, тому це зумовлює необхідність системного вивчення прагматичних особливостей МА з урахуванням їх семантичних, соціокультурних, структурно-функціональних та когнітивних характеристик.

Об’єктом дослідження є мовленнєві акти директиви як мінімальні одиниці англомовного спонукального дискурсу, а предметом – їх прагматичні характеристики.

Метою нашого дослідження є вивчення мовленнєвоактових та дискурсивних характеристик МА директива в межах англомовного спонукального дискурсу на основі комунікативно-прагматичного підходу.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дослідники [3, с. 5] розглядають функціонування мови як різновиду когнітивної діяльності, а структуру людської свідомості досліджують через мовні явища. Розуміння мовних та мовленнєвих процесів є невід'ємним від розуміння процесів когнітивних, які відображаються в свідомості адресанта під час передачі повідомлень у свідомість адресата. У розумінні МА ми орієнтуємось на концепцію І. С. Шевченко, яка інтерпретує його як «мінімальну одиницю дискурсу», що постає як «мовленнєва взаємодія мовця й слухача для досягнення певних перлокутивних цілей мовця шляхом конструювання ними дискурсивного значення в ході спілкування» [5, с. 37].

Спонукання як феномен, за якого діяльність однієї людини регулюється іншою, враховуючи ту, чи іншу потребу, є фактором цілеспрямованих людських дій. Спонукання – це намір адресанта вплинути на адресата і в певний спосіб змінити чи зберегти існуючий стан речей. Слідом за С. Л. Голощук у нашому дослідженні виділяємо характерні ознаки спонукального дискурсу, які пов'язані з когнітивними процесами, що відбуваються у свідомості мовця та слухача під впливом екстралінгвістичного контексту, що має місце у дискурсі [2, с. 58]. Дискурс є складним комплексним явищем, яке по-різному трактується в соціальних науках та лінгвістиці. Нами дискурс розглядається, за І. С. Шевченко та О. І. Морозовою, як мисленнєво-комунікативна діяльність, що представлена як «сукупність процесу і результату і включає як екстралінгвістичний, так і лінгвістичний аспект; в останньому окрім тексту виділяємо пресупозицію і контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), що обумовлює вибір мовних засобів» [5, с. 37]. Отже, дискурс має комплексний багатоаспектний характер і це пояснює виділення різних типів дискурсу.

Беручи до уваги класифікацію дискурсу С. Л. Голощук, яка передбачає урахування сфери функціонування і характеру комунікації, ми вважаємо, що спонукальний дискурс належить до дискурсу за характером комунікації. Доцільність виділення спонукального дискурсу як одного з типів дискурсу обумовлюється особливістю його використання з точки зору певної комунікативної спрямованості – категорії спонукання [2, с. 59]. Отже, аналіз цієї класифікації дозволяє дійти висновку, що спонукальний дискурс є цілеспрямованою організованою стратегією, пов'язаною з глибинними механізмами

інтелектуальної діяльності людини, її свідомістю та мисленням, з прийняттям рішень та переробленням знань для досягнення запланованої комунікативної мети, що включає лінгвальні та позалінгвальні компоненти комунікації [2, с. 61].

За одиницю прагмалінгвістичного аналізу спонукального дискурсу обрано МА директив. Це обумовлено тим, що семантичний аналіз категорії волевиявлення дозволив уточнити пропозиційну умову МА директива: це майбутня дія або стан, що предикується адресату або третій особі / особам. Підготовча умова директива – це здатність адресата виконати дію / змінити стан. Умова щирості директива – бажання адресанта, щоб адресат виконав дію / змінив стан. Суттєва умова МА – адресант намагається спонукати адресата виконати майбутню дію / змінити стан. Усе це надає можливість уточнити статус директива як МА, іллокутивною метою якого є реалізація волевияву адресанта, спрямованого на наступне здійснення адресатом зв'язку між об'єктом та його ознакою [3, с. 7].

Директивні МА є семантично та прагматично неоднорідними. Відомі підходи до виділення підтипів директивних МА базуються на різних критеріях, та в нашій роботі, слідом за Л. В. Михайловою, виділяємо наступні прагматичні різновиди директива, виокремленні на основі прагмасемантичного критерію: наказ, вимогу, прохання, пораду та побажання, дозвіл і заборону [3, с. 8].

Наказ – це прагмасемантичний різновид МА директива, який відповідає перформативній формулі *«I order you to do p»* [3, с. 9]. Ситуативною характеристикою МА наказу є те, що статус адресанта завжди вищий за статус адресата (соціальний статус, комунікативне лідерство та ін.), в протилежній ситуації виголошення наказу є недоречним. Наприклад, начальник відділу безпеки віддає наказ Ріку, своєму підлеглому:

It should be set up by the time you get there. (Phillip K. Dick, Do Androids Dream of Electric Sheep?)

Вимога – це прагмасемантичний різновид МА директива, який може бути виражений формулою *«I demand you that you do p»* [3, с. 9]. Статус адресанта може бути як вищим, так і рівним статусу адресата, тим самим виконання дії, що вимагається, не є облігаторним для адресата. Наприклад, у сімейній сварці дружина вимагає від чоловіка не втручатися у налаштування її модулятору настрою:

Keep your hands off my settings; I don't want to be awake. (Phillip K. Dick, Do Androids Dream of Electric Sheep?)

Прохання – це прагмасемантичний різновид МА директива, який характеризується наданням адресату потенційного вибору між виконанням чи не виконанням дії названої адресантом. Формула цього різновиду має вигляд «I ask you to do p» [3, с. 9]. Статусні відношення коммунікантів допускають як їх рівність, так і нерівність. Наприклад, Рік просить Рейчел дати йому деякий час, щоб опрацювати результати проведеного тесту Войт-Камфа:

Could you give me some time? (Phillip K. Dick, Do Androids Dream of Electric Sheep?)

Порада та побажання – це прагмасемантичні різновиди МА директива, які можуть бути виражені перформативною формулою «I advise you to do p» [3, с. 11]. Особливістю цих різновидів є той факт, що адресант наділяється можливістю оцінювати бенефективність дії, тобто в чиїх інтересах приблизно вона здійснюється, та представити цю дію як найкращу для адресата. Домінуюча позиція адресанта визначається високим соціальним статусом (роллю, віком), або його комунікативним лідерством (наявністю життєвого досвіду та ін.). Наприклад, Елдон радить своїй доньці не боятись незнайомого для неї Ріка:

Don't be afraid of him. (Phillip K. Dick, Do Androids Dream of Electric Sheep?)

Дозвіл – це прагмасемантичний різновид МА директива, що може бути представлений перформативною формулою «I allow you to do p» [3, с. 11]. Умовою успішного його реалізування є вищий статус адресанта, який надає йому право санкціонувати ту чи іншу дію адресата. В протилежній ситуації виголошення дозволу є недоречним. Наприклад, Рейчел як власниця сови дозволяє Ріку забрати її собі:

You can have the owl. (Phillip K. Dick, Do Androids Dream of Electric Sheep?)

Заборона – прагмасемантичний різновид МА директива, який представлений перформативними формулами «I prohibit you to do p», «I order you to stop doing p» [3, с. 12]. МА заборони не дають можливості вибору дії адресату, а орієнтовані на обов'язкове її виконання. Так, комунікативний чи соціальний статус адресанта завжди вищий за статус адресата. Наприклад, Пріс забороняє Джону Ізідору називати її на ім'я:

You can't call me Pris! You'd better address me as Miss Stratton. (Phillip K.Dick, Do Androids Dream of Electric Sheep?)

Висновки. Директивні мовленнєві акти можна розглядати як функціонально-прагматичне ціле, в яких поєднано різнорівневі засоби вираження директивного комунікативного наміру. Сучасні дослідження МА директива, як засобу вивчення спонукання у прагмалінгвістиці, дозволили відкрити нові мовленнєвоактові та дискурсивні характеристики МА в межах англомовного спонукального дискурсу на основі комунікативно-прагматичного підходу та сприяли виокремленню різновидів директивів на основі прагмасемантичного критерію (наказ, вимога, прохання, порада та побажання, дозвіл і заборона).

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицка А. Речевые акты /А.Вежбицька// Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. – М.: Прогресс, 1985. – С. 251-275.
2. Голощук С.Л. Когнітивно-комунікативні особливості спонукального дискурсу /С.Л.Голощук// Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми лінгвістики науково-технічного і художнього тексту та питання лінгвометодики. – 2007. – № 586. – С. 56-60.
3. Михайлова Л.В. Еволюція директивних мовленнєвих актів в англійській мові /Л.В.Михайлова//Автореф.дис…канд.филол.наук: 10.02.04 / Харьковский национальный университет им. Н.В.Каразина. – Х., 2002. – 23 с.
4. Почепцов Г.Г. Основы прагматического описания предложения / Г.Г.Поцепцов// К., 1986. – 165с.
5. Шевченко И.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С.Шевченко, Е.И. Морозова // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – № 586: Лінгвістичні й дидактичні проблеми іншомовної комунікації. – С. 33–38.

Репка А. О. Прагматические характеристики речевого акта директива в английском побудительном дискурсе.

В статье освещены прагматические характеристики речевого акта директива в английском побудительном дискурсе. Выделены характерные признаки побудительного дискурса. Анализ категории волеизъявления позволил уточнить статус и пропозициональное содержание речевого акта директива. Описаны прагматические разновидности директива на основе прагмасемантического критерия.

Ключевые слова: *дискурс, речевой акт, речевой акт директив, побудительный дискурс, побуждение.*

Repka A. Pragmatic features of directive speech act in the English incentive discourse.

The article highlights directive speech acts in the English incentive discourse. The characteristic features of incentive discourse are emphasized. Analysis of the category of declaration of intent allows us to specify status and propositional content of directive speech acts. Pragmatic varieties of directive speech acts on the basics of pragmasemantic criterion are depicted.

Key words: *discourse, speech act, directive speech act, incentive discourse, inducement.*

С. П. Сергієнко

МОВНІ ЗАСОБИ МОДЕЛЮВАННЯ ПЕЙЗАЖУ В ТВОРЧОСТІ І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

У статті зроблено спробу схарактеризувати мовні засоби моделювання пейзажу в творчості І. С. Нечуя-Левицького. Описано лексико-семантичні групи слів, активізовані для творення словесно-образних картин природи.

Ключові слова: *пейзаж, лексико-семантичні групи слів, пейзажна лексика.*

Постановка проблеми. Іван Семенович Нечуй-Левицький – прозаїк, драматург, автор художніх нарисів і публіцистичних статей, фольклорист, перекладач Святого Письма, визначна постать в історії української культури. Індивідуальну стильову манеру письменника Іван Франко оцінював так: «Левицький – хороший оповідач, з невеликою дозою гумору; намальовані ним типи пластичні й вихоплені із живої дійсності; він прагне скрізь до повного їх етнографічного змалювання, тим часом як психологічний аналіз відходить на задній план. Поетичність описів природи, чудова мова зробили І. С. Левицького улюбленцем читацької публіки на Україні і в Галичині» [16, с.377].

З творчістю Нечуя-Левицького в українську літературу прийшла своєрідна манера змальовувати образи й природу мовою живопису. Пейзажі, які майстерно митець умонтовує у свої твори, є ніби продовженням думок і мрій персонажів, полем зіткнення почуттів героя і природи. Письменник неодноразово підкреслює, що природа для українського народу це щось живе, розумне, те, що вміє говорити й думати. За словами академіка О. Білецького, саме Нечую-прозаїку належить першість у відтворенні краси рідного краю, його безмежних ланів, сивого Дніпра та величного Чорного моря [1, с.245].

Досить часто І. Нечуя-Левицького називають майстром пейзажу.

Аналіз актуальних досліджень. Постать письменника завжди привертала увагу науковців. Питання художньої мовотворчості митця висвітлено у працях Р. С. Міщук, Л. І. Мацько, Н. Є. Крутікової, І. Ф. Приходько та ін. Однак, зважаючи на це, творчість І. С. Нечуя-Левицького як творця мовних картин пейзажу ще не достатньо висвітлена.

Предметом нашого дослідження є лексико-семантичні засоби моделювання пейзажу у творчості І. С. Нечуя-Левицького.

Мета статті – схарактеризувати особливості використання лексико-семантичних домінант для творення національно-мовних картин природи у творчому доробку письменника. Для досягнення мети необхідно розв'язати такі **завдання:**

1) з'ясувати поняття терміна «пейзаж»;

2) класифікувати лексико-семантичні номени, актуалізовані з метою моделювання художньо-образних картин природи;

3) встановити найхарактерніші мовні особливості творення словесно-образних пейзажних положень у творчості І. Нечуя-Левицького.

Виклад основного матеріалу. У філологічних студіях (зокрема, літературознавчих працях) поняття пейзаж кваліфікують як «один із композиційних компонентів художнього твору: опис природи, будь-якого незамкнутого простору зовнішнього світу» [3, с.542]; як «образ природного оточення персонажів та їхніх дій, опис картин природи в художньому творі, який має певне значення в його загальній змістовій організації» [2, с.159].

За тематикою пейзаж поділяють на: степовий, лісовий, мариністичний (опис моря), урбаністичний (опис міста), індустріальний (опис заводів, домн, шахт) [4, с.542].

Пейзажні малюнки І. С. Нечуя-Левицького досить своєрідні. У творчості митця найчастіше фіксуємо *степовий* («навкруги широкий без кінця степ: ніде не видно ні деревця, ні хатини» [4, с.119]), *лісовий* («На високих гривах гір кругом яру зеленіє старий ліс, як зелене море, вкрите хвилями.» [5, с.140]) та *урбаністичний* опис довкілля («Перед ними була зовсім міська вулиця з мостовою, з тротуарами. По обидва боки стояли невеликі мурovані домики з здоровими вікнами; коло їх зеленіли садочки. [4, с.72-73]). Рідше в творах письменника можна побачити *мариністичний* («Усе море скрізь чорніло, ніби поороване поле, і тільки блищало широким кружалом ясне плесо проти самого місяця.» [4, с.97]) та *індустріальний* пейзаж («Між білими, чистими німецькими домнами, між зеленими вербами чорніли дві довгі казарми для бурлак.» [4, с.65]).

Це свідчить про те, що культуромовна особистість письменника – суто національна, сформована на різномовному ґрунті на народнопобутовій основі.

Моделюючи з допомогою словесно-образних засобів національно-мовну картину світу, І. Нечуй-Левицький найбільше звертав увагу на такі лексико-семантичні домінанти, як **ботанічні найменування**:

а) *назви лісових дерев:*

верба – «дерево або кущ з гнучким гіллям, цілісними листками і зібраними в сережки одностатевими квітками» [6, с.325]. Наприклад: «Серед долин зеленіють розкішні густі та високі верби» [4, с.28-29]; «Верби по обидва боки греблі стали такі товсті» [4, с.128-129];

тополя – «дерево родини вербових із високим прямим стовбуром, глянсуватими листками різної форми та одностатевими квітками у вигляді повислих сережок» [14, с.197]. Наприклад: «На тополях половина листя була зелена, а половина жовта. Зелений лист проти вогню був ніби обмочений в густу запечену кров; жовте листя стало рожевим, неначе хто його облив вишневим соком. Чорні стовбури тополь чорніли проти вогню, ніби виковані з заліза.» [4, с.60-61];

б) *назви садових дерев:*

яблуня – «садове й лісове фруктове дерево родини розових з плодами переважно кулястої форми» [15, с.619]. Наприклад: «між зеленими яблунями росло дерево з золотими яблуками» [4, с.119];

вишня – «плодове дерево (іноді кущ) звичайно з довгими тонкими гіллячками, на яких визрівають ягоди, і цілісним темно-зеленим листям» [6, с.544]. Наприклад: «Густі високі вишні зовсім закривали од вулиці вікна й стіни, наче густий ліс.» [4, с.149];

груша – «садове і лісове фруктове дерево з темно-зеленим цупким листям та плодами, що переважно мають форму заокругленого конуса» [7, с.183]. Наприклад: «В садку зеленіли вишні й груші» [4, с.120];

черешня – «плодове дерево роду вишень родини розових» [15, с.308]. Наприклад: «Старі черешні росли скрізь по дворі й кидали од себе густу тінь.» [4, с.140];

в) *загальні назви рослин (трави):*

трава – «рослина з однорічними зеленими м'якими пагінцями, які не дерев'яніють» [14, с.218]. Наприклад: «Густа, як руно, трава» [4, с.28-29]; «висока трава в степу була вже готова під косу» [4, с.92];

г) *назви степових квітів:*

кульбаба – «трав'яниста рослина родини складноцвітих, стебло якої виділяє молочний сік, а пухнасте насіння розноситься вітром» [8, с.392].

степовий сон – «лікарська рослина родини жовтцевих з великими ліловими квітками» [13, с.456]. Наприклад: «Між травою купами жовтіли круглі квітки кульбаби, синів ранній степовий сон» [4, с.82];

ґ) *назви злакових культур:*

жито – «злакова рослина, зерна якої використовуються для виготовлення хліба» [7, с.533]. Наприклад: «врізався в високе густе жито, як у ліс» [4, с.36]; «По обидва боки стояло високе жито, неначе дві зелені стіни.» [5, с.192]; «Жита ніби дрімали.» [5, с.197].

Рослинні номени виступають стрижнем пейзажних картин. Письменник помічає не тільки **тополі, верби, вишні, груші,** а звертає увагу і на найменші дрібниці: **траву, осоку, кульбаби, степовий сон.** Це свідчить про тонке сприйняття та світоосмислення навколишньої дійсності І. С. Нечуя-Левицького.

Серед **просторових номенів** переважають лексико-семантичні одиниці, що позначають:

а) *рівнинну місцевість:*

степ – «великий безлісий, вкритий трав'янистою рослинністю, рівнинний простір у зоні сухого клімату» [13, с.686]. Наприклад: «широкий без краю степ» [4, с.40]; «розіслався широкий степ, широкий на всі боки, скільки можна було скинуть оком» [4, с.82]; «примітили серед рівного степу високу синю смугу» [4, с.86-87]; «Той край за лиманом здавався зеленим раєм після рівного нудного порожнього степу.» [4, с.87]; «далі розстелився широкий, рівний, як діл, степ, ввесь зелений, ввесь укритий то виноградом, то пшеницею, то кукурудзою, то зеленою травою» [4, с.92]; «навкруги широкий без кінця степ: ніде не видно ні деревця, ні хатини» [4, с.119];

поле – «безліса рівнина, рівний великий простір» [11, с.61]. Наприклад: «Кругом корчми слалося на всі боки рівне поле.» [4, с.85]; «за селом, на широкому полі ледве піднімалась зелена, як пух, кукурудза, розстелялось широке молоде листя тютюну» [4, с.92];

б) *підвищення:*

гора – «значне підвищення над навколишньою місцевістю або серед інших підвищень» [7, с.124]. Наприклад: «між двома рядками розложистих гір» [4, с.28-29]; «гори, вкриті лісом» [4, с.86-87]; «Гори неначе поламались та порепались балками до самого долу. І гори і круті балки зеленіли свіжою весняною травою.» [4, с.87]; «над озерами й чагарями високо піднімались гори, вкриті лісами» [4, с.87]; «крута гора, як стіна, вся зверху вкрита густим лісом, а внизу густою ліщиною.» [4, с.135]; «голі білі гори, що зовсім зливалися з білим небом у вечірній імлі так, що не можна було розібрати, де кінчались гори, де починалось небо» [5, с.183];

в) *низинну місцевість:*

левада – «присадибна ділянка землі з сінокосом, городом та плодовим садом або іншими деревами» [8, с.458]. Наприклад: «От стеляться розложисті, як скатерть, зелені левади.» [4, с.28-29]; «Перед ним блищала зелена левада, мліла проти сонця чиста вода в Раставиці.» [4, с.30];

лиман – «затока з морською водою в гирлі річки або озеро поблизу моря, іноді багате на грязі з лікувальними властивостями» [8, с.485]. Наприклад: «перед ними заблищав широкий лиман» [4, с.86-87]; «закруглений лиман» [4, с.87]; «Блискучий лиман розливавсь вшир на вісім верстов, мов розтоплене скло.» [4, с.87];

долина – «рівна плоска місцевість, розташована між горбами чи горами» [7, с.358]. Наприклад: «Вони ввійшли в темну чорну долину і неначе одразу пірнули під землю.» [4, с.62-63]; «Ті долини здалека ніби дишуть тобі в лице холодком, лісовою вогкістю» [5, с.140]; «було видно широку долину, обставлену горами, вкритими лісом; в долині блищала Рось» [5, с.240];

г) *природні насадження:*

ліс – «велика площа землі, заросла деревами і кущами» [8, с.522]. Наприклад: «За ставком, од самого берега йшов на гору старий ліс високою рівною стіною, переходив гору й ховався в долині, за горою. Половина лісу вже пішла на сахарні, а друга половина, наче по шнурку обрубана, стояла в пишній красі, ніби хтось зумисне насадив його стіною до самого ставу. Круглі зелені широкі верхів'я вкривали ліс зверху, ніби зеленими шатрами.» [4, с.75]; «На високих гривах гір кругом яру зеленіє старий ліс, як зелене море, вкрите хвилями. Глянеш з високої гори на той ліс, і здається, ніби на гори впала оксамитова зелена тканка, гарно побгалась складками, позападала в вузькі долини тисячами оборок та жмутів. У гарячий ясний літній день ліс на горах сяє, а в долинах чорніє.» [5, с.140]; «тінь густого старого лісу» [5, с.140]; «зеленів густий ліс» [5, 218];

ґ) *впадини:*

яр – «глибока довга западина (переважно з крутими або прямовисними схилами), що утворилася внаслідок розмиву пухких осадових порід тимчасовими потоками» [15, с.647]. Наприклад: «В невеличкому яру перед їх очима розкинулась Колонтаївка.» [4, с.85]; «в довгому покрученому яру розкинулось село Семигори. Яр в'ється

гадюкою між крутими горами, між зеленими терасами; од яру на всі боки розбіглись, неначе гілки дерева, глибокі рукави й поховались десь далеко в густих лісах. На дні довгого яру блищать рядками ставочки в очеретах, в осоці, зеленіють левади. Греблі обсаджені столітніми вербами. В глибокому яру, ніби в'ється оксамитовий зелений пояс, на котрому блищать ніби вправлені в зелену оправу прикраси з срібла» [5, с.140].

Окрему підгрупу складають номени на позначення мікропростору, що пов'язаний безпосередньо з життєдіяльністю людини:

двір – «господарська ділянка, на якій розміщені садибні будівлі, та місце біля них (часто відгороджене)» [7, с.219]. Наприклад: «Між вербами дуже виразно й ясно блищить проти сонця біла церква з трьома банями, а коло неї невеличка дзвіниця неначе заплуталась в зеленому гіллі старих груш. Подекуди з-поміж верб та садків виринають білі хати та чорніють покрівлі високих клунь» [4, с.28-29]; «Невеличка хата насилу світилась білими стінами через густий рядок верб. Коло хати ріс невеликий старий садочок.» [4, с.29]; «Над ставком стояла Довбишева хата, вся в черешнях. Од вулиці було видно тільки край білої стіни з сінешніми дверима.» [5, с.149]; «У яру подекуди біліли вбогі хати, неначе білі вівці.» [5, с.201];

пасіка – «місце, де розставлено вулики а бджолами і розташовано спеціальні будівлі» [10, с.86]. Наприклад: «Невеличка пасіка стояла в балці на косогорі в садочку, а насупроти неї, по другий бік балки, стояла крута гора.» [4, с.135]; «Невеличка Джерина пасіка була обгороджена низьким тином і обставлена од півночі очеретом. Коло очеретяної стіни притулився курінь. Попід уликами вилися прочищені стежки, а серед пасіки стояв важкий низенький хрест, з двома дощечками, прибитими зверху на обидва кінці перехрестя» [4, с.136]; «Під хрестом стояло корито з водою для бжіл, потрушеною стеблами соломи.» [4, с.136]; «Серед пасіки десь взялася кавуняча огудина, сплелась з бадилиною, березкою та з широким листом огірків і побігла до одного улика довгою зеленою стежкою. Між уликами зеленіла трава, синіли сині дзвоники, показуючи свої ясні осередочки; під тином червоніла, ніби кров'яні краплі, червона смілка, ріс жовтий кущик дроку.» [4, с.137]; «маленька пасіка в садку під горою» [5, с.208];

тік – «розчищене місце, спеціально підготовлений майданчик надворі або в приміщенні для молотьби, очищення і просушування зерна» [14, с.136]. Наприклад: «Тік був, як звичайно на селах на Україні, за панським садком в кінці села і вганявся далеко в поле під гору, обкопаний ровом, обсаджений високими розкішними тополями та осокорами» [4, с.46].

Просторові найменування репрезентують національну картину світу, що ідентична фольклорно-пісенному баченню дійсності. І. Нечуй-Левицький вміло описує макропростір (**степ, поле, гори, долини, яр тощо**) та мікропростір (**дворище, пасіку, тік**).

Назви гідрооб'єктів представлені такими найменуваннями, як:

ставок – «водоймище (у природному чи штучному заглибленні) з непроточною водою; місце розлиття річки, струмка перед загатою» [13, с.624]. Наприклад: «Ввесь широкий ставок був ніби залитий кров'ю» [4, с.60-61]; «в кров'яному ставку одбивались чорні стовбури осокорів, чорне безлисте гілля верб, неначе в прозору кров хтось накидав чорного дроту та залізних стовпів» [4, с.60-61]; «Ставок був здоровий, далеко розливався в поле між двома невисокими горами.» [4, с.75]; «маленький Довбишів ставочок» [5, с.149];

озеро **–** «природна або штучна заглибина, заповнена водою» [9, с.653]. Наприклад: «здорове солоне озеро» [4, с.94]; «здорове, на верстов двадцять, озеро» [4, с.94]; «Продовжасте озеро на двадцять верстов вганялося в степ і блищало між крутими берегами, неначе вкрите легким прозорим покривалом з туману» [4, с.94-95];

річка – «водний потік, що живиться із джерела або стоком атмосферних опадів і тече по видовжених зниженнях рельєфу від верхів'я до гирла» [12, с.574]. Наприклад: «тихо тече по Васильківщині невеличка річка Раставиця» [4, с.28-29]; «в'ється гадюкою Раставиця, неначе передражнює здорові річки, як часом маленькі діти передражнюють старших» [4, с.28-29]; «Раставиця крутилась на левадах, ніби вогняна гадюка, що сипле іскрами» [4, с.60-61];

море **– «**частина океану – великий водний простір з гірко-солоною водою, який більш-менш оточений суходолом» [8, с.802]. Наприклад: «за пересип'ю синіло Чорне море, піднімалося все вгору, зливалось далеко з туманом на небі, з золотим світом сонця, стояло ніби сумна далека чорна гора і неначе було напоготові шубовснуть всією товщею і залити білу пересип, і озеро, і зелені очерети, і

широкий степ» [4, с.94-95]; «Усе море скрізь чорніло, ніби пооране поле, і тільки блищало широким кружалом ясне плесо проти самого місяця. На морі картина була сумна, ніби пекельна, зате ж біла пересип, білий берег так блищав проти місяця, неначе од його лився білий світ на саме море» [4, с.97]; «Море застогнало й загуло, як сосновий бір в час бурі» [4, с.104]; «Швидко море з берега заблищало, все вкрите білими гребенями по зеленій воді, як буває сінокос вкритий довгими покосами» [4, с.104-105].

Письменник звертає увагу на макрооб'єкти (**море, річка**) та мікрооб'єкти (**озеро, ставок**), які є незамінними, характерними атрибутами українського пейзажу.

Назви явищ природи також виступають характерними складниками пейзажних картин, що створені І. С. Нечуєм-Левицьким:

хмари – «скупчення краплин води, кристаликів льоду та їхньої суміші в атмосфері у вигляді суцільної маси світлого або темного кольору, що несе дощ, град, сніг» [15, с.93]. Наприклад: «Усе небо було вкрите густими хмарами, неначе молочним туманом» [5, с.183]; Легкі хмарки сунулись по небі» [5, с.234];

сніг – «атмосферні опади у вигляді білих зіркоподібних кристалів чи пластівців, що становлять собою скупчення таких кристалів» [13, с.423]. Наприклад: «Свіжий перший сніг укрив гори й долини ніби тонким дорогим полотном» [5, с.183];

буря – «навальний вітер з дощем; грозою, а взимку – з снігом» [6, с.262]. Наприклад: «Посипався, як з решета, наглий краплистий дощ, а далі полив як із відра. Все змішалось в одну мить і злилось докупи: і земля, й море. На морі стало поночі, і тільки вітер свистів, шипів та ревів, як звір.» [4, с.104]; «Загримів страшний грім. Сонце впало з неба в річку. А блискавка все бігає по небі» [4, с.119];

веселка – «дугоподібна різнобарвна смуга, яка з'являється в атмосфері внаслідок заломлення сонячних променів у краплинах дощу, води; райдуга» [6, с.339]. Наприклад: «Веселка обперлася одним дуже широким кінцем об море, а другим потяглася далеко за озеро, за плавні в рівний широкий степ. Червоні, жовтогарячі й жовті веселчані смути були такі ярі, неначе горіли тихим полум'ям, а через широкий край веселки, розстелений, як павичевий хвіст, по морі, було ясно видко зелене море, білі гребені на хвилях, пофарбовані то червоним, то жовтим, то синім кольором веселки. Веселка захопила й корабель з

його мокрими вітрилами і неначе вкрила його якоюсь пишною дорогою тканиною» [4, с.104-105].

Спостережено, що назви явищ природи засвідчені у метафоричних контекстах: *хмарки сунулись по небі; сніг укрив гори й долини; вітер свистів, шипів та ревів; веселка обперлася об море; веселка захопила корабель*. Часто вони виступають у порівняльних конструкціях: *хмари, неначе молочний туман; дощ посипався, як з решета; дощ полив, як із відра; вітер ревів, як звір; край веселки, розстелений, як павичевий хвіст.* Для ідіостилю митця також характерне вживання епітетів із вказаними номенами: *густі, легкі, свіжий, наглий, краплистий, страшний, широкий.*

Група **астрономічних номенів** представлена в основному лексемою ***сонце*** – «центральне небесне світило сонячної «системи, що має форму гігантської розжареної кулі, яка випромінює світло й тепло» [13, с.459]. Наприклад: «Сонце ясно блищало з-за хмари» [4, с.104-105]; «Сонце впало з неба в річку» [4, с.119]; «Вечірнє сонце, так як і вчора, обливало ясним промінням усю долину» [5, с.196].

Описуючи **сонце,** письменник використовує сталі епітети (*вечірнє, ясне*) та метафори (*сонце блищало з-за хмари, вечірнє сонце обливало ясним промінням усю долину, сонце впало з неба в річку*).

Висновки. Отже, схарактеризувавши мовні засоби моделювання словесно-образних картин природи, можна сказати, що І. С. Нечуй-Левицький, дійсно, майстер пейзажу. Описуючи лексико-семантичні номени, що актуалізовані з метою створення картин природи, встановили, що письменник в основному використав ботанічні найменування, просторові номени, назви гідрооб'єктів, назви явищ природи та астрономічні номени.

Письменник засвідчив уміння вводити означені лексико-семантичні одиниці у метафорично переосмислені контексти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький О. І. І. С. Левицький (Нечуй) /Зібр. праць: в 5 т. Т. 2. / О. І. Білецький. – К. : Держлітвидав України, 1965. – С. 245.

2. Галич О. Теорія літератури: підр. / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв. – 4-те вид., стереотип. – К.: Либідь, 2008. – С. 159.

3. Літературознавчий словник-довідник/ [за ред. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів]. – К.: Академія, 1997. – С. 542.

4. Нечуй-Левицький І. С. Вибрані твори/ І. С. Нечуй-Левицький; вступ. ст., упоряд. Г. М. Жуковської. – К.: Книга, 2012. – 352 с.

5. Нечуй-Левицький І. С. Кайдашева сім'я/ І. С. Нечуй-Левицький. – Х.: Фоліо, 2008. – 537 с.

6. Словник української мови: в 11 т / [за заг. ред. акад. І. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1970. Т. 1. – 1970. – С. 262, С. 325, С. 339, С. 544.
7. Словник української мови: в 11 т/ [за заг. ред. акад. І. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1971. Т. 2. – 1971. – С. 124, С. 183, С. 219, С. 358, С. 533.
8. Словник української мови: в 11 т/ [за заг. ред. акад. І. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1973. Т. 4. – 1973. – 19С. 392, С. 458, С. 485, С. 522, С. 802.
9. Словник української мови: в 11 т/ [за заг. ред. акад. І. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1974. Т. 5. – 1974. – С. 653.
10. Словник української мови: в 11 т/ [за заг. ред. акад. І. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1975. Т. 6. – 1975. – С. 86.
11. Словник української мови: в 11 т/ [за заг. ред. акад. І. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1976. Т. 7. – 1976. – С. 61.
12. Словник української мови: в 11 т/ [за заг. ред. акад. І. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1977. Т. 8. – 1977. – С. 574.
13. Словник української мови: в 11 т/ [за заг. ред. акад. І. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1978. Т. 9. – 1978. – С. 423, С. 456, С. 459, С. 624, С. 686.
14. Словник української мови: в 11 т/ [за заг. ред. акад. І. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1979. Т. 10. – 1979. – С. 136, С. 197, С. 218.
15. Словник української мови: в 11 т/ [за заг. ред. акад. І. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1980. Т. 11. – 1980. – С. 93, С. 308, С. 619, С. 647.
16. Франко І. Нова українська література/ І. Франко// Літературно-критичні статті. – К.: [б. в.], 1950. – С. 376-377.

Сергиенко С. П. Языковые средства моделирования пейзажа в творчестве И. С. Нечуя-Левицкого.

В статье сделана попытка охарактеризовать языковые средства моделирования пейзажа в творчестве И. С. Нечуя-Левицкого. Описано лексико-семантические группы слов, активизированные для создания словесно образных картин природы.

Ключевые слова: *пейзаж, лексико-семантические группы слов, пейзажная лексика.*

Sergienko S. Language tools for modeling landscape in the art of I.S. Nechuy-Levitsky.

This article attempts to analyze language tools for modeling landscape in the works of I.S. Nechuy-Levitsky. Described lexical-semantic group of words, activated for creation verbally vivid pictures of nature.

Key words: *landscape, leksiko-semantichni groups of words, landscape vocabulary.*

К. В. Смик

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БУДОВИ ПОЕЗІЇ Е. ДІКІНСОН

Змістом статті є визначення певних аспектів семантико-синтаксичних особливостей будови віршів відомої американської поетеси XIX століття – Емілі Дікінсон. Базуючись на результатах попередніх досліджень, робиться більш комплексний підхід до аналізу поетичної семантики і поетичного синтаксису Е. Дікінсон.

Ключові слова: *поезія, жанр, поетична техніка, поетична семантика, поетичний синтаксис.*

Постановка проблеми. Особливості творчості Е. Дікінсон, як феномена американської літератури XIX століття, досить широко досліджені в США. Це, втім, не означає, що вся специфіка структури її віршів всебічно вивчена і всі «загадки» вирішені. Що стосується безпосередньо семантико-синтаксичної специфіки будови вірша Е. Дікінсон – це питання досі залишається практично відкритим для тлумачення та подальших інтерпретацій. Аналіз семантико-синтаксичних особливостей поетики Е. Дікінсон актуальний і є спробою заповнити прогалини у дослідженнях творчості поетеси. Структура поезій американської поетеси на сьогоднішній день є достеменно не вивчена, а тому потребує детальнішого аналізу.

Аналіз актуальних досліджень. З початком XX століття значно зросла увага американських літературознавців, критиків до вивчення і аналізу поетичного доробку Емілі Дікінсон. Перші дослідження, об'єктом яких стала її творчість, припали на 30-ті роки XX століття. Згадка про специфіку побудови віршів Е. Дікінсон зустрічається в багатьох дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних літературознавців, зокрема в роботах П. Беннет, В. Мартін, Р. Паттерсон, Дж. Д. Ебервейн, М. Хоманс, Дж. Макклюр Мадж та С. Павличко. Цікавим і продуктивним стосовно поетики Е.Дікінсон є підхід «нової критики», детально аналізує різні аспекти її поетичної спадщини як тексту: використання образних засобів (статті Дж. МакГенн, Р. Вейсбух), специфіка авторських лексичних конструкцій (монографія Ч. Міллера). Все ж дослідження специфіки будови поетичних текстів Дікінсон представляє на сьогоднішній день широке і постійно зростаюче поле діяльності.

Основним **завданням** дослідження є визначити певні аспекти семантичних і синтаксичних особливостей будови віршів Е. Дікінсон і заповнити прогалини у попередніх дослідженнях, які стосувалися структурної специфіки віршів поетеси.

Виклад основного матеріалу. Емілі Дікінсон – одна з найбільш своєрідних і, в певному сенсі, загадкових постатей в історії світової літератури. Людина унікальної, загадкової і дивної долі. Невідома за життя, «потай заробляючи безсмертя» у XX ст. Дікінсон була одностайно визнана класиком, її життя було бідним на зовнішні події, проте, насичене інтенсивними емоційними та інтелектуальними переживаннями.

Поетеса є людиною-парадоксом як у суто особистісному, так і у творчому відношенні. Її творча доля надзвичайна: За життя Е. Дікінсон у пресі з'явилося лише від 7 до 10 (суперечка між критиками досі не завершена) з її коротких віршів, та й то – без підпису. Проживши все життя, що було досить бідне на визначні подіїї, в невеликому провінційному містечку Амхерст, штат Массачусетс, Емілі Дікінсон зуміла створити незвичайну і виразну поезію, яка на сьогоднішній день займає одне із центральних місць в історії американської літератури. Її творча спадщина – 1775 віршів із різним ступенем завершеності і чіткості.

Небагатослівний, часто навіть імажиністський почерк Дікінсон виглядає надзвичайно сучасним, і це зважаючи на той факт, що творила поетеса майже два століття тому. Співзвучність поезії Дікінсон зі світовідчуттям XX століття пов'язана, перш за все, із відображенням у ній тих психологічних граней, мінливості душевних станів, які стануть ключовими прикметами новітньої поезії.

Вона ніколи не використовує двох слів, коли достатньо одного, і поєднує цілком конкретні речі з абстрактними ідеями у конденсованих, схожих на прислів'я рядках. В її кращих віршах немає надмірності, проте багато іронічної сентиментальності. Поетеса досить часто досліджує темний, прихований бік людської свідомості, драматизуючи смерть і могилу. Проте вона оспівує й прості об'єкти – квітку, бджолу. Її поезії позначені неабияким розумом, і часто у них відбивається парадокс безнадії людського розуму. Вірші Е. Дікінсон відомі широкому загалу під номерами, що ними вони позначені у стандартному виданні Томаса Г. Джонсона 1955 року [4, с. 40].

Насичена оригінальним набором лексики і несподіваним синтаксисом, поезія Емілі Дікінсон може цілком сприйматися читачами як, свого роду, загадка. Поетеса регулярно вживає певне ствердження, яке може здаватися запереченням, тобто замінює значення слів і словосполучень на протилежні, аби досягти парадоксальності та повнішого художнього ефекту. Поетеса спеціально зосереджує увагу на тих моментах, які ніхто детально не розглядав. У цьому проявляється антонімічність її свідомості – спосіб мислення за допомогою контрастів, протиставлень: *«A wounded deer – leaps highest»* (163) («Поранений олень найвище стриба»), *«Water is taught by thirst»* (135) («Пізнати воду може тільки спрага»), *«I like a look*

of agony, because I know it is true» (141) («Мені подобається спостерігати за агонією, тому що я знаю, що це правда»), *«Tis so appalling – it exhilirates»* (281) («Настільки це жахливо, що навіть звеселяє») [3, с. 407]. Відтак сучасні читачі мають іноді відмовитися від буквального розуміння всього прочитаного, щоб достеменно оцінити неординарне поетичне світобачення Е. Дікінсон.

До віршів Дікінсон аж ніяк не можна ставитися як до повторень попередніх здобутків у царині поезії, і тим паче – як до наслідування. Не одну плеяду вчених вражала широта сюжетів надзвичайно емоційної поезії Е. Дікінсон, екзотичність та химерність її віршів та їх подальша інтерпретація. Але не з меншим інтересом намагалися дослідники розгадати специфіку техніки написання віршів Е. Дікінсон. У чому ж полягає її специфіка? Насамперед, у лаконізмі, який стає очевидним з огляду на не однократні пропуски сполучників, неточність рими, надміру скорочені, еліптичні речення. Своєрідність позначається і у винайденій безпосередньо самою поетесою системі нетрадиційної пунктуації – у широкому використанні тире, що підкреслюють ритм, здавалося, б у безладному використанні капіталізації (заголовних букв), що виділяють ключові слова і підкреслюють сенс.

Взагалі, письмовий текст (у нашому випадку поезія Е. Дікінсон) – це відпрацьований автором у мовному та стилістичному відношенні словесний твір. І хоча при створенні тексту автор в останню чергу думає про вживання тих чи інших конкретних синтаксичних конструкцій, синтаксичних засобів сполучення, граматичних форм, пунктуаційних знаків тощо, тобто тих засобів, які виступають не лише як знаки сполучення відрізків висловлювання, але і як знаки, що сприяють членуванню тексту, розгляд цих засобів шляхом аналізу тексту, дозволяє встановити лінгвістичні основи виразності і побудови тексту [1, с. 97-98].

Оригінальні тексти поезій Е. Дікінсон неодноразово змінювалися різноманітними редакторами, які їх публікували. В даній статті використані вірші, в яких збережені всі особливості авторського методу написання.

Насамперед, для Е. Дікінсон характерне неконвенційне використання капіталізації. Капіталізація – це використання на письмі заголовних літер на початку слова. Існує ціла низка правил в англійській

мові, які трактують всі можливі варіанти використання капіталізації, але техніка американської поетеси не підлягає жодному з них.

(837)

*How well I knew **Her** not*
Whom not to know has been
*A **Bounty** in prospective, now*
*Next **Door** to mine the **Pain.***

Виділені слова у наведеному прикладі за звичайних умов мали б писатися з малої літери. Зазвичай капіталізація як графічний прийом служить у тексті для вирішення двох задач: 1) функціональної, тобто виступає як засіб виділення, акцентуації, а також 2) трактування художнього твору (поезії). Тож якщо проаналізувати виділені поетесою слова за першою функцією, то можна виявити, що саме *Her, Bounty, Door, Pain* в даній поезії мають ключове значення і несуть особливо потужне смислове та емоційне навантаження. Очевидно, виділений займенник *Her* – проливає таким чином світло читачеві на ставлення самої Е. Дікінсон до цієї людини (жінки), яка займає важливе місце в житті поетеси. Що ж до слова *Bounty*, що означає «щедрість», знову ж таки, певно саме ця перспектива в майбутньому є домінантною для Дікінсон в системі її особистих цінностей. *Door* – абсолютно непримітне, на перший погляд, слово, у поетичному світобаченні Е. Дікінсон постає як один із ключових образів її поезії. Саме «двері» для поетеси є, свого роду, шляхом до свідомості людини, до її внутрішнього «Я». Оскільки Е. Дікінсон є людиною контрастів – то слідом за позитивним наголошеним словом Bounty йде емоційно виділений іменник, який несе негативну конотацію – *Pain* (біль). Останнє слово також виділяється заголовною літерою, тому можна зробити висновок, що біль у житті поетеси займає далеко не останнє місце.

Численними дослідниками вже було багатоаспетктно вивчено е вживання Е. Дікінсон нелімітованої кількості тире у своїх віршах, але все ж ця особливість побудови її поезії залишається відкритим полем для більш детального аналізу.

(469)

The Red—Blaze—is the Morning—
The Violet—is Noon—
The Yellow—Day—is falling—
And after that—is none—
But Miles of Sparks—at Evening—
Reveal the Width that burned—
The Territory Argent—that
Never yet—consumed—

Використання тире в кінці речень замість крапки або трьох крапок відповідає англійській епістолярній традиції XIX століття. Добре відомо, що за життя Дікінсон листувалася з багатьма людьми і надіслала більше тисячі листів. Тому не виключена можливість, що саме цю особливість поетеса відтворила безпосередньо у своїй поезії, у чому можна пересвідчитись з наведеного прикладу вірша, адже сім із восьми рядків закінчується знаком тире. Дана поезія – яскравий зразок надзвичайного поетичного дару Е. Дікінсон, яка зуміла за допомогою всього декількох слів і приблизно такої ж кількості тире відтворити всю красу і барвистість неба протягом доби. Тому ще одним тлумаченням такого численного використання тире поетесою може бути той факт, що, на відміну від крапки, яка слугує як, свого роду, натиснуті гальма, тобто різко зупиняє потік мови, тире одночасно роз'єднує і з'єднує відрізки мовлення. Під час аналізу наведеного вірша можна стверджувати, що тире має подвійну функцію: роблячи необхідну паузу, як всередині рядка, так і наприкінці – воно одночасно зберігає інерцію мови і обіцяє продовження [2, с. 98], тобто створює «ефект несподіванки», що є влучною технікою при такому детальному, витонченому описові природних явищ.

За допомогою тире Е. Дікінсон створює враження, нібито всі образи і відчуття, що ширяють хаотично в її думках, записуються саме в момент їх появи, розкриваючи всю спонтанність творчої сили поетеси. Ось, взяти хоча б початок вірша: *The Red–Blaze–is the Morning–*, що являє собою блискавично створений момент, адже вжите після кожного слова тире надає більшої виразності наступній фразі і, так само як капіталізація – відділяє фразу одна від одної, і, відтак, трансформує кожен виділений фрагмент у джерело для розвитку інтерпретаційних здібностей читача. І хоча поетеса ставить тире там, де, згідно з правилами орфографії, ніяких розділових знаків не потрібно, це не стає перешкодою на шляху до сприйняття її своєрідного поетичного імпульсу. Ритм даного вірша може бути охарактеризований як експресивний, оскільки, використовуючи тире поетеса, ймовірно намагалася передати процес мислення, зімітувати рух своєї думки. Таким чином за допомогою тире Е. Дікінсон чітко розставила ритміко-смислові паузи.

Переважна більшість дослідників, що вивчали особливості будови віршів Дікінсон, аналізували саме специфіку використання

поетесою тире. Але, окрім вище зазначеної особливості віршів, поетеса використовує інші, зокрема знак оклику.

(47)

Heart! We will forget him!
You and I—tonight!
You may forget the warmth he gave—
I will forget the light!
When you have done, pray tell me
That I may straight begin!
Haste! lest while you're lagging
I remember him!

Як вже неодноразово зазначалося, Е. Дікінсон – людина постійних внутрішніх опозицій/протилежностей, тому могла написати вірш або абсолютно без будь-яких засобів пунктуації, або ж усівати тексти своїх творів тире, комами, знаками оклику, не зважаючи на правила. Але в даній поезії використання знаку оклику не порушує пунктуаційних норм. Зазвичай знак оклику використовується у письмових текстах, щоб продемонструвати найвищий ступінь емоційності, задля того, щоб виділити певну думку, ідею, привернути увагу, закликати до дій [2, с. 65]. У вірші «*Heart! We will forget him!*», Дікінсон демонструє складний процес у спробі змусити своє серце забути дорогу їй людину. Сама тематика вірша передбачає високий ступінь емотивності тексту. При більш детальному аналізі наведеної поезії можна простежити наступне: знаки оклику, використані в кінці першого, другого і четвертого рядків, свідчать про міцну рішучість авторки у своїх намірах приборкати свої почуття. Знак оклику в сьомому рядку, вжитий із закликом «*Haste!*», тобто «поспішай», вочевидь, наголошує на труднощах, з якими стикається поетеса, не зважаючи на всю рішучість свого наміру. А ось знак оклику наприкінці восьмого рядка констатує марність усіх намагань, адже поетеса усвідомлює надзвичайну складність, ба, навіть неможливість досягти поставленої задачі. Інтенсивність емоційного викладу думок поетеси полягає насамперед у тому, як за допомогою знаків оклику вона змальовує внутрішню боротьбу почуттів: то вона впевнено стверджує, що забуде близьку їй людину, потім квапить своє серце, яке, вона, до речі, персоніфікує, допомогти їй в цьому, але, зрештою, усвідомлює, що це зробити буде неможливо.

У вірші, наведеному нижче, привертає увагу ще один пунктуаційний засіб, який досить часто зустрічається в поетичному доробку Дікінсон, – крапка з комою.

(Chartless)
I never saw a moor,
I never saw the sea;
Yet now I know how the heather looks,
And what a wave must be.
I never spoke with God,
Nor visited in Heaven;
Yet certain am I of the spot
As if the chart were given.

Зазначену поезію можна назвати своєрідним «гімном» потужній силі людської віри. Однією з ключових тем віршів Е. Дікінсон є релігійна тема. І хоча поетеса не була набожною людиною, віра у вищі сили, в Бога супроводжувала її протягом життя. Вірш починається з пояснення того, що вона ніколи не бачила ні вересу (*«moor»)*, ані моря (*«sea»*) але вона переконана, що вони існують, більше того – знає, як вони виглядають. У наступній строфі ж Дікінсон стверджує, що хоч вона «ніколи не говорила з Богом, також не була на небесах», завдяки своїй міцній вірі вона знає, що що Бог і Небеса настільки ж реальні, як і природа. У вірші крапка з комою зустрічається двічі – і саме в тих моментах, коли авторка наголошує, що віра аніскільки не поступається перед практичним досвідом людини, а є навіть кращою, бо дає побачити людині набагато більше звичайної оболонки речей. Звісно, в такому випадку замість крапки з комою можна було б поставити крапку, але авторка воліє не вживати такий «сильний» розділовий знак. Очевидно, вона хоче показати більш тісний зв'язок між складовими даного речення. І, знову ж таки, використання лише коми замість крапки з комою виявилось би, зрештою, більш слабкішим засобом розділу синтагматичних одиниць у вірші. В даному випадку функція крапки з комою – смислова, адже після цієї позначки, що є умовним містком, авторка переносить читача в самі глибини своєї безкінечної віри.

На завершення спробуємо проаналізувати ще одну поезію, як зразок лаконічності авторського тексту і семантико-синтаксичної особливості побудови більшості робіт Е. Дікінсон. Подамо цей вірш паралельно з українським перекладом *(1755).*

To make a prairie it takes a clover and one bee,
One clover, and a bee.
And revery.
The revery alone will do,
If bees are few.
Прерія – одна стеблина
Польової конюшини —
І бджола над нею. Квітка
І бджола – і мрія. Рідко
Бджоли бавляться у росах?
Однієї мрії досить!

Переклад вірша, виконаний Н. Тучинською, дуже близький до оригіналу. Але навіть ознайомившись із українським варіантом поезії, вітчизняний читач мало що зрозуміє із прочитаного. Туманність, що окутує вірш, створена поетесою завдяки її схильності і тенденції до «екстремальної» лаконічності. Взагалі у даному поетичному доробку Дікінсон розкриває суть уяви, звеличує надзвичайно могутню здатність людини створити цілий світ у своїх думках. Спочатку говориться, щоб створити прерію, потрібні лише стеблина конюшини і бджілка. Тут мається на увазі, що бджола запилить квітку, яка дасть «врожай», з якого, в свою чергу, розростеться поле. І навіть не зважаючи на всю образність і метафоричність цього вірша, розуміння його можна було б полегшити, аби поетеса додавала до кожної «загадкової» фрази хоча б невелике пояснення. Звісно, це б умить перетворило оригінальний вірш у звичайну тезу, хоч і не позбавленої сенсу. Незавершеність фраз з лихвою компенсує влучно відібрана лексика, що створює надзвичайно яскраві образи і кольори у свідомості читача: «бджола» – жовтий колір, тихе дзижчання, «прерія» – яскраво зелений простір, аромат свіжої конюшини та інші. Зрештою можна із впевненістю стверджувати, що саме такий підхід допомагає відкрити як дослідникам, так і звичайному читачеві безмежний світ інтерпретації.

Висновки. Будова віршів Дікінсон визначається оригінальністю її поетичної думки. Більше того, сама нерівність її поезії може по праву сприйматися нині як метафора навколишнього життя і стає все більш актуальною. Через нетрадиційне використання капіталізації, пунктуації, Дікінсон створює поезію, тлумачення якого стає безпосереднім процесом декодування значення кожного фрагменту вірша. А незавершеність її віршів викликана прагненням виділити саму суть думки, без «прикрас». Виявлені семантико-синтаксичні особливості свідчать, що саме вони розкривають проникливе, відмінне від буденного, світобачення Е. Дікінсон, характерне лише для істинно великої і самобутньої поетеси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова О.В. Проблемы экспрессивного синтаксиса (на материале английского языка): учебное пособие / О.В. Александрова. – М.: Высшая школа, 1984. – 211 с.

2. Дудченко М.М. Пишіть і говоріть англійською мовою краще: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (англійською мовою) / М.М. Дудченко. – Суми: Видавництво СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2009. – 144 с.

3. Пригодій С.М. Американський романтизм. Полікритика / С.М. Пригодій, О.П. Горенко. – К.: Либідь, 2006. – 440 с.
4. Спанкерен К.В. Література Сполучених Штатів: Нарис / К.В. Спанкерен. – США: Інформ. агентство, 1994. – 142 с.
5. Oates J.C. The Essential Dickinson. Hopewell / J.C. Oates . – N.J. : Ecco Press, 1996. – 96 pp.

Смык К. В. Семантико-синтаксические особенности строения поэзии Э. Дикинсон.

Статья посвящена исследованию определенных аспектов семантико-синтаксических особенностей строения стихов известной американской поэтессы XIX века – Эмили Дикинсон. Основываясь на результатах предыдущих исследований в статье, делается более комплексный подход к изучаемой проблеме.

Ключевые слова: *поэзия, жанр, поэтическая техника, поэтическая семантика, поэтический синтаксис.*

Smyk K. Semantic and syntactic peculiarities of Emily Dickinson's poetry structure.

The article focuses on defining certain aspects of semantic and syntactic features of the poems structure of the famous American poetess of the nineteenth century – Emily Dickinson. Being based on the results of the previous studies, the article works out a more integrated approach to the problem.

Key words: *poetry, genre, poetic technique, poetic semantics, poetic syntax.*

Н. О. Соларьова

ЛИСТИ ЩАСТЯ ЯК ЖАНР ПОСТФОЛЬКЛОРУ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

Стаття присвячена аналізу постфольклору в Інтернет-комунікації. У ній визначено основні особливості листів щастя як одного з найпоширеніших жанрів Інтернет-фольклору, запропоновано класифікацію та аналіз ланцюжкових листів. Особлива увага приділяється узагальненню й систематизації наукових відомостей про постфольклор.

Ключові слова: *Інтернет-комунікація, постфольклор, листи щастя.*

Постановка проблеми. Комп'ютерні технології кожного року все більше впливають на життя людини. Сучасний світ не можливо уявити окремо від інновацій. Адже комп'ютер з рангу технічних засобів роботи вже давно перейшов до розряду необхідних інструментів існування, а інформаційні та комунікаційні технології, особливо мережа Інтернет, тісно увійшли в життя звичайних людей.

Популярність Інтернету, як засобу масової комунікації, швидко збільшується, користувачі об'єднуються, формуючи віртуальні спільноти, що активно продукують нові тексти та формують нові традиції. Отже, у межах Інтернет-комунікації розвиваються нові жанри народної творчості, які об'єднуються під назвою постфольклор.

Аналіз актуальних досліджень. Вагомий внесок у розробку питань, що пов'язані з існуванням та функціонуванням нових жанрів народної творчості в мережі Інтернет, зробили такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як T. J. Blank, P. Donovan, Th. Heyd, А. С. Каргін, Н .А. Лисюк, С. Ю. Неклюдов, А. А. Панченко, Д. А. Радченко, Л. В. Сорочук та інші вчені. Вплив людини на віртуальний простір та інформаційних технологій на особистість окреслив комплекс проблем, які пов'язані із необхідністю дослідження специфіки функціонування жанрів постфольклору в Інтернет-комунікації.

Метою статті є характеристика листів щастя як одного із жанрів постфольклору в Інтернет-комунікації.

Виклад основного матеріалу. Термін «постфольклор» був уведений відомим російським фольклористом С. Ю. Неклюдовим. Професор вперше використав його у 1995 році в статті «После фольклора». Учений інтерпретує постфольклор як «область словесности, тексты которой развиваются по фольклорным схемам, но не подходят под формальное определение фольклора» [4, с. 2]. Проте існують також інші терміни на позначення цього поняття: «популярна культура», «третя культура», «нова етніка», «авант-фолк», «сучасний міський фольклор», «напівфольклор», «неофольклор», «антифольклор», «нефольклор» тощо [3, с. 73].

Явище постфольклору розглядають у широкому та вузькому значеннях. Більшість вчених схиляються до того, що постфольклор – це етап існування фольклору в умовах урбанізації та засобів масової комунікації. У вузькому значенні цей термін розглядають як тексти та традиції, що побутують на цьому етапі. Проте, на нашу думку, найґрунтовнішим є визначення російського вченого А. С. Каргіна, згізно з яким постфольклор – це фольклор повсякденного типу, що асимілює в собі різні типи творчості (колективної та індивідуальної, яка, проте, вважається без авторською), різні соціально-групові та регіональні традиції й художні зразки селянського і міського фольклору, кітч-культури, авторського та елітарного мистецтва, а також організованої аматорської фольклорної творчості учасників ансамблів, хорів, студій, шкіл [2, с. 138].

Зразки постфольклорної творчості функціонують у «рукописній та машинописній формах, виходять друком у періодичних виданнях та окремими збірками з чималими накладами, а найчастіше

розповсюджуються в електронній формі на спеціальних сайтах та форумах, а також … через мобільний зв'язок» [3, с. 70]. Зважаючи на це, існує велика кількість постфольклорних жанрів, особливо в Інтернет-комунікації, серед яких помітне місце займають листи щастя, або ж ланцюжкові листи. До них належать повідомлення, які розсилаються декільком адресатам із вказівкою пересилати їх далі. Найчастіше листи щастя створені для фінансового, соціального успіху чи успіху у коханні. А. А. Панченко виділяє три функціональні типи текстів таких листів:

1) апокрифічні вчення чи висловлювання;
2) листи-обереги з магічними функціями;
3) кругові листи, або ланцюжкові [5, с. 347].

Особливого значення в останніх набувають «ритуальне копіювання й розсилка листа, часто з есхатологічним пафосом» [7, с. 259]. Наприклад:

Привітик, прочитай і виконай!

Холодно, сніг. Бог відкрив вікно на небі і запитав у мене: «Сьогодні яке твоє найбільше бажання?» Я відповів: «Боже, добре дивись за тим, хто читає зараз цей лист, за його родиною та друзями, вони цього заслуговують. Я їх дуже люблю.» Любов до Бога – як Океан. Можна побачити початок, але кінець – ніколи. Зараз цей лист почне свою дію. Ангели існують, це правда, але іноді у них відсутні крила, і ми називаємо їх друзями.

Відправ це друзям, і сьогодні ввечері до 01:00 отримаєш сюрприз – новину, яку хочеш почути. Це не жарт. Хтось подзвонить і скаже те,чого ти чекаєш, або ангел принесе новину уві сні. Не порушуй цей ланцюжок і відправ це повідомлення мінімум 10 людям, яких ти вважаєш ангелами. Я вважаю тебе!!! Розішли навіть тим хто не в мережі.

Удачі! Відправ десяти людям і дивись, що Бог зробить для тебе ввечері! Зауваж, це не можна ігнорувати.

Листи такого типу мають ряд особливостей. Перш за все, вони відрізняються від інших жанрів постфольклору своєю будовою. Вчені виділяють два типи структур листів щастя: «класична модель» [5, с. 352] та модель, запропонована Т. Хейд [8]. Перша складається із молитовного зачину, епічної частини та припису, а друга включає комісив та директив, які постійно повторюються. Наприклад:

Перша модель

Прочитай повністю повчання.

Можна купити будинок, але не тепло в домі, ліжко, але не сон, купити годинник, але не час, купити книгу, але не знання, купити положення, але не повагу, заплатити за лікаря, але не за здоров'я, купити душу, але не життя.

Китайське повчання приносить удачу. Оригінал зберігається в Нідерландах. Це повчання 8 разів облетіло навколо світу. Після отримання цього листа ти станеш щасливим. Перейшли цей лист людям, які потребують щастя. Не зберігай лист більше 96 годин. Кілька прикладів: Костянтин отримав листа в 1953 р. попросив зробити 20 копій і відправив. Через 9 днів виграв 9 млн . У 1967 р. Бруно отримав листа і посміявся. Через кілька днів у нього захворів син. Він відшукав листа, зробив 20 копій і відправив. Через 9 днів син одужав. Просто розішли 20 копій, побачиш, що станеться. Удача прийде протягом 4 днів. Шли вперед, але не назад.

Друга модель

І так,завтра Андрія...отже,можна гадати! Відправ мені ім'я хлопця, а цей лист усім дівчатам, і яке ім'я буде 13, так буде звати твого хлопця у 2014 році...Головне не переривай цей ланцюжок...воно і справді діє...воно і справді діє...отже, починаємо!

Завдяки ритмічному повторенню цих частин листи щастя створюють сугестивний вплив на адресата та виконують компенсаторну функцію, яка полягає у тому, що людина відволікається від неприємних моментів та «отримує» бажаний результат контролю над своїм життям. Проте попри широку гамму функцій ланцюжкових листів головною залишається комунікативна. Також дослідники, зокрема Д. О. Радченко, виділяють соціальну та рекреативну функції [6, с. 183].

Варто зауважити, що останні притаманні лише електронним листам щастя і зовсім не стосуються їхніх попередників – паперових ланцюжкових листів. Це пов'язано насамперед із тим, що пересилання у рамках Інтернет-мережі уникає технічних труднощів, які постають при переписуванні тексту повідомлення. Проте електронні листи щастя втратили не всі ознаки паперових. Їх поєднують традиції поводження із повідомленням: не можна знищувати, розривати ланцюжок передачі звістки, визначена кількість осіб та часовий проміжок для пересилання. Різняться вони одним із основних факторів – електронні листи не анонімні, на відміну від рукописних, які можуть відправлятися без зазначення адресанта.

Мова листів щастя відповідає основним функціям, які вони виконують. Вона не є консервативною, проте слугує соціальним і мовним кодом відповідного Інтернет-дискурсу:

Чмок тя*! Сьогодні день неочікуваних поцілунків!*

Кинь *друзям і мені!*

Якщо повернеться 5

будеш з тим кого

*любиш...****кидай*** *далі... цілую* ***:)***

Характерною для ланцюжкових листів є різнотипність комунікаторів, а тому й різноманітність зразків мовлення. Спілкування в Мережі не відзначається відповідністю мовним нормам, але часто цензорами виступають самі учасники «пересилання». Порівняймо:

Якщо ти любиш БОГА відправляй це десяти людям і дивися, що БОГ зробить для тебе ввечері ЗАУВАЖ ЦЕ НЕ МОЖНА ІГНОРУВАТИ	*Якщо ти любиш БОГА, відправ це* ***повідомлення*** *десятьом людям і дивися, що БОГ зробить для тебе ввечері. ЗАУВАЖ, ЦЕ НЕ МОЖНА ІГНОРУВАТИ*

Дослідження ланцюжкових листів (проаналізовано близько 100 зразків) доводить, що на їх створення впливають соціальні, політичні, економічні фактори, традиції та культура місцевості,а тому можемо класифікувати листи щастя за декількома принципами:

1) за призначенням:

– спонукальні (листи із вказівками щодо розмноження та пересилання повідомлення задля отримання бажаного (кохання, здоров'я, успішного складання іспиту тощо);

– магічні (гадання, замовляння);

– комунікаційні (листи, головним мотивом яких є гра);

– рекреаційні (побажання приємного дня, посмішок тощо).

2) за графічним оформленням:

– прості (складаються з тексту);

– складні (крім тексту мають графічні малюнки, створені за допомогою засобів клавіатури).

3) за структурою:

– непоширені;

– поширені (крім зачину та припису, мають широку епічну частину).

Висновки. Таким чином, аналіз листів щастя в Інтернет-комунікації дає змогу з'ясувати не лише їх особливості, а й специфіку функціонування та будови.

Проведений аналіз засвідчує, що постфольклор в Інтернет-комунікації – цікаве, але водночас не достатньо досліджене явище. Листи щастя – один із найзнаковіших жанрів «нової» народної творчості, який відбиває стан країни загалом та світовідчуття людини зокрема. Вони виконують важливі функції комунікації, соціалізації, рекреації, компенсаторики, а разом із тим формують новий пласт фольклорної творчості та відбивають особливості віртуальної мовної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникин В. П. Не «постфольклор», а фольклор (к постановке вопроса о его современных традициях) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://do.rulitru.ru/v2665/аникин_в.п._не_постфольклор,_а_фольклор_к_постановке_вопроса_о_его_современных_традициях
2. Каргин А. С. Прагматика фольклора: сб. статей, докладов, эссе / А. С. Каргин. – М.: Государственный республиканский центр русского фольклора, 2008. – 384 с.
3. Лисюк Н. А. Постфольклор в Україні / Н. А. Лисюк. – К.: [Агенство «Україна»], 2012. – 348 с.
4. Неклюдов С. Ю. После фольклора / С. Ю. Неклюдов // Живая старина. – 1995. – № 1. – С. 2-4.
5. Панченко А. А. Ускользающий текст: пророчество и магическое письмо // А. А. Панченко Христовщина и скопчество: фольклор и традиционная культура русских мистических сект. – М.: ОГИ, 2002. – С. 341-353.
6. Радченко Д. Одно абсолютно счастливое письмо: к вопросу о распространении фольклора в Интернете [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://anthropologie. kunstkamera.ru/files/pdf/018/radchenko.pdf.
7. Сорочук Л. Мова фольклору: традиція та сучасне побутування / Людмила Сорочук // Українознавчий альманах. – К., 2012. – Вип. 9. – С. 256-259.
8. Heyd Th. Formal and Functional Characteristics of Email Hoaxes: A Genre Study [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ess.si.umich.edu/dc-papers/Heyd_paper.pdf

Соларева Н. А. Письма счастья как жанр постфольклора Интернет-коммуникации: особенности и функционирование.

Статья посвящена анализу постфольклора в Интернет-коммуникации. В ней определены основные особенности писем счастья как одного из самых распространенных жанров Интернет-фольклора, предложена классификация и анализ цепочных писем. Особое внимание уделяется обобщению и систематизации научных сведений о постфольклоре.

Ключевые слова: *Интернет-коммуникация, постфольклор, письма счастья.*

Solaryova N. The letters of happiness as a postfolklore genre of the Internet communication: features and functioning.

The article is devoted to the analysis of the postfolklore in the Internet communication. It identifies major features of letters of happiness as one of the most popular genres of the Internet folklore, proposes the chain letters' classification and it's analysis. Special attention is paid to the generalization and systematization of scientific information about the postfolklore.

Key words: *Internet communication, postfolklore, chain letters.*

Т. В. Сорока

ПРОСОДИКА ЯК НЕВЕРБАЛЬНИЙ ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЇ ГНІВУ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядається мовне вираження просодичних засобів передачі емоції гніву в сучасному англомовному дискурсі. З'ясовуються особливості емоцій у лінгвістичних дослідженнях, мовна репрезентація гніву як однієї з базових емоцій. Виявляються лексеми для позначення невербального вираження гніву, зокрема за допомогою просодичних засобів, у сучасному художньому англомовному дискурсі.

Ключові слова: *емоція, невербальна комунікація, невербальна поведінка, системи невербальної поведінки, просодія, просодичні засоби.*

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні дослідження набули вираженого антропоцентричного характеру, об'єктом вивчення яких стали внутрішні процеси людини (почуття, емоції, думки). Внаслідок підвищеного зацікавлення до емоційної сфери індивіда виникає емотиологія – наука про емоції, головним завданням якої є вивчення мовних засобів експлікації емоційних станів та відносин. Лінгвісти стверджують, що поняття емоційності належить до царини психології, на мовному рівні – це емотивність, яка розвивається в слові на основі емоційного аспекту когнітивно-комунікативної діяльності та є результатом інтелектуальної інтерпретації емоційності [6, с. 31]. Емоції можуть виражатися різними засобами: як емоційні реакції або емоційний стан. Емоційні реакції є зовнішнім виявом емоцій, який вербалізується за допомогою вигуків, запитань, емоційний стан – це внутрішнє переживання людини, яке набуває мовного втілення за допомогою як вербальних, так і не вербальних засобів. У сучасних лінгвістичних дослідженнях вивчення емоцій за допомогою невербальних засобів посідає одне з чільних місць. Невербальна поведінка комунікантів несе в собі глибокий сенс та доповнює вербальне повідомлення.

Аналіз актуальних досліджень. Такі дослідники, як Е. С. Азнаурова, С. Б. Берлізон, Е. М. Галкіна-Федорук, Н. М. Михайловська,

Н. М. Павлова, М. Д. Городнікова, В. А. Мальцев, І. В. Арнольд, О. І. Бикова, В. І. Шаховський, А. Вежбицька, Ч. Огден, А. Річардсом, Ш. Баллі, та інші, відзначаються доробком у дослідженні емоцій та їх репрезентації в мові. Використовуючи дослідження емоцій, лінгвісти розробляють власні теорії емоційності та емотивності на мовному рівні. Так, А. Ортоні, Дж. Клоур та А. Коллінз у своїй теорії когнітивної структури емоцій пропонують враховувати 4 типи даних при вивченні мовної репрезентації будь-якої емоції: 1) мова емоцій; 2) самозвіт про пережиті події; 3) дані поведінки; 4) фізіологічні дані [6, с. 24]. У межах психолінгвістичного підходу до аналізу емоційності слова О. Ю. Мягкова формує основні проблемні «вузли», які виникають при тлумаченні емоцій: 1) емоції як стан душі чи стан тіла; 2) потреби, мотиви, пізнавальні процеси як основа емоцій; 3) емоції у процесі обробки інформації; 4) емоційні процеси на свідомому чи несвідомому рівнях; 5) означеність одних емоцій та неозначеність інших емоцій; 6) протиріччя якісного та кількісного показників емоцій [6, с. 26]. На думку В. І. Шаховського, емоції можуть бути більш чи менш адекватно виражені в мові і тим самим бути включеними у комунікацію [7, с. 11].

Основним **завданням** нашого дослідження є виявлення мовних засобів на позначення невербального вираження емоції гніву в сучасному англомовному дискурсі, зокрема за допомогою просодичних засобів.

Виклад основного матеріалу. Лінгвістика досліджує емоції не лише в аспекті вербальної комунікації. Починаючи з 50-х років XX століття широкого інтересу набуває дослідження емоційного за допомогою невербальної комунікації. Деякі вчені зробили висновок, що людське спілкування на 55-65% є невербальним. Альбер Мерабян в 50-ті роки XX ст. виявив, що інформація будь-якої комунікації поділяється таким чином: 7% передається вербально, 38% – вокально (тоном голосу, наголосом, артикуляцією), 55% – невербальними сигналами [5, с. 14]. Аргайл виділив такі функції невербальних засобів у комунікації: 1) вираження емоцій; 2) передача міжособистісних установок; 3) представлення людини іншим людям; 4) супровід мовлення [3, с. 17]. Дослідженням вираження емоцій за допомогою невербальних засобів займалися Р. Бірдвістел, П. Екман, К. Ізард, В. Фрізен, С. Томкінс, А. А. Бодальов, В. А. Лабунська, Е. П. Ільїн, Н. В. Вітт, Дж. Фаст та інші.

Вивчаючи невербальну комунікацію у вузькому значенні, її трактують як засіб інформації, систему невербальних символів, знаків, кодів, що використовуються для передачі інформації [2, с. 16]. Теорія комунікації це поняття розглядає як соціально обумовлену систему, у структурі якої переважають мимовільні, несвідомі комплекси рухів, що виражають особисту неповторність людини [4, с. 295]. Невербальна комунікація складається з різних динамічних рухів. Невербальна взаємодія між адресантом та адресатом відбувається за допомогою каналів: зір, слух, тактильні відчуття, смак, нюх. Розглядаючи невербальну поведінку комунікантів, В. А. Лабунська поділяє її на 4 системи: 1) акустична – включає в себе просодику (темп, тембр, висота та гучність голосу) та екстралінгвістика (мовленнєві паузи, психофізіологічні реакції – плач, сміх, кашель); 2) оптична – включає в себе кінесику (рухи тіла, жести рук, контакт очей, міміка, поза, хода); 3) тактильно-кінестетична – складається з такесики (рукостискання, поцілунок, поглажування, похлопування); 4) ольфакторна – базується на нюху та відображає штучні та природні запахи (запах тіла, запах косметики) [2, с. 19].

Невербальна комунікація – невід'ємна складова міжособистісної комунікації. Дослідники, розглядаючи її у взаємодії з вербальною комунікацією, виділили такі функції: 1) доповнення (дублювання, посилення) – невербальні засоби роблять мовлення виразнішим, посилюють його, уточнюють чи прояснюють його зміст, використовуються для підсилення конкретних слів; 2) заміна вербальних повідомлень; 3) спростування вербальних повідомлень; 4) регулювання розмови – невербальні засоби використовуються для координації комунікації між адресантом та адресатом [1, с. 44].

У процесі невербальної комунікації комуніканти отримують певну інформацію, яка може нести в собі конкретні відомості: 1) інформація про особистість комуніканта (його емоційний стан, темперамент, самооцінка, особистісні якості); 2) відношення комунікантів один до одного (рівень спілкування, тип та динаміка відносин); 3) відношення комунікантів до ситуації спілкування (ступінь включеності у комунікацію).

Дослідники вважають, що спосіб вираження повідомлення важливіший, ніж саме повідомлення. Просодика та екстралінгвістика вивчається паралінгвістикою, об'єктом якої є мовна репрезентація

голосу. Просодія – це загальна назва ритміко-інтонаційного аспекту мови. До просодичної структури входять висота, довгота, сила звуку, наголос, тембр, темп голосу, інтонація. Екстралінгвістична система – це включені в мовлення паузи, психофізіологічні прояви людини (кашель, сміх, плач, шепіт та інші) [4, с. 302].

Акустична система невербальної комунікації є найпростішою для трактування її значення. Звукове оформлення мови може бути контрольованим (просодичні засоби) та неконтрольованим (екстралінгвістичні засоби), має різну інтенсивність. Невербальні аспекти мови передають повідомлення: 1) про те, яке значення в даній ситуації адресант надає слову, використовуючи просодичні засоби; 2) про самого адресанта – його біофізіологічні характеристики, емоційний стан, особистісні якості. Досить ефективно можуть бути закодовані акустичною системою базові емоції (страх, гнів, радість, сум, подив) та емоційні стани (тривога, впевненість, доброзичливість) [1, с. 50].

Просодичні засоби на позначення емоції гніву в сучасному англомовному дискурсі яскраво виражені, оскільки емоція гніву сильна та інтенсивна. Гучність голосу – важливий засіб кодування невербальної інформації. Темп мовлення вказує не лише на індивідуальну особливість людини, а й виражає її емоційний стан. Для емоції гніву характерна висока гучність голосу, швидкий темп мовлення, підвищена інтонація, використання наголосу для підкреслення значення свого емоційного стану [4, с. 302]. Такі екстралінгвістичні засоби, як сміх, покашлювання, стогін, шепіт використовуються для вираження інтенсивності емоційного стану гніву.

Аналізуючи мовні одиниці на позначення просодики гніву, ми зробили висновок, що вони характеризують зазначену емоцію в аспекті її інтенсивності. Слабка інтенсивність проявляється випадково, з легкістю подавляється іншими емоціями; середня – керується свідомістю, може пригнічувати інші почуття; сильна – не піддається керуванню свідомістю, пригнічує інші почуття, що яскраво виражено мовними засобами сучасного англомовного художнього дискурсу.

Найбільш вживаним просодичним засобом на позначення емоції гніву в сучасному англомовному дискурсі є гучність голосу. Гнів – складна негативна емоція, інтенсивність якої може бути середньою та сильною. Вираження інтенсивності емоції за допомогою голосу

проявляється у ступені його гучності: високий, середній, низький. Для позначення гучності голосу використовують пряму номінацію – дієслова та дієслова з прислівниками. Середній ступінь гучності голосу для вираження гніву позначається дієсловом **to say** *(to pronounce words or sounds)* [8] та прислівником з негативною семантикою (наприклад, **angrily**): «*If they've lost my clothes I'm going to sue them,» Holly* ***said angrily.*** Більш забарвленого значення емоції гніву можна прослідити в такому реченні: *When she didn't respond, he* ***said testily****, «Jennifer? It's tonight. And it will be in a marquee».* У цьому фрагменті проілюстрована легка запальність, яка не має ознак тривалості та сильної інтенсивності. Підвищення голосу демонструється прислівником **loudly**, який у поєднанні з дієсловом **to say** вказує на середню інтенсивність емоції: «*What the hell, Ruth?» he* ***said loudly****, causing all heads to look up and turn to him.* Прислівник **angrily** для позначення гучності голосу може використовуватися з дієсловом **to call**: «*Hey!» Charlie* ***called out angrily*** *as he witnessed a distressed Holly pushing drunken Stevie*. Для зміни гучності голосу може використовуватися пряма номінація з лексемою «**voice»**, що вказує на зміну емоційного стану, збільшення невдоволеності: *When she looks at Ellie again, her* ***voice*** *is shaking with barely suppressed* ***rage****.* Лексема «**rage»** виражає гнівний стан мовця. Пряма номінація з лексемою «voice» може виражати контрольованість емоцією: «*Ruth was straining to keep her* ***voice*** *down».* У цьому випадку інтенсивність емоції вище середньої, що вимагає контролю від адресанта.

Збільшення гучності голосу вказує на високу інтенсивність гніву. Це може позначатися лексемою «**to growl»** *(to make a low, rough sound)* [8]: «*Declan, open the goddamn door now or I'll kick it in,» Holly* ***growled****.* У даному реченні лексема «goddamn» вербалізує розлюченість. На розлючений стан вказує також лексема **«to wail»** *(to make a long, high cry)* [8] у прикладі: «*I told you not to come in!»* ***wailed*** *Ciara*. Крім того інтенсивність гніву маркується пунктуаційним знаком оклику. На одному рівні з лексемою «**to wail»** можна виділити лексему «**to squeal»** *(to make a long, very high sound or cry)* [8], яка також позначає гучність голосу: «*I'm selfish?» Denise* ***squealed****.* Пунктуаційний знак питання вказує на підвищену інтонацію, що характерно для інтенсивної емоції гніву.

Пік інтенсивності гніву з найбільшою висотою голосу позначають лексеми «**to shout»** *(to speak with a very loud voice, often as loud as possible)* [8] та «**to yell»** *(to shout something or make a loud noise)* [8]: *«Larry! You call me Larry!» he* ***shouted****, his free fist lifting. «NO, I SAID! I … AM … BUSY!» she* ***yelled*** *back*. У цьому реченні підвищення голосу виражене не лише лексемою «**to yell»**, а й великими літерами, що вказує на екстремальну інтенсивність гніву. Три крапки позначають паузу, що є індикатором надзвичайно сильного емоційного стану адресанта та вказує на його неконтрольованість.

До екстралінгвістичних засобів, що виражають гнів, зараховують лексеми на позначення сміху, зітхання та видавання звуків. Лексеми на позначення сміху вказують на підсилення емоції гніву, наприклад: *Lou* ***laughed angrily***. У цьому реченні дієслово «**to laugh»** у сполученні з прислівником з негативною семантикою **angrily** вказує на підсилення емоції гніву. Зітхання інтенсифікує гнів, що позначається в англомовному художньому дискурсі лексемою «**to sigh»:** *She attempted to make some remark about the snow, a headline about the increasing cost of fuel, but Laurence merely* ***sighed****, as if in* ***irritation****, and she said no more.* Використання лексеми «**irritation»** *(the feeling of being* ***angry*** *or annoyed)* [8] вказує на високу інтенсивність гніву адресанта у ситуації спілкування. Екстралінгвістичні засоби, що виражають різні звуки на позначення гніву, можуть маркуватися такими лексемами як «**to groan»**: *Charlie* ***groaned*** *with frustration as the table down the back of the bar began to roar with laughter again.* Лексема «**to hiss»** виражає підвищену інтенсифікацію емоції: «*What are you doing here?» Laura* ***hissed****.* Лексема **«to huff»** також маркує високу інтенсивність гніву та неконтрольованість емоцією: «*I'm glad you're glad,» Denise* ***huffed****.*

Висновки. Сучасна лінгвістика в межах своїх досліджень займається вивченням мовної репрезентації емоцій. Невербальні засоби виконують функції доповнення, спростування, заміщення та регулювання вербалізованих повідомлень. Невербальні повідомлення є індикаторами емоцій адресанта та адресата у процесі їхньої комунікації. Встановлено, що просодичні засоби невербального повідомлення підсилюють значення вербалізації гніву та вказують на його інтенсифікацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куницына В. Н. Межличностное общение: учебник для вузов / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В.М. Погольша. – СПб : Питер, 2001. – 544 с.

2. Лабунская В. А. Экспрессия человека: общение и межличностное познание / В. А. Лабунская. – Ростов н/Д: Феникс, 1999. – 608 с.

3. Нэпп М. Невербальное общение. Полное руководство [Электронный ресурс] / М. Нэпп, Дж. Холл. – Санкт-Петербург: Изд-во Прайм-Еврознак, 2004. – 256 с. – Режим доступа к книге: http://books.google.com.ua/

4. Основы теории коммуникации / [Василик М. А., Вершинин М. С. и др.] ; под ред. М. А. Василика. – М: Гардарики, 2003. – 615 с.

5. Пиз А. Новый язык телодвижений / А. Пиз, Б. Пиз. – М.: Эксмо, 2008. – 416 с.

6. Филимонова О. Е. Эмоциология текста. Анализ репрезентации эмоций в английском тексте: учебное пособие / О. Е. Филимонова. – СПб: Книжный Дом, 2007. – 448 с.

7. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 192 с.

8. Cambridge Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. Режим доступу до словника: http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/etymology

Сорока Т. В. Просодика как невербальное средство выражения эмоции гнева в современном английском художественном дискурсе.

В статье рассматривается языковое выражение просодических средств передачи эмоции гнева в современном англоязычном дискурсе. Выясняются особенности эмоций в лингвистических исследованиях, языковая репрезентация гнева как одной из базовых эмоций. Определяются лексемы для обозначения невербального выражения гнева, в особенности с помощью просодических средств, в современном художественном англоязычном дискурсе.

Ключевые слова: *эмоция, невербальная коммуникация, невербальное поведение, просодия, просодические средства.*

Soroka T. Prosody as non-verbal means of emotion expression in modern English discourse.

The article deals with the language expression of prosodic means which convey anger in modern English discourse. The peculiarities of emotions in linguistic investigations, language representation of anger as one of the basic emotions are discovered. Lexemes for nomination of non-verbal expression of anger are defined, in particular with the help of prosodic means, in modern English discours.

Key words: *emotion, non-verbal communication, non-verbal behaviour, prosody, prosodic means.*

А. В. Танькова

АЛГОРИТМ ВИЯВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ ФЛОРИСТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Сучасні дослідники вважають визначення проявів національно-культурної специфіки фразеологічної системи мови однією з найактуальніших проблем лінгвістики. У статті проаналізовано підходи до встановлення проявів національно-культурної специфіки фразеологічної системи мови. Також визначено критерії та сформульовано алгоритм виявлення національно-культурної специфіки флористичних фразеологічних одиниць німецької мови.

Ключові слова: *флористичні фразеологічні одиниці, компонент-флоронім, національно-культурна специфіка, картина світу.*

Постановка проблеми. Становлення антропоцентричного напряму в мовознавстві, що припало на 90-ті роки минулого століття, та, як результат, виникнення таких лінгвістичних напрямів, як лінгвокультурологія, лінгвокраїнознавство, когнітивна лінгвістика та етнолінгвістика зумовили активне вивчення фразеологічної системи мови. Антропоцентрична парадигма передбачає вивчення мови з точки зору взаємовпливу та взаємодії людини та мови. Зазначений підхід спрямований на дослідження мови як найголовнішого національно-специфічного компоненту культури та її фразеологічної підсистеми як важливого джерела етнокультурної інформації. Дослідники сходяться на думці, що фразеологічний фонд мови – це дзеркало національної культури, яке відбиває своєрідність світогляду та психології конкретного народу, а фразеологізми – це специфічні одиниці мови, що накопичують в собі та передають наступним поколінням цю інформацію. Наголошується, що саме у фразеологічних одиницях (ФО) виявляються особливості національно-культурної специфіки мови. У будь-якій ФО закладено своєрідність сприйняття світу через призму мови і національної культури. Якщо вивчення лексики як джерела країнознавчої та лінгвокультурної інформації має давню традицію, то фразеологія у цьому аспекті до сьогодні залишається недостатньо вивченою. Численність ФО в мові, а саме, в німецькій мові, призводить до необхідності виділення їх конкретних груп, що є важливою умовою для вивчення фразеологічного фонду німецької мови в цілому. У центрі нашого дослідження – флористичні ФО німецької мови, які репрезентують багатовікові спостереження людини за світом рослин, містячи в собі національно-культурну специфіку та своєрідність німецької мови. Саме виявленню національно-культурної специфіки флористичних ФО німецької мови, формулюванню критеріїв та алгоритму її встановлення на прикладі німецьких флористичних ФО присвячено статтю.

Аналіз актуальних досліджень. Проблематика національно-культурної специфіки та своєрідності ФО є предметом дослідження багатьох лінгвістів. Вітчизняні та зарубіжні науковці Д. О. Добровольский, Д. Г. Мальцева, В. А. Маслова, О. Є. Чікіна, В. І. Школяренко, E. Goris, C.-P. Hutter приділяли увагу висвітленню даного питання у своїх наукових доробках. Зокрема, В. А. Маслова розглядала окремі ФО як носії національно-культурної інформації, яка

репрезентується через зв'язок ФО із національно-культурними конотаціями, еталонами, символами та стереотипами [4, с.82-88]. Дослідженню національно-культурної специфіки ФО саме німецької мови присвячені праці Д. Г. Мальцевої, В.І. Школяренко, E. Goris та С.-Р. Hutter [3; 6; 7]. Д. Г. Мальцева та німецькі науковці E. Goris та С.-Р. Hutter дослідили та проаналізували походження окремих, в тому числі і флористичних ФО німецької мови, зазначили факт комунікативної важливості ФО з національно-культурною семантикою [3, с.10-40; 7]. В.І. Школяренко виділила критерії встановлення національно-культурної специфіки фразеологізмів німецької мови VIII-XVII століть [6, с.336-345]. Також питанням встановлення та дослідження національно-культурної своєрідності мови та фразеологічної системи мови займалися такі дослідники, як Д.О. Добровольский та О.Є. Чікіна [2, с.71-94; 5]. Та як свідчить проведений нами критичний аналіз літератури, питання визначення та формулювання критеріїв та алгоритму встановлення національно-культурної специфіки саме флористичних ФО німецької мови залишається недостатньо дослідженим.

Метою статті є формулювання алгоритму виявлення національно-культурної специфіки флористичних ФО німецької мови.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми визначення національно-культурної специфіки мови та національної картини світу зумовлено активним вивченням у сфері співвідношення національних мов і національної свідомості.

Відомо, що картина світу є впорядкованою сукупністю знань про дійсність, що формується в індивідуальній, груповій та суспільній підсвідомості. Мова, якою певна нація користується як засобом комунікації, виражає спосіб сприйняття навколишньої дійсності та створює своєрідну картину світу даної нації, яка є унікальною лише для неї. У цей же час одиниці мови виражають не сам предмет об'єктивної реальності, а його бачення, що носій даної мови має у своїй свідомості. Як зазначає В.А. Маслова, найбільш яскраво мовна картина світу відбивається у фразеологічній системі мови, в якій ФО, відображаючи у своїй семантиці тривалий процес розвитку культури народу, фіксують і передають від покоління до покоління культурні установки та стереотипи, еталони і архетипи [4, с.81-82]. Саме тому об'єктом дослідження було обрано фразеологічну систему мови, а саме

ФО німецької мови з компонентом-флоронімом, що позначають реалії рослинного світу Німеччини, відбивають багатовікові спостереження людини за світом флори, передають відношення людей до цієї сфери дійсності, будучи культурно-національнім фондом німецької мови.

Проведений нами аналіз наукової літератури свідчить про те, що існує декілька підходів до виявлення національно-культурної специфіки ФО, які мають різну методологічну базу, відмінні методи дослідження та відрізняються за ступенем охоплення фразеологічного матеріалу. Як зазначає О.Є. Чікіна, перераховані відмінності пов'язані з поступовим переходом в кінці XX століття лінгвістичної думки від постулатів структуралізму до антропологічної парадигми, за якої мова розглядається в тісному зв'язку зі свідомістю і мисленням людини, її духовним світом [5]. В.І. Школяренко стверджує, що усвідомлення особливої національно-культурної самобутності ФО супроводжувало фразеологію з моменту зародження цієї лінгвістичної дисципліни, а розробка різних підходів до виявлення національно-культурного у фразеології відповідала етапам розвитку образу мови в лінгвістиці [6, с.337].

Для подальшого проведення дослідження вважаємо необхідним проаналізувати існуючі підходи до виявлення та дослідження національно-культурної специфіки ФО.

За Д.О. Добровольским існує два підходи до виявлення та дослідження національно-культурної специфіки мов, а саме:

1) порівняльний, при якому національно-культурна специфіка однієї мови порівнюється із іншою;

2) інтроспективний, при якому національна мова розглядається очима його носіїв, тобто проводиться самоаналіз та самоспостереження [2, с.71-94].

Проаналізувавши підходи до встановлення національно-культурної специфіки ФО, а саме лінгвокраїнознавчий, контрастивний, когнітивний лінгвокультурологічний підходи, запропоновані О.Є. Чікіною, вважаємо можливим виділити критерії виявлення національно-культурної специфіки флористичних ФО німецької мови [5].

Першим критерієм вважаємо виявлення безеквівалентних конотативних факторів, що відображені у флористичних ФО або їх ключових словах. Слід зазначити, що відповідно до класифікації

німецьких ФО Д. Г. Мальцевої, ФО із компонентом-флоронімом належать до групи фразеологізмів, що відображають в своїй семантиці назви тварин, рослин, явищ, відомих не лише носіям німецької мови. Але в силу певного природно-географічного положення, економічного та історичного розвитку країни дані ФО все ж є національно-своєрідними [3, с.14-15; 5]. Тобто, дані ФО або ключові слова мають додаткові семантичні відтінки та значимі для даної культури емоційні та естетичні асоціації певних реалій, що і включає в себе поняття національної конотації.

Наприклад, представник родини бобових квасоля (*Bohne)*, поширена не лише в Німеччині, у фразеологізмі *blaue Bohnen,* що вживався у жаргоні німецьких солдат XVIII століття, набуває значення назви куль для крем'яної рушниці (асоціація за кольором та формою із квасолинами) [1, с.106; 3, с.40-41]. Починаючи з XII століття, великого значення у житті німців набуває хміль *(Hopfen),* що вирощувався на півночі країни, де садівництво не мало змоги успішно розвиватися через кліматичні умови. Це відбилося на фразеологічній системі мови: *bei j-m ist Hopfen und Malz verloren* (розм. хто-н. невиправний); *da ist Hopfen verloren* (розм. це справа пропаща, марна) [1, с.348; 3, с.41]. ФО *den/einen Spargel quer essen können* у значенні мати дуже великого рота або бути хвальком теж є безеквівалентною, адже дана овочева культура для німецького народу є однією з найдавніших, введеною у вживання ще гугенотами [3, с.43].

Другим критерієм вважаємо можливим назвати виявлення структурно-семантичних особливостей міжмовних фразеологічних аналогів з компонентом-флоронімом, що витікає із проаналізованого нами раніше критерію. Визначивши, чи має ФО еквівалент у порівнюваних мовах, або ж він є безеквівалентним, маємо можливість проаналізувати наявні структурно-семантичні паралелізми у різних мовах, визначити види еквівалентності та дослідити причини їх виникнення або відсутності.

Яскравим прикладом є ФО *der Apfel fällt nicht weit vom Stamm* (розм. яблунько от яблуні недалеко падає) [1, с.42]. Порівнюючи компоненти-флороніми ФО німецької та української мов, можемо визначити наявність структурно-семантичного паралелізму ФО: одиниці є подібними не лише за зовнішньою формою, але й за змістовим навантаженням – позначення родинних або спадкових

відносин. Це може бути пояснено подібністю кліматичних умов та рослинного світу країн представників досліджуваних мов та їх спільними культурно-історичними витоками. Так само можна пояснити відповідність німецької флористичної ФО *wie eine Klette an j-m hängen* українській причепитися до когось як реп'ях [3, с.51].

Прикладом невідповідності ФО порівнюваних мов є ФО із компонентом-флоронімом вишня *Kirsche* (*Kirschen im Nachbars Garten* – чуже завжди здається кращим, ніж своє; *mit j-m ist nicht gut Kirschen essen* – розм. з ким-небудь краще справи не мати) та тмин *Kümmel* (*j-d bohrt den Kümmel aus dem Käse* – розм. скнара, дріб'язкова людина; *j-m den Kümmel reiben* – розм. вилаяти кого-небудь; *Kümmel spalten* – буди педантичним) [1, с.414; 3, с.44].

Третій критерій пропонуємо виділити як виявлення та розкриття символів, архетипів або концептів, що є складовими компонентами флористичних ФО. Відомо, що специфіка мови кожної культурної спільноти визначається системою символів, образів, архетипів та концептів. Як стверджує В. І. Школяренко, символ має універсальний загальнолюдський характер і водночас він виражається на рівні національної свідомості народу. Саме в символах нерідко відбиваються національні традиції, звичаї, обряди, вірування, національні риси характеру, та саме символіка народу виступає важливим чинником творення національно-культурної картини світу [6, с.342-343]. У той же час глибинні смисли ФО можуть передаватися сукупністю концептів, які отримали мовне вираження (ключові компоненти-флороніми) та присутні в мовній свідомості суспільства. Слово-концепт обумовлює семантичну специфіку ФО, оскільки символізує собою фрагмент дійсності, узагальненої даною мовною одиницею [5].

Найяскравішим прикладом ключового слова-концепту флористичних ФО, що містить в собі символічне переосмислення реалій світу, є флоронім *Wurzel,* який трактується як символ суті або основи, та похідні від нього ФО: *Wurzeln schlagen* – пускати коріння, укорінюватися; *einer Sache an die Wurzel gehen* – дивитися в корінь; шукати справжню причину чого-небудь; *ein Übel an der Wurzel packen* – знищити зло в корені; *j-n, etw. an der Wurzel treffen* – підтяти під корінь що-небудь, покінчити з чим-небудь; *etw. mit der Wurzel ausrotten* – вирвати з корінням, викоренити що-небудь. Щодо прикладу символічної наповненості компоненту-флороніму ФО, здавна

символом життя, життєвої сили і родючості вважалася ліщина (*Haselnuß*). Кліматичні умови Німеччини сприяли ранньому цвіту ліщини, її швидкому росту та плодючості, що послугувало набуттю символічності образу деревом. Символічність ліщини як місця зачаття дитини знаходить своє відображення в німецькій ФО *in die Haseln (Haselnüsse) gehen,* що трактується, як піти на побачення із дівчиною, вступити в статеві стосунки до весілля.

Вважаємо, що найбільш повно національно-культурна специфіка буде виражена при наявності у досліджуваних ФО всіх зазначених критеріїв. Саме тому вважаємо можливим сформулювати алгоритм виявлення національно-культурної специфіки флористичних ФО німецької мови, що включає в себе:

1) виявлення безеквівалентних конотативних факторів, що відображені в німецьких флористичних ФО або їх ключових словах;

2) виявлення структурно-семантичних особливостей міжмовних фразеологічних аналогів з компонентом-флоронімом;

3) виявлення та розкриття символів, архетипів або концептів, що є складовими компонентами флористичних ФО.

Висновки. Проведене дослідження дозволило нам визначити, що фразеологічний склад німецької мови відіграє значну роль у формуванні та збереженні національно-культурної самосвідомості народу Німеччини, оскільки прямо або опосередковано, тобто, через співвіднесеність асоціативно-образної основи символів, архетипів та концептів національної культури, ФО несуть у собі культурну інформацію про націю та її національну картину світу. Визначені та сформульовані нами критерії та алгоритм виявлення національно-культурної специфіки німецьких фразеологізмів із компонентом-флоронімом дають змогу досліджувати національно-культурну своєрідність німецьких флористичних ФО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврись В. І. Німецько-український фразеологічний словник / В. І. Гаврись, О. П. Пророченко. – К.: Рад. шк., 1981. – Т. 1. – 416 с.; Т. 2. – 387 с.

2. Добровольский Д. О. Образная составляющая в семантике идиом / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1996. – №1. – С. 71-94.

3. Мальцева Д. Г. Германия: страна и язык. Landeskunde durch die Sprache: Лингвострановедческий словарь / Д. Г. Мальцева. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: ООО Издательство «Русские Словари», ООО «Издательство Астрель», ООО «Издательство АСТ», 2001. – 416 с.

4. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб, заведений / В. А. Маслова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208с.

5. Чикина Е. Е. Выявление национально-культурной специфики фразеологизмов: современные подходы [Електронний ресурс] / Е. Е. Чикина // Международный электронный научно-практический журнал INTER-CULTUR@L-NET. – 2004. – №3. – Режим доступу: http://www.my-luni.ru/journal/clauses/127/

6. Школяренко В. І. Критерії встановлення національно-культурної специфіки фразеологізмів німецької мови VIII-XVII століть / В. І. Школяренко // Філологічні науки: Збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ. – 2008. – С. 336-345.

7. Goris E. Warum haben Gänse Füßchen? Vor Ursprung unserer Wörter und Redensarten / E. Goris, C.-P. Hutter.– München: Knaur Taschenbuch Verlag, 2008. – 218 S.

Танькова А. В. Алгоритм выявления национально-культурной специфики флористических фразеологических единиц немецкого языка.

Современные исследователи считают установление национально-культурной специфики фразеологической системы языка одной из важных на сегодняшний день проблем лингвистики. В статье проанализированы подходы к определению национально-культурного своеобразия фразеологической системы языка, определены критерии и сформулирован алгоритм выявления национально-культурной специфики флористических фразеологических единиц немецкого языка.

Ключевые слова: *флористические фразеологические единицы, компонент-флороним, национально-культурная специфика, картина мира.*

Tanjkowa A. Algorithmus der Feststellung der nationalen und kulturellen Eigenart von den floristischen Phraseologismen der deutschen Sprache.

Die gegenwärtigen Forscher sehen das Problem der Feststellung der nationalen und kulturellen Eigenart des phraseologischen Systems der Sprache als eines der aktuellsten Probleme der Linguistik an. In dem Artikel werden die Ansätze zur Bestimmung der nationalen und kulturellen Eigenart des phraseologischen Systems der Sprache analysiert. Außerdem werden die Kriterien und den Algorithmus der Feststellung der nationalen und kulturellen Eigenart von den floristischen Phraseologismen der deutschen Sprache festgestellt und formuliert.

Schlüsselwörter: *die floristischen Phraseologismen, die floristische Komponente, die nationale und kulturelle Eigenart, das Weltbild.*

К. О. Токар

ФЕМІННІСТЬ ТА МАСКУЛІННІСТЬ У СУЧАСНІЙ АГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Стаття присвячена особливостям функціонування ґендерних стереотипів у сучасному англомовному суспільстві. Розглядаються основні компоненти поняття «ґендер». Вивчається лінгвістичний аспект мовної діяльності індивіда з орієнтацією на особливості фонетичного, лексичного, синтаксичного планування та реалізації мовного висловлювання індивідом в акті комунікації.

Ключові слова: *ґендер, ґендерні стереотипи, ґендерні ролі, емоційні реакції (ЕР), мовні корелята (МК), невербальні компоненти комунікації (НВК).*

Постановка проблеми. У людському суспільстві завжди існував архетипний поділ соціуму на дві групи – чоловіків і жінок, оскільки така диференціація за критерієм біологічної статі є найбільш очевидною. Таким чином, за кожним індивідом у соціумі закріпилася

ґендерна роль чоловіка або жінки. На їх основі пізніше сформувалися якісь узагальнені уявлення про особливості поведінки чоловіків і жінок, про очікувані від них реакції та дії, про прийнятні тільки для чоловіків або тільки для жінок види діяльності – іншими словами, в суспільній свідомості сформувалися ґендерні стереотипи. Ця стереотипізація стосується багатьох сфер життєдіяльності суб'єкта, однією з яких і є мова. І хоча проблемою ґендеру займаються уже протягом останніх 20 років, багато питань все ще залишаються суперечливими і вимагають додаткових досліджень, аналізу та систематизації відомостей, що вже існують. Зокрема, велику увагу необхідно приділяти саме розробці основних теоретичних положень впливу фактора статі на мову.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема взаємозв'язку мовлення з ґендером мовця розглядається у межах ґендерології в цілому (О. Кісь) та ґендерної лінгвістики (лінгвістичної ґендерології) зокрема Д. О. Добровольським та А. В. Кириліною. Характерною рисою ґендерних студій у лінгвістиці є тісний зв'язок із феміністським рухом. Іншою особливістю ґендерних лінгвістичних досліджень є їхній міждисциплінарний характер, розгляд ґендеру як своєрідної інтриги, в основі якої знаходяться безліч наук про людину (І. І. Халєєва): психологія та психолінгвістика (В. П. Багрунов, І. С. Кон, Т. О. Рєпіна, О. М. Холод та ін.); соціологія та соціолінгвістика (В. Д. Бондалєтов, Т. Б. Крючкова, Е. А. Плісовська, Н. Дж. Смелзер та ін.); прагматика та комунікативна лінгвістика (Д. Кемерон, Дж. Коутс, Р. Лакофф, А. П. Мартинюк, Д. Таннен та ін.), а також літературознавство (В. Вулф, С. Гілберт, С. Губар, С. Павличко та ін.) і наратологія (С. Лансер, А. Лі, П. Метсон, К. Мецей та ін.).

Метою статті є систематизація та аналіз наукових підходів до визначення сутності ґендеру в межах лінгвістики. Дослідження основних ґендерних стереотипів у сучасному англомовному суспільстві, та відображення цих стереотипів у мові.

Виклад основного матеріалу. У процесі пізнання навколишнього світу виокремлюються і називаються предмети, властивості, процеси не лише реальних, а й духовних світів. До останніх можна зарахувати образи, символи, еталони і стереотипи культури, а також визнані суспільством цінності, етичні норми. У вигляді когнітивно-концептуальних структур вони утворюють

концептуальну картини світу, яка залежить, в сучасному розумінні, від особливостей історії та суспільного устрою, природи, традиційних видів діяльності та інших форм проявів цієї національно-культурної спільності. Особливе місце в картині світу займають принципи та моделі комунікації [1, с. 24].

Ґендерні стереотипи, що виникають над біологічно-статевою реальністю, відображають сукупність біологічних ознак, соціальних ролей, особливостей психіки та поведінки, властиві представникам конкретної статі в межах цієї культури. Ґендерний підхід заснований на ідеї про те, що важливі не біологічні або фізичні відмінності між чоловіками і жінками, а те культурне і соціальне значення, яке надає суспільство цим розбіжностям. Основою ґендерних досліджень є не просто опис різниці в статусах, ролях та інших аспектах життя чоловіків і жінок, але аналіз влади та домінування, що затверджуються в суспільстві через ґендерні ролі й стосунки.

Ґендерна лінгвістика – науковий напрям, що вивчає ґендер у лінгвістичному виявленні та займається вивченням питань, які можна поділити на дві групи. Перша група – це відображення ґендеру в мові, вивчення номінативної системи, лексикона, синтаксису, категорії роду і ряду схожих об’єктів. Метою цього підходу є те, як проявляє себе мова у відповідності зі статтю, які оцінки приписуються чоловікам і жінкам і в яких семантичних областях вони найбільш поширені, які лінгвістичні процеси лежать в основі цього процесу. До іншої групи належить комунікативна поведінка чоловіків і жінок: досліджується, за допомогою яких засобів і в яких контекстах будується ґендер, як впливають на цей процес соціальні фактори, та комунікативне середовище [2, с. 90].

У цілому при вивченні проблеми взаємовідношення мови і ґендеру та наявності певних особливостей в чоловічій та жіночій вербальній поведінці на сьогодні можна виділити три головні підходи [3, с. 13]:

1. Чисто ґендерний підхід зводиться до трактування виключно соціальної природи мови жінок і чоловіків і націлений на виявлення тих семантичних відмінностей, які можна пояснити особливостями перерозподілу соціальної влади в суспільстві. При цьому мова визначається як якась функціональна похідна від основної мови, яка використовується в тих випадках, коли партнери по мові знаходяться

на різних щаблях соціальної ієрархії. Теоретичну основу такого підходу склали концепція влади М. Фуко і соціологічна концепція ґендеризм І. Гоффмана.

2. Другий підхід науково редукує «жіночу» і «чоловічу» мову до особливостей мовної поведінки жінки і чоловіка. Тут статистичні показники або визначення середніх параметрів мають основоположну значимість і складають каркас для побудови психолінгвістичних теорій (які в тій чи іншій мірі відображають реально існуючі зв'язки лексичних одиниць в лексичної пам'яті людини).

3. Третій підхід робить наголос на когнітивному аспекті цих відмінностей. Для нього виявляється більш значущим не тільки визначення частотності відмінностей і оперування її показниками, але й встановлення того, що важко піддається поясненню, оскільки виходить за межі стандарту.

Сучасна соціолінгвістична модель функціонування мови і мовлення включає структуру взаємообумовлених і взаємозалежних складових, пов'язаних, з одного боку, з фізіологічними і нейропсихічними особливостями індивіда, з іншого боку, зі специфікою формування індивідуального мовного коду під впливом соціальних (культурологічних, етнічних і т.д.) та економічних (приналежність до певної групи, прошарку, класу і т.д.) чинників. Подібна комплексна модель передбачає врахування як екстралінгвістичних, так і лінгвістичних аспектів мовної діяльності індивіда з орієнтацією в останньому випадку на особливості фонетичного, лексичного, синтаксичного планування та реалізації мовного висловлювання індивідом в акті комунікації, тобто на особливості формування індивідуального мовного варіанта.

Учені, що працюють у галузі ґендерної лінгвістики, справедливо вважають, що зміст поняття ґендер може бути розкрито шляхом аналізу різних структур мови (Халеева, Кириліна). У цьому зв'язку особливої актуальності набуває вивчення невербальних компонентів комунікації (НВК), що відображають емоційні реакції (ЕР) людини, оскільки наявні дані носять двоїстий характер: одні вчені декларують принципові відмінності між чоловіками і жінками, в той час як інші наполягають на перегляді зазначеної позиції.

Ці дослідження (на матеріалі англомовних текстів) зазначеної вище проблематики дозволяють стверджувати, що для вираження ЕР

як чоловіків, так і жінок використовуються різні види НВК: фонаційні, мімічні, міремічні, жестові, пантомімічні, респіраторні. До загальних рис вживання різних видів НВК чоловіків і жінок зараховують наступні [4, с. 55]:

1. Для вираження негативних ЕР (що переважають над позитивними) характерне використання мімічних НВК (мовні кореляти (МК): дієслово *to frown* і фрази з опорним іменником *frown*), а також пантонимічних (МК: *to shake one's head, to shrug one's shoulders*), фонаційних (МК: *cry, scream, whisper*), міремічних (МК: деривати і словосполучення іменника *eyes*).

2. Для передачі позитивних ЕР виявлено переважання мімічних (найбільш характерна посмішка: МК: *to smile, a + Adj + smile*) і фонаційних видів НВК (найбільш часто використовується сміх: МК: дієслово та іменник *laugh*).

3. Разом з тим, можна відзначити, що в комунікативній поведінці чоловіків негативні ЕР виражаються головним чином за допомогою фонаційних, мімічних і міремічних типів НВК. Цікаво, що чоловічий сміх використовується з метою маскування таких негативних ЕР, як роздратування, переляк, зніяковілість. Міремічні НВК характерні для ситуацій, коли чоловіки відчувають ЕР збентеження, сумніву.

Негативні ЕР жінок частіше передаються через міремічні НВК, а також за допомогою різних жестів. Фонаційні НВК для передачі негативних ЕР маніфестують зміну висоти тону голосу (МК інтенсифікатори *angrily, sharply*). Під час вираження позитивних емоцій у чоловіків було виявлено переважання мімічних і фонаційних видів НВК. Типовий тактильний вид НВК. До типових НВК, що передають позитивні ЕР жінок належать посмішка, різновиди якої експліковані семантикою препозитивних прикметників до *smile.* Посмішки у жінок поєднуються в основному з міремічними або з тактильними НВК [4, с. 56].

Під час аналізу лінгвістичних уподобань чоловіків і жінок залишається ще не зовсім з'ясованим, чи є жінка менш або більш консервативною до зміни мовних норм. Тим не менш, деякі лінгвісти схиляються на користь більшої нормативності жіночого мовлення, так як жінка традиційно має більший вплив на виховання підростаючого покоління, внаслідок чого вона прагне говорити відповідно до норм

літературної мови. В умовах білінгвізму жінки, як правило, віддають перевагу тій мові, яка в майбутньому може забезпечити її дітям більший успіх у житті [5, с. 85].

Говорячи про різні мовні стилі у чоловіків і жінок необхідно зазначити, що у цьому випадку під стилем розуміється комплекс лінгвістичних рис – фонетичних, ритмічних, інтонаційних, морфологічних, синтаксичних, лексичних, які асоціюються з чоловічим або жіночим мовною поведінкою. Жінки можуть говорити швидше або повільніше, більше або менше, образніше або простіше, ніж чоловіки. Жінки можуть «ковтати» закінчення, а чоловіки ні, або навпаки. Жінки (або відповідно чоловіки) можуть говорити з особливою інтонацією і т. д. Необхідно відзначити, що, як це нерідко буває, культурні норми, викарбувані у свідомості членів соціуму, можуть не збігатися з реальною практикою. Стосовно до розглянутої проблеми не так важливо, чи існують насправді в конкретному суспільстві такі відмінності мови чоловіків і жінок; суттєвіше те, що в цьому суспільстві існує переконання, що жінки і чоловіки говорять по-різному. Наприклад, носії української мови, можливо, скажуть, що жінки говорять більше і швидше за чоловіків, але це не обов’язково буде підтверджено статистично.

Дослідження показали, що чоловіки і жінки по-різному ведуть себе під час розмови, по-різному використовують мову в процесі бесіди. У таких дослідженнях звичайно підраховується число «відволікань» від головної теми розмови, перехід з однієї теми на іншу, несподівані звернення до іншого співрозмовника, перебивання співрозмовника і т. д. Сюди ж можна віднести і відмінності в частотності вживання окремих лінгвістичних рис. Вживання деяких фонетичних, морфологічних, синтаксичних і лексичних рис у чоловічого та жіночого мовлення, які за даними статистичного аналізу виявляються значущими. Так встановлено, що англомовні жінки більшою мірою проявляють тенденцію ставити запитання, підтримувати діалог, висловлювати солідарність з співрозмовником, часто стимулюють, підтримують бесіду у вигляді мінімальних відповідей. Чоловіки, навпаки, часто переривають співрозмовника, схильні не погоджуватися з партнером, ігнорувати висловлювання співрозмовників, більш жорстко контролюють тему розмови, схильні до прямого висловом думки. Жінки уникають відкритого суперництва

в діалозі на рівні мовлення (їх суперництво, як правило, більш приховане), чекають знаків схвалення і підтримки у вигляді кивків, вигуків, самі проявляють знаки інтересу й уваги. Коріння цих відмінностей лежать в неподібності виховання, базових орієнтирів поведінки хлопчиків і дівчаток.

Важливим внеском у дослідження взаємозв'язку мови та ґендеру можна вважати роботу видатного американського дослідника Робина Лакоффа – «Мова і місце жінки», в якій він виокремлює наступні основні відмінності жіночого варіанта мови [6, с. 53]:

1. Жінки використовують більше «порожніх» оціночних прикметників (наприклад, *«nice»);*
2. Жінки використовують питальні форми там, де чоловіки використовують стверджувальні;
3. Жінки частіше використовують ввічливі форми;
4. Жінки частіше використовують форми, що виражають невпевненість *(«you know», «I think», «perhaps», «maybe»)*
5. Жінки частіше використовують підсилювачі *(«lovely», «wonderful»);*

До відмінностей у чоловічому мовленні можна віднести [6, с. 55]:

1. Конкретність, точність.
2. Тематика роботи, політики, спорту, полювання, інновацій.
3. Посилання на авторитети: *«As Steve Jobs said...».*
4. Іронія: *«If I were you...».*
5. Професійна лексика (бізнес, технології).
6. Велика кількість стверджувальних вступних слів «очевидно», «безсумнівно», «зрозуміло».
7. Переважання дієслів у промові, що характеризує їх активність в дії.
8. Вживання нецензурних слів (не завжди і не у всіх, але присутній).

Наведені факти говорять про те, що між чоловічою і жіночою мовою існують певні розбіжності, що дозволяють говорити про цілу систему факторів, що впливають на ці розбіжності чи зумовлюють їх.

Висновки. Таким чином, на основі проведеного аналізу можна з впевненістю говорити про лексичні відмінності у мові чоловіків і жінок, обумовлені їх ґендерною приналежністю. Поняття про ґендерну приналежність формується в процесі соціалізації і є

результатом засвоєння ґендерних стереотипів. Перспективним убачається використання отриманих результатів дослідження для аналізу прагматичних особливостей гендерних стереотипів у сучасному англомовному художньому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Городникова М.Д. Гендерный фактор и распределение социальных ролей в современном обществе / М.Д. Городникова // Гендерный фактор в языке и коммуникации. – Иваново, 1999. – С. 23 – 27.
2. Земская Е.А. Особенности мужской и женской речи / Е.А. Земская, М.А.Китайгородская, Н.Н.Розанова// Русский язык в его функционировании [под ред Е.А. Земской и Д.Н.Шмелева]. – М. АСТ,1993. – 136 с.
3. Каменская О.Л. Гендергетика – наука будущего / О.Л. Каменская. – М.: Рудомино, 2002. – 15 с.
4. Карташкова Ф.И. Невербальные компоненты коммуникации, отражающие эмоции мужчин и женщин / Ф.И. Карташкова, В.В. Ганина, О.Н. Гудкова // Гендер: язык, культура, коммуникация. – М.: МГЛУ. – 2002. – С. 55–58.
5. Потапов В. В. Попытки пересмотра гендерного признака в английском языке/ В.В. Потапов // Гендер как интрига познания. Сборник статей. – М.: Пресс-бук, 2000. – С.84 – 92.
6. Lakoff R. Language and Woman's Place / R. Lakoff // Language in Society, Vol.2 – Cambridge University Press. – 1975. – P. 45 – 80.

Токарь К. А. Фемининность и маскулинность в современной англоязычной картине мира.

Статья посвящена особенностям функционирования в языке гендерных стереотипов в современном англоязычном обществе. Рассматриваются основные компоненты понятия «гендер». Изучаться лингвистические аспекты речевой деятельности индивида с ориентацией на особенности фонетического, лексического, синтаксического планирования и реализации речевого высказывания индивидом в акте коммуникации.

Ключевые слова: *гендер, гендерные стереотипы, гендерные роли, эмоциональные реакции (ЭР), языковые корреляты (ЯК), невербальные компоненты коммуникации (НВК).*

Tokar K. Femininity and Masculinity in the English conceptual picture of the world.

The article is devoted to the analysis of the gender stereotypes functioning in the language of contemporary English speaking society. The main components of the notion of gender are under study. The linguistic aspects of individual speech activity are investigated and they are oriented on peculiarities of phonetic, lexical, syntactic planning and realization of the speech act in the process of communication.

Key words: *gender, gender stereotypes, gender roles, emotional reaction (ER), language correlates (LC), non-verbal components (NVC).*

Н. О. Угринович

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МАНІПУЛЯТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ «ГРА НА ЗНИЖЕННЯ» В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджуються мовленнєві засоби реалізації стратегії «гра на зниження» в англомовному політичному дискурсі, що забезпечує прихований вплив на адресата спонукаючи його до політичного вибору на користь адресанта. Маніпулятивний вплив визначається з огляду на цілеспрямованість мовленнєвих дій. Реалізація мовленнєвого впливу забезпечується стратегією та набором тактик, що знаходять своє вираження у досягненні поставленої маніпулятивної мети.

Ключові слова: *англомовний політичний дискурс, маніпулятивний вплив, маніпулятивна стратегія, маніпулятивна тактика, мовленнєвий вплив.*

Постановка проблеми. Аналіз політичного дискурсу має міждисциплінарне спрямування, він відображає зв'язок мови і влади в лінгвістичному, соціологічному, культурологічному, міжособистісному та когнітивному аспектах. Вивчення мови як інструменту соціальної влади знайшло своє втілення в аналізі політичного дискурсу, як «будь-які мовленнєві утворення, суб'єкт, адресат або зміст яких належать до сфери політики» [8, с. 22].

Актуальними на сьогодні є вивчення дискурсивних характеристик мовленнєвого впливу, як «впливу на людину за допомогою мовлення і супутніх мовленню невербальних засобів для досягнення поставленої мети мовцем» [7, с. 23], що застосовується в маніпулятивних цілях.

З лінгвістичної точки зору під маніпуляцією слід вважати використання мовних засобів, які часто вступають в активну взаємодію з паралінгвістичними засобами, для здійснення психологічного впливу на адресата, метою якого є приховане укорінення певних відношень та установок у психіці адресата [2, с. 16].

Політична мова має значний маніпулятивний потенціал, оскільки дає можливість здійснювати приховане управління свідомістю та поведінкою людей у бажаному для суб'єктів влади напрямку через реалізацію комунікативної функції [8, с. 45].

Основним **завданням** дослідження є виявлення мовленнєвих засобів реалізації стратегії «гра на зниження», як фактора здійснення маніпулятивного впливу в англомовному політичному дискурсі.

Аналіз актуальних досліджень. Представники кембріджської та оксфордської філософських шкіл поклали початок дослідженню

текстів політичного дискурсу в 50-ті рр. XX ст. Пильний інтерес науковців викликає вивчення особливостей організації політичного дискурсу (Е. І. Шейгал, В. Л. Кравченко., І. С. Бутова) його структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості (А. Д. Белова, Л. Л. Славова). Політичний дискурс є предметом досліджень багатьох науковців різних дисциплін, зокрема соціології (С. В. Борисньов, Л. Н. Федатов), риторики (Л. І. Мацько, П. Л Сопер), теорії комунікації (Г.Г. Почепцов), політології (Т. Н. Ушакова, С. Л. Шехтер), психолінгвістики (А. А. Залевська), паралінгвістики (Г. В. Колшанський) та психології (Т. С. Сковел). Проблема маніпулятивного впливу, структурних, семантичних та прагматичних особливостей англомовного політичного дискурсу висвітлюється в роботах (О. Л. Михалева, О. В. Дмитрук, О. Є. Нестеренко).

Виклад основного матеріалу. Головною метою політичного дискурсу є боротьба за владу, а його учасниками стають політичні діячі та суспільство [4, с. 283]. Оскільки політичному дискурсу властиві водночас умотивованість мовленнєвої діяльності та прагматична спрямованість, особливої значущості набувають стратегії та тактики впливу, спрямовані на переконання адресата у правильності своєї позиції перед позиціями політичних противників [5, с.157].

Стратегію розглядають як процес реалізації мовленнєвого впливу, комплекс мовленнєвих дій, що спрямовані на досягнення комунікативної мети. Мовленнєва стратегія визначає семантичний, стилістичний і прагматичний вибір мовця [3, с.12].

Мета маніпулятивних стратегій – заблокувати перевірку інформації на правдоподібність, ймовірність та допустимість, адже пропозиції адресанта, з якими адресат має погодитись, є в певному сенсі неправдивими, неймовірними, сумнівними або такими, що не відповідають здоровому глузду [2, с. 143].

Кожна стратегія політичного дискурсу реалізується завдяки використанню певного набору тактик, як сукупності прийомів, що обумовлюють застосування мовних засобів для реалізації маніпулятивної стратегії. У межах однієї стратегії можна виділити декілька маніпулятивних тактик [4, с. 16].

Однією з мовленнєвих стратегій реалізації маніпулятивного впливу є стратегія **«гра на зниження»**, яка передбачає спрямованість

на суперника, намагання розвінчати його позиції [6, с. 45–52]. Реалізація маніпулятивної стратегії «гра на зниження» в англомовному політичному дискурсі здійснюється набором тактик: звинувачення опонента, формування негативного образу та тактика дискредитації, що передбачає досягнення та утримання влади.

Тактика звинувачення опонента передбачає визнання будь-кого винним у будь-чому, а також розкриття вчинків, дій винних осіб, з акцентуванням провини, що стають предметом відкритого обговорення й осуду:

«But we still haven't finished paying for Labour's Debt Crisis. If anyone thinks that's over, done, dealt with – they're living in a fantasy land. This country's debt crisis, created by Labour, is not over. After three years of cuts, we still have one of the biggest deficits in the world. I see that Labour have stopped talking about the debt crisis and now they talk about the cost of living crisis. As if one wasn't directly related to the other. So finishing the job means sticking to our course until we've paid off all of Labour's deficit, not just some of it. How did they get us into this mess? Too much spending, too much borrowing, too much debt «. (David Cameron).

«They told us that the Social Contract would solve everything. But now everyone can see that the so-called contract was a fraud – a fraud for which the people of this country have had to pay a very high price» (Margaret Thatcher).

Таке прямолінійне звинувачення може видатися дещо різким та неетичним. Однак з точки зору маніпулятивних намірів, такий прийом надзвичайно дієвий, оскільки публіка знову отримує винуватця. Для його номінації залучують особовий займенник *they*, що безпосередньо ідентифікує об'єкт звинувачення, а негативно забарвлений іменник *fraud* сприяє ефективному маніпулятивному впливу за рахунок прямого звинувачення у шахрайстві.

Тактика формування негативного образу виявляється у критичній характеристиці опонента, його дій чи бездіяльності, з наведенням фактів, що підтверджують його ставлення до цієї ситуації, а також до людей, їхніх дій та вчинків:

«And shouldn't the rest of us ask him «Where have you been while all this has been going on, and what are you doing about it?» The answer is nothing». (Margaret Thatcher).

«They told us they have reformed the economy, which economy?» (John McCain)

Для досягнення реалізації цієї тактики залучаються риторичні запитання – дієві питання, які мають форму самого питання, але не потребують відповіді. Адресант використовує риторичні питання, щоб провокувати думки у аудиторії, змусити аудиторію поглянути, чому вони повинні відкинути своїх противників.

«But with confidence in ourselves and in our future what a nation we could be! But look who's seeing them now!» (Margaret Thatcher)

Окличні речення уже є емоційно забарвлені, адже вони виділяються із загального мовного потоку підвищенням голосу та висхідною інтонацією. Завдяки цьому речення, яке власне не містить у собі інформації як такої, привертає до себе увагу слухачів, які переймають настрій промовця і знаходяться з ним так би мовити на одній хвилі.

Тактика дискредитації виявляється у критиці та компрометації дій опонента через наведення фактів і аргументів, що викривають чиюсь провину, злочинність:

*«**It is** the Labour Government **that** have caused prices to rise at a record rate of 26 per cent a year. « (Margaret Thatcher).*

Щоб дискредитувати свого опонента політик обирає найболючішу для слухачів соціально-економічну проблему – підвищення цін – і звинувачує в цьому лейбористський уряд. Залучення емфатичних конструкцій типу ***'It is…that',*** набуває широкого вжитку при описі негативних характеристик опозиційної сторони та налаштовує адресата на вигідному для маніпулятора розподілі акцентів.

Цей крок є надзвичайно дієвим, адже коли слухачам назвати винуватця, то вони проникаються довірою до адресанта.

*«MCCAIN: And **Senator Obama is parsing words** when he says precondition means preparation. OBAMA: **I am not parsing words**. MCCAIN: **He's parsing words,** my friends.»(Barack Obama. Mitt Romney)*

Синтаксичний повтор сприяє реалізації негативної презентації опонента.

Висновки. Маніпулятивна стратегія «гра на зниження» в англомовному політичному дискурсі, представлена тактиками звинувачення опонента, формування негативного образу та тактикою

дискредитації, що реалізується у ідентифікації винуватця, апеляції іменниками негативної семантики, залученні риторичних запитань та окличних речень, використанні емфатичних конструкцій і синтаксичних повторів. Їх спільною ознакою є як імпліцитне, так і експліцитне вираження негативного ставлення адресанта не лише до предмета мовлення, а й до самого адресата, його особистості, чітке намагання дискредитувати опонента.

Перспективу подальших досліджень становить вивчення маніпулятивних особливостей реалізації стратегії «гра на підвищення» в англомовному політичному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубева Т. М. Языковая манипуляция в предвыборном дискурсе (на материале американского варианта английского языка): автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.04 / Т.М. Голубева. – Нижний Новгород, 2009. – 32 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lunn.ru/?id=5318.].
2. Дмитрук О. В. Маніпулятивні стратегії в сучасній англомовній комунікації(на матеріалі текстів друкованих та інтернет-видань / О.В. Дмитрук : автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. філол. наук: спец. 24.03.06 Київ. нац. лінгвіст. унів-т. Т. Шевченка.- К., 2006 – 21 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – Изд. 5-е. – М., 2008. – С. 10–12.
4. Карасик В.И. Языковый круг: личность, концепты, дискурс: монография / В.И. Карасик.– Волгогр. гос. пед. ун-т.– Волгоград: Перемена, 2002. – 458 с.
5. Миронова П. О. Коммуникативная стратегия редукционизма в политическом дискурсе / Язык. Человек. Картина мира / П.О. Миронова. – Ч.1. – Омск: Ом ГУ, 2000. – 165 с.
6. Михалева О.Л. Политический дискурс как сфера реализации манипулятивного воздействия: дисс. канд. филол. наук / О.Л. Михалева.– Иркутск, 2004.
7. Стернин И.А. Практическая риторика: учебн. пособие для студ. вузов / И.А. Стернин. – М.: Изд. Центр «Академия», 2003. – 270 с.
8. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса: монография / Е.И. Шейгал. – Москва; Волгоград: Перемена, 2000(а). – 376 с.

Угринович Н. А. Особенности реализации манипулятивной стратегии «игра на понижение» в англоязычном политическом дискурсе.

В статье исследуются языковые средства реализации стратегии «игра на понижение» в англоязычном политическом дискурсе, что обеспечивает скрытое воздействие на адресата побуждая его к политическому выбору в пользу адресанта. В основе манипулятивного воздействие– целеустремленность речевых действий. Реализация речевого воздействия обеспечивается стратегией и набором тактик, которые находят свое выражение в достижении поставленной манипулятивной цели.

Ключевые слова: *англоязычный политический дискурс, манипулятивное воздействие, манипулятивная стратегия, манипулятивная тактика, речевое воздействие.*

Ugrynovych N. The peculiarities of manifestation of the manipulative Strategy «the play on down» in the English political discourse

This paper investigates the verbal means of realization of the strategy «the play on down» in the English political discourse, providing a hidden impact on the recipient, encouraging him to the political choice in favor of the addresser. The manipulative impact is identifed due to the purpose of its impact. The manifestation of the speech impact provided by the strategy and the set of tactics that are expressed in achieving manipulative purpose.

Key words: *English political discourse, manipulative impact, manipulative strategy, manipulative tactics, speech impact.*

А. М. Циганенко

УВІЧЛИВІСТЬ ЯК МОВЛЕННЄВА СТРАТЕГІЯ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядається категорія ввічливості в її комунікативному аспекті, що визначається як особлива стратегія мовної поведінки, що спрямована на запобігання конфліктних ситуацій. Досліджуються два типи ввічливості – позитивний і негативний, які є системою комунікативних стратегій, за допомогою котрих досягаються основні цілі ввічливого спілкування. Виявляються основні риси позитивної та негативної стратегій ввічливості.

Ключові слова: *ввічливість, інтенція, негативна ввічливість, обличчя, позитивна ввічливість, стратегія.*

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві все більшої актуальності набуває дослідження комунікативних категорій. Увічливість має велике значення для процесу спілкування та регулювання взаємин між мовцями. Оскільки передбачити, а тим більше запам’ятати всі ситуації спілкування з урахуванням особливостей комунікативного контексту неможливо, найбільш перспективним видається знання стратегій ввічливості, типових для досліджуваної культури, і вміння їх використовувати в спілкуванні.

Аналіз актуальних досліджень. Увічливість як предмет наукового дослідження традиційно пов’язують з культурою мови, мовленнєвим етикетом, яким приділяється велика увага. Останнім часом спостерігається тенденція виділяти ввічливість в окрему наукову проблему, до якої виявляють інтерес фахівці багатьох гуманітарних наук, таких як психологія, етнопсихологія, культурологія, антропологія, психолінгвістика, соціолінгвістика, прагматика, прикладна лінгвістика, комунікація та інші.

Початок нового тисячоліття ознаменувався публікацією нових фундаментальних робіт, присвячених аналізу існуючих концепцій і подальшій розробці теорії ввічливості, розгляду ввічливості в

гендерному та соціолінгвістичному аспектах, виявленню національно-культурної специфіки ввічливого спілкування в різних країнах, зокрема, в Туреччині, Греції, Японії, у ряді європейських і латиноамериканських країн, також вивченню ввічливості в порівняльному міжкультурному аспекті. Семантика ввічливості в структурі висловлювання неодноразово ставала об'єктом наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних учених. Серед існуючих концепцій можна виділити декілька основних, де ввічливість розглядається як: мовні максими, правила (П. Грайс, Р. Лакофф, Дж. Ліч); збереження обличчя (П.Браун і С.Левінсон, Р.Сколлон і Л. Сколлон); домовленість про ведення діалогу (Б. Фрейзер, В. Ноулен); поняття дискурсу (Р. Уоттс); етична та прагмалінгвістична категорія (Н. І. Формановська); оцінка статусу людини (В. І. Карасик).

Метою дослідження є аналіз позитивного та негативного типів ввічливості в англомовному дискурсі .

Виклад основного матеріалу. Увічливість базується на розумінні поняття поваги до суспільної особи, до індивіда. Повага є градуювальною величиною і служить мірою вияву внутрішнього схвалення високого становища, яке займає особа в суспільстві. Увічливість є одним із способів вираження схвальної оцінки статусу іншої особи.

Лінгвістичний феномен увічливості входить до стратегії уникнення конфліктів, соціальної індикації. Він знаходить віддзеркалення в різних типах дискурсу та інших способах мовного вираження.

Увічливість в мові є також оцінюванням адресанта себе як представника певної групи, соціуму. Взаємодіючи з учасниками спілкування, мовець зазвичай хоче отримати схвалення своїх дій і намагається усунути перешкоди, які виникають під час мовленнєвої діяльності. Суть його бажань полягає у визначенні способу пом'якшення загрози самоповазі, використання ним негативної чи позитивної ввічливості.

Лінгвісти П. Браун та С. Левінсон пропонують розглядати ввічливість як збереження обличчя. Вчені називають особу універсальним поняттям, що представляє собою своєрідний соціальний імідж, у збереженні якого зацікавлений кожен член суспільства. Основним поняттям цієї теорії є поняття *обличчя* (*public self-image face*),

під яким мається на увазі позитивна соціальна цінність, котрою володіє кожен член суспільства. Будь-яка дія відбувається з метою збереження обличчя або запобігання втрати обличчя [2, с.96]. При цьому збереження обличчя – це не мета комунікації, а умова, без виконання якої нормальне спілкування неможливе.

Принцип ввічливості визначається як особлива стратегія мовної поведінки, що спрямована на запобігання конфліктних ситуацій. П Браун та С. Левінсон детально описують всі акти, що обмежують свободу або ставлять під загрозу самооцінку особи, які в свою чергу реалізуються у трьох типових стратегіях: вуалювання значення ввічливості засобами метафори, іронії, риторичних питань, натяків; прямого вираження значення без пом'якшувальних засобів; вираження значення негативного чи позитивного ставлення [2, с.102].

Усі вищезазначені засоби підпорядковані одній меті – регулюванню мовленнєвої взаємодії у спілкуванні, що уможливлюється завдяки принципу кооперації та співробітництва. Зважаючи на інтенцію мовця в процесі спілкування, П. Браун і С. Левінсон виділяють два типи ввічливості – позитивну і негативну, які є системою комунікативних стратегій, за допомогою котрих досягаються основні цілі ввічливого спілкування. Перша стратегія орієнтована на зближення, друга – на дистанціювання [2, с.214].

У соціолінгвістичній літературі існують і інші терміни на позначення стратегій ввічливості. Позитивну ввічливість називають ввічливістю солідарності [5, с.175], спільності [6, с.15], залученості [4, с.48]. Усі ці терміни розкривають її суть та основну функцію – інтенцію мовця до комунікації. Негативну ввічливість, за нашими даними, розглядають як ввічливість вшанування [5, с.176], незалежності [4, с.48], акцентуючи на формальності, повазі до автономії співрозмовників [1].

Позитивна ввічливість зумовлює посилення позитивного іміджу адресата: мовець демонструє, що він з симпатією ставиться до співрозмовника і солідарний з ним. Демонстрація уваги, компліменти, взаємне підпорядкування – приклади прояву позитивної ввічливості. Наприклад, Емма виявляє позитивну ввічливість, роблячи комплімент співрозмовнику:

I admire all that quaint, old fashioned politeness; it is much more to my taste... (J. Austen Emma).

Стратегії позитивної ввічливості полягають у вираженні солідарності мовця зі слухачем і виражаються в наступних лініях мовної поведінки: прояв уваги і інтересу до слухача, тобто пряме цитування, залучення слухача в діалог, прагнення досягти згоди, врахування побажань і слухача; створення атмосфери внутрішньогрупової ідентичності. Наприклад, Емма виражає солідарність зі співрозмовником, стаючи на його бік у вирішенні проблеми:

I like your plan... Agreed, agreed. I will do my best (J. Austen Emma).

Негативна ввічливість відображає позицію дистанціювання, тобто підкреслює незалежність особистості, її потребу в недоторканності території, і базується, головним чином, на стратегії уникнення, за допомогою якої мовець дає зрозуміти адресату, що він не порушить меж його особистої території. Негативній ввічливості притаманна стриманість, офіційність і володіння собою; всі можливі загрози втрати авторитету адресата згладжуються за допомогою вибачень і зміни теми. Ці стратегії зводяться до наступних ліній поведінки: уникнення прямих прохань і використання непрямих мовленнєвих актів; прояв поваги за допомогою приниження власного становища і піднесення статусу адресата; імперсоналізація учасників спілкування, тобто використання пасивних і безособових конструкцій. Наприклад, Емма вибачається, тим самим намагаючись уникнути відчуття ніяковіння :

…How sorry l am! (J. Austen Emma).

Висновки. Отже, ввічливість є ефективним інструментом для розуміння комунікативної поведінки співрозмовників у процесі спілкування, але незважаючи на універсальний характер цієї категорії, конкретна її реалізація проявляється в особливостях комунікативної поведінки представників різних лінгвокультур. Ввічливість – це, перш за все, дотримання норм спілкування шляхом використання комунікативних стратегій, які відображають соціальнокультурні цінності і відповідають комунікативним очікуванням партнера.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ларина Т.В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах / Т.В. Ларина.– М. : Издательство РУДН, 2003, 315 с.

2. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, S.D. Levinson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987, 420 p.

3. Scollon R. Face in inter ethnic communication // J. R. Richards, R. W. Schmidt (eds.). Language and Communication. – L. : Longman, 1983, pp. 156–188.

4. Scollon R. Intercultural Communication: A Discourse Approach. Second Edition / R. Scollon, S. Scollon. – Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2001, 316 p.
5. Scollon R. Narrative literacy and face in interethnic communication / R. Scollon, S. Scollon.– Norwood, N. J.: Ablex, 1981, 289 p.
6. Tannen D. Conversational style: analyzing talk among friends / D. Tannen. – Norwood (NJ): Ablex Publishing Corporation, 1984, 188 p.

Цыганенко А. Н. Вежливость как речевая стратегия в англоязычном дискурсе.

В статье рассматривается категория вежливости в ее коммуникативном аспекте, которая определяется как особая стратегия речевого поведения, направленная на предотвращение конфликтных ситуаций. Исследуются два типа вежливости – позитивный и негативный, которые представляют собой систему коммуникативных стратегий, с помощью которых достигаются основополагающие цели вежливого общения. Выявляются основные черты позитивной и негативной стратегий вежливости.

Ключевые слова: *вежливость, интенция, негативная вежливость, лицо, позитивная вежливость, стратегия.*

Tsyganenko A. Politeness as a speech strategy in the English discourse.

In this article the category of politeness in its communicative aspect, which is defined as a special strategy of verbal behavior aimed at preventing conflicts, is regarded. Two types of politeness – positive and negative – are analyzed. They are represented as the system of communication strategies that achieve the fundamental objectives of polite communication. The main features of positive and negative politeness strategies are identified.

Key words: *politeness, intention, negative politeness, face, positive politeness, strategy.*

Т. О. Чаєвська

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ: СТАН НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧНІВ

У статті представлено особливості лінгвокраїнознавчої компетенції учнів старших класів. Розкрито суть поняття «компетенція». Проаналізовано навчальну програму та здійснено опис шляхів формування в учнів лінгвокраїнознавчої компетенції. Обґрунтовано думку з приводу вивчення лінгвокраїнознавства учнями на уроках української мови.

Ключові слова: *компетенція, лінгвокраїнознавство, англіцизм.*

Постановка проблеми. Відповідно до чинної програми на уроках української та іноземних мов, учні старшої школи повинні насамперед набути комунікативних, соціолінгвістичних, лінгвістичних, лінгвокультурологічних, лінгвокраїнознавчих, компетенцій. Знати на достатньому рівні як рідну, так і кілька іноземних мов програми [2, с.2]. З-поміж означених вище компетенцій важливе місце займає лінгвокраїнознавча.

Володіння лінгвокраїнознавчою компетенцією свідчить як про володіння учнями виражальними засобами сучасної української літературної мови, її стилями, різновидами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), готовність до подальшого професійно-орієнтованого навчання, спроможність самостійно визначати цілі самонавчання, самовиховання й саморозвитку та діяльно їх реалізовувати, так і про уміння цілісно набувати в процесі опанування мови, літератури і культури рідного краю в їхньому зв'язку і взаємодії з метою формування культуромовної особистості; вмінь оцінювати естетику регіональних фольклорних та художніх творів та особливості їх мовного оформлення в цілому як складову національної духовної культури.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що питаннями сутності лінгвокраїнознавства, формування лінгвокраїнознавчої компетенції досліджували такі дослідники: Є. Верещагін, В. Дороз, В.Костомаров.

З урахуванням наукових напрацювань у статті розглянемо процес формування лінгвокраїнознавчої компетенції учня старшої школи, така мета передбачає виконання **завдань**:

1. Розкрити зміст поняття «компетенція».
2. Охарактеризувати особливості лінгвокраїнознавчої компетенції учнів старших класів.

Виклад основного матеріалу. Здійснюючи процес формування лінгвокраїнознавчої компетенції учнів старшої школи, ми виходимо з того, що слова є однією з найважливіших формуючих ланок у побудові цілісної культурної картини світогляду старшокласника й вона виступає засобом пізнання дійсності та сприяє розвитку інтелектуальних та творчих здібностей їх абстрактного мислення, пам'яті й уяви, мовного чуття й мовного смаку, вихованню естетичного інтересу, усвідомленої позитивної мовної поведінки.

Як показує аналіз, одним із основних джерел лінгвокраїнознавства є усна народна творчість та художня література української та іноземних мов, які тісно поєднуються у вивченні мови і культури. В. Кононенко зазначав: «Історія кожної мови розглядається в тісному сполученні з етнічною історією носіїв цієї мови, а народний світогляд оцінюються в категорії мовної системи» [1, с.67]. Тому лінгвокраїнознавство спирається на такі науки: культурологія, фольклористика, краєзнавство, етнологія тощо.

Проаналізовані джерела [3; 4; 5] дають можливість характеризувати лінгвокраїнознавчу компетенцію як готовність особистості здійснювати міжкультурну комунікацію, що базується на знанні лексичних одиниць та правильному умінні їх застосовувати. Ядром лінгвокраїнознавчої компетенції є «лінгвокраїнознавча свідомість», яка відображає результати людського пізнання, зафіксовані в знаннях народної творчості.

Укладаючи вправи і завдання лінгвокраїнознавчого характеру, ми враховуємо положення з української мови. Зокрема, програму, спрямовану на виховання громадянина й патріота української держави, формування усвідомленого ставлення до української мови як інтелектуальної, духовної, моральної і культурної цінності, потреби знати сучасну українську літературну мову й досконало володіти нею в усіх сферах суспільного життя, готовності до адекватного вибору й отримання професійної гуманітарної (філологічної) освіти, розвиток інтелектуально-креативних здібностей школярів, їх інтересу до вивчення української мови, прагнення до творчого осягнення вершин української культури й мистецтва слова; виховання потреби, занурюючись у світ українського слова, безперервно вдосконалювати власне мовлення [2,2].

Однак, як показує аналіз практичного досвіду учні недостатньою мірою володіють лінгвокраїнознавчими уміннями та навичками. Для підтвердження вище сказаного наведемо декілька прикладів:

Вправа 1

Які з поданих слів іншомовного походження утворилися від власних назв? За етимологічним словником розшифруйте історію появи їх.

Кольт, комбінат, колонія, гафній, дербі, бостон, панама, садизм, рецепт, мансарда, ерудит, бікіні, батист, ескалоп, сандвіч, бойкот [3, с.172].

Вправа 2

Поясніть значення іншомовних слів. Звертайтеся до словників іншомовних слів або пошукової системи в інтернеті.

Мерчендайзер, ексклюзив, консенсус, саміт, брифінг, шейпінг, тренінг, роумінг, грант, спікер, хот-дог, фіш-мак, чізбургер, імідж, електорат, драйв, топ-модель, паблік [3,с.172].

Дані вправи удосконалюють лінгвокраїнознавчу компетенцію учнів, а також виконують інформативну функцію. Однак, таких вправ недостатньо. Наше перебування на педагогічній практиці дозволило розробити свої вправи спрямовані на розвиток дитини, де застосовуються засади лінгвокраїнознавчої компетенції. Наприклад:

Виберіть слова що є англіцизмами серед наведених нижче слів. Поясніть чому саме ці слова є запозиченнями з англійської мови? Відповідь обґрунтуйте.

Комфорт, піджак, джемпер інтрига, шантаж, авантюра, бюлетень, транспарант, депеша, бульдозер, грейдер, комбайн, бароко, арка, цоколь, фонтан, мозаїка, мітинг, тюбінг, демпінг, брутто, нетто, валюта.

Отже, вправи й завдання, спрямовані на формування в учнів лінгвокраїнознавчої компетенції, дозволяють поглибити знання з мови, розвивати критичне мислення, національну свідомість духовно багатої мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно користуватися засобами рідної мови – її стилями, типами, жанрами, що є одним із головних аспекті у формуванні компетенцій старшокласника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кононенко П.П. Українознавство: навч. посібник / П.П. Кононенко. – К. : Заповіт, 1994 – 273с.
2. Мацько Л.І. Українська мова: 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів ЗНЗ. Філологічний напрям, профіль – українська філологія/ [Мацько Л.І., Семеног О.М.] – Суми : СОІППО, 2010. – 74 с.
3. Мова наша – українська : Навчально-методичний посібник для вчителя / [Мацько Л.І., Семеног О.М., Голуб Н.Б. та ін]; за ред. Л.І. Мацько. – К. : Богданова А.М., 2011. – 512 с.
4. Ніколаєва С. Ю. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладення, оцінювання / С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273с.

Чаевская Т. А. Формирование лингвострановедческой компетенции старшей школы.

В статье представлены особенности лингвострановедческой учащихся в старших классах. Раскрыта суть понятия «компетенции». Проанализированы учебную программу и осуществлено описание путей формирования в учащихся лингвострановедческой компетенции. Обосновано мнение по поводу изучения лингвостановедчества учащимися на уроках украинского языка.

Ключевые слова: *компетенция, лингвострановедчество, англицизм.*

Chayevska T. Formation linguistic culture of competence of high school.

The article presents the features linguistic culture students in the upper grades. The essence of the concept of «competence.» Analyzed and implemented curriculum description of how the formation of students in cultural competence. The opinion about the study linguistic culture students in the classroom of the Ukrainian language.

Key words: *competence, linguistic culture, britishicm.*

К. М. Шмонова

ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі промови Ангели Меркель)

Стаття присвячена проблемі дослідження особливостей функціонування фразеологізмів у сучасній німецькій публіцистиці. Особлива увага звертається на вживання фразеологічних одиниць у політичному дискурсі чинним канцлером Німеччини Ангели Меркель, а саме в її політичних промовах. Політичні промови майже завжди є гостро публіцистичними, тому що в них є ствердження якоїсь ідеї, погляду, напрямку, ідеологічної позиції. Завдяки засобам аргументації та переконання, політики планують суспільні претензії та намагаються за допомогою публічних текстів завоювати свою прихильність.

Ключові слова: *дискурс, публіцистичний стиль,політичний дискурс, промова.*

Постановка проблеми. Політична діяльність завжди відігравала особливу роль у житті суспільства. Боротьба за владу є основною темою і рушійним мотивом цієї сфери спілкування. Однак важливу роль у визначенні іміджу країни відіграє спосіб її презентації політичними лідерами. За допомогою виступів, політики мають можливість звернутися як до міжнародного співтовариства, так і до громадян своєї країни. Такі вчені, як Є. І. Шейгал, А. П. Чудінов, Є. Є. Чижевська, Н. Г. Юзефович заклали основу теорії політичного дискурсу.

Мета статті: визначити ідеологічну складову фразеологічних одиниць у політичному дискурсі Ангели Меркель.

Актуальність дослідження визначається тим, що фразеологічні одиниці досить часто вживаються політичними діячами, оскільки політика – це сфера діяльності людини, значення якої завжди буде представляти найбільш живий інтерес.

Виклад основного матеріалу. Під політичним дискурсом розуміється зв'язний текст, зумовлений ситуацією політичного спілкування у сукупності з прагматичними, соціологічними, психологічними та іншими факторами. Політичний дискурс актуалізується у таких жанрах, як промова політика, інавгураційне звернення президента, політичний документ (указ президента, зміст закону), звіти уряду у парламенті, затвердження або обговорення бюджету. Політичний дискурс належить до особливого типу спілкування, для якого характерна висока ступінь маніпулювання свідомістю людей, і тому виявлення механізмів політичної комунікації представляється значущим для

визначення характеристик мови як засоби впливу. У цьому значенні, важливість вивчення політичного дискурсу продиктовано необхідністю пошуку для політиків оптимальних шляхів мовного впливу на аудиторію, з однієї сторони, і необхідністю розуміння аудиторією справжніх інтенцій і прихованих прийомів мовного маніпулювання, з іншого боку [1, с.77]. Політики часто використовують фразеологічні одиниці у своїй промові та роблять це різною мірою вдало. Іноді вони і самі є авторами крилатих слів і виразів, широко вживаних згодом в загальнонаціональній мові. Від доречності, точності й оригінальності вживання фразеологічних одиниць, багато в чому залежить сила впливу мови політика, прийняття або відторгнення його ідей. Помилки та штампи можуть дуже дорого коштувати політикам [5, с.234].

1. *Für diese künstliche Exportsubvention* **musste *China tief in die Tasche greifen.***

- ***tief in die Tasche greifen-*** викласти велику суму грошей.

2. *Meine Damen und Herren, wir erleben Spannungen in der Eurozone. Und einige unserer Partner in Mittel- und Osteuropa* ***stecken in der Klemme.***

in der Klemme stecken- потрапити в біду [6, с.68].

3. *Und sie* ***redet Senatoren und Abgeordneten ins Gewissen.***

- ***jmdm. ins Gewissen reden –*** пробудити чиюсь совість.

4. *Hedgefonds* ***reiben sich die Hände*** *, hoffen auf einen schnellen Gewinn*

- ***sich die Hände reiben-*** відчувати почуття зловтіхи.

5. ***Die Rolle*** *des machtvollen Bayern* ***war ausgespielt****.*

seine Rolle ausgespielt haben- зіграти свою роль [2, с.106].

Багато фразеологізмів, використовуваних канцлером, є ефективним засобом здійснення ідеології влади: *Die Bundesregierung handelt, um die bestehenden Probleme* ***in der Griff zu bekommen***. Це стійке поєднання означає «набити руку в чому-небудь». Вживання подібної фразеологічної одиниці характеризує особистість пані Меркель, а також підкреслює її працездатність і вміння володіти ситуацією. *Das müssen wir verhindern und das Problem der Überschuldung durch glaubwürdige Konsolidierung* ***bei der Wurzel packen****.* Висловлення **bei der Wurzel packen** позначає «усунення проблеми на ранній стадії виникнення», а також припинення будь-якої можливості її розвитку. У наступному вислові відбиваються характерні для А. Меркель

ідеологічні установки: *Wir verstehen darunter keine erzwungene Assimilation oder das Leugnen der* ***eigenen Wurzeln.*** Лексема «Wurzel» (корінь) нерідко зустрічається у політичному дискурсі Меркель. *Wir müssen den Tatsachen* ***ins Auge sehen*** Фразеологічна одиниця **einer Gefahr ins Auge sehen** (дивитися в обличчя небезпеці) в трансформованій формі має ядерну сему «сміливість», актуалізація якої підкреслює готовність до дії.

У дискурсі А. Меркель часто зустрічається стійке словосполучення **zu etw. Stellung nehmen** (зайняти певну позицію в будь-якому питанні; висловити свою думку). *Man muss als Kanzler mit seiner Partei* ***Hand in Hand gehen****, auch wenn das zuweilen schwierig ist.* Пані Меркель підкреслює таким чином ідею єдності Німеччини, яскраво й символічно висловлюючи одну з ідеологічних засад партії і своє особисте прагнення до загальних прав і обов'язків для всіх громадян своєї країни [3, с. 84].

Як і будь-який політик, канцлер використовує мовні засоби з позитивною семантикою, що дають надію і віру в успіх і вдале рішення справ. Це відбивається в наступному прикладі: *Ich glaube, dass wir* ***auf einem guten Weg*** *sind, einen vernünftigen Haushaltsvorschlag zu machen.* Фразеологічна одиниця auf gutem Weg sein (etw. zu tun) як варіант фразеологізму auf dem besten Wege sein (бути на шляху до досягнення чогось; неухильно наближатися до чогось) актуалізує сему «впевненість в успіху».

Одним з найбагатших пластів сучасної фразеології є обороти, пов'язані з соціальним і політичним життям країни. Це термінологічні найменування явищ соціального і політичного життя, традиційні фразеологічні одиниці, використовувані політиками, а також крилаті слова і вирази, що належать тому чи іншому політику. Особливості політичного дискурсу знаходять в політичній фразеології своє безпосереднє відображення [4,с.200].

Висновки. У своїх промовах політики закликають народ відчути тривогу і змінити суспільне життя, що дуже важливо для політичної боротьби. Історично німці завжди вороже ставилися до політики, тому політичному лідерові Німеччини доводиться використовувати весь арсенал мовних засобів, щоб переконати своїх співгромадян брати активну участь в політичному житті країни. Ідеологічна складова фразеологічних одиниць у політичному дискурсі Ангели Меркель

відображає характерологічні ознаки мовної особистості канцлера. Політичний дискурс Ангели Меркель може служити прикладом для її послідовників, оскільки її вміння звертання до народу, нав'язуючи свої переконання, вважається справжнім мистецтвом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вусик Г. Л. Специфічні риси політичного дискурсу ЗМІ / Г. Л. Вусик // Лінгвістика. 2008. – №2. С. 169–173.

2.Гаврись В.І. Німецько-український фразеологічний словник: [у 2 т.] / В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. – К.: Рад. шк., 1981. – Т. 2. – 382 с.

3. Николюкина Т. М. Русские фразеологические средства нравственной характеристики человека: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01/ Т.М. Николюкина. – Тамбов: Изд-во Тамбов, гос. ун-та, 2007.- 279 с.

4.Чудинов А.П. Политическая лингвистика / А.П. Чудинов // М.: Изд-во Флинта, 2006.- 255 с.

5. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса: Диссертация докторафилологических наук: 10.02.04 [Текст] / Шейгал Е.И. – Волгоград, 2000. – 431 с.

6. Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten/ Hrsg. von G. Drosdowski u. W. Scholze-Stubenrecht. – Mannheim Wien Leipzig Zürich: Dudenverlag , 1992. Bd. 11. – 864 S.

Шмонова К. М. Функціонування фразеологізмів у німецькомовному політичному дискурсі на матеріалі промови Ангели Меркель.

Статья посвящена проблеме исследования особенностей функционирования фразеологизмов в современной немецкой публицистике. Особое внимание обращается на употребление фразеологических единиц в политическом дискурсе действующим канцлером Германии Ангелы Меркель, а именно в ее политических выступлениях.

Ключевые слова: *дискурс, публицистический стиль, политический дискурс, политическое выступление.*

Schmonova K. Die Funktionsfähigkeit der Phraseologismen im deutschsprachigen politischen Diskurs von Angela Merkel.

Der Artikel erörtert die Besonderheiten des Gebrauchs der Phraseologismen von der deutschen Bundeskanzlerin Angela Merkel in ihrer Rede. Die grosse Aufmerksamkeit ist auf die Eingart des politischen Diskurses in der modernen deutschen Publizistik gerichtet. Der politische Diskurs ist ein kompliziertes Objekt der Forschung, der an der Grenze von verschiedenen Disziplinen liegt und zwar die Politikwissenschaft und Sozialpsychologie. Mit den argumentativ-persuasiven Mitteln der Rede entwerfen Politiker ihren gesellschaftlichen Anspruch und versuchen, mit öffentlichen Texten Mehrheiten zu gewinnen

Schlüsselwörter: *Der Diskurs, der publizistische Stil, der politische Diskurs, die politische Aussage.*

РОЗДІЛ ІІ
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО ТА МЕТОДОЛОГІЯ

Б. Г. Абрасімова

ФОЛЬКЛОР ЯК СТРУКТУРОТВОРНИЙ ЕЛЕМЕНТ СТИЛЮ Т. ШЕВЧЕНКА

У статті здійснено спробу аналізу елементів індивідуального стилю творчості Тараса Шевченка, що дає підставу переосмислити під іншим кутом зору творчість поета. Звернено увагу на фольклор, який розглядається як елемент авторського стилю письменника.

Ключові слова: *поезія, фольклор, індивідуальний стиль, шевченкознавство, художньо-виражальні засоби, система образності, риси авторського стилю.*

Постановка проблеми. Упродовж століть різні культурно-історичні епохи й художні напрями, теоретики й митці розуміли й тлумачили стиль по-різному, а це говорить про те, що маємо справу зі специфічним феноменом художньої творчості – реальним, виразно відчутним і водночас багатогранним і мінливим. Подібна ситуація існує й донині, хіба що в ХХ ст. різні стилі й різні тлумачення їх сконденсувалися в часопросторі, внаслідок чого їх розбіжності набули особливої виразності. Загалом же, як слушно зауважив В. Виноградов, «важко знайти термін багатозначніший і суперечливіший і відповідне йому поняття – більш мінливе й суб'єктивно-невизначене, ніж термін і поняття стилю» [2, с. 7].

Аналіз актуальних досліджень. Творчість Тараса Шевченка в усі часи була предметом скурпульозного дослідження. Зокрема, український і російський літературознавець І. Айзеншток досліджував біографію, творчу лабораторію й особливості стилю письменника, уклав перше коментоване видання «Щоденника» Шевченка та його творів у 1920-1930 рр. За його редакцією в 1939 р. вийшли книги «Т. Шевченко. Кобзар», «Т. Шевченко. Стихотворения». Творчість Кобзаря досліджував Г. Вервес. Це прослідковується в низці його праць, зокрема в книзі «Тарас Шевченко і Польща». Яр Славутич у 1960-х роках видав книги «Велич Шевченка», «Шевченкова поетика».

Предметом нашого дослідження є індивідуальний стиль Т. Шевченка. Актуальність теми визначається контекстом сучасного культурного процесу в Україні. Уже в ранній творчості поет виробив свій індивідуальний стиль, систему образності, яка мала своїми джерелами живу народну мову, усну поезію. Саме це вирізняє твори Т. Шевченка і надає їм неповторної яскравості, краси, грації.

Мета статті – з’ясувати місце та роль фольклору в авторському стилі Тараса Шевченка. Вважаємо за потрібне представити Т. Шевченка як витонченого естета, інтелектуала, чуттєву й емоційну, надзвичайно вразливу людину, глибоко національну своєю ідентичністю і водночас європейську.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом з’явилась ціла низка ґрунтовних публікацій, присвячених вивченню різних аспектів творчої спадщини Тараса Шевченка. Це праці І. Дзюби, В. Шевчука. Є. Сверстюка, А. Колодного, В. Пахаренка, В. Іванишина, Є. Нахліка. Нині Т. Шевченко є центральним символом у дискурсі українського націєтворення, зрештою, це невипадково, адже Т. Шевченко, відкинувши умовності, сформував українську націю, породив її з художньої матерії і ствердив у реальності.

Для поетичної творчості Т. Шевченка характерна антитоталітарна, антидеспотична спрямованість, уособленням тоталітарної влади у творах Т. Шевченка виступає найчастіше образ царя. Крім того, «шевченківське письмо вирізняється використанням приземлено-побутової лексики у піднесено-філософському стилі, також частим уживанням повної нестягненої форми прикметників, асонансних рим, архаїзмів, зіставленням різко антитетичних образів» [6, с. 151].

Нині, коли Т. Шевченко став символом української нації, важливо, щоб цей символ набув модерного звучання, який буде по-новому цікавий для українського читача. Якщо звертатися до проблеми «Шевченко і український фольклор», «стиль «Кобзаря» і народнопоетичний стиль», то ця ситуація лише на перший погляд проста й очевидна, насправді вона складна й багатовимірна. Безсумнівно, поетичне мислення й мова автора «Кобзаря» споріднені з народнопоетичним мисленням і мовою; звідси поширена настанова на їх ототожнення, яка то посилювалася, то послаблювалася у вітчизняному шевченкознавстві. Однак не менш очевидно й те, що між ними існують якісні відмінності. Т. Шевченко охопив такі сфери життя й духу, які для народної поезії недосяжні. Відмінності існують у стилі, у структурах поетичного мислення та вислову, проте без втрати спорідненості з фольклорним, що робить проблему ще складнішою. Поезія Т. Шевченка, зрештою, є органічним поєднанням двох інгредієнтів – фольклорного й літературного. При цьому, як не раз зазначалося дослідниками Є. Сверстюком, Я. Славутичем, Г. Вервесом

фольклорність не виступає її незмінною величиною, валентність її різна на різних етапах творчості поета й у різних її жанрах та жанрових видах. Ф. Колесса, який перший піддав ґрунтовному вивченню цю проблему, дійшов висновку, що вплив фольклору найпомітніший на ранньому етапі творчості Т. Шевченка, переважно в ліричних поезіях, складених у пісенній формі, а також у баладах і деяких історичних поемах, далі ж, із розширенням духовних горизонтів поета і втягненням його у сферу громадсько-політичного життя, він слабшав [1, с. 77-78]. Ця схема еволюції поета й структури його стилю в загальному обрисі слушна, хоча, як зазначав Ю. Івакін, і в пізній його творчості знаходимо багато поезій, написаних у народнопісенній традиції, тому доцільніше «говорити лише про відносне зменшення фольклорного впливу на Шевченка» [3, с. 374].

Загалом творчість у параметрах фольклорного, народнопісенного стилю була поширеним явищем у романтичній літературі, а тим більше в тих літературах, де фольклорний субстрат відігравав величезну структуротворну роль. До них належить українська романтична література і, відповідно, її найвидатніший поет. Тому цілком закономірно, що в інтерпретаціях стилю «Кобзаря» на передній план незмінно виходить проблема співвідношення фольклорного й літературного. Але при цьому нерідко належним чином не береться до уваги той фактор, що романтизм і фольклор – різнорідні й різнокатегоріальні утворення: перше з них суто літературне, чого не можна сказати про друге. Отже, некоректним видається пряме поєднання фольклору й романтизму як явищ ізоморфних, ігнорування того, що в літературі доби романтизму фольклор романтизується й тією чи іншою мірою набуває нової якості та функцій, у такому вигляді стає інгредієнтом літературних творів. Щодо фольклору, то йому властива специфічна узагальненість образів і мотивів, заміна складного й важковловимого близьким і конкретним, але за її семантикою ця конкретність метафорична й символічна, тобто на свій лад узагальнена, це конкретність наочності, а не індивідуалізації. Індивідуальна своєрідність протікання думок і почуттів, настроїв і душевних станів опосередковується у фольклорі умовно-ліричними героями і сходить до традиційних образів і ситуацій.

Шевченкова поезія в цілому близька до фольклорного стилю. За слушною пропозицією М. Коцюбинської, у ній слід розрізняти

«ліричний вірш як безпосереднє вираження» і вірші, в яких думки й переживання опосередковуються фольклорними формами і «фольклорний образ романтизується» [4, с. 70]. М. Коцюбинська також звертає особливу увагу на таку характерну рису поетики Т. Шевченка, як настійна повторюваність образів, мотивів, словесних формул, навіть говорить у цьому зв'язку про їх «кругообіг» [4, с. 149].

Особливо слід зауважити, що в процесі еволюції стилю «Кобзаря» відбувається виокремлення двох стильових рівнів – фольклорного й індивідуально-ліричного, в якому фольклорний рівень трансформується, не втрачаючи, однак, зв'язку з народнопісенним генетичним кодом. Рольові ліричні герої дедалі більшою мірою поступаються місцем авторському ліричному герою, твориться глибоко особистісна лірика, в якій у різних вимірах і аспектах розкривається внутрішній світ поета. Водночас виникають різні типи відносин поета з фольклором на жанрово-стильовому рівні: «тут і імпровізація в народному дусі, і цілком свідома стилізація, і цитування пісенної фрази, і використання пісенного мотиву як зерна задуму» [8, с. 388]. Усе це свідчить про вільне творче використання Шевченком фольклору, про його артистичну свободу у ставленні до фольклорного канону.

Загалом фольклор як структуротворний елемент стилю Шевченка має широкий діапазон вияву. Саме фольклору належить велика роль у реалізації принципово важливих стратегій Шевченкового романтизму, таких як ствердження національної ідентичності українського народу, збереження й активізація етноісторичної пам'яті. Тут слід нагадати, що зв'язок Т. Шевченка з національним фольклором має особливий характер. Якщо для більшості романтиків фольклор був джерелом чи матеріалом, тим, що потребує збирання й вивчення, то для творця «Кобзаря» це була поетична стихія, в яку він був занурений із дитячих літ і в якій залишився жити назавжди при всьому духовному й інтелектуальному зростанні. Відчуття національної ідентичності, народна історична пам'ять були закладені в Шевченкові спонтанно, йому були зрозумілі зсередини символічні образи й коди українського фольклору в усій їхній ментально-емоційній наповнюваності аж до найтонших відтінків. У поетичному світі Т. Шевченка опорними виступають архетипні образи, запозичені з фольклору, цю ж функцію виконують вони і в стилі «Кобзаря». Це образи української природи й

ширше – «своєї землі», «рідного краю», які набували у фольклорі змісту символічної прив'язаності до Вітчизни. У поезії Т. Шевченка такими образами виступають Дніпро, безкрайній степ, розкидані по ньому «високі могили», синє море, пороги, що конотуються з Січчю – уособленням славного минулого України. Далі йдуть «живі образи» історичного й побутового характеру, що акумулюють етноісторичний зміст – козак, кобзар, москаль, дівчина-калина, тополя, сирота та інші, що теж несуть у собі конотації символічного й алегоричного характеру. Більшість цих образів і відповідних їм мотивів були введені в літературу попередниками Т. Шевченка – українськими поетами-романтиками.

Акцентуючи увагу на проблемі «Шевченко і сучасність», В. Петров апелює до поезії Кобзаря. На його думку, поезія Т. Шевченка не має часових меж: «І це ми, лише ми вигукуємо: «Ой повій, повій, вітре, через море, / Та з Великого Лугу, / Суши наші сльози, заглуши кайдани, / Розвій нашу тугу!» [7, с. 48].

У контексті сьогодення творчість Т. Шевченка виявляється чи не актуальнішою, ніж для свого часу. Важко переоцінити місце поета в долі українського народу. В. Пахаренко у «Основах теорії літератури» відзначив, що «фактично творчість Т. Шевченка пробудила українську націю від летаргійного сну, уможливила її подальше існування, нинішню самостійність і майбутній розквіт» [6, с. 50]. Загальнолюдське значення поезії Т. Шевченка не лише в тому, що він, як і кожний геній, збагатив духовний баланс людства, світ його ідей і почуттів, зробивши надбанням інших народів те, що пережив, передумав і зазнав український народ і чого він досягнув у царстві духу.

Загальнолюдське значення поезії Т. Шевченка в тому, що вона українському народові дала розуміння його долі, потреб і завдань перед обличчям майбутнього – з погляду загальнолюдської історії та боротьби, загальнолюдських завоювань розуму і духу; з висоти найпередовіших ідеалів і уявлень свого часу. Давши людству краще з українського, він водночас дав Україні краще із уселюдського – у самому рівні та якості своєї думки, свого слова.

Висновки. Поезія Кобзаря давно стала нетлінною і важливою частиною духовного єства українського народу. Т. Шевченко для українців – це не тільки те, що вивчають, а й те, чим живуть, з чого черпають сили й надії. Фольклор як незаперечний елемент авторського стилю Т. Шевченка дає можливість переосмислити творчість поета взагалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борев Ю. Художественный стиль, метод и направление / Ю. Борев // Теория литературных стилей : Современные аспекты изучения. – М.: Мысль, 1982. – С. 23-24.
2. Виноградов В. Проблема авторства и теория стилів / В. Виноградов. – М. : Мысль, 1961. – 360 с.
3. Івакін Ю. Шевченко і фольклор / Ю. Івакін // Шевченкознавство: Підсумки й проблеми. – К.: Дніпро, 1975. – С. 57.
4. Коцюбинська М. Народнопісенне коріння поетики Шевченка: етюди про поетику Шевченка / М.Коцюбинська. – К.: Знання, 1990. – С. 70-71.
5. Коцюбинська М. Етюди про поетику Шевченка : літ.-крит. Нарис / М. Коцюбинська. – К.: Рад. письменник, 1990. С.149-150.
6. Пахаренко В. Основи теорії літератури / В. Пахаренко. – К.: Генеза, 2009. – 296 с.
7. Петров В. Тарас Шевченко як поет нації / Віктор Петров // Зарубіжне шевченкознавство (з матеріалів УВАН). Частина 1. – К. : Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2011. – 267 с.
8. Франко І. Шевченко і його «Заповіт»: Зібр. творів: У 50 т. – Т. 34. – / І. Франко. – К. : Рад. письм., 1981. – С. 98-99.

Абрасимова Б. Г. Фольклор как структурообразующий элемент стиля Т. Шевченка.

В статье предпринята попытка анализа элементов индивидуального стиля творчества Т. Шевченко, что дает основание переосмыслить под другим углом зрения творчество поэта. Обращено внимание на фольклор, который рассматривается как элемент авторского стиля писателя.

Ключевые слова: *поэзия, фольклор, индивидуальный стиль, шевченковедение, художественно-выразительные средства, система образности, черты авторского стиля.*

Abrasimova B. Folklore as a structure element of style Taras Shevchenko.

The article attempts to analyze the elements of individual style creativity Taras Shevchenko, which gives reason to rethink a different angle a poet. Attention is drawn to folklore, which is considered as an element of the author's style writer.

Key words: *poetry, folklore, personal style, Shevchenko, artistic and expressive means, the system imagery, features the author's style.*

М. И. Анищенко

ПРОБЛЕМАТИКА И ХУДОЖЕСТВЕННОЕ СВОЕОБРАЗИЕ СБОРНИКА РАССКАЗОВ ХАРУКИ МУРАКАМИ «ТОКИЙСКИЕ ЛЕГЕНДЫ»

В статье представлены основные проблеми и художественное своеобразие малой прозы современного японского писателя Харуки Мураками на примере его последнего сборника «Токийские легенды». Также тут сделана попытка выявить характерные черты, благодаря которым Харуки Мураками является уникальным писателем своего края.

Ключевые слова: *легенда, приём абсурда, малая проза, аутсайдер.*

Постановка проблемы. Япония на протяжении всей своей истории оставалась довольно замкнутой и консервативной страной. Литература каждого периода развития страны имеет свои особенности. Общими чертами для японской литературы являются такие: воспевание красоты, в особенности красоты природы, изображение природы в качестве носительницы божественного начала; центральные понятия – честь и долг, герои преданны своей стране, своему народу; в то же время для японской литературы не характерна индивидуализация героев. С середины XX века в японскую литературу проникают идеологические веяния Запада. Начиная с этого периода, развитие японской литературы стало во многом обусловлено продолжающимся до настоящего времени диалогом с европейской литературой.

Творчество Харуки Мураками представляет собой уникальное явление в современной японской литературе. Японцы называют его самым неяпонским писателем, хотя в настоящее время он является самым читаемым автором у себя на родине. Мураками приобрёл широкую популярность в Америке и Европе, а также в России.

Анализ актуальных исследований. Творчеством Харуки Мураками занимаются такие учёные и литературные критики, как Д. Коваленин, В. Загребельный, В. Токмаков, Н. Бабинцева, Ю. Александрова, А. Старобинец, Дж. Рубин, Л. Горалик и др.

Самые известные произведения Харуки Мураками: «Трилогия Крысы» (1979-1982), « Дэнс, Дэнс, Дэнс» (1988), «Страна Чудес без тормозов и Конец Света» (1985), «Хроники Заводной Птицы» (1995). Наибольшую популярность Мураками принёс роман «Норвежский лес» (1987). Начал же свой творческий путь знаменитый японский писатель с написания рассказов. Самые значительные сборники рассказов Харуки Мураками: «Хороший день для кенгуру» (1983), «Призраки Лексингтона» (1996), «Все божьи дети могут танцевать» (2000). Однако современные литературоведы уделяют большее внимание романам Мураками, нежели его малой прозе. Поэтому **целью** нашей статьи является рассмотрение своеобразия и проблематики рассказов последнего сборника Харуки Мураками «Токийские легенды», что и представляет собой **научную новизну** данной работы, так как современные учёные не достаточно исследовали малую прозу писателя.

Изложение основного материала. Легенда – это термин, употребляющийся в нескольких значениях. В широком смысле – недостоверное повествование о фактах реальной действительности, в более узком – повествование о лицах и событиях религиозной истории. В переносном значении – вымысел, небылица. Существует также так называемая городская легенда – современная разновидность легенды, короткая история, опирающаяся на современную техническую и общественную реальность, затрагивающая глубинные проблемы и страхи современного общества. Обычно пересказывается как история, случившаяся с каким-либо лицом, агентом, слабо связанным с рассказчиком, «знакомым родственника сослуживца» и т. д. Рассказы из сборника «Токийские легенды» более подходят под определение городские легенды. Автор затрагивает современную ему реальность, общественные проблемы современного японского общества. Истории представлены как случившиеся в прошлом либо с самим рассказчиком, либо с его отдалёнными знакомыми.

Так вот, пользуясь случаем, вместо пролога к повествованию я хочу вкратце поведать вам одну причудливую житейскую историю. Самую незначительную. Иначе, если дело дойдёт до событий, изменивших мою жизнь, на это уйдёт как минимум половина книги («Случайный путник») [3, с. 8].

Сборник был издан в 2005 году. Он состоит из пяти рассказов, один из которых представлен в виде предисловия. Примечательно, что все рассказы состоят ровно из тридцати страниц. В каждом из них идет речь о каком-нибудь в той или иной мере мистическом случае в жизни главного героя, про удивительные совпадения и загадочные случайности, но в аллегории жизни. В первом рассказе «Случайный путник» речь идет о предчувствии, совпадении. Благодаря случаю главный герой вспомнил о своей сестре, которую давно не видел, решил позвонить ей, и оказалось, что у неё происходит сложный период в жизни и ей необходима его поддержка. Во втором рассказе «Бухта Ханалей» идет речь о женщине, у которой погиб сын, и она хотела увидеть его призрак, который был неоднократно замечен серферами и местными жителями. В рассказе «Где бы оно ни нашлось» у женщины пропадает муж, пока поднимается по лестнице дома. Несколько мистическим в этом рассказе представляется случай провала памяти, произошедший с человеком, поднимавшимся к своей

квартире. В четвёртом – «Перекати-камень в форме почки» – происходит мистический случай в рассказе, который пишет главный герой: каждый день на своём рабочем столе героиня видит камень, который по форме напоминает почку, что бы она ни делала с камнем, каждое утро она находит его на своём рабочем столе. В пятом рассказе «Обезьяна из Синагавы» повествуется о том, как обезьяна украла имя у главной героини. Таким образом, в каждом рассказе присутствует мистика в той или иной мере, что является одной из определяющих черт рассказов Харуки Мураками.

Другая определяющая черта – использование приёма абсурда, подобно Ф. Кафке. Особенно ярко эта черта проявляется в рассказе «Обезьяна из Синагавы». Мураками представляет нам реальность, в которой говорящая обезьяна крадёт имена людей. Отбирая имена, обезьяна также берёт на себя душевный груз хозяина имени, что кажется ей вполне благородным поступком. Развернув мистический сюжет и доведя его до абсурда, Мураками будто глумится над этим миром, но делает это в такой лёгкой манере, что разительно отличает его от Ф. Кафки.

Одной из особенностей рассказов является простота языка, которым пишет автор. Эта особенность присуща и романам Харуки Мураками. Его язык очень простой и вместе с тем изящный. Он часто разрывает предложение посередине, ставит точку и начинает следующее с союза, что более характерно для устной, а не письменной речи. Произведения Мураками не изобилуют сложными предложениями.

Как запущенный средь бела дня салют. Слышен только слабый хлопок, а смотришь в небо – и ничего не видно. Однако, если мы хотим чего-то очень сильно, оно непременно всплывёт у нас в поле зрения отдельным посланием. И мы отчётливо распознаем его форму и оттенок значения («Случайный путник») [3, с. 33].

Мураками нередко критикуют за чересчур пристальное внимание к незначительным деталям. Но в этом и есть его следующая особенность. «Просто мне нравится детально описывать вещи. Иногда еду, иногда музыку или одежду. Чего я не хочу описывать, так это характер, личность», – отмечает Мураками в интервью для Financial Times [2].

Я даже подумал, не сходить ли прямо сейчас в «Дениз» поесть оладий, припомнив, что по пути сюда видел у дороги вывеску. Рукой

подать. Оладьи в «Дениз» нельзя назвать вкусными (и качество масла, и вкус кленового сиропа ниже предпочитаемого мною уровня), но я был готов стерпеть даже это («Где бы оно ни нашлось») [3, с. 81].

Таким образом, можем отметить, что писатель уделяет много внимания описаниям пищи, быта, часто детально представляет хронологию событий, вплоть до точных указаний времени.

Биографию своих героев, их детство Мураками приводит в каждом рассказе. Характер же и личность мы узнаём через их поступки, через характеристику другими персонажами.

Ваш отец – человек неплохой, но, к сожалению, слабохарактерный. Поэтому он не сумел вас защитить. Потому-то с самого детства вы не видели ни от кого изобилия любви. Вы должны были отчасти об этом догадываться. Но неумышленно делали вид, что не понимаете («Обезьяна из Синагавы») [3, с. 164].

Харуки Мураками не даёт оценку своим героям, он за ними просто наблюдает. Но существуют рассказы, в которых автор ведёт повествование от первого лица, эта особенность присуща больше его романам, но прослеживается и в некоторых рассказах («Случайный путник», «Где бы оно ни нашлось»).

Самым общим определением этого героя могло бы служить слово «аутсайдер», часто употребляемое критиками. Это человек, явно не вписывающийся в традиционные японские представления о «приличной» жизни. Первое, что бросается в глаза, – крайний индивидуализм муракамиевского героя. Вопреки всем традициям общественной жизни японцев с их историческим коллективизмом и веками отлаженной системой отношений в группе, гарантирующей своим членам защиту в обмен на покорность, он упорно отказывается принадлежать какому-либо сообществу, фирме и вообще категории [5]. Этот герой является альтер-эго самого автора, он наделён многими чертами и вкусами самого Мураками. В первом рассказе сборника «Токийские легенды» писатель как будто позиционирует себя в качестве этого героя.

Я, Харуки Мураками, – автор этих историй...Почему я здесь появился? Просто подумал, что пришло время рассказать несколько странных историй, случившихся со мной в прошлом. Признаться, случаи такого рода происходили в моей жизни нередко («Случайный путник») [3, с. 7].

Писатель ведёт диалог с читателем, сближается тем самым и с читателем и со своими героями, со своими историями. «Просто, когда я писал от третьего лица, я начинал чувствовать себя кем-то вроде бога. Но я не хочу быть богом. Я не могу знать всего на свете. Я – это просто я. Я не имею себя в виду как главного героя, но я могу предвидеть, что думают и переживают мои герои», – отмечает Мураками в интервью «It don't mean a thing, if it ain't got that swing» [6].

Харуки Мураками известен как страстный поклонник джаза. Знаменит своей коллекцией из 6000 джазовых пластинок. Несомненно сходство между ритмом его прозы и ритмом джаза. Этого не отрицает и сам писатель: «Мой стиль сводится к следующему: во-первых, я никогда не вкладываю в предложение ни на гран больше смысла, чем это необходимо. Во-вторых, у предложений должен быть ритм. Это нечто, почерпнутое мною из музыки, в особенности из джаза. В джазе благодаря разнообразному ритму становится возможной мощная импровизация» [2]. Стиль жизни героев Мураками критики его творчества уподобляют джазовой импровизации. Люди на страницах его книг не очень-то заботятся о своём будущем, просто плывут по течению, ничего не пытаясь изменить, но вместе с тем всегда готовы ловить ветер перемен.

Все рассказы в сборнике «Токийские легенды» объединяет одна проблема – одиночество. Герои Мураками одиноки, так как все они теряют что-то ценное в своей жизни. Это и одинокий настройщик пианино, отвергнутый семьёй из-за нетрадиционной ориентации в рассказе «Случайный путник». Одинока женщина, потерявшая сына, в рассказе «Бухта Ханалей». Герой теряет возлюбленную в рассказе «Прекати-камень в форме почки». Главная героиня рассказа «Обезьяна из Синагавы» теряет собственное имя, будучи в браке, она одинока, раскрывает свою тайну лишь психотерапевту.

Однако с прошлого года это имя внезапно начало от неё «сбегать»...Мужу говорить об этой своей проблеме не стала. Узнав, он наверняка отпустит какую-нибудь колкость: «Может, потому, что супружеская жизнь тебе в тягость?» («Обезьяна из Синагавы») [3, с. 129].

Следует отметить, что одиночество присуще и героям романов Мураками, причём именно потеря и одиночество ведёт героев к просветлению.

Рассказы «Обезьяна из Синагавы» и «Где бы оно ни нашлось» объединяет проблема утраты себя, собственного «я». В первом

рассказе утрата происходит в связи с потерей имени, во втором – человек буквально теряется, испаряется между этажами дома.

Не могла она вспомнить только своё имя. Чужих не забывала. Как и свой адрес, номер телефона, день рождения и номер паспорта...Раньше на память она никогда не жаловалась. И вдруг – стала забывать своё имя («Обезьяна из Синагавы») [3, с. 127].

– Муж растворился. Как дым. И с тех пор о нём не слышно ничего. Бесследно пропал между двадцать четвёртым и двадцать шестым этажами («Где бы оно ни нашлось») [3, с. 73].

Представленный здесь традиционный японский манифест о растворении личности в обществе корпоративного менталитета очевиден жителям островов. Иностранным читателям оба рассказа представляются в виде мистических детективов. Проблема утраты себя и растворения в обществе поднимается в творчестве многих японских писателей. Однофамилец исследуемого нами писателя, Рю Мураками, представляет общество в виде огромного механизма, люди – шестерёнки, движущие этот механизм, если же одна из шестерёнок выйдет из строя, механизм не остановится. Таким образом, проблема актуальна и не нова для японского общества.

Для творчества Мураками характерна проблема семьи, также связанная с проблемой одиночества. Герои либо теряют семью в связи с предрассудками («Случайный путник»), либо со смертью некоторых членов («Бухта Ханалей»), либо чувствуют себя одинокими и непонятыми в своей семье («Обезьяна из Синагавы»).

А уже через неделю почти все окружающие знали, что он гей. Слухи расползлись и дошли до его родственников, лишили его нескольких близких товарищей, испортили отношения с родителями, но в конечном итоге ему уже было всё равно...Однако самым сильным последствием оказался разрыв со старшей сестрой – самым близким ему человеком в семье («Случайный путник») [3, с. 15].

Это тоже необычно для японского писателя, так как Мураками отказывается брать на себя роль сэнсэя, указывающего молодому поколению на важные составляющие жизни современного японца – семью, карьеру и др.

Как отмечает Д.Коваленин, слабость героев Мураками становится их силой, теряя «все, на чем строится жизнь «приличного человека» – семью, дом, работу, уверенность в завтрашнем дне» они

побеждают в чем-то главном, непреходящем, получают свободу и обретают себя, что в сегодняшнем мире гораздо большая редкость, чем материальный успех. Эти люди действительно не хотят быть чем-то иным, они не продают свои души [1].

Выводы. Таким образом, Харуки Мураками – уникальное явление в современной японской литературе. Его рассказы характеризуются простотой языка, детальным описанием событий, использованием приёма абсурда, сходством ритма джаза с ритмом произведений. Уникальным является главный герой Мураками, выделяющийся среди японского общества и представляющий собой альтер-эго самого писателя. Описанные черты характеризуют Мураками как самого неяпонского писателя Японии, чему способствовало огромное влияние американской литературы на его творчество. Основной проблемой в рассказах является одиночество, которая тесно связана с проблемами семьи и утраты собственного «я», также представленными в сборнике «Токийские легенды». Произведения Харуки Мураками на данном этапе недостаточно исследованы современными литературоведами, поэтому имеются большие перспективы в постижении своеобразия его творчества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Коваленин Д. Лучший способ потратить деньги, или Что делать в период острой джазовой недостаточности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://royallib.ru/book/kovalenin_dmitriy/luchshiy_sposob_potratit_dengi_ili_chto_delat_v_period_ostroy_dgazovoy_nedostatochnosti.html

2. Ланч с Financial Times Харуки Мураками [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.susi.ru/HM/fintimes.html

3. Мураками Х. Токийские легенды: рассказы / Харуки Мураками ; [пер. с яп. А. Замилова]. – М. : Эксмо ; СПб. : Домино, 2010. – 176.

4. Рубин Дж. Харуки Мураками и музыка слов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.murakami.ru/31.html

5. Старобинец А. Аутсайдер и его сновидения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.susi.ru/HM/expert_1.htm

6. It don't mean a thing, if it ain't got that swing [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.susi.ru/HM/swing/

Аніщенко М. І. Проблематика та художня своєрідність збірки оповідань Харукі Муракамі «Токійскі легенди».

В статті представлені основні проблеми та художня своєрідність малої прози сучасного японського письменника Харукі Муракамі на прикладі його останньої збірки «Токійські легенди». Також тут зроблено спробу виявити характерні риси, завдяки яким Харукі Муракамі є унікальним неяпонським письменником свого краю.

***Ключові слова**: легенда, прийом абсурду, мала проза, аутсайдер.*

Anishchenko M. Problematics and artistic originality of the storybook «Tokyo Legends» by Haruki Murakami.

The article describes the main problems and artistic originality of the short prose of contemporary Japanese writer Haruki Murakami on the example of his latest storybook «Tokyo legends». The article also attempts to identify the characteristics that make Haruki Murakami is a unique writer of his edge.

Key words: *legend, the reception of the absurd, short prose, outsider.*

В. В. Гаркава

СВОЄРІДНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ВІДТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ В ПРОЗІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА І ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті маловивчена проза Є. Гуцала та П. Загребельного кінця ХХ – початку ХХІ століття потрактовується як органічна складова творчого доробку письменників. Зроблена спроба дослідити особливості зображення жінок-героїнь у повістях Є. Гуцала «Шал», «Кліщ», «Імпроізації плоті», романах П. Загребельного «Юлія, або Запрошення до самовбивства», «Брухт», повісті «Гола душа».

Ключові слова*: образ жінки, фемінне, гендерна роль, психотип.*

Постановка проблеми. Українська проза на зламі ХХ–ХХІ століть засвідчує тенденцію до переосмислення ролі жінки в суспільстві й культоропросторі українців, а також намагання дослідити причини та наслідки змін у жіночій психології. Письменники сміливо «оголюють» перед читачами жіночу душу, знімають маски з жіночого обличчя, вустами своїх героїнь розкривають раніше заборонені теми. Неординарні та незвичні для української літератури жіночі психотипи прози цього періоду продовжують бути предметом обговорення та викликають неоднозначні оцінки в літературознавстві.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження останніх років у царині українського літературознавства акцентують увагу на зміщенні гендерних ролей у суспільстві, зміні морально-етичних орієнтирів чоловіка та жінки, еволюції образу жінки в культуропросторі українців. В. Агеєва (Жіночий простір. – К. : Факт, 2003), Н. Зборовська (Код української літератури : проект психоісторії новітньої української літератури : монографія. – К. : Академвидав, 2006) та ін. протягом останнього десятиліття активно досліджували феномен жіночої прози, феміністичних рухів, світові суспільно-мистецькі тенденції ХХ століття та їх уплив на українську жінку.

Актуальність дослідження. Своєрідною реакцією на переоцінку гендерних ролей у суспільстві стала проза Є. Гуцала і П. Загребельного

кінця ХХ – початку ХХІ століття. Несподівані сюжети, неординарні герої, ситуації крайнього екзистенційного напруження посутньо відрізняють твори цього періоду від літературної спадщини обох митців і саме тому заслуговують на особливу увагу.

Мета статті – дослідити своєрідність художнього відображення образу жінки в прозі Є. Гуцала і П. Загребельного кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу. Місце жінки в українській культурній традиції характеризується варіативністю, що особливо стало помітним на межі ХХ – ХХІ століть. Патріархальне суспільство поважало жінку й остерігалося її за передані ще від праматері Єви «таємні знання», адже з первіснообщинних часів і по сьогодні саме жінка знається на ворожіннях, може прикликати духів, вміє використовувати чудодійні властивості зілля, врешті, саме вона є «містком», по якому в цей світ приходить нове життя. З іншого боку, щоб уберегти себе від такої могутності, чоловік має тримати жінку в покорі для задоволення власних бажань. П. Загребельний пише: «Любити жінку легко і просто, бо це означає любити себе. Чоловічий світ узаконив це в державних утвореннях, філософіях, мистецтвах, навіть у релігіях, і ми вже народжуємося з цим чоловічим синдромом у крові і ціле життя ждемо вдоволення тільки наших пристрастей, забаганок, а то навіть збочень» [5, с. 166]. Настрахана владою чоловіка, постійними заборонами та санкціями, неписаними й офіційними законами суспільства, жінка змушена або ж придушувати в собі даровані їй природою інтуїцію, чуттєвість, емпатію, або ж використовувати їх уповні тільки «за закритими дверима». П. Загребельний влучно зазначає, що українська жінка, яка віками підкорювалася «чоловічим» правилам, часто сама не розуміє своєї сили й величі: «Які апостоли й проповідники, які пропагандисти й агітатори спромоглися б донести до цієї молодої української жінки велику істину про те, що вона вознесена вище за всіх королів, президентів, диктаторів, магнатів, маршалів, найманих геніїв і блискучих самозванців, що саме в ній, у її загадковому тілі, ховається рай земний і рай небесний, лежать первні, витоки джерел, дорогоцінніших за Гіпокрену» [5, с. 167].

Катастрофічні наслідки для жіночої психології мали війни. «Роздерта Європа, душі нарозхрист, тіла нарозхрист, долі нарозхрист, і жінки нарозхрист, як розбомблені міста», – пише

П. Загребельний [5, с. 78]. Жорстокість, постійна загроза смерті, кровопролиття, хаос, невизначеність у майбутньому – і серед усього цього – жінка, яка попри все прагне зберегти себе фізично й духовно. Письменники вдало наголошують, що найперші й найбільші жертви війни – не зруйновані міста, не вбиті солдати, не жахливі наслідки для світової економіки, а *жінки*: беззахисні, безсилі, самотні, проте змушені залишатися сильними за будь-яких обставин. ХХ століття двома світовими війнами утвердило протилежно-векторну тенденцію сприйняття образу жінки: з одного боку – обезсиленої мучениці, яка потребує захисту й варта поклоніння; з іншого – сильної особистості, якій удається долати всі життєві обставини, яка б велика чи ганебна ціна не чекала її за це. Проте зазначені психотипи єднає одна характеристика: *нещасна*, адже, «чоловік в часи незгоди й нещастя може знайти притулок (і порятунок!) у жінки. А жінка? Вона завжди залишається самотньою і безпорадною перед холодною безжальністю життя…» [4, с. 230].

Вибудовуючи у своїх повістях образи жінок, Є. Гуцало і П. Загребельний наголошують, що зміни в їх поведінці – це результат нищівного контролю тоталітарної системи над особистим життям українців, який здійснювався протягом багатьох поколінь. «Більшовицька система націоналізувала жінку; такий ретельно продуманий крок мав не лише політичну основу, а й справив психологічний ефект: він був спрямований на деформування й розтління сім'ї, на керування масовою свідомістю, на руйнування психоментальних основ нації», – зауважує Л. Горболіс [2, с. 9]. Поняття про любов, сім'ю, статеві стосунки були змінені тоталітарною системою, вони здеформувалися у свідомості людей. «Статеве питання в СРСР належало до числа сором'язливо замовчуваних, його можна було порівняти з єврейським: та сама спроба обійти мовчанкою, а якщо все-таки треба щось сказати, вживали найзагальніші слова»– зазначає Є. Кононенко [6]. В умовах радянського суспільства українка отримує новий гендерний вимір, який залишається за нею як потужний стереотип на тривалий час. Визначення «жінка» фактично зникає як соціальна стать. Постає «робітниця», «товаришка», яка поряд із суспільно-корисною працею все ж має брати участь у створенні сім'ї та народжувати дітей. Важка праця жінки у сфері металургії, на будівництві та участь у війні надала їй маскулінних характеристик. «І ми всі – не жінки, а діячки. В колгоспах доярки, а

кабінетах – діячки. А жіноче – між іншим. Покрадьки, похапцем, по-злодійськи, у вічному приниженні, без краси, піднесення і захватів – ніякої любові, голий оргазм, сарказм і маразм!», – зазначає героїня повісті П. Загребельного «Гола душа» [4, с. 249].

У перехідний період, якими стали 90-ті роки ХХ століття, межі особистої свободи значно розширилися. Героїня повісті Є. Гуцала «Шал» говорить: «…в статевих актах нема чогось сороміцького чи забороненого, тут слухаєш свою плоть і плоть коханої людини, голоси плоті стають твоєю суттю…» [3, с. 59]. Проте застрахана та закомплексована жінка стає надміру сексуально активною, безвідповідальною в коханні, розхристаною в статевих стосунках. Трагедія жінки в українському посклоніальному просторі полягає насамперед у відсутності в ньому місця для неї. З одного боку, жінка не може позбутися маскулінних рис, які роками викристалізовувалися в ній, з іншого – не хоче змиритися з відведеною їй роллю лише коханки, існування якої спрямоване на задоволення сексуальних потреб чоловіка. Така ситуація формує почуття роздвоєння, яким наділені героїні Є. Гуцала. Так, нараторка з повісті «Шал» констатує: «Хтось казав, що в одній жінці водночас криється наче кілька жінок, і залежно від ситуації на авансцену виходить то одна, то друга, то третя…» [3, с. 69]. Позбувшись тотальної радянської диктатури, жінка не може знайти своє місце в суспільстві й втрачає гендерні орієнтири. П. Загребельний акцентує на тому, що за маскою агресивної, гіперсексуальної жінки, яка імітує чоловічу поведінку, ховається закомплексована фемінна суть: «Ти знаєш, що таке бізнес-леді? Це сексуально невдоволені жінки, як модна українська поетеса, що її без кінця показують по телевізору, у них безкровні обличчя, чорні роти, волосаті ноги, чоловічі голоси і вуса, як у Ванди Василевської; вони можуть купити все на світі, навіть лазерні пристрої для розігрівання свого безплідного лона, я хочу бути живою! І бізнес-леді і живою жінкою! Тому сплю з таким столичним пройдисвітом, як ти, і щоранку вискакую з постелі, щоб утвердитися в цьому проклятому світі не тільки своїм жіночим задом, а й жіночим розумом» [4, с. 196].

Є. Гуцало і П. Загребельний у кінці ХХ – на початку ХХІ століття майже одночасно і незалежно один від одного, у властивій кожному з них неперевершеній літературній манері зуміли показати зміну в сприйнятті образу жінки українською свідомістю, констатуючи: жінка

уже ніколи не буде такою, як раніше. Є. Гуцало наголошує на неприродності ситуації, в якій перебуває українка в умовах постколоніального простору й узагальнює: «Жінці треба бути просто жінкою, без усяких відхилень, у цьому її щастя» [3, с. 70]. Суголосні думки висловлює й П. Загребельний, додаючи, що, незважаючи на зміну гендерних ролей в українському суспільстві та трансформації образу жінки, вона все ж продовжує залишатися об'єктом поклоніння й захоплення, адже «жінка – найбільше диво на землі» [4, с. 213].

Висновки. Проза Є. Гуцала і П. Загребельного кінця ХХ – початку ХХІ століття – органічна складова творчого доробку обох митців. Повісті «Шал», «Кліщ», «Імпровізації плоті» Є. Гуцала, романи «Брухт», «Юлія, або Запрошення до самовбивства» та повість «Гола душа» П. Загребельного – це не лише екстравагантне та пікантне письмо, а й високоінтелектуальна, глибокопсихологічна, широкопроблемна проза, покликана замислитися над життям. Увиразнення провідних мотивів та окреслення образів жінки в проза Є. Гуцала і П. Загребельного кінця ХХ – початку ХХІ століття сприятиме осмисленню нових жіночих типів в українській літературі кінця ХХ – початку ХХІ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агєєва В. Жіночий простір / В. Агєєва. – К. : Факт, 2003. – 230 с.
2. Горболіс Л. Проза Євгена Гуцала 90-х років як застереження від розпусти й духовного виродження / Л. Горболіс // Слово і Час. – 2011. – № 11. – С. 3-14.
3. Гуцало Є. Шал. Кліщ: повісті / Є. Гуцало // Вітчизна. – 1995. – № 3-4 – С. 45-87.
4. Загребельний П. Брухт: Роман; Гола душа: Повість / П. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2003. – 399 с.
5. Загребельний П. Юлія, або Запрошення до самовбивства Повість / П. Загребельний. – Харків: Фоліо, 2001. – 351 с.
6. Кононенко Є. Еротика й український побут [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dotyk.in.ua/kononenko

Гаркава В. В. Своеобразие художественного воссоздания образа женщины в прозе Евгения Гуцала и Павла Загребельного конца ХХ – начала ХХІ века.

В статье малоизученная проза Е. Гуцало и П. Загребельного конца ХХ – начала ХХІ века потрактовуется как органическая составляющая творческой наработки писателей. Сделанна попытка исследовать особенности изображения женщин-героинь в повестях Е. Гуцало «Шал», «Клещ», «Импроизации плоти», романах П. Загребельного «Юлия, или Приглашение к самоубийству», «Брухт», повести «Голая душа».

Ключевые слова: *образ женщины, феминное, гендерная роль, психотип.*

Harkava V. The originality of literary representation of the image of a woman in the prose of Yevhen Hutsalo and Pavlo Zahrebelnyi at the end of the 20th and the beginning of the 21th centyry.

In the article the little-known stories of Y. Hutsalo and P. Zahrebelnyi of the end of the 20th – beginning of the 21th century is analysed as an organic constituent of the writers'creative work. The attempt has been made to investigate peculiarities of the portrayal of women-heroines in the stories «Fury»,»Mite», «Improvisation of the Flesh» by Hutsalo and novels «Yulia, or Invitation to Suicide», «Brukh» and a story «Naked Soul» by P. Zahrebelnyi.

Key words: *image of a women, feminine, gender role, psychotype.*

Т. І. Глушко

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ЯВИЩ ПРИРОДИ У ПОЕЗІЇ П.Б.ШЕЛЛІ

У статті розглядаються питання метафоризації явищ природи у поезії одного із найліричніших і найромантичніших поетів в англійській літературі XIX століття. Оригінальні епітети і метафори створюють живий образ природи, зачаровують виразністю її картин, допомагають глибше зрозуміти ідею його віршів. Детально аналізується вірш «Ода Західному вітрові», що є визнаною вершиною одичного мистецтва П. Б. Шеллі.

Ключові слова: *жанр, метафора, ода, образ природи.*

Постановка проблеми. Важливого значення має розгляд питань майстерності Шеллі поєднувати природу, її картини з пантеїстичним відчуттям поета.

Актуальність дослідження визначається все зростаючим інтересом дослідників англійської поезії XIX століття до творчості П. Б. Шеллі. У віршах «Ода західному вітрові» («Ode to the West Wind», 1819), «Вино фей» (1819), «Жайворонок» («To a Skylark», 1820), «Хмарина» («The Cloud», 1820), «Плач за померлим роком» (1821), «Час» (1821) Шеллі висловлює свої погляди на світ природи, який живе своїм особливим життям, насиченим постійним рухом і змінами, розмаїттям звуків і гармонією. У постійній мінливості («Мінливість», 1821) – джерело безсмертя природного світу, а людина осмислюється поетом як один зі складників цього світу. У вічному русі та змінах природи Шеллі вбачав невичерпне джерело поетичного натхнення [3].

Аналіз актуальних досліджень. Вивченню мовностилістичних особливостей поезії Шеллі присвячений ряд досліджень російських (І. І. Глівенко, Г. А. Єлістратової, Н. Я. Дьяконової) та вітчизняних науковців (маємо на увазі наукові пошуки І. А. Бокун, С. Б. Леднєва, А. О. Макарової, Г. М. Остап'юк та ін).

Виклад основного матеріалу. Картини природи поєднуються у Шеллі з пантеїстичним її відчуттям. Поет тонко відчував природу і,

обожнюючи її, закликав до єднання з нею, до вдячного ставлення до її дарів. Разом із Шеллі ми милуємося сонячним сяйвом, що розлилося над Венецією, відчуваємо зітхання осені та перший подих весни, вслухаємося в могутній рух стихій. Слідом за Шеллі ми підхоплюємо слова освідчення та вдячності матері-природі, відчуваємо себе її частинкою та намагаємось збагнути її великі таємниці.

Який багатозначний поетичний вислів міститься вже в назві вірша «Я ваш брат – земле, океане, вітре!», де своє шанобливе ставлення до природи Шеллі виражає у шанобливому зверненні до неї як «Великої Матері»! Використовувані автором епітети та метафори створюють живий образ природи, зачаровують виразністю її картин, допомагають глибше зрозуміти ідею вірша:

«Велика наша Мати напоїла
Простою шанобливістю мене...
Осені зітхання в жовклім лісі...
Весни жагучий перший подих...»

Чудовим зразком поетичного зображення картин природи є вірш «Lines Written in the Middle of Euganey Hills» (1818), тобто узвишшя на півночі Італії. Скільки почуттів виражено в його уривку «Глянь! За містом сонце встало». Жінка Шеллі, Мері, свого часу згадувала: «Часто кажуть, що люди розчаровуються, коли опиняються в Італії. Нічого подібного із Шеллі не сталося. Природа країни, її сонячне небо, бурі, пишна рослинність, величні мармурові міста – захоплювали його». Такий настрій простежується і у підвищеному тоні «італійських віршів» поета, що виражають слова:

«Мов би із вогню повстали
Вежі, і шпилі, й собори».

Створені Шеллі картини природи – не просто живописні пейзажі, це гімн в ім'я краси природи. Місто, яке ми бачимо на сході сонця, – Венеція, котру поет велично називає у своїй поезії «володаркою морів; дитям океану «.

Ще виразніше постає природа як жива істота, в єдності своїх складових у вірші «Love's Philosophy» («Філософія любові», 1819), багатство стилістичних засобів якого спонукає навести вірш повністю:

«The Fountains mingle with
the River and the Rivers with thee Ocean,
The winds of Heaven mix for ever

With a sweet emotion;

Nothing in the world is single;

All things by a law divine In one spirit meet and mingle. Why not I with thine? -

See the mountains kiss high Heaven

And the waves clasp one another; No sister-flower would be forgiven

If it disdained its brother, And the sunlight clasps the earth

And the moonbeams kiss the sea:

What is all this sweet work worth

If thou kiss not me?

Тут вітри обнімаються, небо і гори цілуються, світло леститься до води, за допомогою яких поет хоче передати сум душі за відсутності коханої, коли навіть краса природи не сприймається.

Символічного значення набувають у поезії Шеллі і метафори кольору. Поет часто підкреслює зміну в природі невиразних і яскравих відтінків. Блиску й світла в його лірици значно більше, ніж похмурих і темних фарб. Зміна і розташування світлової гамми визначається у віршах все тією ж, незмінною оптимістичною ідеєю неминучої перемоги «світла» над «темрявою», «добра» над «злом».

Природа в поетичному зображенні Шеллі доводить людині закономірність зникнення темряви і перемоги над нею світла. Великі катастрофи, що відбуваються в природі, зіткнення різних стихій («Marine Vision») є ніби прообразом майбутньої перебудови людського суспільства.

Визнаною вершиною одичного мистецтва Шеллі є «Ода Західному Вітру» (1819, надр. 1820), у якій у значній мірі проявилась єдність особистих і суспільних почуттів поета, нерозривність (для нього) соціальних і природних сил, трагічного сприйняття реально існуючого і надії на майбутнє.

Західний вітер в оді Шеллі набуває як конкретних, так і символічних функцій: він покликаний змести зі свого шляху сухе листя літа, що минуло та одночасно розвіяти мертві, застиглі людські звичаї і канони; своїми дикими поривами вітер розносить по землі «крилате насіння», яке символізує нове відродження, що настає весною. З цією основною функцією вітру за складними законами поетичної асоціації пов'язується і його невпинний рух у повітрі, у небі – він розвіює хмари, неначе омертвіле листя; сплутані його поривами хмари нагадують гілля, таке ж ламане, як вигини хвиль в

океані. У бурхливу ніч пориви вітру зливають все у єдину розгнівану стихію, що символізує собою уже не благе начало, а розбурханість політичної реакції. Розкидані по небу хмари асоціюються з розтріпаним волоссям дикої вакханки, провісниці бурі, а завивання вітру – з відхідною молитвою вмираючого року, з могилами, у яких назавжди поховані надії людства. Перед грізним голосом західного вітру тремтять не лише висоти небесні, а й глибини океану [1, с.103].

Чисто романтичний світ оди, у якому загальність замислу зливається з голосом безпосереднього почуття, виражаючи таким чином авторське «я», розкривається у мріях поета стати частиною стихії, одночасно і руйнівної і будівничої. Шеллі мріяв про те, аби могутній вітер його вустами сповістив світові про близькість Весни і Відродження. Природа, стихії, історія, почуття складають в оді нерозривну єдність. Сміливі авторські метафори передають швидкий, як сам вітер, рух думки поета про людство.

Ні про жодного іншого поета Англії, чи навіть усієї Європи можна з більшою упевненістю сказати, що дух краси домінує у його поезії. Для Шеллі це означало єдність усієї природи і володіти нею було метою його життя. Він не розділяв світ реальний, видимий, і світ помислів; кожен із цих світів одночасно і реальний і актуальний. Він майстерно творив поетичні порівняння нової і дивовижної форми. Він описує і проливає світло на природу через дивовижні образи думки.

Про Західний вітер так міг написати тільки Шеллі:

Before whose unseen presence the leaves, dead,

Are driven like ghosts from an enchanter fleeing.

Ідейний зміст оди особливо яскраво сформульований в заключних рядках вірша «Ode to the West Wind» що постає як алегорія майбутньої революційної зміни світу, передбачуваної в роки реакції та застою. Західний вітер стає символом вічної змінності в природі і суспільстві. Шеллі постає в оді як поет-жертва, звертаючись до вітру:

Oh! lift me as a wave, f leaf, a cloud!

If, all upon the thorns of life! I bleed!

Сухе, мертве листя, як образ, постає у поемі щонайменше п’ять разів.

Він малює вітер, який спочатку здуває сухе листя Осені і сіє в землю нове, живе насіння Весни; потім вітер у повітрі гонить перед собою хмари і бурю, що наближається; потім на морі – спочатку він розбуджує синє

Середземне море («blue Mediteranean») від його літніх мрій, а потім спокійна Атлантика провалюється у безодню. Поет хоче пробудження вітру у самому собі, як він жадає пісенного дарунку жайворонка у вірші «До жайворонка». Заключні рядки «Оди Західному Вітру» – це молитва-благання до вітру, як символу натхнення [2, с.239-240]:

Make thy lyre, even as the forest is:
What if my leaves are falling like its own!
The tumult of thy mighty harmonies

Will take from both a deep, autumnal tone,
Sweet though in sadness,. Be thou, Spirit fierce,
My spirit! Be thou me, impetuous one!

Drive my dead thoughts over the universe
Like withered leaves to quicken a new birth!
And, by the incantation of this verse,

Scatter, as from an unextinguished hearth
Ashes and sparks, my words among mankind!
Be though my lips to unawakened Earth

The trumpet of a prophecy! O, Wind
If Winter comes, can Spring be far behind?»

Тією ж ідеєю пронизані вірші «The Cloud», «To a Skylark» та багато інших кращих зразків лірики поета. У поемі «Хмара» поет дав чудовий опис дощу і бурі. Читаючи цю поему, яка була написана, як і багато інших, під голубим сонячним небом Італії, ми розуміємо, чому Шеллі часто називають «поетом світла», як називають Джона Кітса «поетом краси» [1, с.103]:

«I sift the snow on the mountains below,
And their great pines groan aghast;
And all the night 'tismy pillow white,
While I sleep in the arms of the blast.
Sublime on the towers of my skyey bowers
Lightning my pilot sits;
In a cavern under is fertered the Thunder,
It struggles and howls at fits.»

Висновки. Провідне місце в лірициШеллі займають вірші про природу. Життя природи одухотворяється ним, набуваючи в його поетичному витлумаченні глибокого внутрішнього змісту. Для нього

в природі живе те розумне начало, яке задушене в суспільстві людей, де панують несправедливість і гніт.

Природа, за Ньютоном, не володіє початковою активністю, вона рухається від зовнішньої трансцендентної сили – Божественного першопоштовху, що викривлює інерційний прямолінійний рух розрізнених тіл, перетворюючи їх на систему природи, приводячи у рух весь всесвіт. Закон тяжіння Ньютон сприймав теж як Боже диво. Ньютонівський Бог мислиться як трансцендентне і чуже природі начало – як невидима, всеспрямовуюча сила, протилежна інертному видимому світу. В традиційній міфології цьому відповідає образ Вітру , який вважається первісною стихією внаслідок зв'язку з «животворним диханням». У перекладі з метафізичної мови на мову міфологічних символів – це віруючий, безмежний Океан – Матерія, що зливається по лінії горизонту з Небом-Духом, причому, це злиття цілковито ілюзорне. В Океані плаває Корабель-Природа, що рухається за допомогою Вітру-Духу – тобто, тим же небесним началом, але вже у його активності. Божество Вітер тримає на собі небо, не даючи йому злитись із землею і розчавити створений світ.

Основою романтичної мрії поета про майбутнє людського суспільства було прагнення до загальної свободи, гармонії і справедливості. І таке майбутнє наближав сам західний Світ – у тому числі і під враженням революційної поезії Шеллі. Творчість Шеллі справила надзвичайно великий вплив на англійську і світову поезію. Яскрава уява, музичність вірша, багатство ритміки надають неповторної своєрідності його поезії. Пошук нових засобів художньої виразності, розпочатий Шеллі, був продовжений в Англії Робертом Браунінгом (1812-1889), в Італії Габріелем Россетті (1783-1854), в США Едгаром Аланом По (1809-1849). Мала вплив його творчість і на українську та російську літератури, де відповідно склалися течії романтизму.

Набір мовностилістичних засобів у творчості Шеллі вражає. І поет залишався вірним собі до кінця свого життя. Водночас він постійно відчував незадоволеність засобами свого поетичного вираження, своїм художнім методом. Абстрактний характер його лірики, складність образної системи його поетичних творів ускладнювала їх розуміння.

Лірика Шеллі відзначається ще більшим, ніж у поемах, багатством метафор, образністю мови і тонкою звуковою організацією

слів, що надає їм великої музичності. Надзвичайно різноманітні і ритми віршів. Причому, вірші, присвячені зображенню природи, і за тематикою, і за стилем помітно відмінні від політичних віршів поета. В той час, як його картини природи характеризуються складністю метафор, різноманітністю поетичних розмірів, символізмом образів, політичні вірші значно простіші й конкретніші.

ЛІТЕРАТУРА

1. Treble H.A. Realm of Gold / H.A. Treble, G.H. Vallins. – Collins Clear-Type Press, London and Glasgow, 1939. – 318 p.
2. Michael Alexander. A History of English Literature / Alexander Michael. – Palgrave Macmillan. London, 2007. – 418p.
3. Дудова Л. ШЕЛЛІ / Л. Дудова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://topkatalog.at.ua/load/biografiji/biografiji/shelli_persi_biti/28-1-0-995

Глушко Т. И. Метафоризация образов природы в поэзии П. Б. Шелли.

Статья посвящена анализу образов природы в поэзии одного из наиболее лирических и наиболее романтичных поэтов в английской литературе XIX столетия П. Б. Шелли. Оригинальные эпитеты и метафоры создают живой образ природы, очаровывают выразительностью и помогают глубже понять идею его стихотворений. Детально интерпретируется стихотворение «Ода Западному ветру» – вершина одического искусства П. Б. Шелли.

Ключевые слова: *жанр, метафора, ода, образ природы.*

Hlushko T. Metaphorical Presentation of the Images of Nature in the Poetry of P. B.Shelley.

The article is devoted to the problems of metaphors of nature in the poems of one of the most lyrical and most romantic poets in the English literature of the XIXth century P.B.Shelley. Original epithets and metaphors help create vivid images of animate nature which fascinate the readers by their expressiveness and help to comprehend the depth of the ports lyrics. Ode to the West Wind – the summit of Shelley's ode poetic mastery has been interpreted.

Key words: *genre, metaphor, ode, the image of nature.*

Т. І. Глушко

МІФОЛОГЕМА ВІТРУ У СВІТОВІЙ КУЛЬТУРІ І ЛІТЕРАТУРІ

У статті розглядаються питання впливу міфологічного мислення на світову культуру людства, окреслюються концептуальні основи відображення міфологічного мислення у літературній творчості митців. З'ясовуються особливості реалізації міфологеми вітру в світовій культурі, її вплив на формування індивідуально-авторського світорозуміння та роль у становленні авторського світобачення. Аналізується репрезентація вітру у світовій культурі.

Ключові слова: *міфологема вітру, міфологічне мислення, світова культура, авторське світобачення.*

Постановка проблеми. Важливого значення має виявлення та окреслення концептуальних основ відображення міфологічного мислення у творчості письменників та поетів, а також у світовій

культурі в цілому, інтерпретація образу вітру у руслі міфологічного символу та з'ясування його ролі у становленні авторського світобачення митців.

Аналіз актуальних досліджень. У наш час важливого значення для дослідження як розуміння авторського світосприймання, так і літературного процесу в цілому, набуває розгляд художньої спадщини та індивідуального стилю митця відповідно до засад міфопоетики. Кожна епоха, кожна людська спільнота, як і кожна окремо взята особистість, перебуває в просторі свого власного міфу.

Міфопоетична творчість в свою основу покладає традиційні міфологічні сюжети та образи. Міфологічні конструкції в архітектоніці літературного твору функціонують у взаємодії із фольклорно-літературними явищами. Міфологія як винятковий вияв людської свідомості, наслідок аналітично-образотворчої роботи думки пов'язана з еволюцією людського мислення впродовж тисячоліть у межах загального духовного набутку людства.

Дослідження проблеми у вітчизняному літературознавстві. Окремі міфологеми та архетипні образи були об'єктом дослідження таких літературознавців, як Т. Бахтіарова, С. Богдан, І. Борисюк, Л. Кужільна, Л. Тарнашинська, М. Токар.

Виклад основного матеріалу. Вітри завжди впливали на людську цивілізацію, вони надихали на міфологічні розповіді та впливали на історичні події.

Вітер – це, передусім, вільний простір. За стародавніми уявленнями, повітря асоціювалося з порожнечею, а згодом – із місткістю, в якій опинилися першостворені речі – небесні світила, рослини та істоти. Вітер, повітря в міфології сприймалися як божества, що відділили небо від землі, адже на початку небо-батько й земля-мати були нероздільними. І тільки пізніше народжені ними діти силоміць відокремили їх одне від одного. Відтоді божество Вітер (за іншими міфами, древо) тримає на собі небо, не даючи йому знову злитись із землею і розчавити створений світ [2, с.203-204].

До стихії повітряного простору причетні духи, божества і створіння, які мають здатність літати, пересуватися в цьому просторі. До таких істот належать передусім птахи й літаючі комахи, метелики, мухи, які в народній свідомості уособлюють душі померлих предків, отже, сполучають світи живих і померлих.

Вітер, як своєрідний замінник образу світового древа, іноді асоціюється з дорогою. У традиційних висловах бажають «попутного вітру» або посилають «на три вітри». Загадка порівнює дорогу і змію в їхній функції посередників, виявляє їх символічну подібність: «Лежить Гася – простяглася: як встане – до неба достане». Гася – гадина, змія. Пізніше слово втратило своє змістове значення і стало сприйматись як жіноче ім'я. Первинне ж призначення загадки було не лише поєднати дорогу і змію за ознаками зовнішньої схожості (властивість витися, закручуватись), а й нагадати про космогонічну природу обох форм світового древа.

В уявленнях народу образ вітру певною мірою матеріалізується (якщо у вихор кинути серп або ніж, на лезі залишиться кров), проте вигляд його невизначений, аморфний. Демонологічні істоти, які ототожнюються з вітром, так само мають непевні ознаки: «хтось», «щось», «стукнуло», «налетіло», «понесло», «свиснуло», «з вітром пішло», – тобто їх зазвичай не бачать, а більше чують або помічають їхню присутність у діях.

Ця невловимість зовнішності й суті вітру як природно-міфічного явища («Nie mam data ani duszy», як кажуть поляки) спостережливо зафіксована в загадках: «Прийшов хтось та взяв щось: бігти за ним, та не знаєш за ким» (вітер) і «Прийшов нєхта, узяв нєшта, ні як дагнаць, ні у єго адабраць» (смерть) [1, с. 145].

Міфологема *вітер* є також смисловим стрижнем ряду загальномовних, популярних фразеологізмів. Скажімо, доволі часто у баладному тексті спостерігаємо фразеологічні сполучення *від вітру хилитися, (вітер хилить), гуляти (женитися), як вітер в полі* тощо. Як відомо, вони мають здатність емоційно і стилістично компактно передавати зміст розгорнутого плану – тим виразнішою, експресивно насиченішою є їх художня функція у тексті. Наведемо кілька яскравих прикладів: «Чи будеш ти, ромен-зілля, / *Від вітру хилиться?* / Чи будеш ти, молода дівчино, / По мені журиться?»; «Не жур мене, моя мати, / Бо я й сам журюся: / Ой як вийду за ворота – / *Од вітру валюся».* До узагальнено-символічних структур народної балади належить вибудуваний навколо міфологеми *вітер* відомий фразеологічний вислів *гуляти (носитися, женитися), як вітер у полі.* Загальномовне значення його збігається із трактуванням символу: «вітер – потужний символ змін, непостійності, пустого бахвальства і

ефемерності» (Тресіддер). Власне, така семантика непостійності, нетривкості максимально увиразнюється у баладному тексті, набуваючи відтінку життєвої невизначеності, безпритульності, невлаштованості: «Щоб ти *женився, як той вітер по полі, /* Щоб ти не мав ані щастя, ні долі».

Повітря – один з основних елементів слов'янської міфологічної традиції. Безпосередньо він начебто і не присутній в якості персонажа, а вказує на обставини, що супроводжує подія: *те, інше, ще якийсь* ... Тим не менш, саме поняття духу й душі у слов'ян пов'язане з повітрям. Вимовте і відчуйте: віз-дух ... Він пов'язує небо і землю, без нього і життя нема. З позначенням повітря у слов'ян безпосередньо пов'язане поняття вітру, що невипадково: воно, повітря, не стоїть на місці, а рухається [1, с.148-149].

Стародавні греки всюди бачили богів і богинь, тому чітко знали, звідки вітер дме: з острова Еолія, де живе повелитель вітрів Еол. Одіссей з товаришами, намагаючись доплисти до рідної Ітаки, виявився на цьому острові. Цар, бажаючи допомогти мандрівникам, прибрав всі вітри в мішок з бичачої шкури, залишивши тільки попутний східний, який був так необхідний мандрівникам. Але команда Одіссея вирішила, що в роздутому мішку багатства, і відкрила його, у той час коли до Ітаки залишалося зовсім трохи. Піднялися суворі вітри, почався шторм, і корабель відкинуло бурею назад до Еолії.

З «Енеїди» Вергілія ми дізнаємося, як повелитель вітрів допоміг Юноні відстрочити виконання долі Енея. Той мав стати предком засновників Риму, того Риму, який погубить улюблену богинею Грецію. Тому троянські біженці, які подорожують морем, з волі Еола були збиті з курсу «фурією вітрів» і відправлені від Італії до Карфагену.

Чотирьом вітрам поклонялися древні греки: Борею, північним вітром, Зефір – західному, Нотусу – південному, Евусу – східному. Якщо з Евусом і Нотусом давньогрецька міфологія знайомить нас мало, то про Борея і Зефіра складаються довгі складні міфи, що розповідають не тільки про самих богів, їхніх любовних зв'язках і пригоди, а й про життя їхніх численних нащадків [3].

Висновки. Розглянуті текстові формули із словом-символом *вітер* є переконливим підтвердженням глибокого укорінення і образно-стилістичної вагомості цього символу у світовій культурі. Усталившись як формальні мовно-поетичні елементи художнього

полотна, вони мають важливі текстотвірні та емоційно-виражальні функції. Образ вітру подається у міфопоетичному руслі, митці використовують схеми первісного мислення, архетипні образи й мотиви, ритуально-змістові засоби для творення власної міфологічної моделі світу. Стихія вітру несе закодовану інформацію про світосприйняття наших предків, цінності та людський досвід.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю.Буряка. – К. : Довіра, 2003. – 383 с.
2. О'Коннелл М. Знаки и символы. Иллюстрированная энциклопедия / Марк О'Коннелл, Раджи Эйри : [пер. И. Крупичевой]. – М.: Эксмо, 2009. – 256 с.
3. Куманецкий К. История культуры Древней Греции и Рима [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.sno.pro1.ru/lib/kumanec/index.htm.

Глушко Т. И. Мифологема ветра в мировой культуре и литературе.
В статье рассматриваются проблемы влияния мифологического мышления на мировую культуру, концептуальные основы отражения мифологического мышления в литературе и культуре, особенности реализации мифологемы ветра и её роль в формировании индивидуального мировосприятия. В статье анализируется репрезентация ветра в мировой культуре и литературе.
Ключевые слова: *мифологема ветра, мифологическое мышление, мировая культура, индивидуальное мировоззрение.*

Hlushko T. Mythologeme of wind in world culture and literature.
The article deals with the problem of mythical relation of thinking to being and its influence on world culture. Conceptual basis of reflection of mythology in literary art, and how it is realized in the world culture, how metaphor of wind influences upon the individual world outlook of masters of literature and poetic art.
Key words: *mythic image, mythical thinking, world culture, author's outlook.*

А. В. Грищенко

ДЕФІНІЦІЇ ПОНЯТЬ «КОМПЕТЕНЦІЯ» ТА «КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто та проаналізовано складові понять «компетенція» та «компетентність», обґрунтовано результати аналізу різних підходів зарубіжних і вітчизняних дослідників до тлумачення зазначених понять, розбіжності в думках щодо їх використання, визначено, що компетентність – знання, уміння, навички та досвід, які є основою розвитку професійних якостей спеціаліста для належного виконання ним професійних функцій, компетенція – сукупність знань, вмінь та навичок, набутих упродовж навчання і необхідних для виконання певного виду професійної діяльності.
Ключові слова: *компетенція, компетентність, знання, уміння, навички.*

Постановка проблеми. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті визначила, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної

особистості, забезпечення високої якості освіти випускникам середньої та вищої школи. Переважна більшість педагогів-науковців й освітян-практиків переконані, що підготовка фахівців у будь-якій сфері повинна здійснюватися на новій концептуальній основі в рамках компетентнісного підходу.

Визначальними категоріями компетентнісного підходу в освіті є поняття компетенції та компетентності, які в педагогічній науці досить плідно розробляються і різнобічно розглядаються, проте до цих пір не мають однозначного змісту та визначення. Тому питання, пов'язані з потрактуванням понять «компетенція» та «компетентність», є актуальними та важливими.

Сучасне життя характеризується швидкими темпами розвитку як в інформаційних і промислових галузях виробництва, так і в галузі освіти. Безперечно, що знання, уміння та навички, що здобувають випускники протягом навчання, є досить важливими. Але, в останній час у зв'язку із соціальним замовленням на випускника, актуальними стають поняття «компетенція» і «компетентність».

Мета статті полягає в аналізі понять «компетенція» і «компетентність» та визначенні їх сутності. Вказана мета втілюється у виконання таких завдань:

– з'ясувати дефініції понять «компетенція» та «компетентність»;

– визначити варіації класифікацій компетенцій та компетентностей;

– проаналізувати праці відомих методистів з питань розрізнення понять «компетенція» та «компетентність».

Аналіз останніх досліджень свідчить про те, що зарубіжні та вітчизняні дослідники по-різному дають визначення термінам «компетенція» та «компетентність». Питаннями структури та сутності понять зазначених термінів у галузі освіти займались такі методисти, як Л. Базиль, С. Бондар, Н.Іващенко, О. Семеног, Б. Степанишин, Г. Токмань, В. Шуляр.

Виклад основного матеріалу. Більшість дослідників, апелюючи на ситуацію, що склалася із сучасним ринком праці, із попитом на молодих компетентних спеціалістів, вважають, що підготовка майбутніх випускників повинна здійснюватися на новій концептуальній основі в межах компетентнісного підходу, ключовими поняттями якого є компетенція та компетентність. Протягом останніх

десятиліть гостро постають питання щодо правильності визначення і співставлення цих понять, незважаючи на постійні дискусії щодо їх класифікації та структури.

У зв'язку з широким використанням термінів «компетенція» та «компетентність», залежно від їх змісту і розрізнення сфер використання, дослідницькі уявлення про те, що слід розуміти під визначенням «компетенція» та «компетентність», істотно різняться не лише від того, у якій галузі знань використовуються ці поняття, але й від того, чи вживаються вони в суто термінологічному значенні або ж у повсякденному житті.

Цілком очевидно, що саме дефініція понять «компетенція» та «компетентність» викликає безліч наукових дискусій, оскільки вона сформувалась унаслідок компромісу багатьох наук, хоча подані терміни походять від одного джерела: *competentia* (від лат.) – узгодженість, відповідність, а *competo* – відповідати, бути здатним. Тому схожість поданих вище понять не є випадковістю, про що свідчить тлумачний словник: «*Компетенція* – добра обізнаність у чомусь; коло повноважень певної організації, установи чи особи; загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях і здібностях, які набуті завдяки навчанню»; «к*омпетентність* – здатність успішно відповідати на індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання» [3, с. 449].

У наведеному тлумаченні компетенції загальним є її змістова основа: знання, які повинна мати особа; коло питань, з якими особа повинна бути обізнана; досвід, необхідний для успішного виконання роботи у відповідності з установленими правилами, законами, статусом. Знання, коло питань, досвід подані як узагальнені поняття, що не стосуються конкретної особи, які не є її особистісною характеристикою. У наведеному тлумаченні явно відображено когнітивний (знання) і регулятивний (повноваження, закон, статус) аспекти даного поняття.

У проекті державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти сформульовано визначення компетенції як «суспільно визнаного рівня знань, умінь і навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини» та «готовності учня використовувати уміння і навички, а також способи діяльності в житті для розв'язання практичних і теоретичних завдань» [4]. Ключовим у цьому визначенні є поняття «готовність» учня, яке означає підготовлений до

використання знань і способів діяльності (діяльнісний аспект особи). Крім того, готовність передбачає також згоду, бажання що-небудь зробити, тобто включає аспекти умотивованості особи (сформованого внутрішнього спонукання) на виконання роботи.

Науковець Л. Базиль поняття компетенції визначає через поняття здатності: «Компетенція – це загальна здатність, яка ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, нахилах, які набуваються завдяки навчанню» [1, с. 362]. Британський психолог Дж. Равен також звертав увагу на те, що компетенції – це мотивовані здатності [6, с. 22]. Апелюючи до поданих визначень, методист С. Бондар подає власне визначення компетенції: «Компетенція – це здатність розв'язувати проблеми, що забезпечуються не лише володінням готовою інформацією, а й інтенсивною участю розуму, досвіду, творчих здібностей учнів» [2, с. 9]; далі наголошує, що «…компетентність – це здатність особистості діяти. Але жодна людина не діятиме, якщо вона особисто не зацікавлена в цьому. Природа компетентності така, що вона може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в даному виді діяльності…» [2, с. 9]. Глибоке опрацювання досліджень методиста С. Бондар дає можливість зробити висновки, що цінності є основою будь-яких компетенцій.

Педагог А. Хуторський вважає, що «компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особи (знань, умінь, способів діяльності, досвіду) і є відчуженою, наперед заданою соціальною вимогою (нормою) до освітньої підготовки учня, необхідної для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері» [10, с. 62].

Отже, загальним для переважної більшості визначень компетенції є розуміння її як властивості або якості особистості, потенційної здатності особи виконувати різноманітні завдання, як сукупність знань, умінь, навичок і способів діяльності особи, що взаємопов'язані між собою, необхідних для здійснення якісної продуктивної діяльності і задані по відношенню до певного кола предметів і процесів. При цьому спостерігається взаємодія когнітивних та афективних навичок, наявність мотивації і відповідних ціннісних настанов.

Стосовно визначення поняття «компетентність», то вчені розглядають його як володіння людиною відповідною компетенцією, що містить особистісне ставлення до предмета діяльності [10, с. 59].

Методист О. Овчарук зазначає, що компетентність та компетенція «відображають цілісність та інтегративну сутність навчання на будь-якому рівні та в будь-якому аспекті» [5, с. 9]. Апелюючи до цього визначення, компетентність можна ототожнити з навченістю, або ж пов'язати з оволодінням певними способами дій. Але все ж, розглядаючи компетентність як результат навчання, більшість дослідників є прихильниками якісно іншого погляду, що виходить за межі значеннєвої парадигми та передбачає розуміння компетентності як складного утворення.

У роботах російських дослідників (В. Болотов, А. Хуторський, В. Сєріков, І. Зимня та ін.) змістовий аспект поняття «компетентність» включає складові: мотиваційну (готовність до появи компетентності), когнітивну (володіння знаннями), діяльнісну (сформованість способів діяльності), аксіологічну (освоєння цінностей, ціннісне ставлення до професійної діяльності й особистого зростання). Апелюючи до цих думок, методист О. Семеног до складотворного компоненту компетентності включає навченнєвий елемент, наголошуючи на його важливості у професійному становленні майбутнього вчителя-філолога [8, с. 24].

Досить слушним вважаємо визначення компетентності, подане Ю. Татуром, в основі якого лежать проявлені спеціалістом на практиці прагнення і здатності, що спрямовані на реалізацію власного потенціалу в успішній творчій діяльності як професійного, так і соціального спрямування. У структурі компетентності науковець виділяє п'ять аспектів: мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-смисловий, емоційно-вольовий та результативний [9, с. 21].

Важливим для нашого дослідження є думка психолога А. Маркова, який визначаючи компетентність як «індивідуальну характеристику ступеня відповідності вимогам професії» [5, с. 39], наголошує на професійній складовій компетентності. У такому ж напрямку пропонує власне визначення британський психолог Джон Равен: «Компетентність – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в певній галузі і яка включає вузькоспеціальні знання, уміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії» [6, с. 43]. Специфіка вищезазначених поглядів знайшла відображення у визначенні компетентності як еталонної мети розвитку, досягнення якої забезпечує успішність

діяльності дорослої людини в умовах, що змінюються. Отже, кожна компетентність побудована на комбінуванні взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, компонентів поведінки, знань, умінь, усього того, що можна активізувати для активної дії.

Складність, комбінаційність цього педагогічного явища зумовила виокремлення певних структурних елементів поняття «компетентність». Українські науковці (О. Вашуленко, І. Кожем'якіна, Ю. Приходько) пропонують таку внутрішню структуру компетентності: знання, пізнавальні навички, практичні навички, відношення, емоції, цінності та етика, мотивація [5, с. 22]. На противагу даним положенням методист А. Хуторський подає власну структуру компетентності, але зорієнтовану повністю на діяльнісній основі, виключаючи емоційний аспект: знання, навички, мотивація, відношення [10, с. 66]. Спільними структурними компонентами у цих двох класифікаціях є знання, вміння та навички, що визначені пріоритетними складовими при підготовці студента-філолога – майбутнього вчителя української літератури, фахівця, здатного до сприймання та відтворення інформації на навченнєвому рівні, тобто компетентного в літературній освіті, конкурентоспроможного на ринку освітніх послуг.

Українські вчені (Л. Базиль, О. Семеног, Б. Степанишин) по-різному тлумачать поняття компетентності. Найбільшого поширення набуло визначення компетентності як «сукупності знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [8, с. 111]. Методист Л. Базиль виділяє головну особливість компетентності як педагогічного явища, наголошуючи на тому, що «компетентність – це не специфічні предметні вміння та навички, навіть не абстрактні загальнопредметні мисленнєві дії чи логічні операції, а конкретні життєві, необхідні людині будь-якої професії, віку, сімейного стану – взагалі будь-якій людині» [1, с. 32].

В існуючих визначеннях виділяються такі сутнісні характеристики компетентності:

– ефективне використання здібностей, що дозволяє плідно здійснювати професійну діяльність згідно з вимогами робочого дня;

– володіння знаннями, уміннями і здібностями, необхідними для роботи за фахом при одночасній автономності і гнучкості в

частині рішення професійних проблем; розвинена співпраця з колегами і професійним міжособистісним середовищем;

– інтегроване поєднання знань, здібностей та установок, оптимальних для виконання трудової діяльності в сучасному освітньому середовищі;

– здатність виконувати професійні обов'язки вчителя літератури в широкому форматі контекстів із високим ступенем саморегуляції, самооцінки; мати швидку, гнучку й адаптивну реакцію на динаміку обставин і середовища.

Характеризуючи сутнісні ознаки компетентності людини, варто пам'ятати, що вони постійно змінюються (зі зміною світу, зі зміною вимог до фахівця); мають діяльнісний характер узагальнених умінь у поєднанні з предметними уміннями і знаннями в конкретних галузях (ситуаціях); виявляються в умінні здійснювати вибір, виходячи з адекватної оцінки себе в конкретній ситуації; пов'язані з мотивацією на неперервну самоосвітню діяльність.

На думку науковця І. Родіна, «в цілому, всі думки про вживання та визначення «компетенції» та «компетентності» в освіті можна умовно поділити на три групи:

1. Ці терміни – данина моді, і можна обійтися і без них, оскільки є класичні прототипи – рівень підготовки випускника і учбові уміння. Але пережитки нашої практичної діяльності призвели до спрощення цих понять і вони набули недостатньо глибокої сутності. Звідси і виникла необхідність нового опису якості освіти.

2. «Компетенція» і «компетентність» вже широко використовуються в інших видах життєдіяльності людини і визначають високу якість її професійної діяльності.

3. Компетенції і компетентності в майбутньому опишуть складну структуру діяльності студентів та викладачів і додадуть інноваційний характер і резерв в розвитку самого змісту освіти» [7, с. 56].

Висновки. У різних дослідників власне бачення на формулювання цих понять. Деякі ототожнюють їх, інші розрізняють і вважають різними за своєю сутністю. Сутність визначення компетенції у тлумаченні різними дослідниками розкривається через поняття «знання», «уміння», «навички», «отриманий досвід» і здібності, які надбано і розвинуто завдяки навчанню. Тож «компетенція» ототожнюється з колом питань, у яких людина добре

обізнана. Компетентність, на нашу думку, є результатом набуття компетенцій. Компетентність має складовий елемент готовності до виконання поставленої задачі, а також включає в своє поняття елементи особистісних характеристик людини (мобільності, ініціативності тощо). На нашу думку, слід розрізняти поняття «компетенція» та «компетентність», оскільки компетентність на відміну від компетенції має в собі елемент готовності до ситуації через особистісну характеристику людини, через перехід від якості знань до якості діяльності, яка може бути нестандартною. І тому за своєю сутністю поняття «компетентність» є значно ширшим від поняття «компетенція».

ЛІТЕРАТУРА

1. Базиль Л. Літературознавча компетентність учителя української мови і літератури : навч. програма курсу / Л. Базиль. – Луганськ : «Ноулідж», 2011. – 150 с.
2. Бондар С. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів / С. Бондар // Біологія і хімія в школі. – 2003. – № 2. – С. 8-9.
3. Великий тлумачний словник української мови / [уклад. і голов. ред. В. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти від 3 листопада 2011року №1392 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF
5. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні. – К. : К. І. С., 2003. – С. 13-41.
6. Равен Джон. Педагогическое тестирование : Проблемы, заблуждения, преспективы / Джон Равен. – М. : «Когнито-Центр, 1999. – 144 с.
7. Родіна І. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання / І. Родіна. – Х. : Вид. група «Основа», 2005. – 96 с.
8. Семеног О. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури / О. Семеног. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. – 404 с.
9. Татур Ю. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста / Ю. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – №3. – с. 20-26.
10. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской// Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-64.

Грищенко А. В. Дефениции понятий «компетенция» и «компетентность» в современной теории образования.

В статье рассмотрены и проанализированы составляющие понятий «компетенция» и «компетентность», обосновано результаты анализа различных подходов зарубежных и отечественных исследователей к толкованию указанных понятий, рассмотрены различия в мнениях относительно их использования, определено, что компетентность – знания, умения, навыки и опыт, которые являются основой развития профессиональных качеств специалиста для надлежащего выполнения им профессиональных функций, компетенция – совокупность знаний, умений и навыков, приобретенных во время учебы и необходимых для выполнения определенного вида профессиональной деятельности.

***Ключевые слова**: компетенція, компетентность, знания, умения, навыки.*

Gryshenko A. Defenitsii concepts of «competence» and «competence» in the modern theory of education

The article examines and analyzes the components of the concepts of «competence» and «competency» grounded analysis of different approaches to foreign and domestic researchers to the interpretation of these concepts discussed differences of opinion as to their use, determined that competence – knowledge, skills and experience which is the basis of merit specialist for excellent performance of professional functions, competence – a body of knowledge and skills acquired during training and needed to perform a certain type of professional activity.

Key words: *kompetentsiya, competence, knowledge, skills.*

М. І. Зуєва

ОБРАЗ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ЗОНИ У ПОЕМІ Л. ГОРЛАЧА «ЗОНА»

У статті досліджено образ чорнобильської зони, що став центральним у поемі Л. Горлача «Зона». Увага акцентується на мікрообразах, з яких складається цей мегаобраз, – колючого дроту, щитів як засобу обмеження волі, ізоляції людини, нації, держави; поділі простору на певні означені території з непорушними кордонами, неможливості людського пересування. Здійснено комплексний аналіз образів-символів, підкреслено роль художніх деталей та психологічно насиченого пейзажу.

Ключові слова: *образ зони, просторова модель світу, проблема ізольованості.*

Постановка проблеми. Після Чорнобильської катастрофи в українській літературі виник окремий тип поетичного дискурсу – чорнобильський. Вірші, створені у цей період, різняться від раніше написаної поезії проблематикою, асоціаціями, новим типом свідомості – екологічної та наскрізним образом зони, що засвідчив розширення мовного словника, зміни у поетичній картині світу, що відбиває життєвий досвід, набутий українцями внаслідок чорнобильських подій.

Аналіз останніх досліджень. Образ зони привертає увагу багатьох літературознавців: Т. Гундорова [5] розглядає його як реальність, повернену до натурального, праісторичного стану, І. Гоцинець [4] – як фрагмент чорнобильського простору, території відчуження з домінуванням негативно конотованих сем «безлюдність», «відсутність звуку», «покинутість», «заборона», «обмеження свободи», «небезпека», «приреченість». Але огляд літературних джерел засвідчив, що образ чорнобильської зони у творчості Л. Горлача – малодосліджений, тому **метою** статті є осмислення специфіки художнього потрактування символічного образу зони у поемі Л. Горлача «Зона».

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: виявити та проаналізувати трагізм світу зони через мікрообрази-символи, реалістичні деталі та психологічно насичений пейзаж; розглянути проблему ізольованості людини та природи.

Виклад основного матеріалу. «Із Чорнобилем видозмінюється не лише сприйняття світу, але й поняття, за допомогою яких зазвичай сприймаємо світ» [5, с.27], – наголошує Т. Гундорова. Власна назва Чорнобиль стала асоціюватися з певним простором, який виходить за межі звичного світу людини: атомна станція, реактор, четвертий блок, саркофаг, руїна, зона відчуження.

Поема Л. Горлача «Зона» – це роздуми ліричного героя, якого можна ідентифікувати з авторським «Я», над жахіттями Чорнобильської трагедії. Антисвіт чорнобильської зони у сприйнятті героя подається як певний простір у просторі, з характерним для нього контролем та правилами: «своя у зоні зона» [3, с.98]. І. Гоцинець зазначає, що мовний образ *зони* лексично структурований на фрагменти «простір» (світ, місто, село, поле, ліс, двір, дворище, сад і т. ін.) та «природа» (репрезентує лексико-тематичні групи «назви дерев, кущів і рослин» – вишні, сосна, калина, рута, ромашка, «назви тварин, птахів і комах» – коні, коти, лелека, бджола) [4].

У поемі зона – це наче окрема держава з певними областями: зоною забруднення, мертвою зоною, що характеризуються пустельністю, одинокістю, безнадією, через що випадають з екосистеми. Центром цього простору є місто Чорнобиль та «той, четвертий» (реактор). Автор використовує евфемізм з метою акцентуації страшного впливу атомного вибуху на людську свідомість. Первісна людина вдавалася до іносказань при найменуванні тих небезпечних предметів і явищ, що не мусили повторитися.

За допомогою числа людина усвідомлює часову та просторову модель світу. Числова символіка має складну систему потрактування. Філософські погляди Піфагора концентрувалися навколо числа, в якому уявлявся початок та сутність світу. Тому в поемі «той, четвертий» засвідчує початок нового світу, обмеженого з усіх сторін стінами, на кутах якого розташувалися чотири сторони світу. «Трійка» у християнській традиції має позитивне значення, оскільки розглядається з позиції триєдиного божества. Г. Віват наголошує також на тривимірній просторовій сфері у поєднанні з трічленним

часовим аспектом (минуле, теперішнє, майбутнє) [2, с.94]. Л. Горлач вживає це число на означення помноженості, загострення проблеми, емоційної напруги: «Народу біль свою потроїв, / коли вступив я в зоні в пилокрут…» [3, с.96].

Образ макрозони складається з мікрообразів обмеженого простору: це і колючий дріт, і щити як засіб обмеження волі й ізоляції людини, нації, держави. Чорнобильська територія поділена на певні просторові локуси з непорушними кордонами, де неможливе пересування людини. «Колючий дріт відрізав нас од світу» [3, с.95] або: «… Та заступили шлях мені щити» [3, с.96], – пише Л. Горлач.

В уяві поета станція – це «громаддя, обплутане павуттям проводів, / і димаря закопчене всевладдя / над маєвом заквітчаних садів» [3, с.98]. Саме ця ЧАЄС відрізала людей від весняного буяння, від далекої голубої ріки, що уособлює людські надії на щасливе майбутнє. Слід зауважити, що у просторі Чорнобиля є специфічна зона, що створена ліквідаторами для заспокоєння екскурсантів – журналістів і делегацій. Вона відкрита для відвідувань та журналістського пера.

З метою розкриття змін у природі Л. Горлач використовує хронотоп дороги, пов’язаний із мотивами подорожі, пошуків (правди, щастя, себе, сенсу життя). Як зазначає М. Бахтін, «дорога ніколи не буває просто дорогою, але завжди або усім, або частиною життєвого шляху. Подорож – це ще й шлях від народження до смерті, подорож у глиб себе у пошуках себе чи Бога, шлях до ідеалу» [1, с.392].

В аналізованій поемі образ дороги має семантичне нашарування «приреченість», що домінує у градаційних дієслівних конструкціях: «в безвість стрімголов несе», «стогне древній шлях», «летять машини на чорну жур, на погар, на біду» [3, с.95]. Автор майстерно вдається до асоціативно-образного співвіднесення: «артерія життя – шосе лискуче» [3, с.96]. Ця художня деталь за змістом і оцінністю пов’язана з рухом, символізацією мандрів, подорожжю в далекі світи. Вихідною точкою руху є дозиметричний пункт, який «оскалився» на непрошених гостей. Автор неодноразово підкреслює небезпеку перебування в чорнобильській зоні, використовуючи для цього персоніфіковані метафори зі значенням «небезпека / смерть»: 1) «… *Їжачиться* над вилиском шосе» [3, с.95]; 2) «Та *стогне* древній шлях, немов *боїться забутися* і *задубіть* у сні [3, с.95]; 3) «І мозок, мов кора, *дерев’яніє* і *порятунку* в досвіду *шука*…» [3, с.95].

Логічно постає питання ліричного героя: «Для кого ж це усе росте і квітне, кому багаті обіця плоди?» [3, с.96]. У зоні перебувають лише дозиметристи та бродячі пси. Світ довкілля в поемі – це знівечений край мертвих, трагізм якого підкреслено антитезою: буяння цвіту – смертельний жгут, заквітчані сади – нежила земля. Картина руїни на місці колишнього квітучого молодіжного міста викликає у ліричного героя почуття болю. Мудрий і далекоглядний автор поеми через призму власної душі художньо моделює страшну чорнобильську біду, після якої постає запитання: «Жити чи не жить» [3, с.101]. Щоб зберегти Україну та її дітей, треба зректися від бажання вивчати атом та повернутися до рідної землі: «Упасти там, за гаєм, / на грані атомової злоби, / і стати грудкою землі старої, / і чашу горя випити сповна» [3, с.99].

У розкритті трагізму світу зони функціонально значимими є роздуми над можливим самознищенням людини: «Не позичаєм гарту, коли й самі підрубуєм себе» [3, с.98]. Автор згадує поліщуків, котрі мудро користувалися природними багатствами, а потім змушені були рятувалися в землянках. Але у часи біди радіоактивно забруднена земля вже не порятує людей.

Ліричний герой звертається з молитвою / проханням до «квітня злого» – відвести від України горе. Він відчуває почуття вини, страху за майбутнє маленьких українців, бо природа може помститися: «Лелека нам підпалить хату / за те, що пил лелеченят скубе» [3, с.98]. Проблема ізольованості в поемі стосується не лише Чорнобиля як міста та зони відчуження, але й лісів та рідних домівок тих людей, які були змушені виїхати: «І плаче жінка: що його робити – / чи їхати назад, чи тут здубіть?» [3, с.101].

У свідомості героя відбувається розкол між традиційним поглядом на людину – «а нам казали – ви «царі природи» та реальністю – «а ми насправді – атомні раби!» [3, с.97]. Л. Горлач вивершує поему звертанням до всіх тих, кому були даровані природні багатства та від кого залежить збереження миру і життя на Землі. У його словах звучить застереження, щоб людство більше не повторювало таких помилок, щоб запам’ятало трагічний урок: «Аби такі от омертвілі зони / нащадкам не залишити своїм» [3, с.101].

Висновки. Отже, у поемі Л. Горлача образ зони поєднаний з такими характеристиками простору як обмеженість, запустіння,

безлюдність. У зображенні чорнобильської зони, як території відчуження, перетинаються зорові, слухові, психологічні асоціації, текстове контрастування, побудоване на протиставленні буяння природи з мертвим простором довкілля. Актуальним і доцільним видається подальше вивчення символічного образу чорнобильської зони з залученням філософії екзистенціалізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 504 с.
2. Віват Г. І. Наукова поезія ХХ століття : монографія / Г. І. Віват . – Одеса: ВМВ, 2013. – 214 с.
3. Горлач Л. Зона // Мужність і біль Чорнобиля : повість-хроніка; поеми, вірші. – К. : Молодь, 1988. – С. 95–101.
4. Гоцинець І. Мовний образ чорнобильської зони у поетичній мовотворчості кінця ХХ ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/ bitstream/handle/123456789/37116/19-Gotsynets.pdf?sequence=1
5. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн / Тамара Гундорова. – К. : Критика, 2005. – 264 с.

Зуева М. И. Образ чернобыльской зоны в поэме Л. Горлача «Зона».

В статье исследован образ чернобыльской зоны, что стал центральным в поэме Л. Горлача «Зона». Внимание акцентируется на микрообразах, из которых состоит этот мегаобраз, – колючей проволоки, щитов как средства ограничения свободы, изоляции человека, нации, государства; разделении пространства на определенные указанные территории с незыблемыми границами, невозможности человеческого передвижения. Осуществлен комплексный анализ образов-символов, подчеркнута роль художественных деталей и психологически насыщенного пейзажа.

***Ключевые слова**: образ зоны, пространственная модель мира, проблема изолированности.*

Zueva M. The image of the Chernobyl zone in the poem L. Gorlatch «Zone».

The article researches image of the Chernobyl zone which has become the centerpiece of the poem L. Gorlach «Zone». Attention is accented on mikroobrazah that comprise this megaobraz – barbed wire, boards as a means of confinement, isolation of man, nation, state, division of space in certain defined areas with inviolable borders, the impossibility of movement rights. The complex analysis of images and symbols, details and psychologically saturated landscape is conducted.

***Key words:** image of zone, spatial model of the world, problem of isolation.*

О. І. Микитенко

РОКСОЛАНА ЯК ІСТОРИЧНА ОСОБА ТА ХУДОЖНІЙ ПЕРСОНАЖ

У статті висвітлено постать визначної особистості Роксолани (Анастасії Лісовської) на підставі історичних досліджень. Здійснено огляд наукових джерел для цілісного осмислення ролі українки в історії. Визначається актуальність використання її образу у вітчизняних та зарубіжних творах мистецтва.

***Ключові слова:** історична особа, художній персонаж, Роксолана.*

Постановка проблеми. Культура – це національний світ буття, який надає значущості всім подіям розвитку історії. Минуле кожного народу та пам'ять про видатних людей вважаються одним із найвагоміших чинників формування і збереження національної ідентичності. Пам'ять, як пише французький філософ М. Хальбвакс, – ненадійна, ефективна лише при повтореннях, усучаснює згадуване, а історія – документально підтверджена, має справу з унікальними подіями і критично дистанціюється від сьогодення [5].

У вітчизняній та світовій історії залишила по собі згадку українська жінка, яка стала найулюбленішою дружиною та радником османського султана Сулеймана II Кануні (Пишного, Великого), володаря наймогутнішої на той час імперії. Це Анастасія Лісовська, відома у світі як Роксолана. Жінка, особистість, яка втрутилася в хід історії й увіковічнила в ній своє ім'я.

Анастасія Лісовська – особа, навколо якої тривалий час точилися неабиякі дискусії в українській історіографії. Сьогодні постала потреба висвітлення життя й діяльності Роксолани як у контексті історії, так і в плані пізнання її як визначної особистості в культурницькому просторі.

Аналіз актуальних досліджень. Історичну постать Роксолани досліджували такі науковці, як В. Волошин, Б. Гаврилів, М. Гославський, В. Дволітка, С. Кабачинська, Я. Кісь, І. Книш, Ю. Кочубей, М. Орлич, С. Ржевуцький, В. Рубель, С. Твардовський, Д. Яворницький та ін. Багато уваги приділив Роксолані академік А. Кримський у своїй «Історії Туреччини» (1924).

Метою статті є представлення визначної постаті українки Анастасії Лісовської (Роксолани) в історичному та художньому вимірі.

Виклад основного матеріалу. Мало відомо про походження Анастасії Лісовської. Ю. Кочубей припускає, що ім'я Роксолана за національною належністю дали чи то купці з Кафи, чи то в султанському гаремі, де вона посіла скромне місце рукодільниці. Ім'я-топонім указує на те, що вона, як зазначали італійські дипломати, Rossa – русинка [3, с.45]. У розвідці А. Кримського «Історія Туреччини» знаходимо, що турки «титулували «Хуррем-султан» («Радісна султанша»)» [4, с.201]. Анастасія Лісовська, Рушен, Роксоляна або Роксолана, Хасекі, Хуррем-султан – це той перелік імен, якими називали українку.

Уважається, що Анастасія Лісовська народилася в Рогатині на *Івано-Франківщині,* (де створено пам'ятник Роксолані), за іншими джерелами – у містечку Чемерівці на Поділлі або на Стрийщині (Самборщині). Є й дещо інша гіпотеза походження: Роксолана цілком могла народитися в Чемерівцях, вирости в Рогатині, куди переїхала з сім'єю. А власне родина дівчини могла вести свою історію зі Стрийщини. Частина істориків вважає Роксолану італійкою, частина – білоруською, очевидно, унаслідок плутанини в мовах Заходу не розрізняють слів «Росія» і «Русь», хоча для останньої здавна існувала латинська назва Рутенія. Один із французьких авторів назвав її «московською дівчиною» [цит. за: 3, с.46]. У XIX ст. виникла легенда, яка ідентифікує Роксолану з Анастасією, дочкою священика Лісовського з м. Рогатина. За переказами, у 1520, під час свого весілля зі Стефаном Дропаном, сином львівського купця, була захоплена в полон кримськими татарами і продана до султанського гарему в Стамбулі, через Крим, і під іменем Роксолани стала дружиною Сулеймана. Хоча дослідники досі сперечаються, як і коли Роксолана потрапила до султанського гарему. Ані турецькі, ані українські чи європейські історики не відповідають на це питання. Цікаво, що про торгівлю людьми турецькі документи того періоду мовчать. Сучасні історики доводять, що ця торгівля відбувалася нелегально. Саме тому документально дослідити час і обставини, за яких українська бранка потрапила до Стамбула, неможливо.

На початку XVI століття вона була лише однією з тисяч українських полонянок, які щороку після татарських набігів потрапляли на невільницький ринок у Кафу. За однією з версій, Настю до Криму не гнали, як решту бранців, пішки, а везли верхи, не зв'язуючи їй при цьому рук мотузками, щоб не пошкодити ніжної шкіри. Візир Рустем-паша подарував її султанові – Сулеймановi Пишному. Можливо, ця легенда вигадана, щоб засвідчити, що за дружину султана жодного разу не було заплачено грошей.

Доведено, що народилася 1505-го чи 1506 р. – бо в документах про шлюб із Сулейманом указано, що молодша від нього на 11 років (а султан народився в листопаді 1494-го). Із турецьких архівних джерел очевидно, що восени 1520 р. Роксолана вже була в султанському гаремі – а до того навчалася в спеціальній школі для наложниць. Дослідження авторитетного сходознавця А. Кримського показують,

що Роксолана потрапила в гарем султана Сулеймана ще до того, як він запанував на престолі, а померла 1558 року, коли йому було понад шістдесят років [4].

Історики й митці сходяться на тому, що розумний, освічений, «щиро-людяний» Сулейман нарешті знайшов жінку, яка в усьому його розуміла. Понад те – могла сперечатися, уміла підказати, спрямувати та розрадити. Зовнішність дівчини не відповідала тогочасним законам краси в азіатських красунь, як говорить А. Кримський, «у яких повинні бути жагучі очі, наче чорні маслини, пожадливі уста, палючі високі груди, розкішна огрядненька постать». Про Роксолану, навпаки, сказано було венецькому послові ще 1526 р., що вона «негарна: «giovane, ma non bella»; тільки ж, додавали, у неї граціозна, елеґантно-невеличка постать, «ag-graziata e menuetta», і ота її делікатна, вкраїнська, не азіяцька, врода була з таких, що в'януть не так швидко, як азіяцькі. А що найважливіше – це була дуже розумна жінка, яка тямила й весело розважити Пишного султана, і дати путню пораду, і, коли їй того було треба, підшептати панові світу болючі підозріння проти тих, хто обертавсь коло нього»[4, с.204]. Султан надав їй ранг баш-кадуни – головної (а фактично – єдиної) дружини і звертався до неї «Хасекі», що означає «Мила серцю».

Турецькі історики про її моральний та фізичний тип детально не розповіли. Їхні джерела свідчать, що краса її була більше душевною, ніж зовнішньою. Напевно, саме ця особливість зіграла важливу роль у виборі падишаха Сулеймана між першою дружиною й Хуррем. Як вважають турецькі історики (Алі Кун ал-ахбар), падишах бачив негарну поведінку першої дружини під час сварки й через те примусив її жити окремо від себе, а потім одружився з Хуррем. Після того між ними все життя зберігалося спражнє кохання і щире розуміння. Листи від Хуррем до свого чоловіка, які зараз знаходяться в архіві палацу Топкапи [6, с.11], свідчать про те, що вона мала тісні, щирі й люб'язні стосунки з падишахом. Вона писала йому про себе, про політичну ситуацію в Стамбулі, про своїх дітей.

Роксолана стала відомою європейським політикам і літераторам ще за життя. З моменту її правління розпочався період, який історики називають «правління привілейованих жінок», «правління султан» або «жіночий султанат», період впливу дружин султанів на своїх чоловіків (друга половина XVI – перша половина XVII

століття). Одна з найосвіченіших жінок свого часу Роксолана приймала іноземних послів, відповідала на послання іноземних правителів, впливових вельмож і художників.

Перші свідчення про султаншу-русинку надійшли від венеційських, генуезьких, дубровницьких та австрійських дипломатів у Стамбулі, потім про неї дізналися у Франції, Польщі. Роль Роксолани в політиці османської імперії, як говорить Ю. Кочубей, була неоднозначною. Критичні й негативні відгуки дипломатів зумовлювалися тим, що Роксолана, вважалося, «підтримувала завойовницькі спрямування свого чоловіка-султана саме в бік Західної Європи» [4, с.46].

Потрібно зазначити, що в турецькій історичній традиції, в історичній свідомості Роксолана (Хуррем) зафіксувалася якраз як хитра, впливова особа, підступна інтриганка, поведінка якої призвела до падіння Османської імперії. Її іменем названо район Авлет-базару та низку архітектурних пам'яток Стамбула. Як говорить дослідниця С. Кабачинська, зведення шкіл і лікарень, притулків для вбогих і дешевих готелів для прочан, водогонів і мечетей – не лише в столиці, на місці колишнього невільничого ринку в тому числі, а й в інших містах – Єрусалимі, Мецці, Медині, Едірне – було тільки одним із проявів її активної натури. Нею створено жіночий фонд, відомий своєю доброчинністю. Хюррем-султан – єдина серед дружин 36 османських султанів – похована в мавзолеї, спеціально збудованому для неї [2].

Образ Роксолани є популярним в українському фольклорі, літературі й кіно. Фольклористи припускають, що Настя Лісовська є прообразом Марусі Богуславки. Найбільш відомим твором про Роксолану в літературі є однойменний роман П. Загребельного «Роксолана» (1980). Він вирізняється глибоким психологізмом і проникливим ліризмом у змалюванні Роксолани, узятого в широкому історичному контексті. Письменника цікавила внутрішня мотивація, душевний стан цієї жінки. Він ретельно вивчав турецьку документацію, історичні джерела, Коран для повного осмислення образу. Портретні характеристики в романі П. Загребельного постійно супроводжують образи та допомагають зрозуміти внутрішню суть героїв, яка завжди певною мірою відбивається в зовнішніх проявах. Автор змальовує динамічний портрет (психологічний), а інколи

абстрактний чи живописний. Деталі зовнішності Роксолани автор подає поступово: «золоті коси» [1, с.8], «невисока, зграбна» [1, с.26], «червонясті коси» [1, с.45], «біле лице» [1, с.73], «сині очі, затінені довгими віями» [1, с.77], «маленька голівка» [1, с.446], «ніжна постать» [1, с.120], «рожеві губи» [1, с.238].

З огляду на потребу побутування української культури на всіх рівнях, у тому числі й масовому, слід розглядати появу серіалу «Роксолана» режисера Б. Небієрідзе (1997) за повістю О. Назарука. В українському серіалі Роксолану зображено беззахисною й наївною дівчиною з тихим голосом і покірними манерами. Вона завойовує прихильність Сулеймана насамперед своїми чистотою й добротою, що не зовсім відповідає образові, окресленому історіографами. Б. Небієрідзе, як зазначає М. Яценко, сконцентрував увагу на тілесності Роксолани, її образ був поданий на екрані через призму «чоловічого погляду» [7, с.336].

У 2011 р. вийшов турецький серіал «Величне століття» режисера Тайлана Бирадерлера на основі декількох історичних матеріалів та джерел. Роксолана постає «істеричною, агресивною мегерою», подається здебільшого як негативний персонаж [7, с.337]. На відміну від українського серіалу, Роксолана не зображається патріоткою своєї рідної землі. Постать Роксолани подається з негативного плану. Вона є вправною інтриганткою в султанському палаці, гаремі. Роксолані, на противагу героїні українського серіалу, притаманні такі риси характеру, як надмірна нестримність, егоїзм, часткові прояви неврозу. Можливо, це дещо суперечить уявленню українців Хуррем як жінки з високим почуттям патріотизму.

Відомо, що український композитор Д. Січинський написав народно-патріотичну музично-драматичну оперу «Роксолана» (1908), головну роль якої виконувала українська співачка Ф. Лопатинська. Твір побачили в Києві та інших містах України. Сьогодні відомі такі музичні твори, як опера Олександра Костіна »Сулейман і Роксолана або Любов в гаремі» в 3-х діях (1995), пісня Оксани Білозір »Пісня Роксолани» на слова Степана Галябарди, музика – Арнольда Святогорова (2001).

В образотворчому мистецтві є багато портретів султанші. Найдавнішим вважається картина XI ст., яка представлена в експозиції Львівського історичного музею. На ній зображена молода жінка у

білому тюрбані. Портрет виконано на дерев'яній дощечці. Відомий також мистецький твір Тіціана «Султана Роксолана» (1550-ті рр.), портрет невідомого автора, який творив між XVIII і XIX століттям, «Роксолана. Дружина Сулеймана Пишного». Зображення Роксолани можна побачити на монументальній картині П. Веронезе «Весілля в Кані Галилейській» (1562 –1563). Художник зобразив біблійний сюжет про перше диво, яке зробив Христос. Відтворено більше ста тридцяти історичних осіб. Це були і правителі на той час: європейські монархи, шведський король Карл, турецький султан Сулейман. Поряд із Сулейманом – світловолоса жінка, яку вважають Роксоланою. Між зображенням Веронезе і портретом, представленим у Львівському історичному музеї, спостерігається подібність у змалюванні зовнішності. Однак названі портрети створені не з натури Хуррем-султан. Ближчими, імовірно, до реальності є описи зовнішності в розвідках істориків.

Висновки. Отже, Анастасія Лісовська є історичною постаттю, діяльність якої відома загалові Туреччини. Роксолана мала опосередкований вплив на прийняття важливих політичних рішень, мала владу над падишахом, але ця влада базувалася на душевній шляхетності, коханні. Це неперсічна особистість у історії Туреччини, яка все ж привернула увагу митців, дослідників з різних частин світу до української історії. Завдяки неординарній постаті Роксолани понад 500 років спострегіається багатогранне осмислення цієї жінки у мистецтві, що, безперечно, має шедеври. Її образ відтворений у малярстві, сучасній естрадній музиці, в опері, мюзиклі, літературі, художньому мистецтві, кіномистецтві.

Постать Роксолани вкотре привертає увагу митців та широкі загали. На нашу думку, доцільно розглянути образ Анастасії Лісовської саме в інтермедіальному ключі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загребельний П. Роксолана: Роман / П. Загребельний. – К. : Рад. письменник, 1980. – 574с.

2. Кабачинська С. Загадка Роксолани [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/history/zagadka-roksolani-_.html.

3. Кочубей Ю. Доля, образ, символ (Роксолана в літературах Європи) / Ю. Кочубей // Слово і час. – 2001. – № 8. – С. 45-52.

4. Кримський А. Історія Туреччини. Вступ. стаття О. Пріцака. Інститут Сходознавства АН України / А. Кримський. – Київ-Львів. : Олір, 1996. – 287с.

5. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память / М. Хальбвакс // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре. – 2005. – № 2-3. – С. 12-35.

6. Ясинська Н. Одвічна загадка краси / Н. Ясинська // Роксолана у світі: Історико-краєзнавчий збірник [До 500-річчя від часу народження Роксолани]. – Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2008. – С. 8-11.
7. Яценко М. Синдром Роксолани / М. Яценко // Кур'єр Кривбасу. – 2013. – № 287-289. – С. 331-339.

Микитенко О. И. Роксолана как историческая личность и художественный персонаж.

В статье освещена фигура выдающейся личности Роксоланы (Анастасии Лисовькои) на основании исторических исследований. Осуществлен обзор научных источников для целостного представления роли украинской султанши в истории. Определяется актуальность использование ее образа в отечественных и зарубежных произведениях искусства.

Ключевые слова: *историческая фигура, художественній персонаж, Роксолана.*

Mukutenko L. Roksolana as historic and artistic character person.

The figure of the outstanding personality of Roksolana (Anastasia Lisovskia) on the basis of historical research are presents in the article. The survey research sources for a holistic presentation of rolls ukrainian sultan in history was made. Determine the relevance of the use of her image in domestic and foreign works of art.

Key words: *the historical figure, artistic character, Roksolana.*

М. В. Носаченко

СНОВИДІННЯ ЯК РАКУРС ПОТРАКТУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В БІОГРАФІЧНИХ РОМАНАХ СТЕПАНА ПРОЦЮКА

У статті на матеріалі романів-біографій сучасного українського письменника С. Процюка «Троянда ритуального болю», «Маски опадають повільно», «Чорне яблуко» розглянуто підходи до психоаналітичного потрактування сновидінь, обґрунтовано роль і специфіку сновидіння у психоаналітичній інтерпретації особистості в біографічному романі.

Ключові слова: *сновидіння, роман-біографія, психоаналітична інтерпретація особистості.*

Постановка проблеми. Одним із багатьох напрямів потрактування біографічних романів є психоаналітичний, в основу якого покладені засоби зображення підсвідомого. Сновидіння, а також повторювані сновидіння є одним із таких засобів, який свідчить про невротичні нахили особистості. Перед сучасними літературознавцями постає актуальне завдання з'ясувати способи психоаналітичної інтерпретації особистості за допомогою сновидіння у романах-біографіях.

Аналіз актуальних досліджень. На сьогодні фундаментальними є праці З. Фрейда, К.-Ґ. Юнга, Ф. Віттельса, у яких сновидіння розглядаються у психоаналітичному ключі. Сучасні українські дослідники О. Бідюк, Л. Левчук, Г. Левченко у своїх працях

представляють різні аспекти тлумачення сновидіння як засобу інтерпретації підсвідомого у творчості Л. Костенко, О. Кобилянської, М. Хвильового.

Мета статті – дослідити роль сновидінь у моделюванні психосвіту головних героїв романів-біографій С. Процюка «Троянда ритуального болю», «Маски опадають повільно», «Чорне яблуко». Мета вимагає вирішення таких **завдань:** з'ясувати роль сновидінь у художній інтерпретації героїв; дослідити специфіку й функціональне значення повторюваних сновидінь у романах-біографіях С. Процюка.

Виклад основного матеріалу. Романи-біографії сучасного українського письменника С. Процюка насичені сновидіннями і мареннями як показниками підсвідомого (за З. Фрейдом, «Воно»). Оніричний простір романів глибоко символічний, насичений алегоріями: чорний кіт уві сні В. Винниченка, плямистий кіт із кривавою пащею зі сну В. Стефаника; метафорами: чорне яблуко з марень Яреми, метелик (подарунок матері) зі сну В. Винниченка; символічними найменуваннями: Вічна Жінка («Маски опадають повільно»), Білий Чоловік, Дебеле Тіло («Чорне яблуко»).

Згідно з теорією З. Фрейда, психоаналітична інтерпретація сновидіння ґрунтується на сексуальному началі, архетипах, а також психоаналітичній символіці. Так, скажімо, сон В. Винниченка про самогубство, у якому він падає з горішнього поверху, свідчить про тривожний стан його підсвідомого. «Політ чоловіка уві сні може бути ознакою його страху бути неуспішним під час сексуальних стосунків» [7, с. 32], – зауважує З. Фрейд. У цей час, як відомо, В. Винниченко мав стосунки з Розалією Лівщиць і страждав від ревнощів. Уві сні яскраво виражений архетип смерті, в основу якого закладена неминучість загибелі, безвихідь людини перед нею. Художньо представлена у творі сцена масового самогубства передає пригнічений настрій у суспільстві міжвоєнного періоду. У тексті показово залучається письмівка: «І вони (люди – М. Н.) це робили (стрибали з вікон – М. Н.) **свідомо**» [5, с. 147]. Таким чином, уві сні люди рятувалися від неминучого провалля під землю, а в реальному житті В. Винниченко і його товариші переховувалися за кордоном від ув'язнення, гонінь, фізичної розправи з боку ворогів українського народу.

У романах «Троянда ритуального болю» та «Чорне яблуко» С. Процюк удається до повторень сновидінь із метою показати

невротичні розлади головних героїв. Як відомо, повторюваний сон означає існування довготривалої проблеми. К.-Ґ. Юнг доводив, що такого типу сни несуть зміст, який «людина з тих чи інших причин не готова усвідомити, інтегрувати, і який націлений на контакт з «Я»[2, с. 27].

А. Тесленкові – головному героєві роману-біографії С. Процюка «Чорне яблуко» – часто сниться його кохана Олена, яка лише уві сні може бути його жінкою. «Бажання, – пояснював З. Фрейд, – це збудник сновидінь, а задоволення бажань становить зміст сновидінь – ось у чому їх головна прикмета»[4, с. 70]. У снах Оленка з'являється разом із померлою матір'ю письменника. За теорією психоаналізу, ці образи складають єдиний юнгівський архетип Великої Матері. Про залежність головного героя від цього архетипу говорить його хворобливе прагнення жіночої любові й надмірна чуттєвість. За умов самотнього, нещасного, невлаштованого життя А. Тесленка подібні сни – єдине, що рятує його від передчасної смерті.

У романі «Троянда ритуального болю» повторюється сон В.Стефаника, у якому він є правителем, і дія відбувається у царських палатах. Зміст цього сновидіння складає фундаментальну основу інтерпретації всього роману, адже у ньому символічно змодельоване світовідчуття головного героя. Його оточують прислуга, блазень і красуня-жриця; він є мудрецем, який збагнув «суть речей», у його волі розпоряджатися людським життям. Такий образ декларує підсвідоме письменника: він «володар слова», його царство – це створені ним художні тексти, у просторі яких він здатен розпоряджатися людською долею. Врятованого уві сні раба слушно порівнювати з персонажами художніх творів В. Стефаника, доля яких залежить від рішення автора. На тлі зображеного показовим є образ селянина, який прагне забрати письменникову душу як плату за «своє огидне життя» [6, с. 51].

Сюжетну лінію сну В. Стефаника складає своєрідний ритуал, коли вродлива дівчина повільно прямує до письменника, а діставшись до нього, цілує праву руку. Як відомо, поцілунок руки відігравав важливу роль у житті письменника: він був ознакою вірності й поклоніння. Базилевс на знак прихильності кидає під ноги дівчини пелюстки троянди. Вона, повертаючись назад, «топчить червоний смалець кохання» [6, с. 9]. Це викликає у митця біль і відчуття втрати. Базилевс – символічний образ «володаря слова» – письменника;

царські палати, у яких герой перебуває – оточення митця, де слуги й охорона покликані оберігати талант письменника.

Ще однією важливою дійовою особою уві сні В. Стефаника є блазень, який спершу «скорчився десь у куточку» [6, с. 9], а зі зникненням дівчини «несміливо підкрадався» [6, с. 9] на її місце. Блазень і дівчина є двома протилежностями. Показовим є те, що вони не діють одночасно: блазень займає місце дівчини, коли вона покидає царські палати. У творчості С. Процюка часто з'являється міфічний образ дволикого Януса, бога входів і виходів. У романі «Троянда ритуального болю» автор звертає увагу на чорні і білі кольори у житті В. Стефаника, які завжди утворюють одне ціле. Автор наголошує на боротьбі цих двох начал у душі письменника: «Чорний сніг буде випалювати із його серця вогонь, а білий вступатиме із чорним у смертельний поєдинок…» [6, с. 10]. Чорне і біле – це радість і горе, добро і зло, які не можуть існувати одне без одного.

Образ дівчини слушно трактувати як носія таланту митця, щастя і любові, адже дівчина-жриця своєю присутністю дарує письменникові натхнення і душевний спокій. Базилевс кидає пелюстки троянди під ноги дівчині, проте вона залишає кімнату, не звертаючи уваги на цей жест. Жрицю заміняє її протилежність, блазень – невизнаний суспільством носій правди, доля якого – нікчемне і огидне життя.

Висновки. Сновидіння в романах-біографіях С. Процюка «Троянда ритуального болю», «Маски опадають повільно», «Чорне яблуко» розкривають грані підсвідомого головних героїв. Звернення до архетипів та психоаналітичної символіки конкретизують психосвіт персонажів, розкривають вияви їхнього підсвідомого світу. У романах-біографіях С. Процюка повторювані сновидіння є показниками стійких невротичних зрушень у складному психосвіті героїв. Порушені в статті проблеми у перспективі можуть бути поглиблені з огляду на залучення теорії структурного психоаналізу Ж. Лакана та міфологічної інтерпретації Н. Фрая.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бідюк О. Символіка сновидінь у структурі художнього тексту : психоаналітичний аспект / О. Бідюк // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство : [зб. наук. праць / редкол. : Я. Поліщук та ін.].– Рівне : РДГУ, 2007. – Вип. XVII. – С. 4 – 11.

2. Джеймс А. Холл. Юнгианское толкование сновидений : практическое руководство / А. Холл Джеймс ; [пер. с англ. В. Зеленского]. – СПб. : Б.С.К., 1996. – 168 с.

3. Зборовська Н. Психоаналіз і літературознавство : посібник / Н. Зборовська. – К. : Академвидав, 2003. – 392 с.
4. Левчук Л. От бессознательного к «усталости от сознания» / Л. Левчук. – К : Выща шк., 1989. – 183 с.
5. Процюк С. Маски опадають повільно: Роман про Володимира Винниченка / Степан Процюк. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 304 с.
6. Процюк С. Троянда ритуального болю: Роман про Василя Стефаника / Степан Процюк – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 184 с.
7. Фрейд З. Толкование сновидений : монография / З. Фрейд. – К. : Здоровья, 1991. – 382 с.

Носаченко М. В. Сновидения как ракурс интерпритации личности в биографических романах Степана Процюка.

В статье на материале романов-биографий современного украинского писателя С. Процюка «Роза ритуальной боли», «Маски опадают медленно», «Черное яблоко» рассмотрены подходы к психоаналитической интерпретации сновидений, обоснована роль и специфика сновидения в психоаналитической интерпретации личности в биографическом романе.

Ключевые слова: *сновидения, роман-биография, психоаналитическая интерпретация личности.*

Nosachenko M. The dreams as an aspect of individuality interpretation in the biographic novels by Stepan Protsiuk.

The article is based on the biographic novels «The rose of ritual pain», «The masks falls lowly», «The black apple» by a contemporary Ukrainian writer S. Protsiuk. It deals with a psychoanalytic interpretation of dreams, a role and specificity of dreams in psychoanalytic interpretation of an individuality in the biographic novels.

Key words: *dreams, biographic novel, psychoanalytic interpretation of an individuality.*

А. Д. Осипкова

ФОЛЬКЛОРНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ В «ВОЕННОЙ» ПРОЗЕ Е. И. НОСОВА

В статье проанализированы отдельные произведения «военной» прозы Е. И. Носова с точки зрения использования в них элементов устного народного творчества. Особое внимание уделено фольклорным произведениям разных жанров в их исконной или видоизмененной форме.

Ключевые слова: *«военная» проза, фольклорные элементы, идиостиль.*

Постановка проблемы. Е. И. Носов – известный русский прозаик второй половины XX века. Переведенные на десятки языков ближнего и дальнего зарубежья, его книги издаются, читаются и изучаются. Среди литературного наследия курского писателя особое место занимают произведения о Великой Отечественной войне, представляющие собой особую страницу творчества этого Мастера. В них нашли отражение вековые традиции, истоки и корни русского характера, основа народного миросозерцания. Это в значительной

степени достигается при помощи широкого использования в «военной» прозе писателя фольклорных элементов.

Анализ актуальных исследований. Большинство исследователей творчества Е. И. Носова рассматривают созданное им в рамках эстетики «деревенской» прозы, оттесняя на второй план его произведения на военную тематику. В качестве основных черт идиостиля прозаика называют утонченное чувство языка (В. Васильев), лиризм (Л. Дудина), глубокий психологизм в разработке характеров (Н. Сударикова), философичность, историзм и гуманизм (Н. Хрящева). И. Климас исследует фольклоризмы в произведениях Е. И. Носова с точки зрения особенностей языка устной народной поэзии, выделяя фольклорные элементы нескольких групп, прежде всего лексические и структурные образования, построенные по характерным моделям фольклорной фразеологии [3]. И. Порублева в свою очередь отмечает мифопоэтическое начало, которое, по ее мнению, наиболее полно нашло свое отражение в прозе о деревне [6].

Целью данного исследования является выявление фольклорных элементов как на содержательном, так и формальном уровнях в «военной» прозе Е. И. Носова.

Изложение основного материала. Начиная с шестидесятых годов, тема войны все больше привлекает Е. И. Носова, находя свою реализацию в разножанровых, многоаспектных подходах к ее изображению. Это в конечном счете позволит говорить об особом «негромком» (В. Чалмаев), «военном» эпосе Е. И. Носова. В нем практически нет фронта, военных действий, то есть войны как таковой. Зато в полной мере показаны её ожидание, моральная подготовка к предстоящим испытаниям (повесть «Усвятские шлемоносцы», 1977), то, какой отпечаток война оставляет на душах раненых солдат, в госпитале встречающих весть об её окончании (рассказ «Красное вино победы», 1969), наконец, память о погибших на войне деревенских жителях (рассказ «Шопен, соната номер два», 1973).

В русской литературе определилось целое направление творческого использования фольклора, которое представлено талантливыми прозаиками, раскрывающими проблемы действительности на уровне пересечения литературы и фольклора.

В 1970-2000-е годы многие русские писатели, работающие в самых разных стилевых манерах, обращаются к устному народному

творчеству: В. Астафьев («Царь-рыба», «Последний поклон»), Д. Балашов («Святая Русь»), А. Ким («Отец-Лес»), В. Крупин («Живая вода»), Ю. Кузнецов («Николай и Мария»), Ю. Мамлеев («Русские сказки»), В. Распутин («Изба»), М. Успенский («Приключения Жихаря») и многие другие. Среди них особое место занимает Е. И. Носов.

«Военная» проза Е. Носова – это проза писателя, органически воспитанного на традициях народной культуры, знатоком и хранителем которой он был. Фольклор для него имел также концептуальное философско-этическое и эстетическое значение в моделировании национально-русского образа мира и типа народного героя-защитника, служил ключом к душе народа.

Само содержание произведений курского Мастера, в которых, по его собственному признанию, органично переплелись военная и деревенская тема, предполагает широкое использование фольклорных средств.

Фольклорные элементы, которые использует Е. И. Носов в своих «военных» произведениях, исследователи разделяют на несколько групп [3, с.53]. Среди них особое внимание, прежде всего, привлекают непосредственно фольклорные произведения разных жанров (или их части) в исконной или измененной форме, включенные в тексты самих произведений.

Так, в «Усвятских шлемоносцах» встречается множество пословиц, поговорок как воспроизведенных дословно, так и видоизмененных, а также авторских, созданных по определенным моделям: *«В бранном поле не одна токмо вражья воля, а и наша тож…Не мною ты сужен, не мной в узлы ряжен. Хлеб в поле – душа в неволе. Что посеешь, то и просевай. Какое время за хлебом гонится – вдвое в дороге нагонится. Своя земля…и в горсти дорога, и в щепоти родина».* В этой же повести находим фрагменты произведений других фольклорных жанров: заговоров («присказка» бабушки о трех змеях), легенды (сказание о борьбе со змеем), народных песен:

Ах вы, столики мои, вы тесовенькие!

А чево вы стоитё незастеленные?

А чево ж вы сидитё, хлеба-соли не ястё?..,

частушек:

Ох д' кричу песни-и-и…

Кричу вволю-у…

Ох д' напоюсь на всю недолю-у-у.

Есть здесь и причитания – один из жанров славянского фольклора, представляющий собой «песни-плачи по умершим, громкие рыдания, переходящие в вопль» [4, с.101]. Так песня, исполняемая Матюхой в повести «Усвятские шлемоносцы», напоминает песню-плач. Еще один пример причитания, которое использует автор в этом произведении: любовно-жалостное отношение к человеку, особенно характерное для эстетики народных плачей звучит в следующих строках: *«Ох Касьянушко, голубок! Ноги подкашиваются: пришла, пришла ему-ти бумага, штоб тому Гитлеру ни дна ни покрышки, откудова он токмо, Мамай, свалился на наши головушки…»* [5, с.65].

Обилие фольклорных вариаций создает в повести второй символический план. Литературным вариантом фольклорного мотива представляется сцена разлуки с семьей и решение Наташи назвать будущего сына Касьяна именем отца, чтобы не прекращался род шлемоносцев – защитников Родины. Символический смысл обретает и прощальное купание в родной речке Остомле. Перед первым боем мужчины как бы совершают священный обряд омовения.

Правдивое воспроизведение народно-бытовых обрядов позволяет писателю с особой выразительностью, полнотой и точностью изобразить уклад народного быта, например, в сцене, когда Наталья готовит для Касьяна чистую одежду перед уходом на войну: *«Это верно: что в гроб, что на войну – в чистом надо»*[5, с.75].

В своих произведениях о войне писатель показывает, как навстречу врагу поднимается, собирается с силами, как в народном эпосе, по-богатырски могучее русское войско. Примечательно, что Е. И. Носов создает свои военные повести и рассказы, опираясь на одну из особенностей русских былин: мы замечаем, что у него нет отрицательных героев, его задачей является воспеть тот коренной народ, на котором веками держится страна. Герои-солдаты в произведениях о войне Е. И. Носова напоминают богатырей из русских народных былин: колхозник Давыдко, принесший на покос весть о начавшейся войне, *«дочерна запеченный мужик в серебре щетины по впалым щекам», «локти крыльями, рубаха пузырем»*. Былинная поэтика проявляется в некоторых художественных приемах и фольклорных образах «Красного вина победы», «Фагота», «Памятной медали». Однако связь между героями повести и былинными

богатырями, как отмечает Н. Сударикова, ограничивается внешним сходством и наличием благородных чувств (преданность родине, стремление защитить обездоленных и т.д.), т.е. в былинах нет психологического изображении богатырей, в повести же отражение внутреннего мира героев на изломе времени составляет основную задачу [7, с.125].

Образность и живописность портретных зарисовок у Е. И. Носова обеспечивается активным использованием сравнений. Чаще всего автор сравнивает своих героев с представителями флоры и фауны, что в известном смысле сближает такие описания с фольклорными, придает живость и эмоциональность, активизирует внимание читателя. Так в рассказе Е. И. Носова «Живое пламя» образом становится мак. Мак сравнивается с человеческой жизнью: *«Короткая у него жизнь. Зато без оглядки, в полную силу прожита. И у людей так бывает»* [5, с.347]. Такая короткая, но полная силы жизнь мака ассоциируется у тёти Оли с судьбой собственного сына Алексея, который погиб. Мак – в мифопоэтической и фольклорной традиции связан со сном и смертью. В греческой мифологии Гипнос, божество сна, с помощью мака усыпляет, приносит всем сладкое успокоение. Происхождение мака связывается в мифах и фольклоре с кровью убитого человека [9, с.90]. Живым огнем славяне считали огонь, добытый особым способом с помощью веретена, вращаемого в щели печного столба. В некоторых местах такой чистый огонь добывали трением веревки о палку. Но сочетание «живой огонь» имело еще и другое толкование: огонь часто представлялся живым существом, по некоторым поверьям, огни, как и люди, различаются между собой и даже имеют свои собственные имена. В древности существовали легенды, что душа человека может прорастать на могилах деревьями, цветами или травами [9, с.385]. Маки, подобно человеческой жизни, сначала распустились, затем пламенели, гасли и сгорели: *«Два дня буйно пламенели маки. А на исходе вторых суток вдруг осыпались и погасли»* [5, с.342]. В рассказе «Живое пламя» автор обращается к приему психологического параллелизма, часто употребляемому в фольклоре, где картины природы служат средством для передачи человеческих переживаний.

В рассказе «Красное вино победы» Е. И. Носов использует колоритное сравнение: *«Мой нагрудный гипсовый жилет походил на*

рачью скорлупу с одной клешней» [5, с.234]; в рассказе «Костер на ветру» Алексей сравнивает себя и Авдея с двумя коршунами: *«А ить это мы с тобой… Который поувалистей, погорластей – это ты… Я – вон тот, что пообщипанней»* [5, с.467].

Выводы. В «военной» прозе Е. И. Носова используется большое количество фольклорных элементов, которые выполняют различные функции, способствуют более глубокому постижению образной системы и идейного содержания произведения. Большую группу составляют непосредственно фольклорные жанры (пословицы, поговорки, заговоры, причитания) в их полной или измененной форме.

Фольклорное начало, как и весь военный эпос Е.И. Носова, решает важнейшую нравственную задачу, поставленную автором: говорит о силе человеческого духа, о его вечной связи с родной землей, народом, Родиной.

ЛИТЕРАТУРА

1. Васильев В. Таинство слова: заметки о прозе Е.И. Носова / В.Васильев // Наш современник. – 1986. – №10. – С. 170-180.
2. Дудина Л. Эпическое, историческое, героическое / Л. Дудина // Книга о Мастере. – 1998. – 4 февраля. – С. 507-521.
3. Климас И.С. «Своя земля… и в горсти дорога, и в щепоти родина» (Фольклоризмы в повести Е.И. Носова «Усвятские шлемоносцы» / И.С. Климас // Русский язык в школе. – 2007. – № 2. – С. 52-59.
4. Кравцов Н.И. Славянский фольклор: Учебное пособие. – 2-е изд., доп. / Н.И. Кравцов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2009. – 352 с.
5. Носов Е. И. Памятная медаль: повести и рассказы / Евгений Носов. – М.: Русскій міръ: Моск. учеб., 2005. – 512 с.
6. Порублева И. Ю. Мифопоэтические и фольклорные мотивы в повести Е.И. Носова «Усвятские шлемоносцы» [Текст] / И.Ю. Порублева // Национально-культурный компонент в тексте и языке: Материалы докладов III международной конференции в трех частях. Ч. 3. – Минск: МГЛУ, 2005. – С. 196-198.
7. Сударикова Н.В. Проза Е.И. Носова о Великой Отечественной войне: проблематика и художественное своеобразие : дисс. канд. филол. наук / Н.В. Сударикова. – Орел. – 2006. – 320с.
8. Хрящева Н. П. Поэтика Е. Носова (Принципы воссоздания национального бытия) : дисс. канд. филол. наук / Н.П. Хрящева. – Томск, 1982. – 274 с.
9. Шарапова Н.С. Краткая энциклопедия славянской мифологии. – Москва: Астрель. Русские словари, 2004. – С. 90, 385.

Осіпкова О. Д. Фольклорні елементи у «військовій» прозі Є. І. Носова.

В статті проаналізовані окремі твори «військової» прози Є. І. Носова з точки зору використання в них елементів устної народної творчості. Особливу увагу приділено фольклорним творам різних жанрів у їх природній чи видозміненій формі.

Ключові слова: *«військова» проза, індивідуальний стиль, фольклорні елементи.*

Osipkova O. *Folk elements in E.I. Nosov's «war» prose.*

The article analyzes the individual works «military» prose by E. Nosov from the perspective of their constituent elements of folklore. Particular attention is paid to different genres of folklore in their native or modified form.

Key words: *«war» prose, individual style, folk elements.*

Л. В. Півень

«М'ЯТЕЖНИЙ СИН» ЧИ БІЛЬШОВИЦЬКИЙ ФАНАТИК: ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ МОТИВ ВИБОРУ В НОВЕЛІ М. ХВИЛЬОВОГО «Я (РОМАНТИКА)»

У статті досліджено особливості вияву екзистенційного мотиву вибору в новелі М. Хвильового «Я(Романтика)». Виокремлено основні характеристики та причини виникнення екзистенціалізму як філософської течії першої половини ХХ ст. Визначається його вплив на художній доробок М. Хвильового, бачення письменником місця й ролі людини в суспільстві. Проаналізовано особливості зображення автором душевних переживань особистості на тлі переломних моментів історії України.

Ключові слова: *екзистенціалізм,мотив вибору, межова ситуація.*

Постановка проблеми. Початок ХХ ст. ознаменувався появою нової течії філософської думки, об'єктом досліджень якої стала людина з її переживаннями та почуттями. Назва цієї течії – екзистенціалізм. Її виникнення спричинене передусім суспільно-історичними процесами, які змусили філософів проголосити людське життя найвищою цінністю. Провідними теоретиками екзистенціалізму стали М. Гайдеґґер, А. Камю, Г. Марсель, Ж.-П.Сартр, К. Ясперс. Перша половина ХХ ст. стала періодом, коли жорстокість перейшла всі можливі межі. Хвиля революцій, що прокотилася Європою, Перша та Друга світові війни, тоталітарний режим, що посилювався з кожним днем показали, що настала нагальна потреба в літературі, де б відбилися ідеї про неповторність кожної людини, її право на вибір. М. Хвильовий став одним із митців, які виступили проти жорстокості більшовицької влади, зобразив «нову людину»: без сумління, без жалю, без любові. У своїх творах письменник намагається простежити процес деградації особистості під впливом суспільних обставин, виявити особливості її поведінки в межовій ситуації вибору. Проза М. Хвильового пройнята ідеями екзистенціалізму з його прагненням показати, що кожна людина є творцем своєї долі.

Питання взаємодії літературних напрямів з філософськими течіями кінця ХІХ – початку ХХ ст. стало предметом дослідження цілої когорти **літературознавців,** зокрема Ю. Бойка, В. Мельника, А. Михайлової,

С. Павличко, М. Тарнавського та ін. У своїх працях вчені аналізують особливості вияву філософських ідей у творах художньої літератури.

Метою нашої статті є дослідити особливості мотиву вибору в новелі М. Хвильового «Я(Романтика)».

Для реалізації мети, необхідно розв'язати конкретні **завдання:**

– з'ясувати особливості та причини виникнення екзистенціалізму як філософської течії першої половини ХХ ст.;

– проаналізувати основні його характеристики;

– дослідити екзистенційний мотив вибору як один із провідних у новелі М. Хвильового «Я(Романтика)».

Виклад основного матеріалу. Проза М. Хвильового мала велике значення для розвитку української літератури 20-х років ХХ ст. У новелі «Я(Романтика)» письменник зображує людину, яка до останнього не розуміє на що здатна. У час, коли від його вибору залежало чи залишиться головний герой людиною, інсургент обирає перше. На прикладі однієї особистості М. Хвильовий показав духовних занепад цілого покоління. Письменник намагається дізнатися, чи можливе повернення його героя до гармонійного співіснування з навколишнім світом і самим собою. Автор доходить висновку, що це відновлення душі можливе лише за умови внутрішньої свободи, чесності з собою. Поняття волі, незалежності від оточення є досить умовним, адже в основі екзистенційної моралі лежить ще й право вибору й відповідальність за нього. Але саме в цьому й полягає відносність усього. Як би інсургент не хотів покласти відповідальність за свої вчинки на плечі інших, вона все одно залишається на ньому.

На початку твору головний герой стоїть на початку свого духовного занепаду. Він ще не зробив остаточного вибору, і для нього мати ще є уособленням Богоматері Марії: «І мій неможливий біль, і моя незносна мука тепліють у лампаді фанатизму перед цим прекрасним печальним образом» [5]. Поступове відмирання душі герой називає втомою. Прикметним у цьому плані є образ штабу трибуналу: «…фантастичний палац: це будинок розстріляного шляхтича <…> Тоді з кожного закутка дивиться справжня й воістину жахна смерть. Обиватель: Тут засідає садизм!» [5]. Такі як чотири судді чорного трибуналу комуни вважали, що нове майбутнє необхідно збудувати на руїнах минулого. Їхнє будівництво імперії на крові – це не що інше як тоталітаризм.

З усіх членів «чорного трибуналу» лише головний герой та Андрюша вважають, що ще знаходяться в процесі морального вибору. Вони борються із собою, намагаючись заглушити голос сумління. Проте і Андрюша, і головний герой давно обрали на чиєму вони боці. Їхні внутрішні суперечки нагадують більше не боротьбу темного і світлого начал, а прагнення знайти собі виправдання. Так «Андрюша, цей невеселий комунар, коли треба енергійно розписатись під темною постановою – «розстрілять», завше мнеться, завше розписується так: не ім'я і прізвище на суворому життьовому документі ставить, а зовсім незрозумілий, зовсім химерний, як хетейський ієрогліф, хвостик» [5]. Проте він не відмовляється ставити підпис, не йде проти волі Тагабата. Його «хвостик» під вироком робить його таким самим катом, як і доктора. «...в основі екзистенціалістського мислення лежить «вроджена» схильність до письменницького бачення світу, тобто зосередженості на «вічних загадках» життя та смерті, осмисленні дійсності через її напружене переживання (дійсність трактується як «існування», трансформоване через внутрішнє «я»), акцентуванні уваги на індивідуальному самовираженні людини тощо» [2, с. 130]. Головний герой також не йде супроти системи. Він намагається знайти винного в тому, що має вирішувати долі інших людей. Найстрашнішим своїм ворогом герой вважає доктора Тагабата: «…цей доктор із широким лобом і білою лисиною, з холодним розумом і з каменем замість серця,– це ж він і мій безвихідний хазяїн, мій звірячий інстинкт. І я, главковерх, чорного трибуналу комуни,– нікчема в його руках, яка віддалася на волю хижої стихії» [5]. Однак, так само як і Андрюша, не прагне позбутися його влади над собою. Він сам стає своїм найлютішим ворогом.

Образ Марії поступово перестає для головного героя бути святим, своєрідним орієнтиром у вирі жорстокості. Кожного разу, як він постає в його уяві, інсургент намагається позбутися його. Бо чи ж можна, щоб «главковерх нового синедріону» відчував жалість до ворогів народу? Образ матері втрачає сакральний зміст, її святість стає непотрібною в час, коли такою близькою стає загірна комуна. Герой засуджує матір, прирівнює її до тисяч вбитих за його наказом людей: «Хиже навколо? Хіба мати сміє думати так? Так думають тільки версальці!» [5]. Він уже відірвався від свого коріння й більше не належить ні своєму роду, ні самому собі. Забувши матір, персонаж

знищує залишки людяності й стає подібним до Тагабата. Вироки вже більше не були для інсургента чимось страшним. Він став фанатиком: «Я входив у роль. Туман стояв перед очима, і я був у тім стані, який можна кваліфікувати, як надзвичайний екстаз» [5]. Остаточне переродження його душі завершилось. Зробивши хибний вибір, персонаж не просто перейшов на сторону так званих дегенератів, духовних покручів, він став ще однією маріонеткою в руках більшовицької системи.

На думку екзистенціалістів, Бога немає й людина може обирати будь-що, адже на неї немає тиску, але, з іншого боку, вона не отримує й підтримки, тому постійно самотня. Теоретично вона має право не обирати жодної моралі, але практично постійно підпадає під вплив навколишніх обставин, тому вибір є необхідним і обов'язковим. Вирішенням цієї проблеми міг би бути вихід із спільноти з її правилами й нормами, проте це неможливо, бо лише пізнаючи інших, людина пізнає себе. Головний герой новели «Я(Романтика)» не зміг розірвати коло непотрібних смертей, прирікши себе на духовну смерть. «Але мені треба спішити! За моєю спиною група черниць! Ну да, мені треба спішити: в підвалі битком набито. Я рішуче повертаюсь і хочу сказати безвихідне: – Роз-стрі-лять!» [5] – для нього вже немає поняття справедливість, він не намагається зрозуміти чи хоча б з'ясувати причину арешту людей. Інсургент стає катом, якого колись сам так боявся. Свою загибель він розуміє, проте не вважає за потрібне боротися з нею: «Так! – схопили нарешті й другий кінець моєї душі! Вже не піду я на край города злочинне ховати себе. І тепер я маю одно тільки право: – нікому, ніколи й нічого не говорити, як розкололось моє власне «я» [5] .

Навіть у час, коли постає питання про те, чи рятувати від смерті матір, герой поводить себе, як фанатик: «І я голови не загубив. Мислі різали мій мозок. Що я мушу робити? Невже я, солдат революції, схиблю в цей відповідальний момент? Невже я покину чати й ганебно зраджу комуну?» [5]. Його психологічний стан був чимось схожим на марення. «Екзистенціальні переживання в межових життєвих ситуаціях змушують людину максимально напружувати всі сили, або ж, навпаки, орієнтують на своєрідний соціально-анабіотичний стан, реалізуючи лише необхідний мінімум зусиль у світі повсякденності» [1, с. 47]. Вчинки головного героя стають

усвідомленими. Якщо до цього він міг звинувачувати інших у своїй слабкості, то тепер, зробивши остаточний вибір, інсургент не може не розуміти своєї сутності: «…вибір зроблено, і людина обрала себе саму, тобто стала вільною свідомою особистістю, якій і відкривається абсолютна відмінність або пізнання – добра і зла» [3, с. 56].

«Я йшов у нікуди. Без мислі, з тупою пустотою, з важкою вагою на своїх погорблених плечах. Я йшов у нікуди» [5] – таким є фінал новели М. Хвильового. Головний герой опинився наодинці із собою. Проте якими б не були його подальші дії, він ніколи не зможе змінити свій вибір.

Висновки. У творах М. Хвильового трагедія особистості виходить на перший план, а згодом переростає у скорботний, часто безрезультатний пошук самої себе. За переконаннями екзистенціалістів, людина здатна знайти свою суть лише в межових ситуаціях, коли від її вибору залежить те, ким вона стане. Головний герой новели «Я(Романтика)» робить свій вибір, прирікаючи тим самим себе на духовну смерть. Намагаючись знайти виправдання своїм вчинкам, він поступово втрачає моральні орієнтири й перетворюється на звичайного фанатика більшовизму. Екзистенційний мотив вибору допомагає прослідкувати процес деградації героїв твору, які в межовій ситуації виявилися слабкодухими. Новела М. Хвильового стала викривальним словом проти фанатизму. Автор розвінчує ідею «світлого майбутнього» і вкотре доводить, що доля людини залежить від її особистого вибору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газнюк Л. Соматичне буття персонального світу особистості / Л. Газнюк. – Харків : ХДАФК, 2003. – 356 с.
2. Кунцман П. Философия / П. Кунцман, Ф.-П. Буркард, Ф. Видман : пер. с нем. В.Миронова. – Москва : Рыбари, 2002. – 270 с.
3. Кьеркегор С. Или – или. Фрагмент изжизни : в 2 ч. / С. Кьеркегор : пер. с дат. Н. Исаевой, С. Исаева. – Спб. : Амфора, 2011. – 823 с.
4. Сартр Ж.-П. Моя перемога є чисто вербальною / Ж.-П.Сартр // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. [під заг. ред. М.Зубрицької]. – Львів : Літопис, 2002. – С. 327-345.
5. Хвильовий М. «Я(Романтика)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lib.misto.kiev.ua/UKR/BOOK/HVILOVY/ja.txt

Пивэнь Л. В. «Мятежный сын» или большевистский фанатик: экзистенциальный мотив выбора в новелле М. Хвылевого «Я (Романтика)».

В статье исследованы особенности проявления экзистенциального мотива выбора в новелле М. Хвылевого «Я (Романтика)». Выделены основные характеристики и причины возникновения экзистенциализма как философского

течения первой половины XX в. Определяется его влияние на художественное наследие М. Хвылевого, видение писателем места и роли человека в обществе. Проанализированы особенности изображения автором душевных переживаний личности на фоне переломных моментов истории Украины.

Ключевые слова: *экзистенциализм, мотив выбора, пограничная ситуация.*

Piven L. «Rebellious son» or Bolshevik fanatic: existential motive in selecting novel M. Khvylovy «I (Romance)».

This paper investigates the features of the manifestation of existential choice in the novel motif M. Khvylovy «I (Romance).» Author determined the main characteristics and causes of existentialism as a philosophical currents of the first half of the twentieth century. Determine the impact on the artistic achievements M. Khvylovy vision of the writer's place and role in society. The features of image emotional experiences of the individual author against the backdrop of the turning points in the history of Ukraine.

Key words: *existentialism, tune selection, boundary situation.*

В. О. Руденко

ЖІНОЧЕ ПИСЬМО В РЕЦЕПЦІЇ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ НАУКИ: ДИСКУСІЇ ТА ГОЛОВНІ АКЦЕНТИ

Пропонована стаття присвячена дослідженню особливостей жіночої літератури з урахуванням теоретичних засад вітчизняної та зарубіжних шкіл феміністичної критики. Особлива увага приділяється визначенню ознак жіночої літератури. У статті досліджено основоположні праці українських та зарубіжних теоретиків феміністичного письма в порівнянні із зарубіжним досвідом. Проаналізовано погляди вітчизняних літературознавців на проблему ґендерного прочитання творів

Ключові слова: *жіноча проза, ґендер, фемінізм, маскулінна культура.*

Постановка проблеми. Сучасна жіноча проза спирається на потужну літературну традицію, представниками якої були Марко Вовчок, Олена Пчілка, Наталія Кобринська, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Катря Гриневичева, Олена Теліга, Ірина Вільде та інші. Проте в XXI столітті жіноче письмо сприймається як літературний феномен, самодостатнє й неоднозначне явище. Актуальність даної роботи полягає в тому, що дослідження жіночого літературного мистецтва сьогодення тісно пов'язане з визначенням ролі жінки в сучасному суспільстві, жіночої самосвідомості. Жінка-митець вже не є виключенням в суто «чоловічому» світі літератури та мистецтва, вона утверджує себе, відтворює своє власне, часто відмінне від чоловічого, бачення навколишньої дійсності, що неодмінно призводить до переосмислення місця жінки в сучасному мистецькому процесі.

Особливості жіночої манери письма у вітчизняному літературознавстві є недостатньо вивченими, позаяк довгий час вони

розглядалися переважно дослідниками Західної Європи. Завдяки працям В. Вулф, Сімони де Бовуар, Б.Фрідан, К. Мілет, М. Елман, С. Гілберт, С. Губар, Г. Сіксу жіноче письмо перетворилося на галузь науково-дослідницької роботи й для вітчизняних літературознавців. Українські **вчені**, зокрема В. Агеєва, Т. Гундорова, І. Жеребкіна, Н. Зборовська, Г. Кошарська, С. Павличко, Г. Улюра, зазначають, що на сьогодні стало актуальним вивчення літератури крізь призму ґендерного світобачення. Названі літературознавці розглядають поняття «жіноче письмо» не тільки як наслідок теоретичних концепцій, але й як результат розвитку певної літературної практики.

Мета статті – дослідити особливості жіночої літератури з урахуванням теоретичних засад вітчизняної та зарубіжних шкіл феміністичної критики.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати конкретні **завдання:**

– з'ясувати сутність поняття «жіноче письмо»;

– виявити особливості американської та французької феміністичної думки;

– проаналізувати погляди вітчизняних літературознавців на проблему ґендерного прочитання творів.

Виклад основного матеріалу. Кінця ХХ – початок ХХІ століття характеризується появою в українській літературі так званої «моди» на фемінізм. У цей час спостерігається підйом жіночої літературної творчості, який знаменується появою низки цікавих творів О. Забужко, Г. Пагутяк, Є. Кононенко, Н. Зборовської, С. Пиркало, М. Матіос, Н. Бічуї, О. Луцишиної, Т. Зарівної та ін. Їхні твори дають можливість зрозуміти, що креативна практика сучасного жіночого письма заслуговує на детальне вивчення й важливе місце в загальнонаціональному літературному процесі.

Вперше поняття «жіноче письмо» було вжите в 1972 році французькою письменницею Хелен Суксу, яка у своїй роботі «Сміх медузи» проголосила його «унікальним засобом подолання агресії маскулінної мови, можливістю досягнення жінкою нового рівня самосвідомості» [4, с. 355]. Для дослідниці жіноча творчість – це простір, який не зазнає впливу політичних та економічних чинників. Останні вона кваліфікує як засіб приниження жінки. Виокремлення жіночого та чоловічого письма як відмінних одне від одного базується

на засадах психоаналізу З. Фрейда. Згідно з ним те, що і як зображує автор прямо пропорційно залежить від його статі.

Над відмінностями жіночого та чоловічого стилів письма розмірковувала ще англійська письменниця Вірджинія Вулф. Визначальною рисою жіночого письма вона вважала «зосередження авторської уваги на індивідуальному, а не суспільному досвіді» [4, с. 124]. Тобто, на думку В. Вульф, для чоловіка-письменника значно важливішим буде якомога точніше зобразити сцену на полі битви, ніж ті відчуття й переживання, якими переймається жінка, що чекає героя з війни. Подібні зауваги знаходимо також і в працях Р. Лакофф. Вона зазначає, що письменник-жінка не намагається переконати всіх у правильності своїх поглядів, не нав'язує іншим свої переконання. Тому героїня таких творів може бути непослідовною у вчинках. Ці спостереження пізніше були підтримані німецьким літературознавцем З. Трьомель-Пльоц, яка наголошувала на тому, що жіноче письмо відрізняється від чоловічого відсутністю надмірної агресивності та самовпевненості як головних чоловічих якостей.

З часом дослідники ґендерних особливостей літератури, зокрема Н. Пушкарьова, І. Замель, Б. Барон, звернули увагу на відмінність не тем, а засобів зображення у творах чоловіків та жінок. Важливу роль у розумінні таких відмінностей відіграли дослідження соціальних психологів, результатом яких стало визначення ґендерних розбіжностей у проявах емоційності. «Так, жінки часто переживають та висловлюють емоції, які свідчать про безпорадність та вразливість, а також сприяють встановленню та підтримці соціальних зв´язків. Натомість чоловіки якщо й відчувають подібні емоції, висловлюють їх дуже рідко та неохоче» [6, с. 78]. У той же час, чоловіки із задоволенням виражають емоції, які можуть підвищити їхній статус, підкреслити переваги.

Загалом у сучасному феміністичному дискурсі виділяють дві основні школи: французьку та американську. Першу започаткувала Сімона де Бовуар, привнісши в дослідження жіночого письма елементи психоаналізу та екзистенціалізму. У своїй праці «Друга стать» (1949) авторка дала екзестенційні формулювання понять «інакшість» та «автентичність» жіночої особистості. У 1970-х рр. представники французької феміністичної критики створили свої теоретичні концепції, керуючись ідеями постструктуралізму,

деконструктивізму – ідеями Р. Барта, Ж. Лакана, Ж. Дерріди та ін. Теоретики французького фемінізму М. Дюрас, А. Леклерк та І. Ксав'єр вважали, що мова надає жінці багато можливостей, за допомогою яких вона може відстоювати власні погляди, утверджувати певні позиції, адже жінка мислить не так, як чоловік, а отже, і пише по-іншому, так виникла ідея про існування жіночого письма. Воно уявлялося літературознавцями як явище неординарне й відмінне від чоловічого.

Представниці американської школи наголошують на необхідності дослідження феміністичних текстів з урахуванням психолого-біологічного й соціального «жіночого досвіду» та жіночого сприйняття літератури. Цей досвід закликає усвідомити інтимні, наділені глибинним змістом, коди тексту. З їх допомогою можна проаналізувати чоловічу та жіночу психіку крізь духовно-біологічну призму. Згідно з уявленнями прихильників американської школи, духовне начало цілком ототожнюється зі статевим. Розвиток цієї школи пов'язують з ім'ям Е. Шовалтер, яка ввела в літературознавство термін «гінокритика» та подала власну класифікацію феміністичної критики на ідеологічну та гіноцентричну [4, с. 120]. Інтерпретування патріархальних текстів з погляду феміністичної критики включає нове прочитання, а саме перегляд попередніх поглядів письменників-чоловіків, пошуки нових способів аргументації. У 1990-х роках французький та американський підходи до вивчення ґендерних особливостей літератури об'єдналися. Сьогоднішні критики рідко трактують лише жіночі проблеми, а й звертають увагу і на чоловічі. Все більшої популярності набуває думка про неможливість цілковитого розмежування жіночого та чоловічого письма.

С. Павличко визначає предмет феміністичного прочитання твору: «ним можуть бути всі художні тексти, а саме: 1) література, з акцентом на те, як вона написана авторами – чоловіками (чоловічі фантазії про жіночі ролі, в яких втілені глибинні психологічні структури); 2) література, написана письменницями, котра, за влучним визначенням Вірджинії Вульф, показує «відмінність погляду, відмінність стандарту»; нарешті 3) спосіб читання художньої літератури жінками» [5, с. 31]. Літературознавець дотримується запропонованого Е. Шовалтер поділу на власне феміністичну критику, гінокритику і рецептивний погляд на читача, як носія певної статі.

Н. Зборовська, аналізуючи сучасні тенденції прочитання жіночого письма в українському літературознавстві, визначає мету феміністичної критики як «емансипаційна спрямованість на звільнення від панівного традиційно-патріархального погляду. Аналіз має виявити суперечності між традиційно-патріархальним і феміністичним опануванням літератури, скомпрометувати різні стереотипи традиційної культури як культури ідеологічно маскулінної» [2, с. 16]. Якщо говорити про певну кризу феміністичної теорії, пов'язану з намаганням виробити власну «жіночу» мову, то українське суспільство і українське літературознавство тільки намагаються досягти того рівня жіночої свободи, яке має західний соціум. З цього приводу С. Павличко зазначає, що «феміністичне читання тексту враховує специфіку національної культури в її найширшому суспільному контексті» [5, с. 23].

Одним із напрямків досліджень в постструктуралістській методології історії стала теорія впливу суб'єкта, який пізнає [1, с. 154]. Ця теорія сприяла виникненню твердження про те, що жінка, вивчаючи минуле, напише «свою» історію інакше, аніж чоловік, який займається тією ж проблематикою. Як зазначає російська дослідниця Наталія Пушкарьова: «Жінка, яка написала текст, є цікавою для історика, що пізнає цей текст, і як авторка певного наративу про щось конкретне, і як носій певних традицій, стереотипів, норм і звичок свідомості, ритуалів їх вираження, певних соціальних практик» [6, с. 76]. Зважаючи на це, вважаємо за доцільне розрізнення жіночої та чоловічої літератури.

Висновки. Таким чином, ґендерні дослідження літературних творів дають можливість відійти від традиційних літературознавчих і соціально-політичних трактувань, вивчати твори з погляду уявлень про «маскулінне» і «фемінне». Гендерний «вимір» сприяє формуванню нового погляду на літературу, а інтерпретація їх з урахуванням гендерної диференціації уможливлює виокремлення форм, що відображають жіночий досвід. За умови врахування статевих особливостей автора можливе детальне дослідження визначальних художніх цінностей конкретного твору. Аналіз жіночої літератури є важливим ще й тому, що, незважаючи на різноманітне жіноче письмо, воно виражає особливе сприйняття світу жінкою, яка являє собою самостійну й послідовну літературну традицію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму : монографія / В. Агеєва – К. : Факт, 2003. – 320с.
2. Зборовська Н. Феміністичні роздуми на карнавалі мертвих поцілунків / Н. Зборовська, М. Ільницька. – Львів : Літопис, 1999. – 336 с.
3. Моклиця М. Методи аналізу художнього тексту в сучасному літературознавстві / М.Моклиця // Зарубіжна література. – 2000. –№ 4 – С. 11 – 14.
4. Основи теорії ґендеру: навчальний посібник. – К. : К.І.С, 2004. – 535 с.
5. Павличко С. Фемінізм / С. Павличко. – К.: Основи, 2002. – 322 с.
6. Пушкарева Н. Гендерные исследования: рож дение, становление, методы и перспективы / Н. Пушкарева // Вопросы философии. – 1998. – №6. – С. 76–86.

Руденко В. О. Женское письмо в рецепции современной литературоведческой науки: дискуссии и главные акценты.

Предлагаемая статья посвящена исследованию особенностей женской литературы с учетом теоретических основ отечественной и зарубежных школ феминистской критики. Особое внимание уделяется определению признаков женской литературы. В статье исследованы основополагающие труды украинских и зарубежных теоретиков женского письма по сравнению с зарубежным опытом. Проанализированы взгляды отечественных литературоведов на проблему гендерного прочтения произведений.

Ключевые слова: *женская проза, гендер, феминизм, маскулинные культура.*

Rudenk V. Women's writing in contemporary literary scholarship reception: discussion and the main focus.

The proposed article investigates characteristics of female literature considering the theoretical foundations of domestic and foreign schools of feminist criticism. Particular attention is paid to defining sign of women's literature. This paper investigates the fundamental works of Ukrainian and international feminist theorists writing in comparison with international experience. The views of local literature on the issue of gender-read works.

Key words: *women's prose, gender, feminism, masculine culture.*

Т. В. Рябиченко

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ РОЛЬ АНТРОПОНИМОВ В РУССКИХ ВОЛШЕБНЫХ СКАЗКАХ

В статье исследуются художественные особенности имен собственных. Описываются разные тематические группы антропонимов. Определяется их функциональная нагрузка, структурно-словообразовательные особенности. Семантическое наполнение антропонимов интерпретируется с учетом их контекстуального употребления.

Ключевые слова*: имя собственное, волшебная сказка, создание сказочного образа, функции антропонимов.*

Постановка проблемы. В фольклорных текстах, прежде всего в сказках, имена собственные играют особую символическую роль, но исследованы они в меньшей степени, нежели в литературных. Ономастическое пространство былин, пословиц и поговорок, частично

загадок подверглось достаточно подробному анализу. Народная сказка же остается мало изучена.

Анализ актуальных исследований. Работ, дающих представление об особенностях онимоупотребления в них, небольшое количество. Функционирование имен собственных в русской народной сказке стало предметом рассмотрения таких ученых, как М. Н. Морозова («Антропонимия русских народных сказок»), Е. С. Новик («Система персонажей русской волшебной сказки»), В. Я. Пропп в монографии («Исторические корни волшебной сказки»). Ученые рассматривают имя собственное с точки зрения внешней формы, внутреннего содержания, проводят аналогии между собственным и нарицательным именем. Под вопросом остается художественная роль антропонимов в народной сказке.

Целью данного исследования является определение роли имен собственных в художественном мире русских народных сказок, в частности волшебных.

Изложение основного материала. Сказки – своеобразный кодекс, в котором воплощены нравственные и эстетические понятия и представления трудового народа. Имена собственные в этом кодексе – отражение социокультурного видения природы, общества, человека, его рода занятий, профессии, склонностей. Кроме этого, они являются важным элементом создания сказочного образа и в этом смысле представляют литературоведческий интерес.

В круг персонажей сказок входят представители трудового народа и привилегированных слоев общества, фантастические существа, олицетворенные явления природы, абстрактные понятия. Все это – художественные образы людей или антропоморфизированных существ. Их имена – антропонимы – служат средством номинации и индивидуализации персонажей.

По мнению Д. И. Ермолович, имена персонажей указывают на их особенности: социальные, психологические, физические, возрастные. Поэтому они тщательно отбираются из реального именника или создаются специально в процессе образования сказок и присваиваются персонажам соотносительно с их своеобразием [1, с.56]. Например, имя *Несмеяна* принадлежит царевне, которая *«никогда не смеялась..»;* падчерицу, выполняющую всю черную работу в доме, зовут *Чернушкой* [7].

В русских народных сказках можно выделить две группы антропонимов: имена собственные, обозначающие героев-людей *(Андрей, Макар, Наум, Миловзора*), и имена собственные, обозначающие мифологические существа (*Баба Яга, Кощей Бессмертный, Чудо-Юдо).*

Наиболее часто антропонимы встречаются в волшебной и социально-бытовой сказках. Причем наблюдается, что в них функционируют различные типы имен. В волшебных – фигурируют славянские мужские имена собственные (*Булат, Горох, Мамай, Микула, Светозар, Тугарин*), поскольку этот вид сказки более древнего происхождения, нежели социально-бытовые. Женских славянских имен, встречающихся в волшебных сказках, гораздо меньше, примерно в четыре раза (*Лебедь, Чернушка)*[4, с.239].

В социально-бытовых сказках встречаются имена, внесенные в христианский именник. Это свидетельствует о более позднем происхождении этих сказок, в которых наблюдается наличие как мужских, так и женских православных имен собственных (*Гаврила, Данило, Демьян, Иван, Илья, Аксинья, Анастасия, Василиса, Евдокия, Мелания).* Причем мужских антропонимов, как и в волшебной сказке, гораздо больше, нежели женских. В данном случае, это объясняется тем, что в православном именослове было больше мужских имен, что и отразилось в языке сказок. По мнению М. Н. Морозовой, это свидетельствует о том, что сказки отразили тот период в истории русской антропонимии, когда типичные славянские имена перестали употребляться и заменились православными [4, с.233].

Для именования героев используются различные образования: одночленные, двучленные и многочленные [3, с.90]. Одночленные состоят из одного личного имени: а) православного (чаще в социально-бытовых сказках) – *Данило, Гаврило, Анна*; б) славянского – *Долмат, Логин, Лебедь* (чаще в волшебных сказках); в) антропонимизированного нарицательного существительного – *Вечер, Лихо, Удача.* Двучленные имена состоят: а) из имени и прозвища – *Иван Горох, Тимофей Колтома, Микулка Четвертной*; б) из имени и отчества – *Илья Иванович, Василиса Васильевна, Бух Копытович.* К многочленным принадлежит немного имен, представляющих сочетание сложного имени и отчества – *Белая Лебедь Захарьевна*, прозвища и имени с приложением, характеризующим персонажа, –

Горе-Горянин Данило Дворянин, Чудо-Юдо Морская Губа, Баба Яга Костяная Нога. С функциональной точки зрения, многосложное, состоящее из нескольких частей имя является признаком человека знатного, почитаемого. Такое имя даёт больше информации, а короткие имена обычно даются незначительным персонажам. Отчества используются для того, чтобы показать значимость персонажа, уважительное отношение окружающих к нему. На первом месте по употребительности в сказках стоят одночленные формы, на втором – двучленные, состоящие из личного имени и прозвища, на третьем – из имени и отчества. Фамилии у сказочных героев фактически отсутствуют.

Имена собственные в русской народной сказке «говорящие», то есть служат характеристике обозначаемых персонажей. Это нарицательные имена с новой для них номинативной функцией оценки человека: по внешности человека (*Мал, Бел, Косой, Черныш*), по черте человеческого характера (*Добр, Умник, Горд, Храбр*), по месту в семье (Первый*, Второй, Меньшак, Старшой*), по профессии (*Кожемяка, Селянин, Воин*).

Каждое имя русской народной сказки выполняет свою художественную функцию и является важнейшим элементом создания образа. Например, имя **Иван** – наиболее распространенное в народных сказках. О происхождении этого имени рассказывает Л. Успенский: «Тысячелетия назад среди малоазиатских иудеев было распространено имя Иехоханан, что означало «милость божия», «дар бога». Когда широкое распространение получило христианство, то пришло оно и на Русь, и в русском языке стало звучать Иван» [3, 90]. Как сказочный персонаж он появился в конце XVIII – начале XIX века. Имя настолько сильно прижилось на Руси, что Иван стал собственно национальным героем. Так появились *Иванушка – дурачок, Иван-царевич, Иван – коровий сын, Иван меньшой-разумом большой, Иван Бурлак, Ванюшка-крестьянский сын, Иван Запечный, Иван – купеческий сын*. Как правило, социальный статус Ивана низкий. В семье часто являлся третьим, младшим сыном. Не женат. С помощью волшебных средств и особенно благодаря своему «не уму» Иван успешно побеждает противника, женится на царской дочери, получает богатство, славу. Возможно, Иван-дурак достигает всего этого благодаря тому, что он воплощает первую (по Ж. Дюмезилю) магико-юридическую функцию, связанную не

столько с делом, сколько со словом, со жреческими обязанностями. Иван-дурак – единственный из братьев, кто говорит в сказке. Он загадывает и отгадывает загадки, т. е. занимается тем, чем занимается во многих традициях жрец во время ритуала.

Иван-дурак практически в любом сказочном сюжете связан с некоей критической ситуацией, завершаемой праздником (победа над врагом и женитьба), в котором он главный участник. Герой сказок Иван-дурак вовсе не дурак, в современном значении этого слова. До принятия христианства и долгое время после существовала традиция не называть детей «взрослыми» именами, чтобы их не похитили «черти» (живущие за чертой), пока они беспомощные. «Взрослое», «настоящее» имя ребёнок получал на посвящении в 10-13 лет, а до этого носил ненастоящее, детское. Так как оно было самым популярным, обозначающим, в большинстве случаев, младшего ребёнка, то в результате стало нарицательным и упростилось до «Дурак». А в сказке знаменитый Иван-Дурак вовсе не дурак, а просто младший из трёх сыновей (*«Иванушка-дурачок», «Сивка-Бурка»*).

Иван-царевич выступает в сказках как положительный персонаж, борющийся со злом, помогающий обиженным или слабым. Очень часто в начале сказки Иван-царевич беден, преследуется врагами, не знает о своем царском происхождении. В таких сказках как награду за героическое поведение и добрые дела Иван-царевич получает назад свое царство, трон или находит своих родителей. Многие исследователи считают Ивана-царевича идеальным сказочным героем, который изображается как молодой, красивый, деятельный и отважный герой *(«Иван-Царевич и серый волк», «Иван-Царевич и Белый Полянин», «Царевна-лягушка»).*

Еще одно интересное имя – **Емеля**. В сказке «По щучьему велению» к серьёзным делам семьи Емелю не допускают. Он чрезвычайно ленив: невесткам приходится подолгу упрашивать его выполнить любую, даже несложную работу. Единственное, что может подвигнуть его на действие – это обещание гостинцев. В этом заключается скрытая, на первый взгляд незаметная ирония, имя **Емельян** по одной из версий в переводе с латыни означает «трудолюбивый». Однако этот, казалось бы, непривлекательный персонаж обладает качествами, которые делают его настоящим героем: он ловок и удачлив, сумел голыми руками поймать

волшебную щуку в проруби и получить от неё магическую силу (в терминологии В. Я. Проппа щука становится «волшебным помощником» деревенского дурачка) [6, с.56].

Выводы. Антропонимы в русских народных сказках выполняют несколько важнейших функций. Все они не могут быть рассмотрены в рамках одной статьи, поэтому мы остановились только на некоторых из них: номинативной, идеологической (идейной), социальной, культурно-исторической, этнической. Имена собственные в художественном мире сказок являются носителями глубинных смыслов текста, одним из языковых средств создания художественно-образной модели героев произведения. На наш взгляд, скрытый функциональный пласт сказочных онимов остается недостаточно изученным, что может найти свое отражение в дальнейших исследованиях.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур / Д.И.Ермолович . – М.: Флинта, 2001.–250с.
2. Кравцов Н.И. Славянский фольклор / Н.И.Кравцов. // М.: Изд-во Моск. ун-та, 2009. – 352с.
3. Медриш М. Д. О своеобразии русской сказочной традиции (национальная специфика сказочных формул) / М. Д. Медриш // Фольклорная традиция и литература: Межвузовский сборник научных трудов. – Владимир, 1980.–С. 87-93.
4. Морозова М. Н. Антропонимия русских народных сказок / М. Н. Морозова // Фольклор. Поэтическая система. – М.: НАУКА, 1977. – С. 231-241.
5. Новик Е. С. Система персонажей русской волшебной сказки / Е. С. Новик. Электронный ресурс. Режим доступа: [http:// www.ruthenia.ru/novikl.htm].
6. Пропп В. Морфология волшебной сказки. – М.: Лабиринт, 1998.–108с.
7. Сборник русских народных сказок / Под ред. А.Н. Афанасьева. Электронный ресурс. Режим доступа: [http://tale.mus-ani.com/home].

Рябіченко Т. В. Художня роль антропонімів у російській чарівній казці.

У статті досліджуються художні особливості власних назв. Подано опис різних тематичних груп антропонімів. Визначається їх функціональна роль, структурно-словотворчі особливості. Семантика антропонімів інтерпретується з урахуванням їх контекстуального вживання.

Ключові слова: *власне імя, чарівна казка, створення казкового образу, функції антропонімів.*

Ryabichenko T. The artistic features of proper names in Russian fairy tale.

In this article we investigate the artistic features of proper names. We describe the different thematic groups of anthroponoms, determine their functional load and structural features of word formation. Semantic content of anthroponims are interpreted, taking into account their contextual usage.

Key words*: proper name, fairy tale, creating fantastic image, anthroponyms' function.*

К. А. Самойленко

Г. ИБСЕН «ДИКАЯ УТКА» И А. П. ЧЕХОВ «ЧАЙКА»: КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ

Данная статья посвящена анализу творчества Г. Ибсена и А. П. Чехова. Раскрывается художественное своеобразие творческих манер писателей, выделяются черты «новой драмы» в их произведениях, выявляются сходные и отличительные черты в драматургии Г. Ибсена и А.П. Чехова, проводится компаративный анализ произведений «Дикая утка» и «Чайка.

***Ключевые слова**: «новая драма», компаративный анализ, подтекст, «ослабленность сюжета».*

Постановка проблемы. Драмы Г. Ибсена «Дикая утка» и «Чайка» А. П. Чехова давно стали предметом изучения литературоведов разных стран, среди них В. Адмони, М. Нордау, Ф. Л. Лукас, Л. Андреев, Г. Бердников, З. Паперный, Т. Шах-Азизова, Д. Лукач, В. Ермилов, Д. Ф. Захаркин и другие. Исследуя указанные произведения, учёные выделяют их основные проблемы, систему образов, художественное своеобразие.

Анализ актуальных исследований. За последних двадцать лет появилось много новых исследований, касающихся творчества Г. Ибсена и А. П. Чехова, такие как: «Секрети уславленого норвежця» (1997) Т. Старченко, «Ибсен: Путь Художника» (2010) Б. Хеммера, «Судья и строитель: Писатели России и Запада о Генрике Ибсене» (2004) Б. А. Ерхова, и Ю. Г. Фридшейна, «Треплев был Теософом» (1996) С. Кайдаша, «Пьеса или повесть? Эпический контекст в драматургии А. П. Чехова» (1996) Э. С. Афанасьева, «Вишнёвый сад рабочих и крестьян» (2003) С. Баймухаметова, «Аксиография Чехова: система ценностей «чеховского интеллигента» в жизни и творчестве писателя, в современном мире и в школьном изучении» (2012) В. Я. Звиняцковского, «Чехов, кое-кто ещё и мы» (2013) М. Журинской и др. Это свидетельствует о неугасаемом интересе к творчеству драматургов и актуальности их произведений.

Несмотря на многочисленные исследования драматургии Г. Ибсена и А. П. Чехова, проблема компаративного анализа творческих манер и, в частности, пьес «Дикая утка» и «Чайка» только обозначена. Наша статья является одной из первых попыток подобного подхода, что и определяет её **научную новизну**.

Целью данной статьи является выявление сходных и отличительных черт в драматургии Г. Ибсена и А. П. Чехова и, непосредственно, в их пьесах «Дикая утка» и «Чайка».

Изложение основного материала. Г. Ибсен по праву считается одним из основателей «новой драмы». Особенностями его произведений были такие черты: достоверность изображения действительности; наличие параллельного, альтернативного мира; сужение действительности; наличие трёх христианских идей (наследственного греха, исповеди и самопожертвования или искупления) [4]; стремление писателя к истине; аналитизм в построении произведений [1]. Ибсен увидел зияющий разрыв между благополучной видимостью и крайним неблагополучием внутренней сути общества. В «новой драме» Ибсена господствует точность в плане обыгрывания деталей. Для пьес характерна открытая концовка.

Чехов также выступает как драматург-новатор. Сюжеты его пьес несложны, в них отсутствует интрига. Чехов отказывается от формальных театральных приёмов. Он исключает длинные монологи. Вместо реплик «в сторону» драматург вырабатывает особый приём психологизма, который В.И.Немирович-Данченко назвал «подводным течением» или подтекстом. «Подводное течение» – это, во-первых, «двойное звучание каждого действующего лица» и, во-вторых, «особое построение диалога, чтобы зритель мог понять, о чём думают герои, когда обсуждают бытовые вопросы» [3, с.173].

В пьесах Чехова почти нет внешних конфликтов. Сюжет «ослаблен». Главный конфликт развивается в душах персонажей и заключается в недовольстве героев своей жизнью и собой, в невозможности соединить мечту и реальность.

Персонажи в драмах Чехова лишены взаимопонимания. Это выражается в диалогах: герои слушают, но не слышат друг друга. В пьесах царит атмосфера психологической глухоты.

Существенная черта пьес Чехова—лиризм. В них всегда чувствуется присутствие автора, его оценка, отношение к изображаемому, хотя прямо это отношение нигде не высказывается.

Важную роль в пьесах Чехова играет символика деталей, пейзажа, звуков. Даже паузы имеют значение в пьесах писателя – часто они помогают раскрыть психологическое состояние персонажей.

«Дикая утка» – драма в пяти действиях Г. Ибсена. В.Г. Адмони относил её к разряду «пьес о человеческой душе» [1, с.141], так как раскрывается пространство душевной жизни человека, а на передний план выступает сложная проблематика отношения между

внутренними душевными потенциями человека, его призванием и этическими требованиями.

В «Дикой утке» отчётливо видно черты, присущие большинству пьес Ибсена: замкнутость пространства (действие происходило в двух местах: доме Верле и доме Экдала); наличие параллельного мира (это чердак-»морская пучина», на котором Экдал-старший пытается воссоздать атмосферу своего прошлого); присутствуют три христианских идеи (наследственного греха (Маленькая Хадвиг лишается зрения как и её отец, Грегерс «унаследовал чахлую совесть от матери [4, с. 224]); исповеди (Гина вынуждена рассказать всю правду о своём прошлом); искупление вины (Хедвиг лишает себя жизни, искупляя несуществующую вину); стремление писателя к истине (воплощается принцип избавления от жизненной лжи, развенчиваются тёмные тайны прошлого – связь Гины с Верле).

Постоянные несоответствия дают материал для комедии, вызывают смех у зрителей. Если применить чеховскую терминологию, то «Дикую утку» можно было бы определить как комедию, хоть и жестокую.

«Чайка» – «изящное создание чеховского драматического гения, она действительно проста и сложна, как сама жизнь, и её подлинная внутренняя тема раскрывается перед нами не сразу, – подобно тому, как не сразу мы разбираемся в тех сложных положениях, противоречивых сплетениях обстоятельств, которыми дарит нас сама жизнь» [2, с. 307].

«Чайка» по праву считается наиболее автобиографичной пьесой Чехова, в ней улавливаются отклики Антона Павловича на волновавшие его мысли об искусстве, о борьбе с рутиной, о поисках новых форм, о муках творчества, об ответственности таланта перед требованиями жизни.

Сам А.П. Чехов так писал о своей пьесе 21 октября 1895 года А. С. Суворину: «... Комедия, три женских роли, шесть мужских, четыре акта, пейзаж; много разговоров о литературе, мало действия, пять пудов любви». [5, с. 205]. Много места уделено чувствам Треплева к Нине, Нины – к Тригорину, Аркадиной – к Тригорину, Маши Шамраевой – к Треплеву, учителя Медведенко – к Маше, Полины Андреевны, жены Шамраева, – к доктору Дорну.

Так может сложиться впечатление, что данное произведение построено лишь на теме любви, но это не так. Эти «разомкнутые любовные треугольники»[5, с 140]. – лишь «сюжет для небольшого рассказа» [6, с. 57] Тригорина, но не для большой пьесы Чехова. Этот сюжет существует в «Чайке» только как возможность, опровергающаяся всем ходом действия, как намёк, который мог бы осуществиться, но не осуществляется.

Ещё одна тема в пьесе – тема истинного искусства. Герои много говорят об искусстве, и каждый их них понимает его по-разному.

Следует отметить, что у Чехова, по мнению З. Паперного нет единственного главного героя. Это не означает, что все действующие лица равноценны. Действие строится так, что всё время какой-то один персонаж «на миг всецело овладевает вниманием читателя и зрителя» [6, с. 144].

Интересной чертой чеховского произведения есть то, что герои пьесы живут сами по себе. Кроме одного вида параллельного мира – искусства или любви, каждый имеет ещё один мир, мир личной драмы. Она есть у каждого персонажа. Эта драма у всех разная: несчастливой любви (Треплев, Маша, Нина и т.д.), у некоторых – драма несоответствия с истинным искусством, недостаточная реализация в нём (Тригорин, Треплев, Нина), но у всех – драма несоответствия.

В пьесе важную роль играет образ Чайки. Впервые он возникает в сцене свидания Треплева и Заречной. Этот образ уже в момент его зарождения принадлежит Нине, и олицетворяет ее, Нину, того времени, когда она еще жила по-детски – проснувшись утром, пела, любила, мечтала о славе.

Во второй раз чайка возникает в сцене беседы Нины и Треплева. Треплев входит без шляпы, с ружьем и с убитою чайкой, кладет у ног Нины птицу. Девушка спрашивает, что это значит, Треплев отвечает:

«Я имел подлость убить сегодня эту чайку. Кладу у ваших ног». *Нина.* «Что с вами?» (Поднимает чайку и глядит на нее.) *Треплев* (после паузы). «Скоро таким же образом я убью самого себя» [6, с. 24].

Смерть чайки символична, она – предзнаменование гибели Треплева.

Снова чайка появляется во время прощания Тригорина с Ниной: *Тригорин*. «Я буду вспоминать вас, какою вы были в тот ясный день – помните? – неделю назад, когда вы были в светлом платье... Мы разговаривали... еще тогда на скамье лежала белая чайка» [6, с. 24].

В этом эпизоде образ птицы не сулит ничего хорошего. Он создаёт предчувствие назревающего несчастья. В итоге Тригорин погубит жизнь Нины.

В последний раз образ чайки появляется уже в самом конце пьесы. Шамраев отдаёт Тригорину чучело той самой птицы, которую Треплев убил в начале произведения. И в этот момент раздаётся выстрел – Треплев лишает себя жизни. Он погубил чайку-птицу, а его погубила последняя встреча с девушкой-чайкой Ниной. Это неожиданное свидание стало последней каплей, перевесившей чашу весов между желаемым и действительным.

Три сквозные темы в «Чайке» – любовь, искусство и тема полёта-успеха. Они развиваются не параллельно, а сходятся, сталкиваются. Точки их пересечения и составляют главные драматургические узлы сюжета, настроение на сцене.

Основная идея «Чайки» – утверждение мысли о неразрывной связи писателя с действительностью, являющейся подлинным источником его творчества, об активном гражданском общественном долге художника.

Компаративный анализ пьес «Дикая утка» и «Чайка».

Сходные черты на разных уровнях

Сюжетный уровень:

– сюжеты просты, отсутствует интрига;

– большая часть действия происходит почти без смены места действия: в «Дикой утке» – это дом Экдалов, а в «Чайке» – это поместие Треплева;

– часть действий вынесена за сцену (в «Чайке» – два года между третьим и четвёртым действием (жизнь Нины, Треплева и т.д.); в «Дикой утке» – это события, произошедшие до первого действия (афера Верле и любовная интрига между ним и Гиной, свадьба Ялмора и Гины и т.д.)). Самоубийства главных персонажей также происходят вне сцены;

– смерть главных героев;

Композиционный уровень:

– прослеживается взаимосвязь всех действий и предметов;

– авторские ремарки лаконичные, но глубокие;

– открытая концовка.

Тематически-идейный уровень:

– писатели показывают ненормальность общепринятой «нормальности»;

– в пьесах нет истинного виновного в злоключениях персонажей. Нет чётко очерченного зла;

– наличие двух миров: в Дикой утке – это чердак-»морская пучина», символизирующий благополучное прошлое, а в «Чайке» – это искусство и любовь. Герои погружаются в вымышленный мир, который является для них альтернативным будничности;

– ясно прослеживается тема «лишнего человека»;

– на передний план выступает сложная проблематика отношения между внутренними душевными потенциями человека, его призванием и этическими требованиями;

– у каждого из героев есть своя личная драма;

– символичным есть название обеих пьес, да и произведения всецело состоят из символов, которые можно выявить из контекста;

– в обоих произведениях есть проблема моральности и нравственности, но эти проблемы имеют второстепенное значение;

– несоответствие между желаниями героев и жизненными реалиями;

– большую роль в пьесах играет подтекст.

Отличительные черты на разных уровнях:

Тематически-идейный уровень:

– разная акцентуация тем. У Чехова доминирует тема истинного искусства и любви, а у Ибсена – тема искупления, подверженности человека «жизненной лжи», противоречие идеальных требований и действительности, идея «истинного брака»;

– в «Чайке» – «пять пудов любви», построенные на принципе «разомкнутого треугольника» [5]. У Ибсена тема любви представлена не столь обширно.

– В «Дикой утке» автор обращается к теории наследственности, о которой Чехов не пишет.

– самоубийства героев происходят по разным причинам. Треплев уходит из жизни, понимая, что противоречия между желанным и действительным делают жизнь нестерпимой, и смерть становится единственным правильным выходом для героя. Хедвиг

лишает себя жизни, чтобы вернуть потерянную любовь отца. Она приносит себя в жертву.

Сюжетный уровень:

– в «Дикой утке» смерть Хедвиг становится главным событием, причиной для раскаянья Ялмора; в «Чайке» смерть Треплева остаётся незамеченной.

Выводы. Проведённый компаративный анализ пьес «Дикая утка» и «Чайка» показал, что данные произведения имеют много сходных черт. Например, прослеживаются общие темы и проблемы (тема «лишнего человека», проблема моральности и нравственности, проблема несоответствия желаемого с действительным, наличие личных драм у каждого персонажа); сходство в построение сюжета (так называемая «бессюжетность», отсутствие интриги, ненасыщенность действием, вынесением части действий за сцену); наличие параллельных миров; символизм образов, деталей; наличие открытого финала. В то же время имеют место отличительные черты, такие, как акцентуация тем; разная смысловая нагрузка развязки.

В ходе компаративного анализа пьес «Дикая утка» Ибсена и «Чайка» Чехова мы приходим к выводу, что в данных произведениях есть сходные и отличительные черты, которые характерны не только для этих произведений, но и для творчества писателей в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Адмони В. Генрик Ибсен / В. Адмони – М., 1983. – 306 с.
2. Ермилов В. Чехов(1860 – 1904) / В.Ермилов. – Л. – 429 с.
3. Немирович-Данченко В. И. Рождение театра / В. И. Немирович-Данченко – М., 1989. – 390 с.
4. Нордау М. Вырождение. Современные французы / М. Нордау. – М., 1995. – 403 с.
5. Паперный З. С. «Чайка» А.П. Чехова / З. Паперный – М., 1980. – 159 с.
6. Чехов А. П. Чайка. // Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах. Сочинения в восемнадцати томах. Том тринадцатый. Пьесы (1895 – 1904).– М., 1986. – С. 3-134.

Самойленко Х. О. «Г. Ібсен «Дика качка» та А. П. Чехов «Чайка»: компаративний аналіз».

Стаття присвячена аналізу творчості Г. Ібсена та А. П. Чехова. У ній розкривається художня своєрідність творчої манери письменників, порівнюється драматургія Г. Ібсена і А. П. Чехова, що має на меті знаходження схожих і відмінних рис, виділяються риси «нової драми» в їх творах, проводиться компаративний аналіз творів «Дика качка» та «Чайка».

Ключові слова: *«нова драма», компаративний аналіз, підтекст, «безсюжетність».*

Samoilenko K. «H. Ibsen «The Wild Duck» and A.Chehov «The sea-gull»: comparative analysis».

This article dedicate to analysis of H. Ibsen`s and A.Chehov`s creation. It tells about originality of artist`s writing styles, about features of «new drama» in their writings. We tried to find resembling and difference features in their dramaturgy and made a comparative analysis of «The Wild Duck» and «The sea-gull».

Key words: *«new drama», comparative analysis, implication.*

А. О. Стешенко

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОГО І РОСІЙСЬКОГО АНЕКДОТУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано спільні й відмінні риси українського й російського анекдоту ХХ століття, зокрема, на тематичному рівні. Зважаючи на розмаїття анекдотів про українську й російську ментальності, зосереджено увагу на найбільш показових тематичних блоках, указано на особливості, які дають змогу побачити міжнаціональну взаємодію, простежити міжнаціональні взаємини.

Ключові слова: *анекдот, жанр, москаль, міжмовна комунікація, міжнаціональна взаємодія.*

Постановка проблеми. Анекдот – унікальне, надзвичайно розвинене й продуктивне явище національної української й російської культури, що має власну номінацію й власні типологічні риси: стереотипи форми, змісту та комунікативного призначення. Жанр анекдоту про етнічні меншини або про народи-сусіди існує у фольклорі різних народів. Адже уявлення про людину взагалі, як правило, формується на основі спостережень за власним етносом, відмінні особливості якого приймаються за норму. Відповідно, риси, властиві іншим етносам, сприймаються як відхилення від стандарту.

Саме таким є український і російський анекдот у їх зіставленні. Цей жанр привертає увагу багатьох дослідників. Але, подолавши нелегкий шлях до визнання в українській фольклористиці, український анекдот не отримав належного наукового поцінування у ХХ ст., бо в умовах існування окупаційних режимів український анекдот як «історичний документ, який відкриває важливе через дрібне, тенденцію через деталь» зазнавав сильної політизації і, набуваючи гостро опозиційного спрямування, ставав небезпечним, своєрідним табу в наукових колах [3, с. 36]. Уже в незалежній Україні анекдот почав досліджуватися, а також процес якісних еволюційних змін, особливо на ідейно-змістовому і формально-структурному рівнях, та співвідношення з цього погляду новітнього анекдоту з традиційним [3, с. 36].

Аналіз актуальних досліджень. В українській науці вивчення анекдоту тільки починається, з'явилися окремі роботи, наприклад, А. Макарова («Київський міський анекдот (історія та жанри XIX ст.)»), про анекдоти як жанр народної творчості згадується в статті О. Бріциної та І. Головахи «Карнавал революції». Анекдот активно функціонує в українському суспільстві, оперативно реагує на його життя й відображає особливості менталітету нашого народу, його симпатії та антипатії.

Досить активним є вивчення й російського анекдоту. Видані друком ґрунтовні праці таких науковців, як О. Шмельов і О. Шмельова, Є. Курганов, присвячені історії анекдоту, його трансформаціям, основним жанровим особливостям. Опубліковані статті А. Білоусова, О. Маркової, Г. Слишкіна, О. Смолицької, М. Кагана, В. Хіміка та ін., у яких розглядаються окремі лінгвістичні (місце й роль анекдоту в процесі комунікації; мовні особливості), літературознавчі (герої, гендерні особливості, конкретні тематичні угрупування), філософські (у 2002 році Санкт-Петербурзьке філософське товариство навіть провело круглий стіл, присвячений анекдоту як явищу культури) та психологічні аспекти проблеми анекдоту [4].

Виклад основного матеріалу. Російський дослідник Н. Данилевський тлумачить російську ментальність як винятковість (одиничність), відособленість від універсального, загальнолюдського. Саме ця особливість була описана В. Соловйовим, який критикує теорію культурно-історичних типів Н. Данилевського, вважаючи, що ця самобутність є лише особливим індивідуальним проявом загального, загальнолюдського, загальноєвропейського. Н. Бердяєв розглядав російську ментальність як індивідуальну особливість російської душі.

Російський національний характер – це стійка складова частина російської національної психології, яка є сукупністю домінуючих рис і властивостей у їх когнітивному, емоційному й поведінковому втіленні. Ці риси й властивості ступенем вираженості, різним поєднанням, формами прояву визначають своєрідність російського національного характеру [5, с. 47].

Анекдотний простір змінюється. Для старих анекдотів у російській мові навіть існує презирливе найменування «анекдоти з бородою», і розповідання таких «бородатих» анекдотів завжди

розцінювалося як невдалі поведінкові особливості героя анекдоту, уже відомі слухачеві й не потребують відтворення (нагадування). До нагадування анекдоту близький ще один мовний жанр – цитування анекдоту, яке властиве й українському анекдоту: *«Коли наш дорогий і шановний міністр внутрішніх справ, виступаючи на першому каналі, випадково обмовився: «Ми всі дуже уважно стежимо за цим безладом в Росії», – це ні в кого навіть не викликало посмішку...»* [2], *«Купив надувне ліжко. В інструкції на мовах із дюжину написано: «Не використовувати під час купання». І тільки російською: «Під час купання тримайтесь за бокові ремені»* [1].

Спільність історичного досвіду народів, тісні сусідські стосунки українців і росіян зумовили появу цілого циклу анекдотів, які відбивають різні аспекти міжнаціональної взаємодії та акцентують на етнічних особливостях. Поряд із жартами радянського минулого, у яких головним героєм є чукча чи молдаванин, досить поширені анекдоти, які висміюють «інших» – українців та росіян, залежно від адресанта. Як не парадоксально, але найбільш негативні російські анекдоти – це анекдоти про українців, хоча українці найближчі до російської культури, історії та мови: *«Темна українська ніч, а сало треба все-таки переховати»* [1].

Найбільше анекдотів розповідають українці про росіян, що обумовлено історично. Мабуть, відголоском багатовікових, не завжди безхмарних стосунків, є зображення росіян п'яницями, лінивими, абсолютно байдужими до роботи, кар'єри, сім'ї та дітей, непрактичними й нетямущими. Іноді анекдоти про «москалів» дуже злі й навіть жорстокі, їх можна віднести до «чорного» гумору: *«Ідуть два куми, побачили росіянина. – А давайте, куме, он того москаля поб'ємо! – пропонує один. – Давайте. Але якщо він нас поб'є?! – А нас за що?!»* [2].

Масове поширення й популярність у радянський час мовного жанру анекдоту призвели до того, що сформувався цикл анекдотів, відомих більшості носіїв сучасної російської мови. Ці анекдоти сприймаються як прецедентні тексти, фрази з яких переходять у якості крилатих слів і паремій. Широке поширення отримує мовна гра з анекдотичними пареміями: напр. *«Гарячий естонський самовар»* [5, с. 86].

Український і російський гумор завжди фіксував негативний бік політики. Політичний анекдот – один із ключових жанрів політичного

фольклору ХХ ст. Для радянського політичного анекдоту друкована форма побутування особливо незвична, такі анекдоти на території СРСР поширювались тільки в усній формі, адже письмова або друкована фіксація антирадянського фольклору загрожувала тому, хто її здійснює, негативними наслідками: *«Іде збрання в колгоспі. Голова: «Товариші, на порядку денному два питання: будівництво корівника і будівництво комунізму. Через відсутність дощок пропоную перейти відразу до другого питання...»* [2], *«Скажіть, будь ласка, ви член партії? – «Ні, я її мозок».* [1].

У 90-і рр. ХХ ст. популярність збірок анекдотів поступово зменшується. Саме тоді з'являються перші радіо- й телепередачі, присвячені анекдотам. Таким чином, анекдоти починають використовуватися в колі розваг: *«Розмовляють два бармени. Один: «До мене вчора зайшов відомий співак, взяв чашечку кави, кинув на стіл 100 баксів, посидів трохи і вийшов». Інший: «А до мене вчора зайшов новий росіянин, взяв чашечку кави, кинув на стіл 100 баксів і вийшов, а потім повернувся з братвою і взяв у мене 500 доларів за те, що я вкрав зі столу його гроші»* [1], *«Іван сказав «Привіт», а Маруся подумки зіграла весілля і народила трьох дітей»* [2].

У другій половині 1990-х рр. починається ще один важливий етап у трансформації побутування анекдотів – вони проникають в інтернет, де швидко знаходять величезну популярність. Більшість анекдотів обох національностей висміюють дурість, неосвіченість людей, що працюють в органах правопорядку: *«Поліцейський побачив злочинця... Але той був старший за званням»* [1], «*Зупиняє міліціонер авто з блондинкою за кермом. М.: «Ваші права, будь ласка». Б.: «Чого?»*. *М.: «Права, будь ласка». Б.: «А що це таке права?». М.: «Це така штучка з вашою фотографією». Б.: «Аааа. (копається у своїй сумочці, дістає дзеркальце) Будь ласка». М. (Дивиться в дзеркальце): «Ви що ж ви відразу не сказали, що ви міліціонер»* [2].

Саме незнання української мови чи недостатня мовна компетенція російськомовних українців або етнічних росіян іноді стають причиною виникнення комунікативних невдач, дотепне завершення комунікації стає сюжетом анекдоту. Джерелом комічності в таких анекдотах є міжмовна омонімія – завдяки «схожості» української та російської мов співзвучним лексемам приписується значення, яке побутує в одній із мов. Також, скажімо, «акання» та

«цекання» росіян завжди було приводом для глузування з боку українців, навіть російськомовних, і спричинило безліч жартів, напр.: «*Західна Україна. Роки Вітчизняної війни. У двері до вуйка стукає російський солдат:* «*Я раненый русский солдат. За мной гонятся немцы. Дайте зайци». За дверима лунають постріли. Російський солдат падає мертвий. Відчиняються двері. На порозі з'являється вуйко. Пригладжує вуса, запитуючи: «І де ти тут бачив зайців?»* [2].

У багатьох анекдотах – українських і російських – порушується проблема сімейних взаємин чоловіка і дружини: *«Чоловік із дружиною посварилися й не розмовляють. Через деякий час вона вирішила помиритися й каже: «Гаразд, гаразд, не сердься, ми з тобою обоє винні». Трохи помовчала й додала: «Особливо ти!»* [1], *«Розумний чоловік не дає жінці приводу для образ. Розумній жінці, щоб образитися, приводу не потрібно»* [2].

Висновки. Отже, анекдот є своєрідним акумулятором національного соціально-культурного досвіду. У ХХ ст. український і російський анекдот зазнав значних трансформацій. Нездатність людей зрозуміти один одного набуває в анекдоті часом несподіваного тлумачення. В українських реаліях «анекдотичними» виявляються явища, які супроводжують міжмовну комунікацію культур обох національностей, – ситуації непорозуміння між представниками української та російської спільнот. У російському анекдоті наголошується на меншовартості українців. Анекдоти обох національностей яскраво відбивають проблеми народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анекдоти з Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pro-status.com.ua/anekdoty/17.php.

2. Анекдоти українською: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // exfiles.at.ua.

3. Бородін П. Абстрактний анекдот як явище сучасного фольклору / П. Бородін. – Дипломна робота, каф. рос. усн. нар. творчості МДУ, 1992. – 119 с.

4. Польові дослідження українських анекдотів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // osipovan.ucoz.ua/load/13-1-0-7.

5. Шмелева Б. Русский анекдот: Текст и речевой жанр. / Б. Шмелева, А. Шмелев. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 144 с.

Стешенко А. А. Сравнительный аспект украинского и росийского анекдота XX века.

В статье проанализированы общие и отличительные черты украинского и русского анекдота XX века, в частности на тематическом уровне. Несмотря на разнообразие анекдотов украинской и российской ментальности, сосредоточено внимание на наиболее показательных тематических блоках, указано на

особенности, которые дают возможность увидеть межнациональное взаимодействие, проследить межнациональные взаимоотношения.

Ключевые слова: *анекдот, жанр, москаль, межъязыковая коммуникация, межнациональное взаимодействие.*

Steshenko A. The comparative aspect of Ukrainian and Russian anecdote of the twentieth century.

The article analyzes the common and distinctive features of the Ukrainian and Russian anecdote of the twentieth century, in particular the thematic level. Despite the variety of anecdotes Ukrainian and Russian mentality, focusing on the most illustrative thematic units indicated on the features which give the opportunity to see interethnic interaction, trace the inter-ethnic relations.

Key words: *anecdote, genre, Moskal, cross-language communication and inter-ethnic interaction.*

А. О. Стуканова

ELEGY AS LITERARY GENRE IN THE ENGLISH POETRY

The article is dedicated to one of the oldest and most popular lyric genre – elegy, which is presented in the literatures of the world, and to the masterpiece of Thomas Gray «Elegy Written in a Country Churchyard» in particular. A brief review of the history of the emergence and development of the elegy as a genre in the English poetry and the analysis in detail of the elegiac poem of the Tomas Grey are given.

Key words: *poetry, literary genre, elegy, pastoral elegy, stanza, periphrasis, personification.*

Statement of the problem. Elegiac poetry came to rise in ancient Greek society and has endured to modern times. Despite the rich history and diversity of the English poetry, the problem of elegy in English literature during the centuries has not become systemic embodiment of literary criticism. Elegy, being one of the leading genres in the English poetry, is quite popular and the investigation of this colourful genre has been of great interest to many home and foreign scientists in the realm of literature. But multiple sources present evidence that theoretical basis of this genre has not been elaborated in a variety of ways. Thus the problem of emergence and development of this genre is still a subject of many researches and investigations.

«Elegy Written in a Country Churchyard», short as it is, was the work of at least six years. It meant to fulfil Gray`s ideal of poetic worth. In his own words, «extreme conciseness of expression, yet pure, perspicuous and musical, is one of the grand beauties of lyric poetry». This is an approximation of the classical ideals, and yet the «Elegy» bears the seeds of a new development in English poetry [5, p. 29].

Analysis of current researches. Many critics and linguists have studied this literary genre. Of great significance are the researches of O. Biletsky, O. Tkachenko, D. Cecil, R. Lonsdale, L. Cazamian and especially Harold Bloom and his book «Gray's Elegy Written in a Country Churchyard» (Modern Critical Interpretations)» [1; 2; 4; 6]. It is worth mentioning that in 1882, Edmund Gosse analyzed the reception of Gray's poem: «It is curious to reflect upon the modest and careless mode in which that poem was first circulated which was destined to enjoy and to retain a higher reputation in literature than any other English poem, perhaps than any other poem of the world written between Milton and Wordsworth» .Wordsworth is well known to have treated a poem of his as a specimen of conventional «poetic diction» [5, p.32].

The aim of this article is to trace the emergence and development of elegy as a genre and to give brief analysis of the masterpiece of Thomas Grey «Elegy Written in a Country Churchyard».

The presentation of main foundings. The origin of the term «elegy» is interpreted by experts in different ways. But the most wide-spread is the hypothesis that the word comes from «elegn». It is the name of the material from which people made musical instruments to accompany recitation of antique elegies.

Elegy is a poetic form at first used in ancient Greece. It was made to express grief about someone's death or the death of a group of people. That's why almost every elegy even today starts with grief – sorrow for something that even could not be death. It can be something beyond the material world for example but it has to express very deep and sad feelings – feeling of lost or denial or something that is generally depressing or simply hard to be accepted.

Elegy is one of oldest Greek poetic genres. It is at least as ancient as hexameter poetry and inscriptional epigram, and is closely related to both in meter and language. Yet from its earliest manifestations onward elegy is far more difficult to define as a genre. The elements of a traditional elegy mirror three stages of loss. First, there is a lament, where the speaker expresses grief and sorrow, then praise and admiration of the idealized dead, and finally consolation and solace. These three stages can be seen in

W. H. Auden's classic «In Memory of W. B. Yeats,» written for the Irish master, which includes these stanzas:

With the farming of a verse
Make a vineyard of the curse,
Sing of human unsuccess
In a rapture of distress;
In the deserts of the heart
Let the healing fountain start,
In the prison of his days
Teach the free man how to praise [4, p. 178]

«Elegy Written in a Country Churchyard» quickly became popular. It was printed many times, translated into many languages, and praised by critics even after Gray's other poetry had fallen out of favour. But what is special about elegy of Thomas Gray?

By the Gray`s time the term elegy was applied to longish, serious poems reflecting on death. Gray ends his «Elegy» with an epitaph – a poem short enough to be inscribed on a particular person`s tombstone [3, p. 537]. The origins of the «Elegy» are unknown, but some scholars give an explanatory hypothesis that it was partly inspired by Gray's thoughts following the death of the poet Richard West.

Taking in the consideration different viewpoints of the foreign scientists, let's dwell upon the foundational assumptions. There is a workable theory that the poem is an elegy in name but not in form; it employs a style similar to that of contemporary odes, but it embodies a meditation on death. What is more, the poem argues that the remembrance can be bad and good, and the narrator finds comfort in pondering the lives of the obscure rustics buried in the churchyard. The poem lacks many standard features of the elegy: an invocation, mourners, flowers, and shepherds. The theme does not emphasize loss as do other elegies, and its natural setting is not a primary component of its theme. When it comes to the difference between the rich and poor, obscure and the renown dead in the poem, scholar David Cecil argued, «Death, he perceives, dwarfs human differences. There is not much to choose between the great and the humble, once they are in the grave. It may be that there never was; it may be that in the obscure graveyard lie persons who but for untoward circumstance would have been as famous as Milton and Hampden.» Death that comes to everyone, rich and poor, high and low, is a part of the order of nature [1].

«Elegy Written in a Country Churchyard», widely accepted as one of the best English poems ever written, is the masterpiece of Thomas Gray,

scholar of Cambridge University. The poem weaves its structure, rhyme scheme, imagery and message into a brilliant tapestry that confers on Gray's everlasting fame.

Gray`s «Elegy» combined elements from several literary traditions. First of all, it is pastoral elegy. Like Milton`s famous elegy «Lycidas», its setting is outdoors in a beautiful summery landscape. The poet keeps a certain distance from the dirt and bad smells of actual country life. His rural people are not individuals, but types: the weary plowman, the busy housewife, the hoary-headed swain. These figures are idealized; oafs and boors do not appear. Rural life in a pastoral is always placid and civilized.

Another element in the «Elegy» is Gothic, which supplies the moping owl, the graveyard, and the general gloominess. But unlike Gothic writers, Gray isn't interested in giving his readers shivers and thrills; he is trying instead to create an atmosphere.

Moreover, like many other writers of his time, Gray decorates his poems with polished generalization about life and death: «The paths of glory but to the grave». These generalizations give the elegy the solidity of classical architecture [3, p. 573].

No doubts, «Elegy» contains something difficult to deal with, to discuss. The poem is full of poetical allusions, so is sometimes called 'a mosaic poem'. To borrow apt expressions from the classics and from the works of senior poets is the literary device that comes into existence naturally when poetical technique has developed to a considerable degree, and is in a sense on the fundamentals of the classical art of poetry [7, p.27].

The emphasis on the aesthetics of language and the use of techniques such as repetition, meter and rhyme are what are commonly used to distinguish English poetry from English prose. Poem makes heavy use of imagery and word association to quickly convey emotions.

Gray's «Elegy» relates sounds to emotions. What makes the poem peculiar, nonetheless, is the successful manipulation of assonance, repetition of stressed vowels, particularly, in the first stanza:

The curfew tolls the knell of parting day,
The lowing herd wind slowly o'er the lea,
The plowman homeward plods his weary way,
And leaves the world to darkness and to me.

Long vowels like / əu / /ju:/ /a:/ /ə:/dominate the tone of this stanza. Among them /əu/, seven-time stressed at «tolls the knell» «lowing herd

wind slowly o'er» «plowman homeward» «world to darkness», swirls the poem, at the very beginning, with a death-bell sounding.

After the description of the evening churchyard, Gray proceeds to contemplate on the rural people buried there, until at last comes to what he really wants to say, that neither the ambitious nor the powerful, nor the rich nor the noble, can mock at the fate of the common people who are buried in the country tombs, for the ambitious and the likes also are falling to the same fate.

Let not Ambition mock their useful toil,
Their homely joys, and destiny obscure;
Nor Grandeur hear with a disdainful smile
The short and simple annals of the Poor.

The boast of heraldry, the pomp of power,
And all that beauty, all that wealth e'er gave,
Awaits alike th' inevitable hour:-
The paths of glory lead but to the grave [7, p. 31].

Gray`s affinity with the sentimental ideal is also manifested in the essential interdependence of nature and mind in his elegy: the poet invests his surroundings with his own melancholy, which, in its turn, is attuned to the gloom of the coming night. It is the sadness of the poet that makes him think of evening as the death of day and the curfew as a funeral bell (*The curfew tolls the knell of parting day*). But at the same time his sorrow grows with the deepening dusk and the solemn stillness.

The landscape drawn by Gray was reproduced in the verse of dozens of imitators: the ivy-mantled tower, the owl, the moon, the yew-trees and the elms, solitude and darkness were given a place of honour in an endless variety of sentimental effusions [4, p.30].

The art of Gray is generally admitted to be transitional in its mangling the grand, scholarly manner and most commonplace matter. Though the Elegy stands for a new mood and a new state of mind, its stylistics in on the whole conventionally classical. Periphrases (*narrow cell for coffin, rude forefather of the hamlet for old farmers, pious drops for tears*), personification (*Let not Ambition mock their useful toil…, Nor Grandeur hear with a disdainful smile*…, numerous metonymies (*the harvest to the sickle yields, these bones from insult to protect*), the abstract nature of imagery (*silent dust, cold ear of Death, celestial fire, ample page, frail memorial*) are the typical of the traditional forms

of classical poetry. The vocabulary is elevated and abstract, words like *Ambition, Grandeur, annals, Heraldry, pomp, power, glory, Memory* prevailing over those of colloquial usage [5, p. 30-31].

But new notes, new words and phrases are unmistakable too: the lowing herd, the ploughman who *homeward plies his weary way*, the beetle *wheels his droning flight*, the *drowsy tinklings* which *lull the distant folds*, the swallow *twittering from the straw-built shed*, – these are small individual details belonging to a new mode of poetic understanding and feeling.

Moreover, that new mode shows in the lyrical elements of the poem. In the very first stanza that author associates himself with the scenery (*leave the world to darkness and to me*»). In the end he appears in his own person. His mind is disclosed in its usual workings along with his habits and peculiarities.

Every new phenomenon is rendered both in its auditory and visual aspects: the glimmering landscape whose stillness is only broken by the droning of beetles, the dark towers inhabited by hooting awls affect the senses of hearing and sight alike [5, p. 31].

Conclusions. Making the inferences about elegy in the English poetry and Gray`s «Elegy Written in the Country Churchyard» in particular, we should admit that the elements of a traditional elegy mirror three stages of loss. First, there is a lament, where the speaker expresses grief and sorrow, then praise and admiration of the idealized dead, and finally consolation and solace. But Thomas Gray combined elements from several literary traditions. First of all, it is pastoral elegy. Another element is gothic, which supplies the moping owl, the graveyard, and the general gloominess. Moreover, like many other writers of his time, Gray decorates his poems with polished generalization about life and death. These generalizations give the elegy the solidity of classical architecture.

In spite of much that is still traditionally classical in Gray`s style, there is a freshness in the feeling and music of the Elegy, in its insistence on the unpretentious everyday experience of everyman that place its stanzas at the opening of a new stage in the history of English poetry.

LITERATURE

1. Cecil D. «The Poetry of Thomas Gray» in Eighteenth Century English Literature / D. Cecil. – Oxford: Oxford University Press, 1959. – 356 p.

2. Bloom H. Thomas Gray's Elegy written in a country churchyard (Modern critical interpretations) / H. Bloom.- New York: Chelsea House Publishers, 1987.- 151 p.

3. Monsell T. Elements of Literature, Sixth Course: Literature of Britain. – New York: Holt, Rinehart & Winston Publishers, 1952.- 1328 p.

4. Treble H. A. An illustrated Survey of English literature / H. A. Treble, G. H. Vallins.- London: Collins Clear – Type Press, 1978. – 310 p.
5. Дьяконова Н. Я. Аналитическое пособие (Английская поэззия XVIII- XX веков): gособие для студентов педагогических институтов и филологических факультетов университетов/ Н. Я. Дьяконова. –Л, : Просвещение, 1967 – 420 с.
6. Ткаченко О. Г. Українська класична елегія : vонографія/ О. Г. Ткаченко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2004. -256 с.
7. Chuji Myashita «A Note on Thomas Gray`s Elegy» [Електронний ресурс].- режим доступу:
http://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/rs/bitstream/10086/4391/1/HJart0070100260.pdf

Стуканова А. О. Елегія як літературний жанр в англійській поезії.
Стаття присвячена одному із найдавніших і найпопулярніших ліричних жанрів – елегії, представленої в літературах світу і зокрема, шедевру Томаса Грея, його поезії «Елегія, написана на сільському кладовищі». Дається короткий огляд історії виникнення та розвитку елегії як жанру в англійській поезії і детальний аналіз елегійної поезії Томаса Грея.
Ключові слова: *поезія, літературний жанр, елегія, пасторальна елегія, строфа, перифраз, уособлення.*

Стуканова А. А. Элегия в английской поэзии.
Статья посвящена одному из самых древних и популярных лирических жанров – элегии, которая представлена в литературах мира и в частности, шедевру Томаса Грея, его поэзии «Элегия, написанная на сельском кладбище». Дается краткий обзор истории возникновения и развития элегии как жанра в английской поэзии и детальный анализ элегической поэзии Томаса Грея.
Ключевые слова: *поэзия, литературный жанр, элегия, пасторальная элегия, строфа, перифраз, персонификация.*

О. І. Шелестюк

ІСТОРИЗМ І ХУДОЖНІЙ ДОМИСЕЛ У РОМАНІ «ЗАЛИШЕНЕЦЬ. ЧОРНИЙ ВОРОН» ВАСИЛЯ ШКЛЯРА

У пропонованій статті розглядаються особливості зображення історичних подій у романі В. Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон». Проаналізовано роль архівних матеріалів у змалюванні реалій 20-их років ХХ ст. У статті досліджено основні принципи розрізнення історичної прози за змістом. Висвітлено деякі відомості про діяльність холодноярівських повстанців. Особлива увага приділяється визначенню функції художнього домислу й вимислу в зображенні маловідомих сторінок історії України.
Ключові слова: *історичний роман, художній домисел, художній вимисел.*

Постановка проблеми. Звернення до історичних подій та постатей у літературі – давня традиція, що пройшла тривалий шлях становлення й розвитку, починаючи з перших літописів і закінчуючи романами сучасних прозаїків. Митці намагалися осягнути причини й знайти вирішення проблем, що вкотре поставали перед народом. Із здобуттям Україною незалежності посилилась роль творів, у яких

зображувалися б маловідомі сторінки її історії, що за часів Радянського Союзу свідомо замовчувалися. Перед митцями постало завдання створити такі зразки літератури, які б виконували націоусвідомлюючу функцію й сприяли підвищенню інтересу до минулого рідної держави й народу. В. Шкляр став одним із письменників, які не просто змалювали певні події й персоналії, а й створив високохудожній роман, поєднавши при цьому історичні факти з художнім домислом.

Мета статті – виявити співвідношення історичної та художньої правди в романі В. Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон». Вказана мета втілюється у виконанні таких **завдань:**

– з'ясувати сутність поняття «історичний роман»;

– проаналізувати роль архівних матеріалів у змалюванні реалій 20-их років ХХ ст.;

– визначити функцію художнього домислу й вимислу в зображенні маловідомих сторінок історії України.

Дослідженню творчості В. Шкляра присвячені праці провідних українських **літературознавців:** Я. Голобородька, М. Олійника, Л. Скорини.

Виклад основного матеріалу. Основна місія письменників – доносити до свідомості народу його історичне минуле, пробуджувати спогади про те, що, здавалося, давно забуте. Саме мистецька еліта повинна збуджувати етнічну пам'ять, не дати нації потонути у вирі байдужості, незнанні свого минулого. Ця місія дуже важлива, бо про яке майбутнє можна говорити, коли народ не знає історії своєї країни.

Якщо звернутися до тематики історичних творів, то в окрему групу можна виділити ті з них, в яких йдеться про переломні події і найбільш значимі періоди в історії, коли найсильніше активізувалася боротьба за державність. Слід відзначити, що така боротьба продовжувалася протягом усього існування української нації. Письменники часто зверталися до маловідомих, але від цього не менш значущих сторінок історії України, прагнучи відкрити народу очі на справжні причини й наслідки тих чи інших подій, зняти завісу секретності.

Таку роль просвітителя взяв на себе й сучасний український письменник В. Шкляр: у 2009 році вийшов його роман «Залишенець. Чорний Ворон», у якому йдеться про події 20-их років ХХ ст., що

довгий час замовчувалися. Обираючи для зображення епоху, автор прагне змалювати не лише героїзм українського народу, його прагнення до незалежності, а й зламні моменти в історії України, коли від рішення однієї людини залежала доля нації. Таким періодом і стали часи існування Холодноярівської республіки на початку ХХ ст. Український народ уже багато століть був позбавлений власної державності. Країну поділили дві імперії, що прагнули висмоктати з неї всі соки: «…не маючи свого уряду, армії, суду, поліції, чиновників і дипломатів, українці змушені були утримувати імперських» [6, с. 4]. Таке положення було вкрай небезпечним. Особливо це стало помітно під час Першої світової війни. Україна на той час була найбільшою з країн, що не мали державності, а отже, стала ласим шматком для великих країн, які прагнули використати її великі матеріальні та людські ресурси. У час, коли українські землі опинилися під владою більшовицького уряду, що прагнув будь-якими шляхами підкорити їх, виникає національно-визвольне повстання з центром у Холодному Ярі. Незважаючи на те, що В. Шкляр під час роботи над романом «Залишенець. Чорний Ворон» послуговувався архівними матеріалами, документальними працями безпосередніх учасників подій та істориків, після його виходу багато хто закидав авторові неправдоподібність зображуваного, антиросійське спрямування твору. Щоб вирішити питання про те, чи можна роман В. Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон» вважати історичним, необхідно розглянути його жанрові особливості, з'ясувати, яку роль відіграли в ньому домисел і розв'язання означеної проблеми.

В основі історичного роману може перебувати не лише давня подія, а й сучасне письменникові життя. Беручи з минулого чи сьогодення найважливіше, письменник компонує твір, що покликаний привернути увагу читача до тих суспільно чи політично важливих подій, що з певних причин залишилися поза увагою або навмисне замовчувалися. «Історичний роман – це твір про історію, який не дублює наукову працю, а осягає спільний з нею матеріал згідно із законами художнього перетворення дійсності» [5, с. 309]. Тобто це поєднання опису реальних подій минулого з творчим домислом письменника. Наявність другого є невід'ємною частиною історичної прози, адже вона покликана насамперед об'єктивно моделювати історію, віднаходити соціальну, політичну, моральну істину.

Літературознавець Б. Мельничук розрізняє поняття художній вимисел («твори, де змальовуються обставини і люди, яких справді не було» [3, с. 15]) і домисел («має місце там, де інтерпретуються реальні особи та достеменні історичні факти» [3, с. 15]). У науковій літературі існує два погляди на розрізнення історичної прози за змістом. Перший – базується на тому, що в центрі оповіді перебуває особа, яка не була видатним діячем, але за певних умов опинилася в епіцентрі події. Через такого героя автор має змогу показати з іншого ракурсу все те, що відбувалося. Цей принцип дає можливість використовувати його емоційні стани, переживання, переконання, звертати увагу не стільки на видатних особистостей, які у творі знаходяться на периферії, скільки на дух епохи, соціальні, культурні, політичні особливості часу. Герой стає не лише учасником історичних подій, а й їх аналізатором.

Другий погляд заснований на зображенні подій та постатей, які безпосередньо брали участь у творенні історії. У такій прозі на перше місце виходять реально існуючі особистості, життя і вчинки яких творчо осмислюються митцем. При цьому забезпечується наукова достовірність, а письменник може лише художньо інтерпретувати деякі факти. Для створення такого твору письменникові потрібно якомога детальніше вивчити й осягнути інформацію, пов’язану з конкретними подіями та особистостями. Використовуючи цей принцип, письменник не має змоги повністю висвітлити власне бачення. Відсоток художнього домислу помітно знижується, тому елементи духовного, соціального, психологічного життя героїв виступають лише в епізодах. На відміну від першого принципу, де увага акцентується на історичному тлі, в цьому випадку превалює видатна особистість і події, які реально мали місце в історії. Незважаючи на різне співвідношення художнього домислу у творах, його наявність є необхідною, адже «дійсно художні історичні твори включають модернізацію, яка не перекручує історичну правду, але й не заперечує художнього домислу, без якого неможливе мистецтво» [2, с. 17].

У романі «Залишенець. Чорний Ворон» зображені маловідомі події 20-их років ХХ ст., зокрема діяльність центру антибільшовицького повстання Холодноярівської республіки. У центрі твору знаходиться реальна особистість – отаман Чорний Ворон (Чорновус), який дійсно намагався змінити хід історії України. Щоб

достовірно зобразити головного героя, автор послуговувався архівними матеріалами, в яких збереглися дані про його зовнішність: «Черный Ворон – непримиримо хитрый и упрямый враг. Возраста около тридцати лет. Высокого роста, черная борода, длинные черные волосы до плеч. Глубоко посаженные глаза тоже темные, взгляд тяжелый, медлительный, выражение лица суровое» [7, с. 11-12]. Більшість зображених повстанців – Залізняк, Гупало, Завірюха, Завгородній, Голик-Залізняк, брати Чучупаки – реальні; лише деякі персонажі вигадані – Ходя, Веремія. У цьому випадку фантазія автора була спрямована на створення колориту епохи, відображення тогочасних традицій і переконань. Повстанці та мирні жителі є носіями духу епохи й водночас творцями історичного тла роману. В. Шкляр частково ідеалізує образи холодноярівців, постійно наголошуючи на їхніх достоїнствах: незламній волі, прагненні до незалежності рідної країни, вірності своїм принципам та переконанням. Щоб якомога глибше показати їхні характери, автор зображує героїв у екстремальних ситуаціях, в яких вони найчастіше показують себе гідними пам'яті й поваги.

В одному зі своїх інтерв'ю письменник зазначав: «Дві головні проблеми постали переді мною Перша – зібрати максимальну кількість матеріалів, історичних джерел. Щоб писати не на рівні легенди, а на міцній документальній основі» [цит. за: 5, с. 308]. Роман націлений на донесення до читача його історії, незнання якої не може сприяти розумінню й осягненню змісту твору. Однак, незважаючи на велику кількість залучених архівних даних, роман «Залишенець. Чорний Ворон» не є документальним. У ньому є певний відсоток і художнього домислу, що цілком правомірно, позаяк, як зазначав сам автор, «це насамперед художній твір» [цит. за: 5, с. 310]. Особливе місце письменник відводить конфлікту між загальнонародним і особистим. Показовими у цьому плані є образи Чорного Ворона, Веремії, Вовкулаки, Ларіона Завгороднього, які у вирішальний момент зробили нелегкий вибір між власними інтересами й добробутом рідного народу (на користь останнього).

Автор роману – добрий знавець традицій повстанського середовища, тому майстерно описує обряд освячення зброї: «…поклавши перед собою рушниці, кулемети, пістолі, гранати, опустившись на праве коліно, а на лівому тримаючи оголені шаблі, ми

присяглися вживати зброю тільки супроти ворога-супостата, і панотець Олексій, благословляючи нас, дужо й натхненно, мов булавою, змахував кропилом» [7, с. 276]; детально описує зимівники повстанців, називає предмети їхнього побуту й одягу. Висвітлюючи маловідомі сторінки історії, автор перш за все намагається бути об'єктивним. А «багатство творчої уяви дає можливість майстру пера узагальнювати факти, щоб читач пізнав той світогляд героїв, який дав їм силу не зломитися, вистояти й перемогти» [4, с. 30].

Висновки. Отже, «Залишенець. Чорний Ворон» В. Шкляра – це роман про окремий період історії України, точніше – про існування Холодноярівської республіки. У ньому діють реальні й вигадані персонажі, творча фантазія автора допомагає краще зрозуміти колорит епохи, поглянути на зображувані події очима сучасника. Роман В. Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон» виконує важливу націоусвідомлюючу функцію, що реалізується через зображення автором національного героя – Чорного Ворона, який прагне утвердити державотворчі пріоритети. Він і його товариші є яскравим прикладом завзятої боротьби за інтереси нації. Прозаїк показує історію як урок, який потрібно засвоїти кожному свідомому громадянинові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX – XX століття / Я. Грицак. – К. : Генеза, 1996. – 249 с.
2. Климович Л. Историзм, идейность, майстерство: исследовательские этюды : монография / Л. Климович. – М. : Советский списатель, 1985. – 375 с.
3. Мельничук Б. Випробування істиною: проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення) : монографія / Б. Мельничук. – К. : Академія, 1996. – 272 с.
4. Панькова Н. Презентація роману Василя Шкляра «Чорний Ворон» / Н. Панькова, О. Савченко // Дивослово. – 2011. – № 6. – С. 26 – 30.
5. Стадніченко О. Роман В. Шкляра «Чорний Ворон»: історична та художня правда / О. Стадніченко // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – 2010. – №2. – С. 307– 312.
6. Турченко Ф. Новітня історія України. Частина перша. 1914– 1939 рр. : підручник / Ф. Турченко. – 3-тє вид., вип. і доп. – К. : Генеза, 2002. – 352 с.
7. Шкляр В.Залишенець. Чорний Ворон / В. Шкляр. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 384 с.

Шелестюк О. И. Историзм и художественный домысел в романе «Залишенец.Черный Ворон» Василия Шкляра.

В предлагаемой статье рассматриваются особенности изображения исторических событий в романе В. Шкляра «Залишенец. Черный Ворон». Проанализирована роль архивных материалов в изображении реалий 20-х годов XX в. В статье исследованы основные принципы различения исторической прозы по содержанию. Освещены некоторые сведения о деятельности холодноярівських повстанцев. Особое внимание уделяется определению функции художественного домысла и вымысла в изображении малоизвестных страниц истории Украины.

Ключевые слова: *исторический роман, художественный домысел, художественный вымысел.*

Shelestyuk O. Historicism and Art conjecture in the novel «Zalyshenets. Black Raven» by Vasyl Shkliar.

In the present article features images of historical events in the novel V. Shkliar «Zalyshenets. Black Raven. «The role of archival materials in the depiction of the realities of 20th years of the twentieth century. In the article the basic principles of distinction historical fiction content. Deals with some information about the activities holodnoyarivskyh rebels. Particular attention is paid to the definition of the function of art speculation and fiction in the image of little-known pages of the Ukraine.

Key words: *historical romance, artistic speculation, artistic fiction.*

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО ТА МЕТОДОЛОГІЯ

Валюх В. І. Особливості використання комунікативних стратегій і тактик в англомовному політичному дискурсі 3
Волкова С. Ю. Часово-просторовий континуум як формотворча категорія художнього тексту у романі Вольфгана Гільбіга «Тимчасовий притулок» 8
Денисенко Г. В. Особливості діалектного вияву етнофразем у східнополіських говірках 14
Емельяненко Т. А. Отражение культурно-национального аспекта русской фразеологии в содержании профессиональной подготовки будущих учителей-филологов 20
Железняк Д. С. Реалізація статусно-рольових позицій комунікантів у ситуації ревнощів 28
Зубашич Є. О. Лінгвостилістичні засоби здійснення маніпуляції в німецькій рекламі 35
Кисельова А. С. Лінгвокогнітивний аспект вивчення сучасних англомовних креалізованих текстів 42
Коваленко А. О. Лінгвокультурологічний аналіз антропономінацій сучасного молодіжного сленгу 48
Кондратенко Т. В. Фразеологізми як джерело знань про історію, культуру і побут українського етносу 53
Купрієнко А. В. Структурно-функціональна парадигма мови мережі Інтернет на різних рівнях 60
Лихолет Я. В. Нетрадиционные формы организации учебного процесса в системе высшего образования: к постановке проблемы 67
Лобанова Ю. М. Концепти «любов» і «дружба» в релігійному дискурсі 74
Лобода Я. В. Німецький молодіжний сленг як різновид сленгу 80
Масько М. В. Репрезентація лінгвокультурних типажів «українська свекруха» та «українська невістка» в українській мовній свідомості 84
Мачула Т. В. Аргументація як одна з прагматичних стратегій аргументативного дискурсу 90
Могиліна М. А. Шляхи формування медіаграмотності учнів старшої школи 95
Мусієнко А. П. Лексична репрезентація концептосфери «дитинство» в трилогії Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки» 100
Обравит Є. В. Дискурсивна особистість «український козак» 107
Орлова Н. С. Мотиваційний механізм етнономінації в англомовному публіцистичному дискурсі 114
Осіння І. О. Постаті українських мовознавців 20-х років ХХ століття в оцінці Ю. Шевельова 122
Павлюченко І. В. Конотативна лексика як засіб створення емоційності у поезії Тараса Шевченка 127
Потапенко Т. В. Концепт «батьківщина» у німецько-турецькій літературі на прикладі твору Ренан Демірkан «Чорний чай з трьома шматочками цукру» 136
Репка А. О. Прагматичні характеристики мовленнєвого акту директива в англомовному спонукальному дискурсі 141

Сергієнко С. П. Мовні засоби моделювання пейзажу в творчості І.С. Нечуя-Левицького 146
Смик К. В. Семантико-синтаксичні особливості будови поезії Е. Дікінсон 155
Соларьова Н. О. Листи щастя як жанр постфольклору Інтернет-комунікації: особливості та функціонування 164
Сорока Т. В. Просодика як невербальний засіб вираження емоції гніву в сучасному англомовному художньому дискурсі 170
Танькова А. В. Алгоритм виявлення національно-культурної специфіки флористичних фразеологічних одиниць німецької мови 176
Токар К. О. Феміність та маскулінність у сучасній англомовній картині світу 183
Угринович Н. О. Особливості реалізації маніпулятивної стратегії «гра на зниження» в англомовному політичному дискурсі 190
Циганенко А. М. Увічливість як мовленнєва стратегія в англомовному дискурсі 196
Чаєвська Т. О. Формування лінгвокраєзнавчої компетенції учнів старшої школи: стан навчально-методичного забезпечення учнів 200
Шмонова К. М. Функціонування фразеологізмів у німецькомовному політичному дискурсі (на матеріалі промови Ангели Меркель) 204

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО ТА МЕТОДОЛОГІЯ

Абрасімова Б. Г. Фольклор як структуротворний елемент стилю Т. Шевченка 208
Анищенко М. И. Проблематика и художественное своеобразие сборника рассказов Харуки Мураками «Токийские легенды» 213
Гаркава В. В. Своєрідність художнього відтворення образу жінки в прозі Євгена Гуцала і Павла Загребельного кінця ХХ – початку ХХІ століття 221
Глушко Т. І. Метафоризація явищ природи у поезії П.Б. Шеллі 226
Глушко Т. І. Міфологема вітру у світовій культурі і літературі 232
Грищенко А. В. Дефініції понять «компетенція» та «компетентність» у сучасній теорії освіти 236
Зуєва М. І. Образ чорнобильської зони у поемі Л. Горлача «Зона» 244
Микитенко О. І. Роксолана як історична особа та художній персонаж 248
Носаченко М. В. Сновидіння як ракурс потрактування особистості в біографічних романах Степана Процюка 255
Осипкова А. Д. Фольклорные элементы в «военной» прозе Е. И. Носова 259
Півень Л. В. «М'ятежний син» чи більшовицький фанатик: екзистенційний мотив вибору в новелі М. Хвильового «Я (Романтика)» 265
Руденко В. О. Жіноче письмо в рецепції сучасної літературознавчої науки: дискусії та головні акценти 270
Рябиченко Т. В. Художественная роль антропонимов в русских волшебных сказках 275
Самойленко К. А. Г. Ибсен «Дикая утка» и А.П. Чехов «Чайка»: компаративный анализ 281
Стешенко А. О. Порівняльний аспект українського і російського анекдоту ХХ століття 288
Стуканова А. О. Elegy as literary genre in the English poetry 293
Шелестюк О. І. Історизм і художній домисел у романі «Залишенець. Чорний ворон» Василя Шкляра 299

Наукове видання

Актуальні питання філології та методології

Збірник наукових праць магістрантів

Видається щорічно

Суми: СумДПУ, 2014 р.
Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000 р.

Відповідальна за випуск ***А. А. Сбруєва***
Комп'ютерне складання ***К. М. Грамма***
Комп'ютерне верстання ***Ю. С. Нечипоренко***

Здано в набір 22.01.2014 р. Підписано до друку 24.02.2014 р.
Формат 60х84/16. Гарн. Cambria. Папір друк. Друк ризогр.
Умовн. друк. арк. 18,1. Тираж 100. Вид. № 22.

СумДПУ імені А. С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено на обладнанні СумДПУ імені А. С. Макаренка